

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİK DİNAMİKLERİ
ÇERÇEVESİNDE SAVUNMA SANAYİ, SAVUNMA
HARCAMALARI VE TERÖRİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

SUNA ÖZAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Samet ERDEM

SİNOP- 2025

TEZ KABUL

Suna Özay tarafından hazırlanan “Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Dinamikleri Çerçevesinde Savunma Sanayi, Savunma Harcamaları ve Terörizm Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme ” başlıklı bu çalışma, 10.07.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan Dr. Öğr. Üyesi Başak Sezgin Kiroğlu
Anadolu Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İmza

Üye (Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Samet Erdem
Sinop Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Halil Alpay Öznazık
Sinop Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Hüseyin Turan ARAT

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Suna ÖZAY

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİK DİNAMİKLERİ ÇERÇEVESİNDE SAVUNMA SANAYİ, SAVUNMA HARCAMALARI VE TERÖRİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

SUNA ÖZAY

**SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SAMET ERDEM

Bu çalışmada ulusal güvenlik dinamikleri olan siyasi, ekonomik, toplumsal, çevresel ve siber güvenlik çerçevesinde savunma sanayii, savunma harcamaları ve terörizm arasındaki ilişki Türkiye özelinde analiz edilmiştir. Çalışma, 1923–2025 dönemini kapsayacak biçimde; 1923-1949, 1950-1974, 1975-1985, 1986-2006 ve 2007-2025 olmak üzere 5 dönemde incelenmiştir. Savunma harcamaları, savunma sanayii üretim verileri ve terör saldırı istatistikleri üzerinden nicel analizler yapılmış, literatür taraması ve doküman incelemesiyle nitel veriler desteklenerek karma yöntem yaklaşımı benimsenmiştir. Bulgular, savunma harcamalarının ve yerli ve milli üretim temelli savunma sanayiinin yalnızca terör saldırılarının seyrini değiştirmediğini aynı zamanda güvenlik anlayışının dönüşümünde ve Türkiye’nin bölgesel ve küresel caydırıcılığında da belirleyici rol oynadığını göstermiştir. Türkiye’nin ulusal güvenlik yaklaşımı; iç ve dış etkenler, teknolojik gelişmeler, küresel değişimler, toplumsal-siyasal dinamikler ve çevresel faktörler doğrultusunda sürekli dönüşüm yaşamıştır. Bu bağlamda ulusal güvenlik politikalarının salt askeri odaklı değil; ekonomik, siyasi, toplumsal, çevresel ve teknolojik bileşenleri de kapsayacak biçimde bütüncül olarak tasarlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Ulusal Güvenlik, Savunma Sanayii, Savunma Harcamaları, Terörizm.

Haziran 2025, 238 sayfa.

ABSTRACT

MSC THESIS

AN ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEFENSE INDUSTRY, DEFENSE EXPENDITURES, AND TERRORISM WITHIN THE FRAMEWORK OF TURKEY'S NATIONAL SECURITY DYNAMICS

SUNA ÖZAY

**SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION**

ADVISOR: ASST. PROF. DR. MEHMET SAMET ERDEM

In this study, the relationship among the defense industry, defense expenditures, and terrorism is analyzed within the framework of national security dynamics, including political, economic, social, environmental, and cyber security, with a specific focus on turkey. The research covers the period 1923–2025 and is examined in five sub-periods: 1923–1949, 1950–1974, 1975–1985, 1986–2006, and 2007–2025. Quantitative analyses are conducted using defense expenditure data, defense industry production figures, and terrorism statistics, while qualitative data are enriched through literature review and document analysis, thereby adopting a mixed-methods approach. The findings reveal that defense expenditures and the domestic, nationally based defense industry not only influence the trajectory of terrorist attacks but also play a decisive role in the transformation of the security concept and in enhancing turkey's regional and global deterrence. Turkey's national security approach has undergone continuous transformation shaped by internal and external factors, technological developments, global changes, socio-political dynamics, and environmental considerations. In this context, the study concludes that national security policies should not be designed solely with a military focus but rather be developed in a holistic manner, incorporating economic, political, social, environmental, and technological components.

KEYWORDS: National Security; Defense Industry; Defense Expenditures; Terrorism.

June 2025, 238 page.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında akademik rehberliği, yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleri ile çalışmamın bilimsel niteliğini artıran tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sayın Mehmet Samet Erdem’e en içten şükranlarımı sunarım.

Lisans eğitimim süresince bilgi birikiminin gelişmesine katkı sağlayan, akademik yolculuğumda ilham kaynağı olan ve bana her şeyin bir düşünceyle başlayıp inançla devam ettiğini öğreten değerli hocam Prof. Dr. Nihat Yılmaz’a teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alarak değerli görüş ve önerileriyle çalışmamın niteliğinin artmasına katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Halil Alpay Öznazık ve Dr. Öğr. Üyesi Başak Sezgin Kıroğlu’na teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, değerlerimi ve hedeflerimi şekillendirmemde önemli rol oynayan kıymetli babam Halis Özay’a; sevgisi, sabrı ve fedakârlığıyla bana güç veren annem Gülyaşar Özay’a minnettarım.

Varlıklarıyla her zaman yanımda olduklarını hissettiren kardeşlerim Yunus Emre, Halit ve Zekeriya’ya; destekleri ve moral katkıları için yengem Elif’e de içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte bilgi paylaşımı, moral desteği ve dostluklarıyla yanımda olan başta Şükriye Yankı Şahin ve Selda Demirden olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatımın bu önemli döneminde yanımda olan herkese gönülden teşekkür ederim. Varlığınız bu süreci daha anlamlı ve katlanabilir kıldı.

Suna Özay

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. GÜVENLİK ve ULUSAL GÜVENLİK.....	4
2.1. Güvenlik ve Ulusal Güvenlik Kavramı	4
2.2. Ulusal Güvenlik Kuramları.....	18
2.2.1. İdealizm kuramı	18
2.2.2. Realizm kuramı (Siyasal gerçekçilik).....	20
2.2.3. Liberalizm kuramı.....	22
2.2.4. Marksizm kuramı.....	24
2.3. Ulusal Güvenlik Dinamikleri	30
2.3.1. Askeri güvenlik.....	30
2.3.2. Siyasi güvenlik	33
2.3.3. Ekonomik güvenlik.....	34
2.3.4. Sosyal-toplumsal güvenlik.....	37
2.3.5. Çevresel güvenlik.....	40
2.3.6. Siber güvenlik	41
2.4. Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Politikaları.....	43
2.4.1 1923-1949 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı.....	44
2.4.2. 1950-1974 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı.....	49
2.4.3. 1975-1985 Dönemi Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı	52

2.4.4. 1986-2006 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı.....	56
2.5.5. 2007-2025 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı.....	60
3. SAVUNMA SANAYİ	67
3.1. Savunma ve Savunma Sanayii Kavramı	67
3.2. Savunma Sanayiinin Önemi	71
3.3. Savunma Sanayinin Özellikleri.....	73
3.4. Savunma Sanayiinde Yerli ve Milli Üretim Kavramları	77
3.5. Türkiye'de Savunma Sanayiinin Gelişimi	79
3.5.1. 1923-1949 Yılları arasında Türk savunma sanayii	79
3.5.2. 1950-1974 Yılları arasında Türk savunma sanayii	83
3.5.3. 1975-1985 Yılları arasında Türk savunma sanayii	89
3.5.4. 1986-2006 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii.....	95
3.5.5. 2007-2025 Yılları arasında Türk savunma sanayii	101
4. SAVUNMA HARCAMALARI	123
4.1. Savunma Harcamalarının Tanımlanması	123
4.2. Savunma Harcamalarının Özellikleri	126
4.3. Savunma Harcamalarının Düzeyinin Belirlenmesi	127
4.3.1. Jeopolitik konum	128
4.3.2. Siyasi rejim ve yönetim biçimi	129
4.3.3. Ekonomik gelişmişlik düzeyi	130
4.3.4. Askeri ittifaklara katılım.....	131
4.3.5. Komşu ülkelerin savunma harcamaları ve silahlanma yarışı	131
4.3.6. Teknoloji düzeyi	132
4.4. Savunma harcamalarının sınıflandırılması	133
4.5. Türkiye'nin Savunma Harcamaları.....	136
4.5.1. 1923-1949 Yılları arasında savunma harcamaları.....	137
4.5.2. 1950-1974 Yılları arasında savunma harcamaları.....	141
4.5.3. 1975-1985 Yılları arasında savunma harcamaları.....	144
4.5.4. 1986-2006 Yılları arasında savunma harcamaları.....	147

5.TERÖRİZM	152
5.1. Terörizm Kavramı	152
5.2. Terörizmin Özellikleri.....	158
5.3. Terörizmin Sebepleri.....	161
5.3.1. Bireysel- psikolojik sebepler.....	162
5.3.2. Siyasi sebepler.....	164
5.3.3. Ekonomik sebepler	166
5.3.4. Toplumsal sebepler.....	167
5.3.5. Küresel sebepler	169
5.4. Terörizmin Amaçları.....	170
5.5. Terörizmin Unsurları	172
5.5.1. İdeoloji unsuru.....	173
5.5.2. Örgüt unsuru	174
5.5.3. Eylem/şiddet unsuru.....	176
5.6.1. 1923-1949 Yılları arasında Türkiye’de terörizm	177
5.6.2. 1950-1974 Yılları arasında Türkiye’de terörizm	183
5.6.3. 1975-2025 Yılları arasında Türkiye’de terörizm	189
7. SONUÇ	202
KAYNAKÇA.....	209
ÖZGEÇMİŞ	238

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1 Savunma Piyasası ve Sivil Piyasa Arasındaki Fark	76
Tablo 3.2 1923-1949 Yılları Arasında Savunma Sanayii İşletmeleri	82
Tablo 3.3 1950-1974 Yılları Arasında Savunma Sanayii İşletmeleri	87
Tablo 3.4 1975-1985 Yılları Arasında Savunma Sanayii İşletmeleri	93
Tablo 3.5 1986-2006 Yılları Arasında Savunma Sanayii İşletmeleri	99-100-101
Tablo 3.6 2007-2025 Yılları Arasında Savunma Sanayii İşletmeleri	111-112
Tablo 3.7 2006-2022 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Şirket Sayısı.....	120
Tablo 3.8 2010-2023 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Şirketlerinin Küresel Sıralaması	121
Tablo 4.1 NATO, IMF ve BM Savunma Harcamaları.....	135
Tablo 4.2 1923-1949 Yılları Arasında Savunma Harcamaları	140
Tablo 4.3 1950-1974 Yılları Arasında Savunma Harcamaları	143
Tablo 4.4 1975-1985 Yılları Arasında Savunma Harcamaları	146
Tablo 4.5 1986-2006 Yılları Arasında Savunma Harcamaları	148
Tablo 4.6 2007-2025 Yılları Arasında Savunma Harcamaları	150
Grafik 3.1 2006-2024 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatı (Milyon \$)	113
Grafik 3.2 2006-2023 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayi Toplam Ciro (Milyon \$).....	114
Grafik 3.3 2006-2018 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii AR-GE Harcamaları (Milyon\$).....	115
Grafik 3.4 2006-2018 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Projeleri Toplam Sözleşme Bedeli (Milyon \$)	116
Grafik 3.5 2006-2024 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Proje Sayısı (Adet).....	118
Grafik 3.6 2006-2023 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii Yerlilik Oranı (%)	119
Grafik 4.1 1975-2023 Yılları Arasında Türkiye’de Gerçekleşen Terör Saldırı Sayısı	200

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e	: Adı Geçen Eser
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ANAP	: Anavatan Partisi
ASELSAN	: Askeri Elektrik Sanayi
ASFAT	: Askeri Fabrika ve Tersane İşletme
ASPİLSAN	: Askeri Pil Sanayii
A.Ş	: Anonim Şirketi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BİLGEM	: Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMC	: İngiliz Motor Şirketi (British Motor Company)
CIA	: Merkezî İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
DAEŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik
DEV-SOL	: Devrimci Sol
DEV-YOL	: Devrimci Yol
DHKPC	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EYDEP	: Entegre Yönetim Değerlendirme Programı
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FMC	: Gıda Makineleri Şirketi (Food Machinery Corporation)
FNSS	: FMC-Nurol Savunma Sanayii
GDAÜ	: Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci
GİRSAN	: Giresun Silah Sanayii
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Millî Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GTD	: Global Terrorism Database (Küresel Terörizm Veritabanı)
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayii
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KTFD	: Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devleti
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
MAH	: Millî Amele Hizmeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	: Millî Güvenlik Siyaset Belgesi
MİLGEM	: Milli Gemi Projesi

MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
MSB	: Millî Savunma Bakanlığı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
NSC	: Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê
OHAL	: Olağanüstü Hâl
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
PDY	: Paralel Devlet Yapılanması
ROKETSAN	: Roket Sanayii
SAGE	: Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü
SAGEB	: Savunma Sanayii Geliştirme ve Destek İdaresi Başkanlığı
SASAD	: Savunma Sanayii Derneği
SAYZEK	: Savunma Sanayii Yapay Zeka Yetenek Kümelenmesi
SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute)
SSB	: Savunma Sanayii Başkanlığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSDF	: Savunma Sanayi Destekleme Fonu
SSM	: Savunma Sanayi Müsteşarlığı
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
STFA	: Sezai Türkeş – Feyzi Akkaya Ortaklığı
STM A.Ş.	: Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.
TAI/TUSAŞ	: Turkish Aerospace Industries (Türk Uçak Sanayii)
TB2	: Taktik Blok 2
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEI	: TUSAŞ Motor Sanayii (TUSAS Engine Industries)
THK	: Türk Hava Kurumu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TKP/ML	: Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist
TİSAŞ	: Trabzon Silah Sanayii
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TUSAŞ	: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜMOSAN	: Türk Motor Sanayii
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
v.b	: ve benzeri
YETEN	: Yetenek Envanteri
y.y.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Güvenlik, insanlık tarihinin her döneminde bireylerin ve toplumların en temel ihtiyaçlarından biri olarak kabul edilmiştir. Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi kuramına göre; barınma ve beslenme gibi fizyolojik ihtiyaçların ardından ikinci sırada gelen güvenlik ihtiyacı, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi ve tehditlerden korunabilmesi açısından vazgeçilmez bir konumdadır. Toplumsal düzeyde ise güvenlik, tam kamusal mal niteliği taşıyan bir hizmet olup, devletin asli sorumluluk alanlarından biridir. Devlet, vatandaşlarının güvenliğini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda ulusal varlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumakla da yükümlüdür. Bu bağlamda güvenlik kavramı hem bireysel hem de ulusal düzeyde, çok katmanlı ve dinamik bir yapıya sahiptir.

Modern ulusal güvenlik anlayışı, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından biçimlenmiş; Soğuk Savaş döneminde askeri güvenlik paradigması, devlet merkezli tehdit algılamaları çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak 1990 sonrası dönemde uluslararası sistemdeki dönüşümle birlikte, güvenlik yalnızca askeri tehditlerle sınırlı olmaktan çıkmış; siyasi, ekonomik, çevresel, toplumsal ve teknolojik tehditleri de içeren geniş kapsamlı bir çerçeveye evrilmiştir. Bu dönüşüm, güvenlik çalışmalarında da teorik kırılmalara yol açmıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde realizm, güvenliği güç dengesi ve tehdit algısıyla tanımlarken; idealizm ve liberalizm daha çok uluslararası iş birliği, normatif değerler ve kurumlar üzerinden güvenliğin inşa edilebileceğini savunmaktadır. Marksizm ise güvenlik sorunlarını sınıfsal mücadele ve yapısal eşitsizlikler çerçevesinde açıklamaktadır. Bu teorik çeşitlilik, devletlerin savunma stratejilerini belirleme biçimlerine doğrudan yansımaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu; Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesişiminde bulunması, onu hem stratejik bir güç merkezi hem de kırılan bir güvenlik ortamının aktörü hâline getirmiştir. Bu durum, tarihsel süreçte hem iç tehditlerle hem de dış tehditlerle eşzamanlı olarak mücadele etmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin güvenlik politikaları, zaman içinde sadece askeri güvenlik temelinde değil; iktisadi, diplomatik, siber altyapı ve toplumsal dayanışmayı da içeren bir yaklaşıma yönelmiştir. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin güvenlik anlayışındaki dönüşüm, savunma sanayiine yönelik stratejik yatırımlarla pekiştirilmiştir. Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) öncülüğünde yürütülen yerli ve milli üretim politikaları, yalnızca savunma kabiliyetlerini artırmakla

kalmamış; aynı zamanda Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltarak ulusal egemenliği güçlendirmiştir. Geliştirilen hava savunma sistemleri, zırhlı araçlar, füze teknolojileri ve elektronik harp sistemleri gibi projeler, Türkiye'nin bölgesel güvenlik mimarisinde daha aktif ve caydırıcı bir aktör olmasına imkân tanımıştır.

Bu tez çalışması, Türkiye'nin ulusal güvenlik dinamikleri çerçevesinde savunma sanayii, savunma harcamaları ve terörizm arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın temel problemi; ulusal güvenliğin tesisinde önemli olan savunma sanayiinin, güvenlik harcamalarının, terör tehdit unsurlarının yalnızca askeri boyutla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik güvenlik alanlarıyla da bütünleştiği bir yapı içerisinde değerlendirilmeyi amaçlamıştır.

Araştırma yöntemi olarak karma yöntem tercih edilmiştir. Nicel analiz kapsamında Türkiye'nin savunma harcamaları, savunma sanayii üretim verileri ve terör saldırı istatistikleri ulusal ve uluslararası kurumlardan elde edilen verilerle değerlendirilmiştir. Nitel analiz kapsamında ise resmi belgeler, strateji dokümanları, kalkınma planları, akademik literatür ve sektörel raporlar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda tez dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, ulusal güvenlik kavramı; tarihsel, teorik ve kavramsal boyutlarıyla ele alınmıştır. Güvenliğin evrimsel dönüşümü, uluslararası ilişkiler disiplindeki temel teoriler bağlamında incelenmiştir. Realist, idealist, liberal ve Marksist yaklaşımlar temelinde güvenlik olgusunun anlamı, kapsamı ve öncelikleri tartışılmıştır. Ayrıca bu bölümde “klasik askeri güvenlik”ten “genişletilmiş güvenlik” anlayışına geçiş süreci değerlendirilmiş; çevresel, ekonomik, siber ve toplumsal güvenlik gibi yeni güvenlik alanlarına da yer verilmiştir. Teorik zemin oluşturulduktan sonra Türkiye'nin 1923–2025 yılları arasındaki güvenlik politikaları, tarihsel olarak dönemlendirilerek analiz edilmiştir. Türkiye'nin güvenlik anlayışı 1923-1949, 1950-1974, 1975–1985, 1986–2006 ve 2007–2025 dönemleri kapsamında ele alınmıştır. Bu dönemler tezin diğer bölümlerinde de aynı dönemsel kapsam olarak kullanılmıştır.

İkinci bölümde, savunma sanayii kavramı genel hatlarıyla tanımlanarak önemi ve özellikleri ele alınmıştır. Savunma sanayiinde yerli ve milli üretim kavramları açıklanarak, iki kavramın arasındaki önem açıklanmıştır. Daha sonrasında Türkiye'nin söz konusu dönemler içerisinde geçirdiği yapısal dönüşüm incelenmiştir. Dönemler incelenirken savunma sanayii şirketleri baz alınarak ülke genelinde coğrafik ve sektörel dağılımı analiz edilmiştir. Buna ek olarak son döneme 2006 yılını da dahil ederek savunma ve havacılık ihracatı, toplam ciro, Ar-Ge harcamaları, toplam sözleşme bedeli,

proje sayısı, yerlilik oranı, şirket sayısı ve şirketlerin SIPRI verilerine göre küresel sıralamaları analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde, savunma harcamalarının tanımı, özellikleri ve sınıflandırması açıklanmıştır. Savunma harcamalarının düzeyini şekillendiren; jeopolitik konum, siyasi rejim ve yönetim biçimi, ekonomik gelişmiş düzeyi, askeri ittifaklara katılım, komşu ülkelerde savunma harcamaları ve silahlanma yarışı son olarakta teknoloji düzeyi açıklanmıştır. Söz konusu dönemler baz alınarak savunma harcamalarının yıllık değişimleri ve GSYİH içerisindeki payı karşılaştırılarak dönemlerin harcama düzeyleri analiz edilmiştir.

Dördüncü bölümde, terörizm kavramı ve temel özellikleri ele alınmıştır. Ardından terörizmin ortaya çıkışına yol açan bireysel, psikolojik, siyasi, ekonomik, toplumsal ve küresel sebepler incelenmiştir. Terörizmin amaçları ve unsurları; ideoloji, örgüt ve şiddet/eylem boyutları açıklanarak bu olgunun yapısal özellikleri ortaya konmuştur. Diğer bölümlerden farklı olarak 1975-2005 dönemi bütüncül bir şekilde incelenerek ülkemizdeki terör hareketlerinin tarihsel bir perspektifi sunulmuştur. İçişleri bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, GTD ve Vision of Humanity gibi kurumların yayınları ve verileri Türkiye'nin terörizm tarihi analiz edilmiştir.

Sonuç bölümünde, çalışmanın bulguları üzerinden genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. GÜVENLİK ve ULUSAL GÜVENLİK

Bu bölümde; güvenlik ve ulusal güvenlik kavramlarının tanımlaması ve tarihsel süreç içerisindeki evrimi açıklanarak, literatürdeki temel kavramsal çerçeve ortaya konmuştur. Ulusal güvenlik kuramları başlığı altında idealizm, realizm, liberalizm ve Marksizm kuramları incelenmiştir. Ulusal güvenlik dinamikleri askeri, siyasi, ekonomik, sosyal-toplumsal, çevresel ve siber güvenlik boyutlarıyla detaylandırılarak, Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejileri ve politikaları tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı 1923-1949, 1950-1974, 1975-1985, 1986-2006 ve 2007-2025 şeklinde beş ayrı dönemde incelenmiştir.

2.1. Güvenlik ve Ulusal Güvenlik Kavramı

Tarihin her döneminde insanoğlunun varlığını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu temel olgulardan birisi güvenlik olmuştur. 1943 yılında Abraham Maslow tarafından klinik gözlemlerle ortaya konulan İhtiyaçlar Hiyerarşisi teorisi de bu durumu desteklemektedir.¹ Bu teoriye göre insan ihtiyaçları beş kategoriye ayrılmıştır. En alt basamakta bulunan ihtiyaç karşılandıktan sonra bireyler, hiyerarşideki bir üst düzeyde bulunan ihtiyaca doğru ilerlemektedir.² Maslow'a göre bireylerin hayatta kalabilmek için fizyolojik ihtiyaçlarından sonra gelen en önemli ikincil ihtiyaç güveniktir. Bireylerin güvenliğinin sağlanabilmesi, dışarıdan gelecek psikolojik ve fiziksel tehlikelerin önlenmesiyle mümkün olmaktadır. Böylelikle fizyolojik ihtiyaçlarını elde eden bireyler aile, sağlık, iş, beden, ahlak, yasa ve mülkiyet güvenliği gibi korunacağı ortamlar oluşturabilmek için çaba göstermektedir.³ Güvenlik ihtiyacını karşılayamayan bireyler ise varlıklarını devam ettirebilme sürecinde birtakım engellerle karşılaşarak kendini gerçekleştirme, aidiyet ve öz saygınlık gibi ihtiyaçlarını önemsemeyecek duruma gelecektir.

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde güvenlik, dışarıdan gelebilecek tehditlerden korunmak amacıyla ilkel araçlar ve yöntemlerle sağlanmıştır. Fakat yerleşik hayata geçişle birlikte toplumsal hayatın başlaması, teknolojinin gelişmesi ve savaşlar meydana gelmesi; güvenlik anlayışının, kullanılan araçların ve yöntemlerin değişmesine sebep olmuştur. Örneğin, eski çağlarda doğanın yol açtığı zararlarla mücadele edebilmek için

¹Gizem Senem Çoban, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler, European Journal of Educational and Social Sciences, Cilt:6, Sayı:1, Mayıs 2021, ss.113.

² Üstün Gökmen, İletişim Çalışmaları ve Empati, Sistem Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 104.

³ Abraham H. Maslow, A Theory of Human Motivation, Psychological Review, Cilt:50, Sayı:4, ss. 376-380.

mağaraya sığınma dürtüsü güvenlik olarak algılanırken, günümüzde toplumların nükleer silahların etkilerinden korunması gibi amaçlar güvenliğin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.⁴ Dolayısıyla güvenlik algısı; geçmişte, doğada var olan farklı risk ve tehlikelere karşı korunma biçimini temsil ederken; günümüzde siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak meydana gelen çeşitli algı ve standartlar açısından güvende bulunma durumu ve menfaat anlamına gelmektedir.

Güvenlik, varlığını koruma ve devam ettirme amacına sahip her bireyin ve toplumun karşılaştığı evrensel bir olgu niteliği taşımaktadır. Bu sebeple güvenlik bireylerin yanı sıra devletlerin varlığı içinde önemli ihtiyaçlardan birisi olmuştur. Devletler, toplumlar gibi ortak değerler etrafında birleşerek şekillenmiş organizmalardır. Temelini insan unsuru oluşturduğu için devletlerin davranışları ve özellikleri, insan doğasıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bir devlet varlığını devam ettirebilmek için olası risk ve tehditleri önceden tespit etmeli ve gerekli önlemleri almak zorundadır.⁵ Bu bağlamda güvenlik, bir devletin ulusal değerlerine karşı tehditlerin bulunmadığı ya da minimum seviyede olduğu bir durumu ifade etmektedir.⁶ Kavrama yönelik tanımlamalarda genel olarak devletlere özgü geleneksel tehdit kaynağı olan doğal afetler, çevre güvenliği, ekonomik kalkınma, salgın hastalıklar, insan hakları, sosyal adaletsizlik, dış askeri müdahaleler, siber saldırılar gibi konuları içeren önerilere odaklanılmıştır.⁷ Devletler açısından yapılan tanımlamaların çoğunda, güvenlik kavramının üzerine düşünülmesi gerçeğinden ziyade devletlerin gündemini etkileyen sorunlar güvenlik açısından irdelenmiştir.

Güvenlik kavramı, sosyal bir biçimde şekillenen ve etkileşimler sonucunda ortaya çıkan ilişkisel bir yapıya sahiptir. Toplumsal yaşamdaki değişimler ve değişimlere eşlik eden yeni riskler ve ihtiyaçlar, güvenlik kavramının devamlı olarak gözden geçirilmesini ve güncellenmesini gerektirmektedir.⁸ Ekonomik, sosyal, siyasal, hukuki, kamusal vb. gibi çok boyutlu yönleriyle dikkat çeken güvenlik kavramı, birçok disiplin ve ideolojiyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda çeşitli tartışmalara ve akademik çalışmalara konu olmuştur. Güvenlik, insanlık tarihiyle eş zamanlı olarak evrilmiş, süreklilik arz eden aynı zamanda stratejik ve sosyopolitik bir kavram niteliği kazanmıştır.⁹ Ancak türetilmiş bir kavram özelliği gösterdiği için geniş bir kullanım alanına sahip olmasına karşın, üzerinde

⁴ Abdullah Torun, Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, ss.14.

⁵ Beril Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 9.

⁶ Kamer Kasım, 11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2006, ss. 21.

⁷ Ullman, a.g.e, ss. 133.

⁸ Tirab Abbkar Tirab, Küreselleşme Asrında Ulusal Güvenlik Perspektifinden Medya-Güvenlik İlişkisi ve Topluma Yansımaları, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:13, Sayı:26, 2017, ss.115-116.

⁹ Fikret Birdişli, Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, 5. Baskı, Fidan Kitap, İstanbul, 2022, ss. 235.

uzlaşıya varılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır.

Güvenlik kavramının, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki kuramsal analizi ilk kez 1952 yılında Arnold Wolfers tarafından yapılmıştır.¹⁰ Wolfers güvenlik kavramını, objektif açıdan bir devletin veya toplumun nesnel anlamda kazandığı değerlerinin bir noktaya kadar korunması; subjektif anlamda ise bu değerlere yönelik korkuların, tehditlerin yokluğu olarak tanımlanmıştır.¹¹ Wolfers'a göre güvenlik, aktörlerin durumu, algıları ve tehditlerin niteliğine göre değişkenlik gösterdiği için mutlak bir durum değildir.¹² Bu tanımlamaya göre güvenlik kavramının durum odaklı ve normatif bir kavram olduğu vurgulanmıştır.

Barry Buzan, geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışını sorgulayarak güvenlik çalışmalarının daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sunmuştur. Güvenlik kavramını tartışmalı bir olgu olarak değerlendiren Buzan, kavramın tanımsal eksikliğine dikkat çekmiştir.¹³ Bu belirsizliğin nedenini ise güç ve güvenlik kavramlarının örtüşmesi, realist düşünürlerin ve güvenlik araştırmacılarının güvenlik kavramına bakış açılarına ve ulusal güvenlik anlayışındaki muğlaklıkla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda Buzan'a göre güvenlik kavramının sadece birey veya sadece devlet çerçevesinde tanımlanması yetersiz kalmaktadır.¹⁴ Zira devlet ve birey arasında birden fazla açıdan ilişkinin bulunması bunların güvenliklerinin birbirine bağlı olduğunun göstergesidir. Böylelikle güvenliğe yönelik bir nesne arayışının gerekli koşulları sağlanırken de devlet ve bireyin birbirinden ayrılmaması gerektiğini savunmaktadır.

Richard Ullman'a göre ise güvenlik; bireylerin, ulus ötesi aktörlerin, grupların veya devletlerin yaşam standartlarına ve sahip oldukları değerlere karşı herhangi bir saldırı veya tehdidin bulunmadığı bir durumu ifade etmektedir. Ayrıca güvenlik amacıyla verilen tavizlerin tartışılmasında güvenliğin yalnızca bir amaç değil, bununla birlikte bir sonuç olarakta tanımlanmasının da önemini arz etmektedir.¹⁵ Ullman'a göre güvenliğin tanımını oluşturan faktörlerin kaybedilme tehlikesi ortaya çıkmadan, güvenliğin ne olduğunun ve ne derecede önemli olduğunu anlamlandırmak zorlaşmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla güvenliğe ait bu sorular ancak tehlike ve tehditler vasıtasıyla cevap bulmaktadır.

¹⁰ Levent Yiğittepe, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 6.

¹¹ Arnold Wolfers, National Security as an Ambiguous Symbol, Political Science Quarterly, Cilt: 67, Sayı:4, 1952, ss. 484.

¹² Wolfers, a.g.e, ss. 484-485.

¹³ Barry Buzan, People States And Fear An Agenda For Internaional Security Studies in The Post-Cold War Era, Wheatsheaf Books Ltd., England, 1983, ss. 3-9.

¹⁴ Buzan, a.g.e., ss.3-9.

¹⁵ Richard Henry Ullman, Redefining Security, International Security, Cilt:8, No:1, 1983, ss. 133-135.

¹⁶ Ullman, a.g.e, ss. 134.

Güvenlik kelimesinin Türk Dil Kurumuna ait Türkçe sözlükteki tanımı; “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu; emniyet.*” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷ Bu tanıma göre güvenlik, sorunsuz işleyen bir hukuk sistemin içerisinde yaşayan bireylerin, çeşitli grupların ve ulusların her türlü tehdit ve zarara karşı güvende olması anlamına gelmektedir. Yine, güvenlik ve emniyet kelimeleri eş anlamlı kelimeler olarak değerlendirilmiştir. NATO Terimler Sözlüğünde güvenlik kavramı, “*Bir devletin, toplumun veya bireyin varlığını, temel değerlerini, çıkarlarını ve özgürlüğünü tehdit eden risklere ve tehlikelere karşı korunmuş olma durumu.*” ve “*Casusluk, sabotaj, altüst etme (subversiyon) ve terörizme karşı olduğu gibi, kayıp veya yetkisiz işşaya karşı korunmayı sağlamak için gerekli tedbirler.*” olarak iki farklı şekilde tanımlanmıştır.¹⁸ Birinci tanımda, güvenlik kavramı genel olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre güvenliğin amacının, bireylerden toplumlara ve uluslara kadar çeşitli düzeylerde değerlerin ve varlıkların korunmasına yönelik olduğu ifade edilmiştir. İkinci tanımda ise güvenlik daha spesifik olarak ulusal güvenlik ve bilgi güvenliği için alınan tedbirlerle ilişkilendirilmiştir.

Tehlike, korku ve tehditlerden uzak olma durumu, özgür hissetme hali olarak tanımlanan güvenlik kavramının psikolojik ve fiziksel olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.¹⁹ Tarihsel süreç incelendiğinde devletlerin genel olarak güvenliğin fiziksel boyutuna odaklandığı görülmektedir. Bunun sebebi bir devletin ulusal sınırlarını diğer devletlerden gelebilecek olan saldırı ve tehditlerden koruyabilme hedefinin, devletlerin güvenlik anlayışının ana ögesini oluşturmasından kaynaklanmaktadır.²⁰ Doğal kaynakların bulunduğu bölgelere kolay erişim ve dünya çapına çeşitli ticari faaliyetler gerçekleştirebilmek gibi fiziksel güvenliğe ilişkin diğer konular, sınırların savunulmasında sonra her zaman öncelikli amaç olmuştur. Güvenlik kavramının psikolojik boyutu fiziksel saldırıların varlığı gibi nesnel tehditlerden bağımsız olmasıyla ilgilidir.²¹ Yani bir ulusun ve ulus içerisinde yaşayan insanların sahip olduğu güvenlik duygusunun subjektif bir nitelik taşıyan ve çeşitli algılamalardan kaynaklanan bir olgu olduğu ifade edilmektedir.

Devletlerin temel ulusal misyonlarından biri olan güvenlik, 1950'li yıllardan bu yana

¹⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), “Güvenlik” [Çevrimiçi Sözlük], <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10 Kasım 2024.

¹⁸ NATO, “Security”, NATO Term OTAN, The Official NATO Terminology Database, 26.08.2014,

<https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2024.

¹⁹ Tarık Ak, Ulusal Güvenlik-Çevresel Güvenlik Ekseninde Silahlı Kuvvetler Çevre İlişkisi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, ss. 9.

²⁰ Zeynep Hazar, Basın Özgürlüğü ve Ulusal Güvenlik, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, No: 2, 2013, ss. 1530.

²¹ Çağrı Erhan, ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 56, No:4, 2001, ss. 78-79.

kavramsal ve stratejik planlama açısından önemli bir rol oynamıştır. Siyasi alanda ise, devletlerin varlığını sürdürebilmesi ve uluslararası ilişkilerde diğer aktörlerle iletişimin sağlanabilmesi için kritik bir zemin oluşturmaktadır.²² Güvenlik kavramı, tehditlere karşı koyma, onları engelleme veya ortadan kaldırma girişimi olarak tanımlanabilmektedir. Tehditler değiştikçe güvenliğe ilişkin güvenlik anlayışıda değişmek zorundadır. Bu bağlamda birey yaşamına yönelik tehditlerin çeşitlenmesi ve tehditlerin önemine göre hiyerarşik yapısının değişikliğe uğraması güvenlik politikalarının, güvenlik önlemlerinin ve güvenlik tanımlarının değişmesine de sebebiyet vermektedir.²³ Güvenliğin aşamaları sırasıyla; uluslararası güvenlik, ulusal güvenlik, iç güvenlik ve kamu güvenliği²⁴ şeklinde oluşmuştur. Bu durum güvenlik kavramının değişken ve dinamik bir yapısı olduğunu; kavramın örgütlenme yapısı ve kademelerinin devletlerin ihtiyaçlarına göre biçimlendiğini göstermektedir.

Ulusal güvenlik kavramının, doğa bilimlerinde kullanılan kavramlar gibi üzerinde uzun süre çalışılarak geliştirilen bir kavram olmaması, bilimsel açıdan tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.²⁵ Bu bağlamda ulusal güvenlik hem siyasal hem de hukuki boyutu olan bir kavram niteliği taşımaktadır. Ulusal güvenliğin, yasalarda net bir tanımının bulunmaması ve içeriğinin ülkedeki siyasal koşullara bağlı olarak değişmesi kavramın siyasal niteliğini açıklamaktadır. Yine ulusal güvenliğin anayasa ve diğer yasalarda yer alması kavramın hukuki boyutunu ön plana çıkarmaktadır.²⁶ Ulusal güvenlik kavramının tanımlanmasında genel olarak olası tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ulusal güvenlik politikaları, ülkenin toprak bütünlüğünü koruma, dış tehditlere karşı savunma ve egemenliğini sürdürme hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu açıdan ulusal güvenliğin uluslararası politikaların şekillendirilmesindeki rolü, devletin güvenliğine ve devletin varlığının meşruiyetine katkı sağlaması açısından büyük bir önem taşımaktadır.²⁷

Ulusal güvenlik kavramı, bir ulusun vatandaşlarının korunmasını ve savunulmasını gerektiren bütünsel bir stratejiyi ifade etmektedir.²⁸ Her ülke ulusal güvenliğini kendi

²² Selin Taşçı, Biyopolitikanın Ulusal Güvenlik ile İlişki Üzerine Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, ss. 21.

²³ Selim Kanat & Mehmet Aktel, Küreselleşme ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler, ASSAM Uluslararası Hukuk Dergisi, Cilt:6, Sayı:15, 2019, ss. 90.

²⁴ Hatice Seda Ergül, Ulusal Güvenlik Alanında Teknoloji Transfer Yönetimi: Türkiye’de Tübitak’ın Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Mayıs, 2023, ss. 7.

²⁵ Rona Aybay, Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:33, Sayı:1, 1978, ss.60.

²⁶ Aybay, a.g.e, ss. 60

²⁷ Bülent Aras & Şule Toktaş & Ümit Kurt, Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü, SETA Yayınları XI, 1.Baskı, 2010, ss.32.

²⁸ Segun Osisanya, UN Chonicle, National Security versus Global Security, [National Security versus Global Security | United Nations](https://www.un.org/development/desa/policy/nsglobalsecurity/UnitedNations.pdf), Erişim Tarihi: 04.02.2025.

ulusal çıkarları ve performansı çerçevesinde algılamaktadır. Ulusal güvenlik, en basit tanımıyla bir ulus devletin dışarıdan gelen tehditlere karşı varlığını koruma ve sürdürebilme yeteneğiyle ilişkilendirilmektedir.²⁹ Daha geleneksel bakış açısıyla ele alındığında ulusal güvenlik bir ülkenin korunması gereken maddi ve manevi öğeleri içerisinde barındırmaktadır.³⁰ Bir ülkenin güvenliğinin sağlanabilmesi için korunması gereken değerleri; toprak bütünlüğü, siyasi egemenlik ve doğrudan devleti kapsamaktadır. Ayrıca ulusal güvenliğin sağlanması, bir devletin dış politika kararlarını şekillendiren önemli unsurlardan biri olup genellikle diğer devletlere yönelik stratejilerle bağlantılı olduğu ifade edilmektedir.³¹

Ulusal güvenlik, spesifik bir anlamı olmayan ancak kendisine yüklenen değerlere göre anlam ve önem kazanan, çeşitli boyutlarda tanımlanabilen bir kavramdır.³² Örneğin ulusal güvenlik kavramı, kapsam alanına göre farklı şekillerde dar ve geniş anlamda tanımlanabilmektedir. Ulusal güvenlik kavramının, askeri boyuta indirgenerek ve olağanüstü dönemlerde alınacak önlemleri kapsamına alacak şekilde incelenmesi dar bir anlam ifade etmektedir. Bu bağlamda ulusal güvenlik dar anlamda, bir ülkenin iç ve dış tehditlerden korunması şeklinde tanımlanabilmektedir. Kavramın, mevcut devlet düzeninin sürekli bir şekilde korunabilmesi için alınacak her türlü önlemleri kapsamı içerisine alması geniş bir anlam ifade etmektedir. Böylelikle geniş anlamda ulusal güvenlik, devletlerin özgür karar verebilme yeteneklerini ve siyasal bağımsızlıklarını; diplomasisini, istihbarat servislerini ve silahlı kuvvetlerini kullanarak gerçekleştirmesi şeklinde tanımlanabilmektedir.³³

Genel anlamda ulusal güvenlik kavramı, iç güvenlik açısından bir devletin sınırları içerisinde yaşayan tüm bireyleri kapsayan ve dış güvenlik açısından ise devlete yönelik sınır ötesinden gelebilecek tehditlere yönelik alınan önlemleri içermektedir. Ulusal güvenlik kavramı, iç politika bağlamında kamusal düzenin korunması, toplumsal asayişin sağlanması ve anayasal düzenin korumasını kapsamaktadır. Dış politikada ise, doğrudan uluslararası anlaşmalar ve evrensel standartlar bağlamında bir ülkenin ve vatandaşlarının haklarının ve çıkarlarının korunmasıyla alakalıdır.³⁴

Ulusal güvenlik kavramı; ulusal çıkarlar, ulusal tehditler ve bu tehditlere yönelik alınacak

²⁹ Brian Schmitt, *The Primacy Of National Security*, Ed: Steve Smith & Amelia Hadfield & Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, Oxford, 2012, ss. 188.

³⁰ David A. Baldwin, *The Concept of Security*, *Review of International Studies*, Cilt:23 Sayı:1, 1997, ss. 13.

³¹ Baldwin, a.g.e., ss. 18.

³² Torun, a.g.e., ss. 15.

³³ Wolfers, a.g.e., ss.488-489.

³⁴ Murat Şengöz, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme*, *Takvim-i Vekayi*, Cilt: 8, Sayı:1, 2020, ss. 3.

önlemler vb. öğeleri bünyesinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla, ulusal güvenliğe dair yapılan tanımlamaların genelinde bu öğelerin ana bileşenler olarak yer almasının gerekliliği vurgulanmaktadır.³⁵ Bu değerlendirmeye göre ulusal güvenlik, bir devletin ulusal çıkarlarının iç ve dış tehditlere karşı korunması biçimi şeklinde tanımlanabilmektedir.

Ulusal güvenlik; bir devletin ulusal varlığının ve bütünlüğünün, mevcut anayasal düzeninin, uluslararası alanda siyasal, iktisadi, sosyal ve kültürel alanları da kapsamına alarak her türlü iç ve dış tehditlere karşı tüm çıkarlarını ve ahdi hukukunu korumasını ifade etmektedir.³⁶ Ulusal güvenlik kavramı tanımlaması gereği doğrudan ulus kavramına referans gibi görülse de hitap ettiği kavram devlettir. Ulusal güvenlik kavramı esasında devletin kendine yönelik ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmıştır. Kavram devlet açısından, bir amaç olmakla birlikte bu amaca hizmet eden siyasal bir süreci ifade etmektedir.³⁷ Bu bağlamda, ulusal güvenlik kavramı, bir devletin sürdürülebilir bir şekilde hayatta kalmak için uyguladığı bütün üst düzey politikaları ve süreçleri kapsamaktadır.

Ulusal güvenlik, devletlerin ve toplumların bağımsızlığını ve işlevsel bütünlüğünü korumayı hedeflemektedir. Bu açıdan ulusal güvenlik bir devletin egemenliğinin korunabilmesi ile alakalıdır. Ulusal güvenlik ve ulusal egemenlik kavramları birbirleriyle bütünleşmiş kavramlardır. Penguin Dictionary of International Relations, egemenlik kavramını “kısmen uluslararası ilişkilerin etkileştirici kavramı” şeklinde ifade etmektedir.³⁸ Egemenlik, güvenlik kavramı gibi içerisinde içsel ve dışsal bileşenleri barındıran bir kavramdır. Dışsal egemenlik, dış ilişkilerde serbest temsilcilere sahip, ticari anlaşma müzakereleri oluşturabilen, bir başka devletin gözetimi altında olmadan farklı ittifak türlerine girebilme durumuna işaret etmektedir. Ayrıca dışsal egemenlik, devletlerin diğer devletlerle aynı iltimas ve sorumluluk yüküne sahip olması açısından eşit olduklarını ifade etmektedir. İçsel egemenlik ise bir bölge ve toplulukla alakalı olarak en üst karar alma ve uygulama yetkisini ifade etmektedir. Uluslararası alanda bu yetkiye sahip olan otorite devlettir.³⁹ Ulusal egemenlik bağlamında ulusal güvenlik olgusu; bir ülkenin yönetim idaresinin, vatandaşlarının ve toprak parçasının bölünmez bir bütün olarak korunabilmesi ve devletin mevcut sınırları içerisinde mutlak egemen güç

³⁵ Sait Yılmaz, Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017, ss.480-481.

³⁶ İmren Çavuşoğlu, Türkiye’de Ulusal Güvenlik ve Kadınların Ulusal Güvenliğe Yönelik Algıları, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2021, ss.8.

³⁷ Fikret Birdişi, Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram, Teori, Uygulama, Seçkin Yayıncılık, 3. Basım, Ankara, 2017, ss. 36.

³⁸ SCRIB, The Penguin Dictionary of International Relations: Graham Evans & Jeffrey Newnham, [The Penguin Dictionary of International Relations: Graham Evans and Jeffrey Newnham | PDF | Civil War | International Relations](#), Erişim Tarihi: 17.02.2025.

³⁹ Laura Neack, Elusive Security: States First, People Last, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2007, ss.18.

olabilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir.⁴⁰

David Allen Baldwin'e göre, devletlerin dış politika ile ilgili kararlarını alma sürecindeki temel faktör olan ulusal güvenliğin korunması genel olarak diğer devletlerle ilişkilidir. Baldwin ulusal güvenliği; geleneksel anlamda ülkelerin korunması gereken değerleri olarak doğrudan devleti, siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü içeren bir kavram olarak tanımlamıştır.⁴¹

Arnold Wolfers'a göre ulusal güvenlik, bir ulusun sahip olduğu ve sahip olma gayesi bulunan nesnel değerlerine yönelik tehdidi caydırma veya ortadan kaldırabilme yeteneğidir.⁴² Wolfers ulusal güvenliğin yalnızca askeri araçlarla sınırlandırılmamasının gerekliliğini savunmuş ve diplomasi gibi askeri olmayan çeşitli politikaların güvenlik için kullanılabileceğini belirtmiştir.⁴³

Barry Buzan ulusal güvenlik kavramını yaşam tarzı üzerinden kavramsallaştırmıştır. Buzan'a göre ulusal güvenlik kavramı, toplumun yaşam biçiminin korunmasını ifade etmektedir. Askeri saldırılara ya da baskıdan uzak kalmayı, içeriden gelen tehditler ve yıkıcı eylemlerle karşılaşmamayı ve yaşam kalitesini oluşturan temel siyasi, sosyal ve ekonomik unsurların bozulmadan sürdürülebilmesini kapsamaktadır.⁴⁴

Walter Lippmann ulusal güvenlik kavramını ulusun ehemmiyetinin sağlanması üzerinden değerlendirmiştir. Lippman'a göre ulusal güvenlik; bir devletin değerlerine karşı tehlikeleri yok edebilmesi, gerektiği zaman meydan okuyabilmesi ve muhtemel bir savaş devam ettirebilme yeteneğini ifade etmektedir.⁴⁵

Ian Clark ulusal güvenliği; devletler bazında egemen bir alanda hayati çıkarların korunabilmesi⁴⁶ şeklinde tanımlayarak ulusal güvenlik kavramını temel bir şekilde açıklamıştır.

Penelope Hartland ulusal güvenliği; devletlerin ulusal çıkarlarını global açıdan koruyabilmesi olarak tanımlanmıştır.⁴⁷

Frank Trager'a göre ulusal güvenlik; hükümetlerin oluşturdukları politikalarla ulusal çıkarlara yönelik ulusal ve uluslararası tehditleri engelleyerek devleti koruyabilmesidir.⁴⁸

“National Security” isimli makalesinde Melynn Leffler ise ulusal güvenlik kavramını

⁴⁰ Karabulut, a.g.e., ss.24.

⁴¹ Baldwin, a.g.e., ss. 13.

⁴² Arnold Wolfers, “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, C. 67, S. 4, 1952, s.481-502.

⁴³ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1962, ss.87.

⁴⁴ Barry Buzan, *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*, *International Affairs*, Cilt:4, Sayı: 67, 1991, ss. 7.

⁴⁵ Walter Lippmann, *U. S. Foreign Policy: Shield of the Republic*, Little Brown and Company, Boston, 1943, ss.51.

⁴⁶ Ian Clark, *Globalization and International Relations Theory*, Oxford University Press, New York, 1999, ss.114.

⁴⁷ Buzan (1983), a.g.e., ss. 16.

⁴⁸ Karabulut, a.g.e., ss. 24.

devletlerin bir takım temel değerlerini dışarıdan gelecek tehditlerden korumak olarak tanımlanmıştır.⁴⁹

15/07/2018 tarihli “Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında” yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde ise milli güvenlik kavramı; *“Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması”* şeklinde açıklanmıştır.⁵⁰ Bu tanıma göre milli güvenliğin korunması gereken öğeleri ahdi hukuk, anayasal düzen, milletlerarası alanda bütün menfaatler, millî varlık-bütünlük olarak sayılmıştır.

Ulusal güvenlik kavramı, bir ülkeden oluşan sınırları ve yasalarla güvence altına alınmış insan haklarının korunması anlamına gelmektedir. Klasik anlamda ise ulusal güvenlik, devletlerin ulusal ve uluslararası arenada kendilerine yönelik tehdit ve tehlikeleri nasıl algıladıkları ve nasıl tepki verdiklerini ifade etmektedir.⁵¹

Tanımlamaların geneline bakıldığında ulusal güvenlik kavramı çıkar, güç veya askeri tehdit kavramları çerçevesinde anlam bulmuştur. En genel anlamda, devletlerin fiziki ehemmiyeti, milli egemenliği, toprak bütünlüğü; siyasi, sosyal ve ekonomik dengesinin korunması gibi unsurlar kapsamında “her türlü tehditten uzak kalma hürriyeti” şeklinde tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda ulusal güvenlik kavramı milli değerlerin, toplumdaki sosyal ilişki kalıplarının ve yaşam tarzlarının korunması ve muhafaza edilmesinin gerekliliğini de öngörmektedir.

Ulusal güvenlik ve güvenlik birbirlerinin yerine kullanılan iki benzer kavram olsa da kavramlar arasında amaçları açısından farklılıklar bulunmaktadır. Güvenlik, iki farklı anlama yönelik örtük referansları kendi içerisinde taşıyan bir kavramdır. Bu referanslar siyaset biliminde; birincisi çıkar, korunması gereken şey, ikincisi ise tehlike, sakınılması gereken şey olarak tanımlanmaktadır.⁵² Ulusal güvenlik kavramı, ulus devletlerin ortaya çıkışı ve siyasi devlet yapılanmalarının başlamasıyla birlikte hükümetlerin mevcut sınırlarını koruma gerekliliğinden doğmuştur.⁵³ Bu bağlamda ulusal güvenlik hem ulusa özgü tehlikelerden sakınılması hem de ulusun çıkarlarının korunması anlamına gelmektedir.⁵⁴ Güvenlik kavramının merkezinde bireyin güvenliği yer alırken, ulusal

⁴⁹ Faruk Sönmezoglu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Der Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2019, s.371.

⁵⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15/07/2018, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.6.pdf>, Erişim Tarihi: 21.02.2025.

⁵¹ Gökhan, Koçer, Soğuk Savaş Sonrası, Ulusal Güvenlik Kavramı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Akademik Bakış, Cilt:1, Sayı:1, 2002, ss.3-7.

⁵² Birdişli, a.g.e, ss.30.

⁵³ Taşçı, a.g.e, ss. 22.

⁵⁴ Birdişli, a.g.e, ss.30.

güvenlik kavramının temelinde ise devletin egemenliği ve ülke sınırlarının korunması amacı bulunmaktadır.⁵⁵ Ulusal güvenlik kavramı, güvenlik anlayışını derinleştirerek, güvenliğin öznesinin ulus olduğu düşüncesini pekiştirmek ve ulus-devlet arasındaki bağlantıyı vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.⁵⁶ Ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte bireysel güvenlik anlayışı bir bütün olarak toplumun güvenliği ve devletin güvenliği şeklinde değişerek ulusal güvenlik anlayışına dönüşmüştür.⁵⁷ Çünkü devlet, yurttaşların fiziksel güvenliklerini bütünsel olarak karşılamak zorunda olduğundan, bireyin güvenliği aynı zamanda devletin güvenliği olarak algılanmaktadır.

Ulus devletler, 18. yüzyılın sonlarında ideal bir devlet modeli olarak kabul görmeye başlamıştır.⁵⁸ Ulus-devletlerin oluşum sürecinde, devletlerin egemenliğini kazanması yeni bir sistem ortaya çıkarmış ve bireylerin siyasetin öznesi olarak eşit şekilde konumlanması önem kazanmıştır. Dolayısıyla ulus devletlerin iç ve dış egemenlikleri kabul edilmiş ve ulus devletler güç kazanmıştır.⁵⁹ Ulus devlet, devletler sistemi içerisinde sınırları belirlenmiş bir alanda idari tekeli devam ettiren, yasalar ve şiddet araçlarının denetimiyle yönetimini güvence altına alan bir yönetim biçimi olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰ Ulus devlet, meşruiyetini kültürel bütünlüğü olduğu varsayılan bir ulus anlayışından aldığı için güçlü bir kültür politikası izlemektedir. Orta Çağ sisteminden ayrılışı temsil eden ulus devlet, ulusun siyasal merkezine yerleştiği için yerel gerçeklere ve evrensellik idealine tepki olan bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır.⁶¹ Ulusal güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplinde güvenlik kavramının ulus devlet düzeyindeki yansımasıdır.

Ulus devletlerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için uluslararası sistemdeki ana unsurlardan birisi ulusal çıkarıdır. Bir milletin güvenliği, refahı ve mutluluğu için elzem görülen hususlar "ulusal çıkar" olarak nitelendirilmektedir. Devletler, ulusal çıkarlarını koruyarak ulusal güvenliği sağlamaktadır.⁶² Ulus-devletlerin temelinde yatan çıkar kavramı, ilk kez Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu durum, din ve imparatorluk temelli yapılar yerine; 1648 tarihinde imzalanmış Westphalia Barış Antlaşması'yla birlikte, toplum bilincine sahip küçük ve egemen insan topluluklarının kendi toprakları üzerinde başka bir otoriteden bağımsız şekilde varlık gösterdiği bir

⁵⁵ Yusuf Zakir Baskın & Fatih Tekin, ABD Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Evrimi: Değişim Dinamikleri ve Stratejik Süreklilik, *International Journal of Politics and Security*, Cilt:6, Sayı:2, 2024, ss. 204.

⁵⁶ Torun, a.g.e, ss. 18-19.

⁵⁷ Stephen Martin Walt, The Renaissance of Security Studies, *International Studies Quarterly*, Cilt: 35, Sayı: 2, 1991, ss. 212.

⁵⁸ Gökçe Zabunoğlu, Günümüzde Ulus-Devlet, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 2018, ss.546-547.

⁵⁹ İsmail Coşkun, Modern Devletin Doğuşu, *Derin Yayınları*, İstanbul, 2000, s. 165.

⁶⁰ Anthony Giddens, Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, Çeviren: Ümit Tatlıcan, *Paradigma Yayınları*, İstanbul, 2000, ss. 208.

⁶¹ Zabunoğlu, a.g.e., ss.548.

⁶² Armağan Kuloğlu, Türkiye'nin Stratejik Yeraltı ve Enerji Kaynaklarının Ulusal Güvenliğe Etkisi, *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 2010, s.39.

sisteme geçilmesiyle şekillenmiştir. Bahsi geçen dönemden günümüze kadarki süreçte tüm siyasal düşünceler, egemen ulus devlet yapısını referans almıştır.⁶³ Tarih boyunca devlet çıkarlarının büyük ölçekli savaş ve şiddetle ilişkilendirilmiş olması, güç dengesi ve uluslararası hukuka dayalı çıkarların gelişmesine yol açmış, ulus-devletlerin uluslararası alanda aktör olarak etkinliğinin artmasını tetiklemiştir. Bu dönemden itibaren devletlerin sınırlarını ve vatandaşlarını koruma ihtiyacı artmış ve ulusal güvenlik kavramının tarihsel arka planın oluşması için bir dönüm noktası olmuştur. İlk zamanlar ulus devletlerin politik, ekonomik ve ticari faaliyetlerini korumayı amaçlayan güvenlik düşüncesi, zamanla ulus devletlerin toprak bütünlüğünün, sınırlar içerisindeki yaşayan vatandaşlarının ve tek bir egemenin bulunduğu hukuki ve siyasal düzeninin korunması şeklini alarak ulusal güvenliğe dönüşmüştür.⁶⁴

Ulusal güvenlik kavramına ilk kez, 1928 yılında Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakan Yardımcısı Joshua Reuben Clark tarafından Monroe Doktrini üzerine yazılan Clark Muhtırasında değinilmiştir.⁶⁵ Daha sonra 1938 yılında ABD Başkanı Roosevelt bir konuşmasında ulusal güvenlik kavramından söz etmiştir.⁶⁶ 1940'lı yılların başlangıcında yirmi yıl içerisinde ikinci kez yaşanan küresel savaşların gerçekleşmesi devlet idaresinin askeri araçlarına ve yöntemlerine olan ilgiyi artırmıştır. Savaşın bitişine yaklaşıldıkça, ulusal güvenliğin temin edilebilmesinde askeri gücün önemine vurgu yapan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu dönemde çoğunlukla ulusal güvenliğin ne olduğu sorusunun yanında ulusal güvenliğin sağlanabilmesi için kullanılacak araçların ve nasıl sürdürülebilir olacağı gibi soruların üzerinde yoğunlaşmıştır.⁶⁷ 1947 yılında ABD Başkanı Harry S. Truman tarafından Sovyetler Birliği'nin komünizm tehdidine karşı yeni bir dış politika açıklanmıştır. Ardından 18 Ekim 1947'de ABD kongresi tarafından kabul edilen; ekonomik kaynakların, ordu ve istihbarat birimlerinin tehlikelere karşı kullanım alanının anlatıldığı National Security Act (Ulusal Güvenlik Yasası) yürürlüğe girmiştir. Kavram bu dönemde popülerlik kazanmış ve içerik alanı genişlemiştir.⁶⁸ Bu kanunun özetle amacı, devletin çeşitli kurum ve kuruluşları arasında ulusal güvenlik açısından bütünleşik politikalar ve usuller sağlamaktır.⁶⁹

⁶³ Ak, a.g.e., ss.12

⁶⁴ Abdulkadir Baharçipek, & C. Emek İnan, Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 2013, ss. 108.

⁶⁵ J. Reuben Clark, Clark Memorandum, [Clark Memorandum-J. Reuben Clark](#), Erişim Tarihi: 05.02.2025.

⁶⁶ Gerhard Peters & John T. Woolley, The American Presidency Project, Franklin D. Roosevelt Radio Address on The Third Anniversary of The Social Security Act., [Radio Address on The Third Anniversary of The Social Security Act. White House, Washington, D.C. | The American Presidency Project](#), Erişim Tarihi: 05.02.2025.

⁶⁷ Pernille Rieker, Security, Integration and Identity Change, Working Paper, No: 611, 2000, ss. 4.

⁶⁸ Fikret Birdişli, Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:31, 2011/2, ss. 151.

⁶⁹ Aybay, a.g.e., ss. 61.

Güvenlik kavramının başına ulusal vurgusu eklenerek kavramın halka dönük yönü ön plana çıkarılmıştır.⁷⁰ Kavramın daha geniş kapsamlı olması ve devletin iç ve dış güvenliğinin yanında devletin millî güvenlik politikalarını da kapsamı sebebiyle devlet güvenliği yerine ulusal güvenlik ya da milli güvenlik kavramı tercih edilmiştir.⁷¹ Bu açıklama bağlamında devlet güvenliği kavramının yerine ulusal güvenlik ya da milli güvenlik gibi kavramların kullanılması halkın uygulanan güvenlik politikalarının meşruluğuna ikna edilmesi amacı taşımaktadır.⁷² Kanunun amacının yerine getirilebilmesi için gerekli teşkilatlanmaya uygun olarak Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) ve Merkezi İstihbarat Ajansı (CIA) kurulmuştur. Yine Savunma Bakanlığı (Pentagon) yeniden yapılandırılmıştır.⁷³ Ulusal Güvenlik Konseyi, 1950 yılında ulusal güvenlik kavramını, devletin temel kurum ve değerlerini koruyabilmesi şeklinde tanımlamıştır.⁷⁴ ABD'de her yıl düzenlenen Ulusal Savunma Kaynakları Konferansı'nın ismi 1959 yılında Ulusal Güvenlik Konferansı olarak değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle birlikte ulusal savunma kavramı yerini daha geniş bir kapsama sahip olan ulusal güvenlik kavramına bırakmıştır. Bu dönemden itibaren devlet güvenliği kavramının yerine hem iç ve dış güvenliği hem de milli güvenlik politikalarını kapsayan ulusal güvenlik kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁵ Nükleer silah yarışının sembolize ettiği, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş rekabeti ulusal güvenliğin daha fazla önem kazanmasını sağlamıştır. 1955-1965 yıllarını baz alan bu dönem güvenlik çalışmalarının altın çağı olarak nitelendirilmiş ve ülkeler arasındaki rekabet ulusal güvenliğe önceliğini vurgulamıştır.⁷⁶ Savaşın son seneleri ve hemen sonrasındaki sürecin yanı sıra, ulusal güvenlik kavramsal ve teorik açıdan ağırlıklı olarak askeri güç çerçevesinde ele alınmıştır. Güvenliğin ana öznesi devlet olarak kabul görmüş ve tehditler ise devlet sınırlarının ötesinden kaynaklanan askeri unsurlar bağlamında kavramsallaştırılmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında ulusal güvenlik ve ulusal güç birbirleri yerine kullanılabilen iki kavram niteliğindedir. Dolayısıyla devletler ulusal güvenliklerini koruyabilmek için ulusal güçlerini artırmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu durum uluslararası arenada güç mücadelesini ortaya çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ana sebebinin güç mücadelesi

⁷⁰Ebru Yavuz Yayla, Basın Özgürlüğü ve Milli Güvenlik Kapsamında Sınırları, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 5.

⁷¹ Uğur Arslan, Milli Güvenlik Kavramı ve Kavramın Türkiye'de Hukuksallaşması Süreci, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2022, ss. 184-185.

⁷² Torun, a.g.e, ss.19.

⁷³ Fikret Birdişli, Ulusal Güvenlik Devleti, Ed: Abdullah Torun, Siyaset, Devlet ve Uluslararası İlişkiler, Gazi Kitabevi, 2012, ss.34.

⁷⁴ Atomic Heritage Foundation, National Security Council Paper 68 (Nsc-68), [National Security Council Paper 68 \(Nsc-68\) - Nuclear Museum](#), Erişim Tarihi:06.02.2025.

⁷⁵ Ebru İmamoğlu, Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Savunma Politikalarının Dönüşümüne Etkisi, Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2023, ss.24

⁷⁶ Stephen M. Walt, The Renaissance of Security Studies, International Studies Quarterly, Cilt: 35, Sayı:2, 1991, ss. 212.

olduğu görülmektedir. Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı'nın da ideolojik açıdan bir güç mücadelesi olduğu söylenebilmektedir. Soğuk Savaş döneminde ise ülkeler arası güç mücadelesi savaşmak dışında silahlanma yarışı, propaganda gibi farklı araçlarla yürütülmüştür.⁷⁷ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenliğin yeni nitelikleri üzerindeki tartışmalar artmıştır. Ancak konu gerçek anlamda 1970'lerden sonra gündemde yerini almıştır. Petrol şoku gibi küresel iktisadi ve çevresel problemlerin insan hayatı üzerindeki etkisinin giderek artması, güvenlik ihtiyacının yalnızca askeri bir konu olmadığını ve kavramın kapsamının genişletilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.⁷⁸ 1981 yılında ABD Savunma Bakanı Harold Brown, ulusal güvenlik kavramını geniş bir açıdan ele alarak ulusal güvenliğı; bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerini sürdürebilmesi, kurumlarını, hükümetini ve doğal kaynaklarını savunabilmesi ve toprak bütünlüğünü koruyabilme yeteneğı olarak tanımlamıştır.⁷⁹ Bu bağlamda güvenlik kavramının kavramsal çerçevesine ekonomi ve doğal kaynaklar da eklenmiştir.

19.yüzyılın ilk dönemlerinde güvenlik anlayışının merkezinde devlet yer alsa da devletin bekası ve toplum güvenliğiyle ilgili kavramsal çerçeve netleştirilemediğı için 1980'lerden itibaren ulusal güvenlik anlayışı, birey güvenliği veya halk güvenliği kavramlarıyla oluşturulmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde güvenlik; istihbarat, strateji ve askeri caydırıcılık gibi unsurlar etrafında şekillenirken, 1990'lardan sonra kavramın kapsamı genişleyerek, birey ve toplum güvenliğinin yanı sıra çevresel güvenlik gibi yeni boyutlarıyla çok katmanlı hale gelmiştir.⁸⁰ 1990 yılında itibaren Westfalya Barışı ile başlamış olan güç koalisyonları dönemi noktalanmıştır.⁸¹ Bu süreçte tarihin en yıkıcı savaşları yaşanmış ve pek çok akademik teori için de zemin hazırlanmıştır. 1991'de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliğı ve ABD'nin dünya siyasetindeki iki kutuplu egemenliğı son bulmuş ve ABD, süper güç olarak yeni küresel düzene geçişteki öncü konumunu almıştır.⁸² 1990'lı yıllara kadar askeri ve stratejik bir çerçevede tanımlanan ulusal güvenlik kavramı, bu dönemde askeri olmayan tehditlerle de genişleyerek yeni bir boyut kazanmıştır. Kimlik problemleri ve uluslararası suç örgütleri, güvenlik çalışmalarının gündeminde önemli bir öncelik haline gelmiştir.⁸³

⁷⁷ Hugh Miall, *New Visions, New Voices, Old Power Structures*, Ed: Ken Booth, *New Thinking About Strategy and International Security*, HarperCollins Academic, London, 1991, ss.294-295.

⁷⁸ Barry Buzan & Ole Wæver & Jaap de Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, s. 2.

⁷⁹ İmamoglu, a.g.e, ss. 25.

⁸⁰ Hans Günter Brauch, *Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü*, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:18, 2008, ss. 11-12.

⁸¹ İmamoglu, a.g.e, ss. 26.

⁸² Fikret Birdişli, *Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Post-Modern Güvenlik Dönemi*, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, *Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı*, 2020, ss.243.

⁸³ Buzan Barry & Ole Wæver & Jaap de Wilde, a.g.e, ss.2.

Yine bu dönemde uluslararası politikada meydana gelen gelişmeler, bireylerden azınlıklara, çok uluslu şirketlerden uluslararası sisteme kadar devlet dışındaki birçok aktörü de etkilemeye başlamıştır.⁸⁴

2000’li yılların başlarında, özellikle ABD ve diğer batılı ülkeler, güvenliği yeniden ulusal düzlemde tanımlama yoluna gitmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılar, geleneksel güvenlik anlayışında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Saldırıların sonucunda tehditlerin yalnızca bir devletten değil, ulus aşırı bir terör örgütünden kaynaklanması sonucunda küresel güvenlik algısında yeni bir dönem başlamıştır. Böylelikle ABD, ulus aşırı terörle mücadele etmek amacıyla yeni stratejiler geliştirerek düşman tanımını genişletmiş ve sınır dışı askeri operasyonlara yönelmiştir.⁸⁵ 2000’lerin başlamasından sonra meydana gelen hızla gelişen teknolojik ilerlemeler, iletişim olanakları ve çevre sorunlarındaki artış gibi faktörler ulusal güvenlik anlayışındaki devlet merkezli yaklaşımın yerini bireyi baz alan toplumsal güvenliğe bırakmasına sebep olmuştur.⁸⁶ Bu dönemde meydana gelen olağandışı gelişmeler, güvenlik aktörleri arasındaki bağımlılığı artırmış ve karşılıklı savunmasızlık durumunu da derinleştirmiştir. 2010’lu yıllardan sonra küreselleşmenin etkisinin giderek artmasıyla birlikte tarih, kültür ve etnisite gibi geçmişte önemini kaybeden konuların ön plana çıkmış ve yerel kimlikler güçlendirmiştir. Günümüzde ulusal güvenlik kavramı, ulus-devletin sorumluluk alanında iç güvenlik olarak yer aldığı gibi, küresel boyutta devletler arası ilişkileri düzenleyen dış güvenlik olarak varlığını sürdürmektedir. Ulusal güvenlik kavramı, ulusun her türlü iç ve dış tehdide karşı korunması ve güvenliğinin sağlanması durumunu ifade etmektedir.⁸⁷ Başka bir deyişle, günümüzde devletin; bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenliği tehdit edildiğinde tüzel kişiliği anayasası ve bunu yapma yetkisine sahip organları aracılığıyla tüzel kişiliğin korunması⁸⁸ anlamına gelen devlet merkezli bir rollerinin aşınması, ulusal güvenlik kavramının kapsam alanının genişlemesine ve anlamının derinleşmesine sebep olmuştur. Böylelikle ulusal güvenlik kavramı askeri güvenlikle sınırlı olmaktan çıkarak çevresel, toplumsal ve ekonomik güvenliği de kapsam alanına alarak genişlemiştir. Aynı zamanda ulusal güvenlik çalışmalarının temel aktörü olan devletlerin dışında; bireyler, gruplar ve çeşitli devlet dışı aktörler de çalışmalara eklenerek kavramın anlamına derinlik

⁸⁴ Doç. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe, *Strateji ve Güvenlik Kavramları*, Ed: Prof. Dr. Mustafa Aydın & Doç. Dr. Ahmet Haluk Atalay, *Strateji ve Güvenlik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, ss.13.

⁸⁵ İmamoğlu, a.g.e, ss.27.

⁸⁶ Doğan Şafak Polat, *Küreselleşme, Ulus-Devlet Egemenliği ve Ulusal Güvenlik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:22, Sayı: 2, 2020, ss. 494-495.

⁸⁷ Ak, a.g.e, ss. 11.

⁸⁸ Celil Balkan, *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Sorunları*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2006, s.26-28.

kazandırmıştır.⁸⁹

2.2. Ulusal Güvenlik Kuramları

Ulusal güvenlik kavramı, 20. yüzyılda uluslararası güvenliğin devlet boyutundaki yansımaları olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.⁹⁰ Bu dönemde kavrama yönelik askeri kapasite ve strateji temelinde tanımlamalar yapılmış,⁹¹ İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ise sınır ve toprak güvenliği olarak ifade edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsız bir alan olarak ortaya çıkan uluslararası ilişkiler disiplininde, güvenlik kavramı alt bir disiplin olarak ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında deneyimlenen olumsuzlukların bir daha yaşanmaması için atılması gereken adımlar ve uluslararası güvenliğin nasıl tesis edileceği konularına yanıt arayan çalışmaların beraberinde güvenlik kavramı akademik araştırmalar içinde büyük bir önem kazanmıştır.⁹² Bu noktada uluslararası ilişkiler disiplinin çalışma alanlarından birisi olan güvenlik çalışmaları, uluslararası ilişkiler disiplininde ortaya çıkan teorilerden önemli ölçüde etkilenecek değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu kısımda ulusal güvenliğin değişimine katkıda bulunan temel kuramlar/yaklaşımlar ele alınacaktır.

2.2.1. İdealizm kuramı

İdealizm düşüncesi, iki büyük dünya savaşı arasında yaşanan yıkıcı durumların sonucunda, dünya barışının nasıl tesis edileceğine dair bir savaş-barış teorisi olarak ortaya çıkmış ve insanlığın temel sorunlarına yapısal çözümler sunmaya çalışmıştır.⁹³ Bu düşünce Birinci Dünya Savaşını referans alarak Güçler Dengesi Sisteminin barışın sürdürülmesine ve savaşların önlenmesine yardımcı olmadığı düşüncesi çerçevesinde hareket ederek; barışın uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası bir organizasyon çatısı altında bir araya gelerek sağlanabileceğini savunmuştur. Bu çerçevede bazı temel ilkesel görüşler öne sürmüştür.⁹⁴ Bu ilkelere göre idealizm, insan doğasının temelde "iyi" olduğunu ve bu sebeple karşılıklı yardımlaşma ve iş birliğinin mümkün olduğunu iddia etmektedir. Savaş dahil insanların olumsuz davranışlara eğiliminin sebebi kötü bireyler

⁸⁹ Bilal Karabulut, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, ss. 6.

⁹⁰ Nasih Sarp Ergüven, Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 3, 2016, ss. 778.

⁹¹ Şengöz, a.g.e, ss. 9.

⁹² Kadir Sancak, Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6, 2013, ss.125.

⁹³ Ramazan Gözen, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 68-69.

⁹⁴ Kürşat Kolsuz, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Dış Güvenlik Politikaları (1876-1960), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, ss. 33.

değil, bozuk bir sosyal düzenin ve kuruluşların varlığından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Savaşların önlenmesi için savaşa sebebiyet veren kurumsal yapıların ortadan kaldırılmasının gerekliliğini savunan idealizm bu amaca ancak küresel sistemin tamamının göstereceği çabayla ulaşılabileceğini belirtmektedir.⁹⁵ Bu çerçevede idealizm barışı, insan doğasının iyiliğini, iş birliğini, düzen ve istikrar gibi durumları teşvik ederek ideal bir uluslararası ilişkiler yapısı kurmayı hedeflemiştir.

İdealizm düşüncesine göre tehditlerin ve düşmanlıkların olmadığı bir ortam yaratabilmek için toplumların birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Tehditler çevresel ve toplumsal etkilerin yanı sıra insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanların çevresindeki koşullar iyileştiğinde ise tehditler ortadan kalkacak ya da en aza indirilecektir.⁹⁶ Bu bağlamda idealizm düşüncesinin güvenlik teorilerine yansımaları aslında tehditlerin ve düşmanlıkların mevcut olmadığı, bu durumların insan eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını, insan eylemlerinin ise çevresel faktörlerden etkilendiği ve bu nedenle çevresel şartların değiştirilmesi ve eğitimle insan davranışlarının yönlendirilebileceği düşüncesi etrafında şekillenmiştir.⁹⁷

19.yüzyılda etkili olan Alman idealist düşünür Friedrich Hegel, bu dönemde kıta Avrupası'nda meydana gelen toplumsal değişimler ve siyasi gelişmeler üzerinden güvenlik mekanizmasını incelemiştir. Hegel, uluslararası sistemi karmaşık bir yapı olarak tanımlamış; bu yapının içsel çatışmalar barındırdığını ve farklı aktörlerden oluştuğunu belirtmiştir. Hegel'e göre, bir ulus-devletin ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik askeri ve savunma gücünü artırması, diğer ülkeler tarafından tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, diğer devletleri de kendi güvenliklerini korumak için benzer tedbirler almaya yöneltmekte ve askeri kapasitelerini geliştirmeye teşvik etmektedir. Böylelikle bu karşılıklı güvenlik arayışı, uluslararası ilişkilerde güvensizlik sarmalı olarak bilinen durumu ortaya çıkarmakla birlikte; güvenliğe yönelik çabalar, sistemin genel dengesizliğini ve tehdit algılarını artıran bir etki yaratmaktadır.⁹⁸

I. Dünya Savaşı'nın ardından meydana gelen küresel ve bölgesel güvenlik meselelerine yanıt olarak, idealizm teorisinin önemli bir savunucusu ve dönemin ABD Başkanı olan Woodrow Wilson, mantıklı ve yapıcı bir çözüm önerisi geliştirmiştir. Wilson, güç dengesine alternatif olarak kolektif güvenlik temelli bir uluslararası düzenin kurulmasını

⁹⁵ Faruk Sönmezoglu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, ss.97.

⁹⁶ Birdişli (2017), a.g.e, ss. 109-112.

⁹⁷ Birdişli (2011/2), a.g.e., ss. 153.

⁹⁸ Murat Yorulmaz, Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen Güvenlik Paradoksu, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2014, ss.113.

desteklemiş ve bu çerçevede Milletler Cemiyeti'nin oluşturulmasında kritik bir rol üstlenmiştir. Bu girişim yalnızca geleneksel güç dengesi anlayışının ötesine geçmekle kalmamış aynı zamanda uluslararası çatışmaların önlenmesi, barışın sağlanması, istikrarın oluşturulması ve güvenli bir dünya düzeninin inşası adına önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹ Bu dönem çerçevesinde Wilson tarafından self-determinasyon, kolektif güvenlik, uluslararası hukukun üstünlüğü ve açık diplomasi gibi ilkelerin ortaya atılması, anarşik bir yapı sergileyen uluslararası sistemi normatif temellerle yeniden inşa etmeyi hedeflemiştir.¹⁰⁰ Bu bağlamda idealistler için ekonomik, sosyal, siyasal, hukuki ve kültürel boyutlarda kurulan işbirlikleri bölgesel ve küresel savaşların önlenmesiyle ulusal ve uluslararası güvenliğin ve barışın tesisinde önemli rol üstlenmiştir.

2.2.2. Realizm kuramı (Siyasal gerçekçilik)

Realist kuram uluslararası ilişkilerde, politikayı çıkar ve güç çatışması çerçevesinde değerlendiren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörü egemen ulus devletlerdir. Ulus devletler arasındaki karşılıklı etkileşim ve mücadele süreci uluslararası ilişkiler veya uluslararası politika olarak açıklanmaktadır.¹⁰¹ Realizm perspektifinde sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler vb. devlet dışı aktörler genellikle ikincil bir konumda değerlendirilmiştir.

Realizm en basit haliyle, idealizm düşüncesinin karşıt görüşü olarak tanımlanmaktadır. Bu karşıtlığın temel sebebi realizmin, idealist anlayışın varsayımlarını ve hedeflerini eleştirel biçimde reddetmesidir. Realist bakış açısına göre, bireysel düzeyde sınırlı bir değişim mümkün olsada, büyük gruplar ve devlet davranışları söz konusu olduğunda güç, çıkar ve rekabetin belirleyici olduğu doğa durumu değiştirilemeyecektir. Bu yüzden realizm uluslararası ilişkilerde çıkar çatışmalarının ve güç mücadelesinin önüne geçilemeyeceğini kabul ederken, idealizmin ahlaki ve normatif temelli değişimlerinin uygulanabilirliği sorgulamaktadır.¹⁰²

Realist yaklaşımda, tehlike dış kaynaklı olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla ulusal güvenlik alanında geleneksel yani askeri temelli bir uzmanlaşmanın daha doğru ve

⁹⁹ Bülent Uğrasız, Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 2003, ss. 142.

¹⁰⁰ Metin Aksoy & Yasin Avcı, Amerikan Diplomasisinde Değişimin ve Manevi Motivasyonun Sürekliliği: Soğuk Savaş Dönemi Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:40, 2018, ss. 6.

¹⁰¹ Aynur Başurğın, Ulusal Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Kültürü Arasındaki İlişkiselliği Ortaya Çıkarmaya Yönelik Ölçek Geliştirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, ss. 107.

¹⁰² Birdişli (2011), a.g.e., ss. 155.

nitelikli olacağı savunmaktadır. Tehdit ve tehlikelerden dolayı oluşan güvensizlik ortamı hem varlıkları hem de kazanılmış değerleri koruyabilmek için güçlü olma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda realizm güvenlik olgusunu; güvensizlik, tehdit ve güç kavramlarıyla temellendirilmektedir.¹⁰³

Devletler, egemen gücün sahibi olmaları sayesinde dış politikada rasyonel karar alabilen aktörler olarak yer almaktadır. Realizm kuramı, uluslararası sistemin temel aktörü olarak devleti merkeze alırken, devletin kendi ulusal güvenliğini sağlayabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için güç unsurunun önemli bir role sahip olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁴ Böylelikle devlet merkezli bir güvenlik anlayışını benimseyen realizm, ulusal güvenliğin ön planda olduğunu vurgulamakta ve toplumun yanında, bireyin güvenliğini de dolaylı olarak devletin güvenliğine bağımlı hale getirmektedir.

Realistlere göre, ulus devletlerin güç yapılarını etkileyen bazı temel faktörler bulunmaktadır. Devletlerin jeopolitik konumları, stratejik kapasitesi, demografi yapısı ve doğal kaynak zenginliği gibi faktörler, devletlerin uluslararası sistem içerisinde varlıklarını devam ettirebilmelerine ve güç düzeylerini artırabilmelerine imkân tanımaktadır. Uluslararası sistem dahilinde devletlerin güçlerini dengeleyebilecek etkili bir gücün bulunmaması, devletlerin kendi ulusal güvenliklerini sağlama çabasını ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁵ Bu bağlamda, devletler ulusal güvenliklerini güvence altına alabilmek için askeri güç kapasitelerini artırmaya ve her devlet sahip olduğu güç oranı düzeyinde çıkarlarını en üst düzeye çıkarabilecek politikaları uygulamaya koyacaktır.

Realist kurama göre uluslararası ilişkilerin temel gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Realist kuramcılar uluslararası politikayı “high politics” ve low politics” olmak üzere ikiye ayırmaktadır.¹⁰⁶ High politics (üst/yüksek politika) ulusal güvenlik, ulusal çıkarlar ve askeri güç gibi konuları kapsarken, low politics (alt/düşük politika) toplumsal, ekonomik ve kültürel konuları içermektedir.¹⁰⁷ Bu açıdan değerlendirildiğinde uluslararası ilişkilerin denge unsurunu güç olarak gören realizm, devleti ilgilendiren askeri konular dışında kalan toplumsal ve ekonomik konuları güvenliğin kapsamı çerçevesinde ikincil bir konuma yerleştirmiştir.

Realist kuramın önde gelen temsilcilerinden birisi olan Nicolo Machiavelli’ye göre

¹⁰³ Atilla Sandıklı & Bilgehan Emekler, Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, *Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ed: Atilla Sandıklı, BİLGESAM Yayınları, 2012, ss. 6.

¹⁰⁴ Başurğın, a.g.e., ss. 107.

¹⁰⁵ Övgü Kalkan Küçüksoğak, Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması, *Turan Strateji Araştırmaları Merkezi (TURAN-SAM)*, Cilt:4, Sayı:14, 2012, ss. 203.

¹⁰⁶ Başurğın, a.g.e., ss. 107.

¹⁰⁷ Mücahit Özdoğan, Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 2019, ss. 6.

güvenliğin temelini güçlü bir savunma ve otoriter bir rejim oluşturmaktadır. Ayrıca devletin egemenliğini sürdürülebilmesi için güçlü ordulara ve iyi kanunlara sahip olması gerekmektedir. Çünkü bir hükümdarın ordularının gücü ne kadar fazlaysa yaptığı kanunlarda bu güce paralel bir şekilde iyi olacaktır.¹⁰⁸ Machiavelli, devletlerin kendi içerisinde uygulaması gereken yasalarının, yalnızca yüksek askeri güce sahip devletler tarafından uygulanabileceğini ve güçlü bir askeri güç olduğunda yasaların geçerli olabileceğini savunmuştur. Bir başka önemli realist düşünür olan Thomas Hobbes’unda Machiavelli gibi devlet yanlısı fikirleri bulunmaktadır. İki düşünürde üstünlük arayışını ve gücü ele tutabilmeyi ulusal çıkar olarak değerlendirmiştir. Hobbes, insanın doğa durumunda çıkarıcı, kötü ve bencil olduğunu belirtmiştir. Devlet güvenliğini birey güvenliğinden daha üstün tutarak; devletin güvenli olması durumunda, bireylerinde güven içerisinde olacaklarını savunmuştur.¹⁰⁹ Hobbes'a göre, devletin temel amacı bireysel güvenliği sağlamaktır; bu amaca ulaşmanın yolu ise gücün tek bir kişinin ya da tek bir meclisin elinde toplanmasıyla mümkündür. Bu durum, insanların, gönüllü olarak haklarını bu kişiye ya da meclise devretmesiyle mümkün hale gelmektedir.

2.2.3. Liberalizm kuramı

Liberalizm; rasyonellik, eşitlik mülkiyet ve özgürlük kavramları üzerine inşa edilmiş ve bireyin özgürlüğünü temel alan bir yaklaşımdır. Liberalizm güvenliğin uluslararası hukuk ve standartların oluşturulacağını iddia etmiştir. Yalnızca yüksek politika yani askeri unsurların baz alındığı bir düşünceden öte; alçak politikanın argümanlarını oluşturan ekonomik, ticari, kültürel, çevresel, eğitim, sosyal, enerji, biyoloji ve teknoloji gibi birçok faktörle iç içe geçmiş bir güvenlik anlayışı benimsemektedir.¹¹⁰ Bu çerçevede liberalizm; güvenliğin, ekonomik, siyasi ve ticari alanlardaki iş birlikleri yoluyla uluslararası yapılarla tesis edilebileceği savunmaktadır. Devletlerin, barışı sürdürebildikleri sürece birbirlerine ekonomik ve ticari anlamda ihtiyaç duyacakları düşüncesi üzerine inşa edilen bu yaklaşım, güvenliği sağlamak için devletlerin daha dikkatli bir tutum sergileyeceklerini ileri sürmektedir.

Liberalizm kuramında devletin temel amacı güvenliği tesis etmektir. Bu sebeple birey ve birey güvenliğini merkeze alan politikalar ön planda tutulmuştur.¹¹¹ Liberal düşünce, her

¹⁰⁸ Birdişli (2011), a.g.e., ss.155.

¹⁰⁹ Ozan Kavıracı, Klasik Realizm-Güvenlik İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’nin İç Güvenlik Politikaları (1923-1960), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:18, Sayı: Cumhuriyet Armağan Sayısı, 2020, ss. 119-120.

¹¹⁰ Taşçı, a.g.e., ss.26.

¹¹¹ Taşçı, a.g.e., ss.26-27.

bireyin doğuştan özgür olduğunu ve tüm insanların eşit yaratıldığını öne sürmektedir. Bireylerin yaşama, özgürlük, mutluluklarını sürdürebilme ve mülkiyet gibi bazı vazgeçilmez hakları bulunmaktadır. Bireyler bu haklarının korunabilmesi amacıyla devleti bir araya getirirken, devlette meşruiyetini yönettiği bireylerden almaktadır.¹¹² Bu bağlamda liberalizm devletleri de bireylere benzer şekilde değerlendirerek, her devletin eşit ve birtakım dokunulmaz hakları bulunduğunu savunmaktadır.

Liberalizm ve idealizm birbirine benzer iki kuram olsada, idealizm normatif ve etik ilkelere vurgu yapan soyut bir düşünce biçimidir, liberalizm ise daha bilimsel ve metodolojik temellere dayanan bir yaklaşımdır. İdealizm, devletlerarası ilişkilerdeki anarşinin ahlaki dönüşüm ve etik prensipler aracılığıyla önlenebileceğini savunurken, liberalizm ise anarşi var olsa bile devletlerin kurumlar aracılığıyla iş birliği yapabileceğini öne sürmektedir.¹¹³ Liberalizm iş birliği odaklı kolektif güvenlik üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü liberallere göre güvenlik ve salt çıkar üzerine kurgulanan sistemler savaş riskini artırmaktadır. Bu durumda savaş, şiddet ve çatışma gibi durumların temelinde insan doğasından ziyade sistemin yapısal sorunları yer almaktadır ve savaşlar gerekli önlemler alındığı takdirde önlenabilir niteliktedir. Birincil derecede bireylerin hak ve özgürlükleri üzerinde duran liberal devletler hukukun üstünlüğüne dayalı adaletin tesis edildiği devlet düzenleri sayesinde uluslararası alanda demokrasinin ve kurumların güçlenmesine katkı sunmaktadır.¹¹⁴ Böylelikle uluslararası hukuk ve normların tesisiyle kolektif iş birliği ve güvenlik sağlanarak savaşlar engellenecektir. Liberalizm, idealizm gibi güvenliğin tesis edilmesi için kolektif yapılanmalarla uluslararası iş birliğinin önemine vurgu yapmıştır. Bu da devletlerin tek başına güvenliği kontrol altına alamayacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Liberalizm bireysel özgürlüklere çok önem verse de devletin güvenliği sağlama hedefini gerçekleştirebilmesi için bireylerin özgürlüklerine birtakım sınırlandırmalar getirilebileceğini kabul etmektedir.

Liberalistler, devletlerin yönetim şekillerinin uluslararası güvenliğe doğrudan etkisi olduğunu iddia etmiştir. Bu doğrultuda totaliter rejime sahip devletlerin savaşa eğilimli olduğunu, demokratik rejimlerin ise iş birliği ve barışa daha açık olduğunu savunmaktadırlar.¹¹⁵ Siyasi liberalizmin öncü isimlerinden olan John Locke, doğal hukuk anlayışını benimsemiş olmakla birlikte mutlak monarşi yerine parlamenter yönetimi ön

¹¹² Başurgan, a.g.e., ss. 103-104.

¹¹³ Tarık Oğuzlu, Liberalizm, *Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Ed: Şaban Kardaş & Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 149.

¹¹⁴ Elif Yıldırım, *Uluslararası İlişkiler Yaklaşımlarında Güvenlik Kavramı*, Turkish Studies-Economy, Finance, Politics, Cilt:15, Sayı:3, 2020, ss. 1703.

¹¹⁵ Sancak, a.g.e., ss.127.

plana çıkarmıştır. Locke, bireylerin bir tiran egemenliğinde yaşaması yerine, yönetimsiz bir doğa durumunun daha güvenli olacağını ifade etmiştir. Bireyler tehlike altında olmadıkları sürece devlet adına doğal haklarından vazgeçmeyeceklerdir. Bireylerin güvende olabilmek için devlet adına haklarından vazgeçmesi yerine kendi güvenliklerini sağlayabilme özgürlüğüne sahip olacakları bir toplum düzeni daha güvenli olacaktır.¹¹⁶ Bu bağlamda Locke, devletin temel görevini bireylerin haklarını ve mülkiyeti korunmakla sınırlandırmıştır.

2.2.4. Marksizm kuramı

Karl Marx, idealist bir düşünür olan Friedrich Hegel'in diyalektik tarih anlayışından ve hümanist ilahiyat fikirleriyle ün kazanmış Ludwig Feuerbach'ın materyalist görüşlerinden etkilenerek, kendine ait politik, ekonomik ve materyalist bir kuram olan marksizmi geliştirmiştir.¹¹⁷ Marksist yaklaşım, sanayi kapitalizminin ağır koşulları sonucu ortaya çıkan sosyal eşitsizlik ve adaletsizliği, temel hak ve hürriyetler çerçevesinde eleştirerek bireysel özgürlüğü savunmuştur.¹¹⁸ Aynı zamanda bu sosyal sorunlar yalnızca bireylerin eğitimle sınıf bilincinin geliştirilmesi ve kendi hak ve özgürlüklerinin savunucuları olmasıyla çözülecektir.

Marksizm kuramının güvenlik anlayışı, geleneksel güvenlik anlayışlarına göre farklılık göstermektedir. Marx'ın güvenlik kavramsallaştırmasının temelini sınıf mücadelesi, sosyal adalet ve eşitlik düşünceleri oluşturmaktadır. Geleneksel güvenlik yaklaşımları devleti ön planda tutarak, silahlanma, savaş ve silahlı çatışmalar gibi konular üzerinde yoğunlaşırken; Marksizm güvenlik sorunlarını, kapitalist ve işçi sınıfı arasındaki mücadele çerçevesinde incelemektedir.¹¹⁹ Bu doğrultuda kapitalist sistem devam ettikçe uluslararası barış sağlanamayacaktır. Sınıflar arasında yaşanan çatışma, temel güvenlik problemi olarak değerlendirilirken; uluslararası güvenlik, sınıfsal sömür ilişkileri çerçevesinde analiz edilmektedir.¹²⁰ Bu bağlamda Marksizm sınıflar arası mücadeleyi ulus devletler bazında sınırlandırmayarak evrensel bir boyutta değerlendirmektedir.

Marksizm kuramının, ulusal güvenlik konusuna katkısı, kuramsal temellerden ziyade daha çok eleştirel düzeyde olmuştur.¹²¹ Marx'a göre toplum üretim ilişkilerinden

¹¹⁶ Birdişli (2011), a.g.e., ss. 159-160.

¹¹⁷ Seymur Abbasov, Rusya'nın, Vladimir Putin Döneminde Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Bunun Uluslararası Sisteme Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, ss. 22.

¹¹⁸ Mustafa Küçük, Marksist Teoriler, *Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Ed: Şaban Kardaş & Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 207.

¹¹⁹ Başurğan, a.g.e., ss.23.

¹²⁰ Walter Bryce Gallie, *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels, and Tolstoy*, Cambridge University Press, London, 1978, ss. 68.

¹²¹ Birdişli (2011), a.g.e., ss.162.

oluşmaktadır. Üretim araçlarına ve maddi güce sahip olan sınıf, tinsel egemenliğin de sahibi olacak ve üretimin dışında güvenliği de kontrol edecektir. Egemen sınıf, kendi varlığına ve çıkarlarına yönelik tehdidi, genel bir algıyla topluma yönelik bir tehdit olarak sunmaktadır.¹²² Marksizm; devletin, sınıflar üstü ve tarafsız bir yapı olmadığını savunmaktadır. Devlet yalnızca egemen sınıfın amaçlarına ulaşmak için kullandığı bir araçtır. Devletin, “herkesin devleti” olarak lanse edilmesinin sebebi ise egemen sınıfın aracı olduğunu gizlemektir.¹²³ Bu bağlamda egemen sınıf kendi çıkarlarının güvenliğini toplumun güvenliği olarak öne sürerek, kolektif güvenlik politikaları altında sınıfsal çıkarlarının güvenliğini gözetmektedir.

Marksist teori, güvenlik politikaları oluştururken ekonomi eksenli güvenlik perspektifi sunmaktadır. Bir toplumda güvenliğin inşa edilebilmesi için toplumun refahının sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla ekonominin etkin ve doğru politikalarla yönetilmesi gerekmektedir.¹²⁴ Marksist teorinin rekabet tanımına göre, sistem içinde sermayeyi elinde bulunduranlar, üretim gücünü de ellerinde tutacakları varsayımıyla rekabet ortamında öncelikli konumda bulunmaktadır.¹²⁵ Dolayısıyla sermayenin sahip olduğu bu güçlü konum, güvenlik politikalarının belirlenmesi aşamasında da belirleyici bir role sahip olacaktır.

2.2.5. Kopenhag ekolü

Kopenhag Okulu, siyaset felsefesinden etkilenen teorik bir temel ile güç ve güvenlik terimlerine hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan çok katmanlı katkılar sağlamıştır.¹²⁶ Güvenliği, nesnel bir gerçek olarak ele almak yerine toplumsal ve söylemsel süreçler aracılığıyla şekillenen bir algı olarak değerlendiren bu ekol, güvenliğin doğasına dair eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Güvenliğin gerçekliği ile algısı arasındaki farkı vurgulayarak, güvenlik olgusunun tek bir yapı içinde değil; çevresel, siyasi, toplumsal, ekonomik ve askeri alanlarda ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini öne sürmektedir.¹²⁷ Bu çerçevede Kopenhag Okulu, güvenliği bağlama dayalı bir olgu olarak tanımlamakta ve analizlerin, belirli tarihsel, toplumsal ve siyasi bağlamlarda

¹²² Birdişli (2017), a.g.e., ss. 77.

¹²³ Selahaddin Bakan & Sonay Şahin, Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler, The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences (JILSES), Cilt:4, Sayı:2, 2018, ss.144.

¹²⁴ Bora İyiat, Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı ve Kopenhag Okulu, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:5, 2020, ss.8.

¹²⁵ Taşçı, a.g.e., ss. 28.

¹²⁶ Bezen Balamir Coşkun, Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar, Ed: Tayyar Arı, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Dora Yayınları, Bursa, 2014, ss.181.

¹²⁷ Şengöz, a.g.e., ss.25.

gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Devlet anlayışına yönelik yaklaşımı ise geleneksel realist görüşlerden ayrılmaktadır. Devleti toplumdan tamamen kopuk, soyut ve tek bir bütün olarak değerlendirmeye karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, devlet yalnızca bireylerin toplamı olan bir yapı ya da bireylerden tamamen ayrılmış bir güç olarak algılanmamaktadır. Aksine, devlet ve toplum arasındaki etkileşim, güvenliğin oluşturulmasında önemli bir unsur olarak görülmektedir. Kopenhag Okulu'nun bu bakış açısı, güvenlik çalışmalarına disiplinlerarası, eleştirel ve söylem odaklı bir çerçeve getirerek, güvenliğin sadece askeri tehditlerle sınırlı olmayan, çok boyutlu bir kavram olarak yeniden değerlendirilmesine imkân tanımıştır.¹²⁸

Barry Buzan ve Ole Wæver, uluslararası güvenlik çalışmalarına teorik katkılarıyla dikkat çeken önemli isimlerdir. Özellikle Barry Buzan, 1983'te yayımlanan ve 1991'de güncellenerek tekrar basılan "People, States and Fear" (İnsanlar, Devletler ve Korku) adlı eserinde Kopenhag Okulu'nun teorik altyapısını oluşturmuştur.¹²⁹ Buzan eserinde, "Karmaşık Güvenlik Kuramı"nı ortaya koyarak, güvenliği sadece askeri bir mesele olarak gören geleneksel yaklaşımlara eleştirel bir alternatif sunmayı amaçlamıştır. Buzan, ulusal güvenlik kavramının yalnızca askeri tehditlerle sınırlı olmadığını, çok yönlü bir karaktere sahip olduğunu belirtmiş ve güvenliği beş ana sektöre (askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel) ayırarak, güvenlik analizlerinin bu alanlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁰ Kopenhag Okulu'nun önde gelen kuramcılarından diğer biri olan Ole Wæver, ekolün üç temel kavramsal eksen etrafında şekillendiğini belirtmektedir. Bunlar güvenlik sektörleri güvenlikleştirme teorisi ve bölgesel güvenlik yapılanmalarıdır.¹³¹

Güvenlik alanları, genel güvenlik anlayışının unsurlarını oluşturan yapılar olarak bağımsız bir yapı sergilemekte ve aralarında etkileşim kurma yetenekleri bulunmaktadır. Buzan'a göre, uluslararası arenada yer alan tüm ülkeler güvenlik açısından birbiriyle bağlıdır. Ancak bu bağımlılığın derecesi coğrafi yakınlıkla yakından ilişkilidir. Tehdit ve güvensizlik algıları genellikle mekânsal yakınlık tarafından şekillendiğinden, birbirine yakın devletler arasındaki güvenlik bağımlılığı coğrafi olarak mesafeli olan aktörlerle karşılaştırıldığında daha belirgin ve güçlüdür. Bu çerçevede, uluslararası sistemin anarşik

¹²⁸ Şengöz, a.g.e., ss.25

¹²⁹ Coşkun, a.g.e., ss. 181.

¹³⁰ Ali Varlık Bilgin, Ulusal Güvenlik, Ed: Prof. Dr. Ümit Özdağ, 21'inci Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, ss. 624.

¹³¹ Ole Weaver, Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery, Geo-Cultural Epistemologies in IR: Thinking Security Differently, International Studies Association, Montreal, 2004, ss. 8.

yapısı ile coğrafi farklılıklar, güvenlik etkileşimlerinin belli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olan bölgesel güvenlik komplekslerini ortaya çıkarmaktadır.¹³² Bu kuramsal çerçevenin ışığında, herhangi bir ülkede güvenlik sektörüyle ilgili bir kriz, yalnızca o ülkeyi değil, aynı zamanda bulunduğu bölgedeki ve küresel düzeydeki güvenlik mimarisini de etkileyebilmektedir.¹³³ Bu yüzden ulusların güvenlik stratejilerini geliştirirken yalnızca kendi ulusal menfaatlerini değil, bölgesel düzeyde bulunan diğer aktörlerin çıkarlarını da dikkate almaları önem arz etmektedir. Bu durum, özellikle coğrafi ve stratejik olarak yakın bulunan ülkeler arasında güvenliğin topluca ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Kopenhag Ekolü, devleti uluslararası güvenlik sisteminin esas unsuru olarak görmekle beraber, onu yalnızca merkezî bir güç değil; toplumun bütünlüğünü koruma isteğindeki bireylerin etkileşimleri sonucunda oluşan, çok yönlü bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu perspektifle, devlet, ortak hedeflere ulaşma, kazanımları sürdürme ve varlığını kurumsal açıdan güçlendirme amacıyla dinamik bir aktör olarak değerlendirilmektedir.¹³⁴

Ekol, özellikle küreselleşmenin egemenlik ve sınır kavramlarını belirsizleştirdiği bir uluslararası düzlemde, devletin anlamını ve rolünü yeniden biçimlendirmeye yönelmektedir. Bu çerçevede, devletten yalnızca bir yönetim mekanizması değil, toplumsal ve tarihî bağlamlarla şekillenen karmaşık bir yapı seti olarak bahsedilmektedir.¹³⁵

Kopenhag Ekolünün yaklaşımı, geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışı ile birey odaklı eleştirel güvenlik yaklaşımları arasında bir denge bulma çabasını yansıtmaktadır. Bu açıdan, ekol, Soğuk Savaş öncesindeki realist ve devlet merkezli güvenlik görüşleri ile Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan inşacı ve eleştirel bakış açıları arasında teorik bir sentez geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Kopenhag Ekolü; liberal kurumsalcılık, yapısalcılık ve sosyal inşacılık gibi çeşitli kuramsal yaklaşımları içeren karma bir metodolojik çerçeve benimsemiştir.

Buzan'ın Ole Wæver ile yazdığı "Security: A New Framework for Analysis" (Güvenlik: Yeni Bir İnceleme Çerçevesi) adlı çalışma, ulusal güvenliğin sadece devlet merkezli ve askeri bir bakış açısıyla ele alınamayacağını, bu açıdan bölgesel güvenlik dinamiklerinin ve oyuncuların da göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermiştir. Söz konusu eser,

¹³² Barry Buzan & Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, ss. 46.

¹³³ Yıldırım, a.g.e., ss. 1710.

¹³⁴ Şengöz, a.g.e., ss. 25-26.

¹³⁵ Şengöz, a.g.e., ss. 26.

süper güçlerin hakimiyetinin zayıfladığı daha dağınık bir uluslararası sistemde güvenliğin nasıl oluşturulduğunu ele almış; güvenliğin, söylem süreçleri aracılığıyla toplumsal alanda geliştirildiğini ve “güvenikleştirme” sayesinde bir olgunun güvenlik tehdidi olarak şekillendirilebileceğini vurgulamıştır.¹³⁶ Bu bağlamda Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmalarını askeri tehdit algısıyla sınırlı dar bir perspektiften çıkararak, disiplinlerarası, eleştirel ve çok boyutlu bir teorik çerçeve sunmuştur.

Güvenikleştirme teorisinin ana hedefi, güvenlik ile ilgili klasik unsurlar olan varoluşsal tehditler ve hayatta kalma gibi kavramları koruyarak, geleneksel yaklaşımların ötesine geçen yeni bir analiz çerçevesi sunmaktır. Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen bu teorik yaklaşım, sadece yeni bir analitik model sunmakla kalmamış, aynı zamanda güvenlik alanları ve güvenlik nesneleri gibi kavramları da kuramsal yapısına dahil etmiştir.¹³⁷

Güvenikleştirme teorisi, güvenliğin yalnızca devlet odaklı tehdit algılarına indirgenemeyeceğini iddia ederek, devlet dışı aktörler ve alanların güvenlik tartışmalarında yer almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, çevre, toplum, birey ve kültürel kimlik gibi unsurlar güvenlik nesneleri haline gelmiş ve böylece güvenlik söyleminin kapsamı genişlemiştir. Bu yaklaşım, uluslararası güvenlik çalışmaları içinde hem içerik hem de metodoloji açısından dönüştürücü bir paradigma sunarak, güvenliği toplumsal ve söylemsel bir inşa süreci olarak ele almıştır.¹³⁸

Jef Huysmans, güvenikleştirme kavramını sadece bir söylem eylemi olarak değerlendirmemiştir. Kavramı uzman görüşleri, kurumsal alışkanlıklar, teknik yetenekler ve tehlike tanımları aracılığıyla şekillenen, özgürlükle güvenlik arasındaki ilişkiyi dönüştüren çok yönlü bir süreç olarak açıklamaktadır.¹³⁹ Bu tanım, Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirmeyi anlık ve bireysel bir durumdan çok, zamanla gelişen ve çeşitli uygulamalarla oluşturulan dinamik bir süreç olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda güvenikleştirme, yalnızca bir söylem oluşturma eylemi değil; bürokratik düzenlemeler, kurumsal yapılar ve teknolojik uygulamalarla sürdürülen çok katmanlı bir güvenlik inşasını ifade etmektedir.¹⁴⁰ Kopenhag Okulu bu açıdan, güvenliğin sadece ifade düzeyinde değil, aynı zamanda idari ve teknik yöntemlerle de yaratıldığına vurgu yapmaktadır.

¹³⁶ Coşkun, a.g.e., ss. 181 & Bilgin, a.g.e., ss. 624.

¹³⁷ Coşkun, a.g.e., ss.182.

¹³⁸ Coşkun, a.g.e., ss.182-183.

¹³⁹ Jef Huysmans, *The Politics of Insecurity Fear, Migration and Asylum in the EU*, Routledge Taylor & Francis Group, London, 2006, ss. 153

¹⁴⁰ Küçük, a.g.e., ss.10.

Bir konunun güvenlikleştirilmesine dair atılan ilk adım, bu konunun genellikle bir siyasi figür ya da otorite tarafından “hayati bir tehdit” olarak tanımlanması ile başlamaktadır. Bu tanım, sadece durumu tespit etmekle kalmaz, aynı zamanda bir söylem eylemi olarak da görülmekte ve tehdidin toplumsal olarak nasıl oluşturulduğunu göstermektedir.¹⁴¹ Ancak, bu tehdidin sözel olarak yapılandırılması tek başına yeterli olmamaktadır. Konunun güvenlik çerçevesine oturtulması, bunu izleyenler veya halk tarafından tehdit olarak kabul edilmesine bağlıdır. Bu nedenle, güvenlikleştirme süreci, yalnızca aktörün söylemine bağlı kalmaz, bu söylemin toplumsal onay almasına da dayanmaktadır. Kamuoyu konuyu hayati bir tehdit olarak algıladığında, bu durum olağan siyasi süreçlerin dışına çıkıp “güvenlik meselesi” haline gelmektedir.¹⁴² Bu süreç boyunca, tehdit duygusu söylem aracılığıyla sosyal olarak şekillendirilmektedir. Daha sonra bu algılar temel alınarak güvenlik gündemine taşınmaktadır. Güvenlikleştirme süreci başarılı olursa, konu hakkında olağanüstü tedbirler alınmaktadır. Bu önlemler demokratik sistemlerde bile meşru sayılmaktadır. Bu açıdan Kopenhag Okulu, güvenliği yalnızca bir koruma eylemi olarak değerlendirmekle kalmaz, aynı zamanda bunun potansiyel olarak anti-demokratik sonuçlar doğurabilecek bir siyasi müdahale türü olduğunu da iddia etmektedir. Okula göre güvenlik, liberal demokratik sistemlerde hukukun üstünlüğü ve açık siyasi tartışmalarla şekillenen “normal siyaset” veya “politizasyon” kavramlarının dışındaki bir durumu ifade etmektedir.¹⁴³

Ole Wæver, güvenlik söylemi aracılığıyla konuların normal siyaset alanından çıkarılmasının, çoğunlukla demokratik denetim mekanizmalarının devre dışı kalmasına yol açtığını ve bu nedenle güvenliğin olumsuz bir anlam taşıyabileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁴ Kopenhag Okulu, meselelerin genel siyasi süreçler içinde çözülmesinin, güvenlik söylemine başvurmadan politikanın sınırları içinde kalınması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, bazı siyasi liderlerin konuları devletin egemenliğine yönelik hayati tehditler üzerinden tanımlamaları oldukça dikkat çekicidir. Örneğin, geleneksel güvenlik teorilerinde göçmen konusu genellikle doğrudan güvenlikle ilişkilendirilmezken, Kopenhag Okulu çerçevesinde göçmenlerin “tehdit” olarak temsil edilmesi bir güvenlikleştirme süreci olarak incelenebilmektedir. Göçmenlere dair kullanılan dil ve politik uygulamalar, onları bir güvenlik tehdidi olarak inşa eden bir

¹⁴¹ Buzan vd., a.g.e., 1998, ss.25.

¹⁴² Küçükşolak, a.g.e., ss. 206.

¹⁴³ Matt McDonald, Constructivism, Ed: Paul D. Williams & Matt McDonald, *Security Studies: An Introduction*, Routledge, London, 2008, ss. 68.

¹⁴⁴ Ole Wæver, Identity, Integration and Security: Solving the Sovereignty Puzzle in E.U. Studies, *Journal of International Affairs*, 1995, Cilt:48, Sayı:2, ss.405.

forma büründüğünde, güvenliğin nasıl sözel olarak inşa edildiğini açıkça göstermektedir.¹⁴⁵

2.3. Ulusal Güvenlik Dinamikleri

Ulusal güvenlik; bir ülkenin bağımsızlığını ve vatandaşlarının refahını tehdit eden iç ve dış tehlikelere karşı kendini koruma yeteneğini olarak ifade edilmektedir. Kavram, tarihsel süreç içerisinde genellikle askeri tehditler ve devlet merkezli geleneksel bir çerçevede değerlendirilmiş olsada, Soğuk Savaş sonrası dönemde çok boyutlu bir yapıya evrilmiştir. Barry Buzan, genişletilmiş güvenlik anlayışının temelini oluşturarak, ulusal güvenliğin beş temel sektörle analiz edilmesini vurgulamıştır. Bu faktörler; askeri güvenlik, politik güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevresel güvenlikten oluşmaktadır.¹⁴⁶ Bu bağlamda, ülkelerin yalnızca askeri kapasiteleriyle değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik istikrarı, sosyal uyumu, çevresel sürdürülebilirliği ve teknolojik altyapısının korunması ve geliştirilmesi gibi unsurları da göz önünde bulundurarak kendi ulusal güvenliklerini sağlamaları gerekmektedir. Bu kısımda ulusal güvenlik dinamikleri olarak askeri, politik, ekonomik, toplumsal, çevresel ve siber güvenlik konuları incelenecektir.

2.3.1. Askeri güvenlik

Ulusal güvenliğin odak noktasını askeri güvenlik ile ilgili konular oluşturmaktadır. Askeri güvenlik kavramı, ülke içinden ya da dışından gelen tehditlerin askeri önlemlerle etkisiz hale getirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁴⁷ İç askeri tehditler; terörist, ayrılıkçı, devrimci eylemleri ve organize suç örgütlerini kapsamaktadır. Dış askeri tehditler ise; bir ülkeyi ve halkını yok etmek, herhangi bir problemten kaynaklı baskı oluşturma gibi konuları barındırmaktadır. Askeri tehditler genellikle doğrudan ve kasıtlı olarak oluşmaktadır.¹⁴⁸ Barry Buzan'a göre askeri güvenlik, diğer güvenlik kategorilerinden farklı ve özel olarak değerlendirilmektedir. Bu durum askeri güvenlikte doğrudan güç kullanımının olması ya da gücün kapasite ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁹ Çünkü mevcut güç ve gücün kullanılması, barışın temellerini

¹⁴⁵ McDonald, a.g.e., ss. 69-70.

¹⁴⁶ Buzan (1983), a.g.e., ss.75.

¹⁴⁷ Ahmet Küçükaslan, Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, 2006, ss. 13-14.

¹⁴⁸ Torun, a.g.e., ss. 94.

¹⁴⁹ Barry Buzan, People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Pearson Education Limited, England, 1991, ss. 118.

sarsarak diplomatik ilişkilerin zarar görmesine sebep olacaktır.¹⁵⁰ Bu bağlamda askeri tehditlerin öncelikli olarak ele alınmasının temel nedeni, askeri güç kullanımının zamansız ve istenmeyen durumlar yaratma potansiyelinin yüksek olması ile açıklanmaktadır.¹⁵¹

Askeri yetenekler sadece tarihsel, kültürel ve coğrafi çerçevelerde tehdit olarak tanımlanabilmektedir. Bu sebeple, bir ülke diğer bir ülkenin askeri kapasitesini güvenlik tehlikesi olarak değerlendireceği gibi, güvenlik alanının dışında da bırakabilmektedir.¹⁵² Buzan, farklı devletlerin aynı nesnel güvenlik durumuna çeşitli reaksiyonlar verebileceğini vurgulamaktadır.¹⁵³ Bir ülkenin askeri yetenekleri, diğer ülkeler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Bir gücün tehdit olarak kabul edilebilmesi için öncelikle güvenlikleştirme sürecinden geçmesi gerekmektedir. Güvenlikleştirme, değerli kabul edilen bir nesnenin varlığına yönelik bir tehdit oluşturulması ve bu tehdit üzerinden alınan olağanüstü önlemleri meşrulaştırma süreci olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁴ Askeri güvenlikleştirme; bir yanda savaşı, bir yanda Soğuk Savaş dönemindeki gibi silahlanmanın denetim altına alınmasını veya silahsızlanma politikasını içerisinde barındıran bir süreci ifade etmektedir.

Askeri güvenlik, içerdiği şiddet unsurlarına rağmen, bireylere yönelik gerçekleştirilen hırsızlık, gasp veya aile içi şiddet gibi suçları kapsamamaktadır. Ancak sosyal düzeyde, savaş harici nedenlerden dolayı; örneğin endüstriyel kazalar, trafik kazaları, yoksulluk, açlık ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği gibi meydana gelen yapısal şiddet türleri, birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açmakta ve güvenlik konusunda önemli sorunlar meydana getirmektedir. Yine de bu tür tehditler, askeri güvenliğin doğrudan alanına girmemektedir. Ancak sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklere karşı gelişen silahlı ayaklanmalar ile devlete yönelik organize silahlı grupların eylemleri, doğrudan askeri güvenlik perspektifinde incelenmektedir.¹⁵⁵ Buzan'a göre küçük bir balıkçı teknesinin tacizi, bir toprak parçasının işgali, bir devlete uygulanan abluka veya yoğun bombardıman gibi çeşitli tehditler, askeri güvenlik çerçevesinde değerlendirmeye alınmaktadır.¹⁵⁶ Bu bağlamda, devletin toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve fiziksel

¹⁵⁰ Buzan (1991), a.g.e., ss. 118.

¹⁵¹ Ecevit Kılıç, Ulusal Güvenlik Söylemi ve Türkiye-ABD İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: 1 Mart Tezkeresi Örneği, Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021, ss.45.

¹⁵² Kanat Ydyrs, Ulusal Güvenlik ve Enerji Stratejisi Bağlamında Rusya Federasyonu'nun Çin Halk Cumhuriyeti'ne Yönelik Politikası, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, ss. 65.

¹⁵³ Buzan & Weaver & Wilde (1998), a.g.e., ss. 57.

¹⁵⁴ Buzan, Barry, Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:5, Sayı:18, 2008, ss. 108.

¹⁵⁵ Eric Herring, Military Security, Contemporary Security Studies, Ed:Alan Collins Oxford University Press, New York, 2007, ss. 131.

¹⁵⁶ Buzan (1991), a.g.e., ss. 118.

varlığına karşı herhangi bir güç kullanımı ya da bu yöndeki tehdit, askeri güvenliğin temel meselelerinden birisini oluşturmaktadır.

Askeri tehditler güvenlikleştirme sürecinde iki aşamalı etkileşim boyutunu da barındırmaktadır. İlk aşama, tarafların savunma ve saldırı yetenekleri ve askeri kapasiteleri ile ilgili ilişkilendirilmektedir. İkinci aşama ise bu yeteneklere dair karşılıklı niyet algılarının varlığıdır.¹⁵⁷ Tehdit seviyeleri ve korunması gereken nesnenin özellikleri, askeri unsurların varlığını devam ettirebilmesi için gerekçe olarak öne çıkmaktadır. Devletlerin askeri kapasiteleri ve yetenekleri arasındaki etkileşim, büyük ölçüde siyasi iletişim süreçlerinden etkilenmektedir. Bir ülkenin siyasi elitleri ve kamuoyu, başka bir ülkenin askeri yeteneklerini tehlike olarak gördüğünde, bu durum askeri ilişkilerin güvenlikleştirilmesine sebep olmaktadır. Bu aşamadan sonra güvenlikleştirme süreci, aktörlerin sahip olduğu araçlar, bu araçları kullanma stratejileri ve mevcut koşulların değişim durumu çerçevesinde şekillenmektedir.¹⁵⁸

Askeri ulusal güvenlik konusuyla ilgili bir başka önemli nokta, askeri tehditlerin hem direkt hem de dolaylı yollarla ortaya çıkabilmesidir. Bu tehditler sadece bir devletin fiziksel varlığına yönelik olmayıp, aynı zamanda devletin dış politikasıyla bağlantılı çıkarılara da yönlendirilmiş olabilmektedir. Buzan, bu duruma örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ve diğer Batılı ülkelerin petrol güvenliği konusundaki kaygılarını belirtmektedir.¹⁵⁹ Bu bağlamda, ABD'nin müttefik olarak gördüğü ülkelerdeki stratejik alanlar veya topraklara yönelen tehditler de askeri güvenliğin kapsamına girmektedir.

Askeri güvenlik, yeni ulusal güvenlik stratejileri çerçevesinde, Soğuk Savaş döneminin geleneksel sınırları içerisinde ele alınmamaktadır. Geçmişte askeri güvenlik, sıcak çatışma olasılığına karşı savunma önlemlerini kapsarken; 1990 yılı sonrasındaki askeri güvenlik ise, tehditlere veya siyasi amaçları olan örgütlü şiddete karşı dikkatli olunması şeklinde tanımlanmaktadır. Burada bahsedilen dikkatli olma durumu sadece koruma anlamına gelmemektedir. Çünkü yeni güvenlik yaklaşımına göre sadece kendini koruma altına almak gerçek tehdit ve tehlikelerin yokluğunu sağlamamaktadır. Buzan'a göre askeri saldırı ve eylemler devletin bütün unsurlarına sadece fiziksel hasar vermemektedir. Aynı zamanda ekosistemi tahrip eden, kurumların bozulmasına sebep olan, devletin varlığını tehlikeye atan düşünsel temellerini zayıflatarak devletin yok olmasına bile sebep

¹⁵⁷ Buzan & Weaver & Wilde (1998), a.g.e., ss. 8.

¹⁵⁸ Nebi Miş, Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 2011, ss. 345-381.

¹⁵⁹ Buzan (1991), a.g.e., ss. 10.

olan hasarlar vermektedir.¹⁶⁰ Buzan, bu noktada askeri güvenliğin sağlanmasında devletin rolüne dikkat çekmekte ve referans noktasının doğrudan devletin kendisi olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶¹ Devlet, burada askeri bir koruma işlevini yerine getirmekte ve bu nedenle tehditlerin saldırıya dönüşmeden önlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

2.3.2. Siyasi güvenlik

Güvenlik alanındaki araştırmalar, 20. yüzyılda ortaya çıkan güvenlik sorunlarının neden özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan uluslarda yoğunlaştığını, ayrıca bu tehditlerin dış kaynakların etkisinden çok iç kaynaklardan kaynaklandığını politik güvenlik perspektifinden açıklamaya çalışmaktadır.¹⁶² Bu çerçevede, bu ülkelerin güvenlik sorunları; siyasi güç değişimlerinin neden olduğu iç çatışmalar, yönetici grupların iktidarlarını güçlendirme çabaları, toplumdan gelen tepkiler, kurumsal yeterlilik eksiklikleri ve kötü yönetim gibi unsurlara dayandırılmaktadır. Siyasi güvenlik; bir devletin temel anlamda yönetim biçiminin halkın destekleyip desteklemediğini ve aynı zamanda siyasal olarak yürütülen işlerin ülkenin yasalarıyla ne kadar uyumlu olduğunu belirtmektedir.¹⁶³ Halkın desteğini almadan iktidara gelen yönetimler, varlıklarıyla ilgili sürekli bir güvenlik kaygısı taşımaktadır. Siyasi güvenlik kaygısını azaltmanın yolu, halkın güvenini kazanarak yönetim makamına gelmek ve yönetimle ilgili meseleleri halkın katılımıyla yürütmektir.

Siyasi tehditler, bir devletin yapısal istikrarını hedef alan güvenlik anlayışı içinde yer almaktadır. Bu tehditler, devletin yönetim felsefesi ve bu felsefenin etkisiyle oluşan kurumlarına doğrudan saldırılar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁴ Siyasi güvenliğin asıl meselesi, sadece hükümeti devirmekle sınırlı değildir; aynı zamanda devleti belirli politik konularda baskı altına almak, siyasal düzenin işleyişine müdahale etmek veya kurumların meşruiyetini zayıflatmaktır.¹⁶⁵ Dolayısıyla, ayrılıkçı hareketlere destek verilmesi, siyasi yapının zayıflatılması ya da olası bir askeri müdahale için zemin oluşturacak eylemler siyasi tehditler arasında sayılmaktadır. Devlet kavramının kendisi; özellikle ulusal kimlik, yapılandırıcı ideoloji ve bunların tezahürü olan kurumlar siyasi tehditlerin hedefleri konumunda bulunmaktadır.¹⁶⁶ Siyasal güvenlik, toplumsal düzenin kurumsal istikrarı

¹⁶⁰ Buzan (1991), a.g.e., ss.117.

¹⁶¹ Buzan (1991), a.g.e., ss.117.

¹⁶² İmren Çavuşoğlu, Türkiye’de Ulusal Güvenlik ve Kadınların Ulusal Güvenliğe Yönelik Algıları, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bursa, 2021, ss. 40.

¹⁶³ Stewart Patrick, Weak States and Global Therats: Fact or Fiction?, The Washington Quarterly, Cilt:29, Sayı:2, 2006, ss. 27.

¹⁶⁴ Buzan (1991), a.g.e., ss. 109. (bakılacak)

¹⁶⁵ Ecevit Kılıç, Ulusal Güvenlik Söylemi ve Türkiye-ABD İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: 1 Mart Tezkeresi Örneği, Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021, ss.66-67.

¹⁶⁶ Buzan (1991), a.g.e., ss. 109.

bağlamında incelenmektedir. Siyasi sektörün özünde, devletin güvenliğine yönelik tehditler yer almaktadır ve bu tehditlerin ana hedefi egemenliğe yöneliktir.¹⁶⁷ Siyasi tehditler; askeri, kimliksel, ekonomik ya da çevresel unsurlara başvurularda, siyasi otoritenin meşruiyetine saldırarak ulusal güvenliği tehlikeye sokacaktır. Bu tür tehditleri farklı kılan nokta; toprak bütünlüğü veya ekonomik güç yerine doğrudan siyasi düzenin temel dayanağı olan meşru otoriteye odaklanmasıyla ilgilidir.¹⁶⁸ Bu sebeple siyasal güvenliğin nihai amacı, devletin egemenliğini korumaktır.

Siyasi güvenlikleştirme, en geniş güvenlik unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu durumun ardındaki temel sebep, güvenlikleştirme sürecinin doğası itibarıyla siyasal bir hareket biçimi olması ile alakalıdır. Güvenlikleştirme teorisinde, tehditlerin yanı sıra bu tehditlere karşı geliştirilen savunma yetenekleri ve tepkiler de siyasi bir anlatım aracılığıyla oluşturulmaktadır. Diğer bir deyişle, bir durumun tehdit olarak kabul edilip buna yönelik önlemlerin haklı çıkartılması süreci, doğrudan siyasi bir vasıf taşımaktadır.¹⁶⁹

Sınırların net bir şekilde belirlenmesi zor olsa da bir ülkenin başka bir ülkenin içişlerine müdahalesi genelde ulusal güvenlik açısından önemli bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Bu tür müdahaleler, bir ülke içindeki siyasal grupları doğrudan desteklemek, mevcut sistemlerle iş birliği yapmak veya bu gruplara dolaylı yollarla finansal ya da lojistik yardım sağlamak biçiminde gerçekleşmektedir. Siyasi güvenlik açısından ele alınan bu tehditler; ayrılıkçı gruplara silah temin edilmesi, dış kaynaklı politik suikast girişimleri gibi eylemleri de kapsamaktadır.¹⁷⁰ Siyasi tehditler her zaman kasıtlı ve doğrudan bir niyetin ürünü olmamaktadır. Bazı tehditler, taraflar arasındaki yapısal farklılıklardan veya sistemsel çelişkilerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlarda, tehdit algısı aktörlerin niyetleri dışında şekilde şekillenmektedir. Buzan, 1960'lı yıllarda Çin ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan yapısal gerilimi örnek olarak vererek¹⁷¹, iki farklı ülkenin kurumsal yapıları ya da ideolojik temellerinin birbirleriyle örtüşmemesi, karşılıklı bir tehdit algısı oluşturabileceğini ifade etmiştir.

2.3.3. Ekonomik güvenlik

Ekonomik tehditler, ulusal güvenliğin en karmaşık ve tartışmalı alanlarından birini temsil etmektedir. Ekonomik güvenliğin, hangi noktada ulusal güvenliğin bir unsuru haline

¹⁶⁷ Buzan & Wæver & Wilde (1998), a.g.e., ss. 8-9.

¹⁶⁸ Ydyrs, a.g.e., ss. 47.

¹⁶⁹ Buzan & Wæver & Wilde, a.g.e, ss. 141.

¹⁷⁰ Buzan (1983), a.g.e., ss. 72.

¹⁷¹ Buzan (1991), a.g.e., ss. 110.

geldiği sorusu, bu karmaşıklığın merkezinde yer almakta ve bu konu aynı zamanda siyasî bir mesele olarak değerlendirilmektedir.¹⁷² Kaynakların kısıtlı, taleplerin ise sonsuz olduğu bir dünyada, devletler, uluslararası aktörler ve şirketler için en önemli mücadele alanlarından birisini stratejik kaynaklara erişim oluşturmaktadır. Devletlerin bu kaynaklara ulaşamaması, enerji ve üretim açısından dışa bağımlılık yaratırken, bu durum yalnızca ekonomik başarısızlıkla kalmayıp, ciddi güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Ekonomisi güçlü bir ülke, topluma refah sağlayarak, ekonomik olarak zayıf ve istikrarsız bir ülkeye oranla belirgin bir avantaj elde etmektedir. Her ülke için uluslararası ticaretin vazgeçilmez hale gelmesi, güçlü devletlerin stratejik kaynaklara ulaşma konusundaki rekabetleri gibi unsurlar ekonomik güvenliğin ana konuları arasında sayılmaktadır.¹⁷³ Ekonomik güvenlik, bir ülkenin yeterli bir refah düzeyini ve ulusal gücünü sürdürebilmesi için gerekli kaynaklara, finansmana ve piyasalara ulaşım imkânının sağlanmasını ifade etmektedir.¹⁷⁴ Her ülkenin yeterli refah düzeyi tanımlı farklılık gösterebilir, ancak, genel olarak ülkeler varlıklarını sürdürebilmek için belli bir kaynak seviyesine ihtiyaç duymaktadır.¹⁷⁵ Bu bağlamda, güvenlikleştirme perspektifinin ekonomik güvenliği ele alış şeklinin, geleneksel güvenlik anlayışından farklı olduğunun altı çizilmektedir.

Geleneksel güvenlik anlayışı, ekonomik faktörleri çoğunlukla devletin askeri gücüyle bağlantılı olarak değerlendirirken, güvenlikleştirme teorisi ekonomik güvenliği bağımsız bir alan olarak incelemektedir. Buna karşın ekonomi ile askeri yapı arasındaki ilişkide göz ardı edilmemektedir. Güvenlikleştirme bakış açısına göre, bir ülkenin ihtiyacı olan kaynaklara erişiminin ciddi şekilde kısıtlanması ekonomik güvenliği tehdit etmektedir.¹⁷⁶ Eğer bir devlet, vatandaşlarını ve sanayisini desteklemek için gerekli dış kaynaklara ulaşamazsa, bu durum ulusal ekonominin güvenlikleştirilmesine neden olacaktır. Diğer güvenlik alanlarında olduğu gibi, ekonomik güvenlikte nesnel bir gerçeklikten ziyade inşa edilen bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Merkantilist politikaları benimseyen ülkeler, dış ekonomik gelişmeleri daha kolay bir şekilde güvenlikleştirebilirken, liberal anlayış bu sürece karşı direnç göstermektedir. Bir devletin ekonomik sorunlarını nasıl tanımladığı ve güvenlik söylemini nasıl oluşturduğunu analiz etmeden, durumu bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda, bir

¹⁷² Buzan & Wæver & Wilde, a.g.e., ss. 96.

¹⁷³ Mustafa Özbay, Geleneksel Güvenlik Konuları, *Stratejik Düşünce ve Güvenlik*, Ed: Güngör Şahin, M. Cem Oğultürk, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020, ss.170-177.

¹⁷⁴ Buzan & Wæver & Wilde, a.g.e., ss. 8.

¹⁷⁵ Ydrys, a.g.e., ss.68.

¹⁷⁶ Buzan (1991), a.g.e., ss.120.

ekonomik konunun tehdit olarak kabul edilip edilmediğini belirlemek, yalnızca güvenlikleştirme süreci çerçevesinde mümkün olmaktadır.

Ekonomik güvenlik, sistemsel düzeyde istikrar ile doğrudan ilişkilidir ve genellikle bu istikrar, piyasaların işleyişiyle paralellik göstermektedir. Temel problem, küresel boyutta mal, para, hizmet ve insanların hareketindeki istikrar ile ilişkilendirilmektedir. İstikrar, değişimlerin sadece mevcut sınırlar içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bilinen bu sınırlar, ekonomik girişimlerin toplumsal açıdan kabul edilen ya da hesaplanan riskleri olarak yorumlanmaktadır.¹⁷⁷

Ekonomik güvenlik alanındaki başlıca problemlerden birisi, piyasa ekonomisinin yapısında bulunan belirsizliklerdir. Bu sistemdeki katılımcıların eylemleri çoğunlukla rekabet, risk hatta agresif rekabet ortamında ve belirsizlik içinde gerçekleşmektedir.¹⁷⁸

Bu bağlamda, ekonomik güvenlikte referans noktalarını belirlemek oldukça zordur. Devlet, bireyler, toplum, küresel ekonomik sistem, uluslararası organizasyonlar ve firmalar bu alandaki olası referans noktaları arasında bulunmaktadır. Fakat bu sektördeki varoluşsal tehditlerin tespiti de benzer şekilde karmaşık ve tartışmalı bir konuyu oluşturmaktadır.¹⁷⁹

Ekonomik güvenlik, üretim, ticaret ve finans üzerinde şekillenmektedir. Dolayısıyla ekonomik güvenlik, ulusal ve uluslararası düzeyde piyasaların kesintisiz işlemesine bağlıdır. Bu nedenle ekonomik güvenlik, devletin refah seviyesini sürdürebilmesi ve gücünü koruyabilmesi açısından piyasalardaki istikrarı ön planda tutmaktadır. Bunun yanında, sadece piyasa işleyişi değil, devletin gerekli kaynak ve finansmana ulaşması da ekonomik güvenliğin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır.¹⁸⁰

Ekonomi ile ulusal güvenlik politikaları arasındaki ilişki iki temel düzeyde ele alınabilir: Birincisi, askeri araçların ekonomik etki oluşturmak amacıyla kullanılmasına veya ekonomik araçların askeri kapasiteyi tamamlayacak şekilde devreye sokulmasına yöneliktir. İkincisi, ekonomik araçların, diğer ülkelerin eylemlerini etkilemek veya değiştirmek için kullanılmasıdır. Bu bağlamda, örneğin ABD'nin istihbarat birimlerinin ekonomik hedeflerle bütünleşmiş şekilde kullanılması, ekonomik güvenliğin dış politika araçlarıyla nasıl iç içe geçtiğini açık bir biçimde göstermektedir.¹⁸¹ Ekonomik güvenlik, üretimden tüketime kadar olan ekonomik mekanizmanın düzenli bir biçimde işlemesini

¹⁷⁷ Buzan, Wæver ve Wilde, ss. 107.

¹⁷⁸ Buzan (1991), a.g.e., ss. 112.

¹⁷⁹ Buzan & Wæver & Wilde, a.g.e., ss. 98-115.

¹⁸⁰ Buzan, Wæver ve Wilde, ss. 8.

¹⁸¹ Hasan Koni, Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 399-400.

gerektirmektedir. Bu süreçteki herhangi bir aksaklık, ihtiyaçların karşılanmamasına neden olabilir ve sonucunda açlık, yoksulluk ve toplumsal karışıklık gibi ciddi krizlere yol açabilmektedir. Bu açıdan, ekonomik faaliyetlerin sürekliliği ve istikrarı, toplumun güvenliğiyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, ekonomik güvenlik sadece iç istikrar için değil, devletin yeterli askeri gücü desteklemesi açısından da önem arz etmektedir.

2.3.4. Sosyal-toplumsal güvenlik

Sosyal güvenlik kavramının, birçok farklı tanımlaması bulunmaktadır. Sosyal güvenlik; toplumu meydana getiren bireylerin karşılaşılabilecekleri tehlikelerin olumsuz etkilerinden koruma sağlayan bir güvence mekanizması şeklinde tanımlanabilmektedir.¹⁸² En basit anlamıyla, insan olmanın doğal sonucu olarak, belirli dönemlerde oluşan koşullara göre asgari düzeyde karşılanması gereken sosyal ihtiyaçları ifade etmektedir.

Barry Buzan, sosyal tehditleri başlangıçta askerî ve siyasi tehditlerin bir alt kategorisi olarak incelemiştir.¹⁸³ Ancak Wæver, güvenlik teriminin merkezine ulusal güvenliği koyduktan sonra sosyal güvenliğin literatürde yeterince derinlemesine ele alınmadığını belirtmiştir. Ulusal güvenliğin aslında askerî ve siyasi güvenlik temelleri üzerine kurulu olduğunu belirtilirken, güvenliğin ulusal yönü incelendiğinde sosyal güvenlik faktörünün de bu bağlama dâhil edilmesinin önemini vurgulanmıştır.¹⁸⁴

Toplumsal güvenliğin yapısı genellikle etnik bazlı çatışmalar ve kimlik problemleri gibi unsurlardan etkilenmektedir.¹⁸⁵ Sosyal güvenlik kavramı, ilk olarak Buzan tarafından “bir topluluğun kimliğine yönelik algılanan bir tehdidin etkisiyle bu kimliğin korunması şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸⁶ Bu kavram, bir topluluğun kimliğini, kültürel değerlerini, geleneklerini ve dini inançlarını koruma gayesini taşımakta ve sürdürülebilirliğini temel bir güvenlik sorunu olarak ele almaktadır. Sosyal tehditleri siyasi tehditlerden ayırt etmek çoğu zaman zordur, ancak bu iki güvenlik alanı arasında yakın bir ilişki olmasına rağmen, temelde farklılıklar bulunmaktadır. Siyasi güvenlik, devletin genel istikrarına, kurumlarına ve ideolojisine odaklanırken; sosyal güvenlikteki tehdit algısı doğrudan toplumun kimliğini hedef almaktadır. Bir toplum, belirli bir olay veya durumu kendi kimliğine tehdit olarak gördüğünde, sosyal güvensizlik durumu ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸² Küçükşahin, a.g.e, ss. 12-13.

¹⁸³ Buzan (1991), a.g.e, ss. 111.

¹⁸⁴ Wæver (2008), a.g.e., ss. 153

¹⁸⁵ Paul Roe, Societal Security, Contemporary Security Studies, Ed: Alan Collins, Oxford University Press, 2007, ss.165.

¹⁸⁶ Buzan (1991), a.g.e., ss.111 & Wæver (2008), a.g.e., ss.153.

¹⁸⁷ Wæver (2008), a.g.e., ss. 153.

Sosyal nitelikli tehditlerin ulusal güvenlik perspektifinde ele alınmasının bazı zorlukları bulunmaktadır. Çünkü dil, din, kültür, gelenek ve etnik kimlik gibi unsurlara yönelik tehditler genelde dışsal dinamiklerden değil, içsel dinamiklerden kaynaklanmaktadır. Bu tarz tehditler, uluslararası düzeyde bir sorun haline gelmediği veya açık çatışmaya dönüşmediği sürece, geleneksel yaklaşımda ulusal güvenlik tehditi olarak görülmemektedir.¹⁸⁸

Sosyal güvenlik, sosyal politikaların ulaşmak istediği temel bir tatmin duygusunu ifade etmektedir. Sosyal güvenlik, insanları tehlikeler karşısında ihtiyaçlarını karşılayamamaktan kurtarma hedefi güden bir sistemdir ve bireylere bu konuda sağlanan bir sosyal politika güvencesidir.¹⁸⁹ Sosyal güvenlik ile ulusal güvenliğin toplumu tehlikelerden koruma amacı gütmesi kavramların sık sık karıştırılmasına sebep olmaktadır. Ancak bu iki kavram arasındaki önemli farklılık, tehlikenin türü ve buna karşı geliştirilen önlemlerle kendini göstermektedir. Ulusal güvenlikte tehditler siyasi boyut taşımakta ve bu tehditlere karşı ordu gibi yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat sosyal güvenlikde yer alan tehditler doğası gereği doğal, evrensel ve sürekli bir karakter taşımaktadır ve bu tehditlerle başa çıkmak için sosyal sigorta gibi sistemler geliştirilmiştir.¹⁹⁰ Bu kapsamda toplumsal güvenlik terimi, özellikle kimlik temelli konularla ilgilenmektedir. Toplumsal güvenliğin merkezinde kimlik kavramı bulunmaktadır. Kimlik, belirli bir toplumda paylaşılan ortak inançlar ve dünya görüşlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda toplumsal güvenlik, kimlik güvenliği olarak da ele alınabilmektedir.¹⁹¹ Toplumsal güvenlik alanındaki en büyük tehdit, bir topluluğun kimliğine yönelik algılanan saldırılar olarak tanımlanmaktadır. Bu tehditlerin belirlenmesi, toplumun kendisini hangi değerlerle tanımladığına göre değişiklik göstermektedir.

Wæver, toplumsal güvenliği, devletten bağımsız bir şekilde varlığını sürdüren ve kendini yeniden üretebilen büyük kimlik gruplarının temeli üzerinde tanımlamaktadır.¹⁹² Bu kimlik grupları, zaman ve yer bakımından farklılık gösterebilmektedir. Bazı durumlarda uluslar, diğerlerinde ise dini gruplar veya etnik yapılar bu rolü üstlenebilmektedir. Toplumsal güvenliğin diğer güvenlik alanlarından en önemli ayrımı, referans nesnesinin doğrudan toplumun kendisiyle, yani kimliğiyle oluşturmasıdır. Millet, aşiret, kabile, dini

¹⁸⁸ Buzan (1991), a.g.e., ss. 112.

¹⁸⁹ Turan Yazgan, İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları, Kutay Yayınları, İstanbul, 1992, s.23.

¹⁹⁰ Yazgan, a.g.e., ss. 23.

¹⁹¹ Ydrys, a.g.e., ss. 15.

¹⁹² Weaver (2008), a.g.e., ss.155.

topluluklar ve hatta medeniyetler gibi büyük sosyal topluluklar toplumsal güvenliğin ana nesnelerini oluşturmaktadır. Bu grupların üyeleri ortak bir kimlik ve bakış açısını paylaşmaktadır.¹⁹³ Kimliklerine yönelik algılanan her tehlike, doğrudan toplumsal güvenlik tehdidi olarak kabul edilmektedir. Bu tehditleri gündeme getiren güvenlikleştirci aktörler ise grup içinde farklılık gösterebilmektedir. Çünkü kimlik gruplarının kurumsal yapıları ve karar alma süreçleri de değişiklik göstermektedir.

Toplumsal güvenlik fikri, kimlik güvenliği ile sıkı bir şekilde bağlantılı hale gelince, ulusal kimlik konusu da önem kazanmaktadır. Zira siyasi yapılar çoğunlukla ulusal kimlik temelinde şekillenir ve bu kimlik, diğer kimliklerden ayrı olarak siyasi sistemin önemli direklerinden birisi haline gelir. Bu yüzden, ulusal kimlik güvenlik açısından en kolay biçimde sorgulanabilen kimliklerden birisi niteliğindedir. Bu kimliğe yönelik tehdit algısı, diğer tüm kimlikleri de kapsayacak kadar geniş bir kapsamda olabilmektedir.¹⁹⁴

Toplumsal güvenlikteki temel tehditler, Wæver tarafından dört ana kategori altında toplanmıştır. Bunlar; göç, yatay rekabet, dikey rekabet ve nüfus azalmasıdır.¹⁹⁵ Göç, toplumun demografik yapısını değiştirerek kimliğin evrimine neden olmaktadır. Yatay rekabet durumunda, komşu kimliklerin etkisiyle toplumun kültürel ya da dilsel değerlerinde erozyon yaşanmaktadır. Dikey rekabette ise entegrasyona ya da bölgesel projelere bağlı olarak, daha geniş ya da dar kimliklerin benimsenmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği entegrasyona dair bir örnek iken, Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürt bölgesel yönetimi de bölgesel kimlik biçimlenmesi açısından bir örnek teşkil etmektedir.¹⁹⁶ Wæver'e göre nüfus azalması da toplumsal güvenliğı tehdit edecek bir unsur olabilir; buna rağmen, bu düşüş, bir kültürel kimliğin ya da sosyal grubun tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bir süreç olmadıkça, toplumsal güvenlik bağlamında ele alınmamaktadır.¹⁹⁷ Toplumsal güvenlik alanındaki tehditler sürekli olarak çeşitlenmekte ve gündemi genişlemektedir. Bu genişleme sonucunda din, toplumsal cinsiyet ve işlevsel güvenlik gibi üç yeni kategori, mevcut beş ana güvenlik sektörü ile değerlendirilecek unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Wæver'e göre bu unsurlar yeterince farklı olduğundan, bağımsız sektörler olarak tanımlanma potansiyeline sahiptir.¹⁹⁸

¹⁹³ Ydyrs, a.g.e., ss. 67.

¹⁹⁴ Wæver (2008), a.g.e., ss. 156.

¹⁹⁵ Wæver (2008), a.g.e., ss. 158–159.

¹⁹⁶ Wæver (2008), a.g.e., ss. 160.

¹⁹⁷ Wæver (2008), a.g.e., ss. 160.

¹⁹⁸ Wæver (2008), a.g.e., ss. 164.

2.3.5. Çevresel güvenlik

Günümüzde çevresel tehditler hem ulusal hem de uluslararası güvenliğin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmektedir. Çevresel güvenlik anlayışını destekleyenler, doğaya gösterilen saygının insanın Dünya üzerinde varlığını sürdürebilmesi için hayati bir koşul olduğunu vurgulamaktadır. Porter ve Brown'a göre, çevresel tehditlere yeterince önem verilmediği takdirde, bu durum uzun vadede ciddi ve karmaşık güvenlik meselelerine neden olacaktır.¹⁹⁹ Çevresel tehditler askeri tehditlerden daha yavaş bir şekilde gelişiyor olsada, bunlar da en az klasik askeri tehditler kadar önemlidir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal yapının bireysel olmayan baskılarının çevresel yetersizlikleri daha da derinleştireceği ve bu durumun insan sağlığı ile yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı belirtilmektedir.²⁰⁰

Çevresel tehlikeler, tıpkı askeri ya da siyasi tehditler gibi, bir ülkenin temel yapısına zarar verebilecek bir potansiyele sahiptir. Bunun yanı sıra, bu tehditlerin ülkenin kurumsal yapıları ve ideolojik temelleri üzerinde de etkili olabileceğine dikkat çekilmektedir.²⁰¹ Tarih boyunca çevre, güvenlik alanında genellikle arka planda kalmış ve bağımsız bir güvenlik sektörü olarak ele alınmamıştır. Ancak yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu bakış açısı değişmiş; insan faaliyetlerinin doğaya etkisinin artması ve ekosistemler hakkında elde edilen bilgilerin hızla genişlemesi, çevrenin güvenlik tartışmalarında daha çok ön plana çıkmasına yol açmıştır.²⁰²

Çevresel güvenliğin ulusal güvenlik politikalarına dahil edilmesini zorunlu hale getiren en önemli sebeplerden biri, çevresel kaynakların azalması ve bu kaynakların kalitesinin kötüleşmesidir.²⁰³ Özellikle Soğuk Savaş sonrasında çevre ile ilgili meselelerin uluslararası anlaşmaların gündemine girmesi, çevresel güvenliği daha fazla ön plana çıkarmıştır. Bunun yanı sıra bu çevresel zorluklar sadece doğal kaynaklar veya biyolojik çevre ile sınırlı olmayıp, ekonomiyle yakından ilgili sosyal sorunlara da işaret etmektedir.²⁰⁴

Ekolojik güvenlik ile ilgili olduğunda, diğer güvenlik alanlarına göre çok daha geniş bir referans çerçevesi bulunmaktadır. Bu bağlamda iklim değişikliği, ekosistem koruma, su yönetimi, kıtlık, kuraklık, nükleer silahların etkileri, enerji güvenliği ve nüfus artışı gibi

¹⁹⁹ Gareth Porter & Janet Welsh Brown, Global Environmental Politics, San Fransisco, Westview Press Inc.,1991, ss.128,133.

²⁰⁰ Porter & Brown, a.g.e., ss.128,133.

²⁰¹ Buzan (1991), a.g.e., ss. 115.

²⁰² Buzan (1991), a.g.e., ss. 115.

²⁰³ Mazlum, a.g.e., ss. 18.

²⁰⁴ Çavuşoğlu, a.g.e., ss. 43.

birçok konu çevresel güvenlik başlığı altında ele alınmaktadır.²⁰⁵ Bu tehditler arasında, özellikle iklim değişikliği ve sera gazlarının etkileri gibi küresel boyuttaki unsurlar, ulusal güvenlik çerçevesinde değerlendirilmesi güç olan alanlardandır. Buzan, önemli bir ısınmanın deniz seviyelerini onlarca metre yükseltebileceğini, benzer şekilde büyük bir soğumanın da kalabalık insanların yaşadığı bölgeleri terk etmelerine neden olabileceğini belirtmektedir. Bu durum, yalnızca sosyal yapıyı değil, ayrıca mevcut uluslararası siyasi düzeni de tehdit edecek bir potansiyele sahiptir.²⁰⁶

Bu nedenle ekolojik güvenlik, yerel veya ulusal sınırların ötesinde bir alanı kapsamaktadır ve dünya üzerindeki tüm bölgeler için kapsayıcı bir savunma sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁰⁷ Çünkü çok az sayıda ülke, bu kadar geniş olan tehditlerle tek başına başa çıkabilecek yetkinliğe sahiptir. Bu sebeple çevresel tehditlere karşı geliştirilecek güvenlik politikalarının, ortak bir anlayış ile oluşturulması kaçınılmaz hale gelmektedir. İklim değişikliği örneğinden hareketle Buzan, ekolojik tehditlerin boyutlarının giderek arttığı göz önünde bulundurulduğunda, bu tehditlerin askeri tehditlerle aynı önemde olabileceğini ve çevresel stratejilerin askeri stratejiler kadar etkili olma olasılığının da hiç de uzak olmadığını vurgulamaktadır.²⁰⁸

2.3.6. Siber güvenlik

Başlangıçta sadece veri şifreleme ve şifre çözme işlemleri için tasarlanan bilgisayarlar, günümüzde hem kişisel hem de kurumsal düzeyde vazgeçilmez bir araç olarak kabul edilmektedir. İnternetin ortaya çıkışı ise 1960'lı yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş sırasında askeri iletişimin aksamaması için geliştirdiği ARPANET sistemiyle gerçekleşmiştir. Bilgisayarlar gibi internet de hızla benimsenerek, bireylerin ve organizasyonların temel gereksinimlerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki, bu yeni teknolojilere uyum sağlayamayan yapıların varlığını sürdürmesi neredeyse imkânsız noktaya gelmiştir. Ancak bu hızlı gelişim, kötü amaçlı kullanımlara açık güvenlik açıklarını da beraberinde getirmiştir.²⁰⁹

“Siber” terimi, bilgisayarlar, bilgi teknolojileri ve internet gibi dijital unsurların oluşturduğu alanı tanımlamaktadır.²¹⁰ Veri depolama ve işleme yetisine sahip olan tüm

²⁰⁵ Buzan, Wæver ve Wilde, 1998, ss. 71–95.

²⁰⁶ Buzan(1991), a.g.e., ss. 118.

²⁰⁷ Buzan (1991), a.g.e., ss. 431.

²⁰⁸ Buzan (1991), a.g.e., ss. 119.

²⁰⁹ Fatma Nur Özkaya, 21. Yüzyılda Savunma Planlaması: Güncel Konular ve Tehditler, Politik Psikoloji Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2025, ss.77.

²¹⁰ Özkaya, a.g.e, ss. 77.

cihazlar ve ağ yapıları, siber dünyaya dâhil birer bileşen olarak görülmektedir. Siber alan olarak da bilinen bu evren, 1980’lerin başlarından itibaren kişisel bilgisayarların ve internetin yaygınlaşmasıyla gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Veri işleme, çoklu ortam içeriklerinin oynatılması, internet üzerinden iletişim sağlama ve sunucular aracılığıyla veri depolama gibi çeşitli işlevler, bu dünya tarafından sunulan temel imkanlar arasındadır.²¹¹

Siber alanın büyümesi, teknolojinin yaygınlaşması ve özellikle akıllı cihazların bireysel kullanımına girmesiyle hızlanmıştır. Artık kullanıcılar, kişisel verileriyle bu dijital ortamda etkinlik göstermekte ve fiziksel dünyada var olan yaşam alanlarını siber dünyaya taşıma süreci yaşamaktadır.²¹² Bu genişleme, beraberinde ciddi güvenlik sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Bireylerin özel verilerine odaklanan zararlı yazılımlar (virüsler, Truva atları, spam gibi) yazılım sanayisini güvenlik çözümleri üretmeye zorlamıştır. Anti-virüs yazılımları, bu çözümlerden en yaygın olanıdır. Ancak, daha büyük ölçekli yapı olan şirketler, kamu kurumları, bankalar ve stratejik altyapıya sahip diğer kuruluşlar, daha karmaşık ve yıkıcı siber tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır.²¹³

Siber güvenlik kavramı ilk kez 1990’lar civarında bilgisayar mühendisleri tarafından, ağı sistemlerdeki güvenlik açıklarını belirtmek için kullanılmıştır. Siber saldırılar ise belirli kişi, kurum veya devletlerin bilgi ve iletişim sistemlerine yönelik planlı ve koordine edilmiş saldırılar olarak tanımlanmaktadır.²¹⁴ Bu noktada, siber güvenliğin temel hedefi; bilginin gizliliğini (confidentiality), bütünlüğünü (integrity) ve erişilebilirliğini (availability) temin etmektir.²¹⁵ Sadece yetkili kişilerin bilgilere ulaşabilmesi, bilginin değiştirilmeden saklanması ve gerektiğinde erişilebilir olması bu üç ilkenin temelini oluşturmaktadır.

Siber tehditler yalnızca bilgi çalma veya sistem bozulmasıyla sınırlı kalmayıp; iletişim, enerji, ulaşım ve askeri altyapılara kadar uzanan çok yönlü riskleri kapsamaktadır. Bu tür tehditler, asimetrik savaş stratejileri arasında değerlendirilmeye başlamıştır.²¹⁶ Bu nedenle ülkeler, siber alan için stratejik planlar yapmak, yasal düzenlemeler geliştirmek ve gerekli savunma sistemlerini kurmak zorunda kalmışlardır. NATO, bu konudaki

²¹¹ Rahmi Erkut Erdinçler, Türkiye’de Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021., ss. 20.

²¹² Ahmet Efe Kaya & Türksel Bensghir, “Siber Güvenlik İçin Siber Yönetişim”, Editör: Şeref Sağıroğlu & Mustafa Şenol, Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler, Grafiker Yayınları, Ankara, 2019, ss. 327-330.

²¹³ Hatice Tombul, “Siber Savaş ve Siber Silahlar”, Editör: Şeref Sağıroğlu & Mustafa Şenol, Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler, Grafiker Yayınları, Ankara, 2019, ss. 381-388.

²¹⁴ Fulya Aslay, Siber Saldırı Yöntemleri ve Türkiye’nin Siber Güvenlik Mevcut Durum Analizi, International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies, Cilt:1, Sayı:1, 2017, ss. 25.

²¹⁵ Aslay, a.g.e., ss.25

²¹⁶ Akın Aytekin, Türkiye’nin Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planının Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, Ankara, 2015.

öneminin bilincinde olarak 2016 yılında gerçekleştirilen Varşova Zirvesi'nde siber savunmaya bütçe ayırmanın öncelikli bir durum olduğunu belirtmiştir. Üye ülkelerden birine gerçekleştirilecek bir siber saldırının, tüm ittifakı etkileme potansiyeli göz önünde bulundurularak, ortak siber yeteneklerin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²¹⁷

Siber saldırılar, geleneksel saldırılardan farklı olarak aniden ve tespit edilmesi zor bir şekilde meydana gelmektedir. Bu durum, hızlı yanıt verme ve etkili savunma sistemlerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.²¹⁸ Türkiye'de yürütülen siber güvenlik tatbikatları, gerçek saldırı ve savunma senaryoları aracılığıyla sistemdeki zayıflıkları belirlemeyi sağlamış ve konunun kuramsal bir çerçeveden çıkarak uygulamaya geçmesini kolaylaştırmıştır.²¹⁹ Son yıllarda, siber güvenlikte durum farkındalığı oluşturma çabalarında bir artış gözlemlenmekte ve bu alanda bireylerin bilinç seviyesinin artırılması, savunma stratejilerinin önemli bir parçası haline gelmektedir.²²⁰

2.4. Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Politikaları

Türkiye'nin jeopolitik konumu, sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası, komşu ülkelerle olan ilişkileri gibi birçok faktör ülkenin güvenlik reflekslerini sürekli aktif tutma zorunluluğu doğurmuştur. Ayrıca Türkiye'nin stratejik konumu, yer altı ve yer üstü kaynakları, enerji ve ticaret yollarının merkez noktasında bulunması, terör tehditleriyle sürekli yüz yüze oluşu, ulusal ve uluslararası düzeydeki stratejik öneminin getirdiği zorunluluk, çeşitli güvenlik politikalarının geliştirilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir.²²¹

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili, iki önemli doğal su yolu ve bir iç deniz bulunduran; geniş, verimli tarım arazileri ve zengin doğal kaynakları ile öne çıkan bir yarımada ülkesidir. İnsanlık tarihinin ilk uygarlıklarına ev sahipliği yapan bu bölge, tarihin her döneminde yüksek stratejik öneme sahip olmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'nin güncel güvenlik stratejilerinin ve politikalarının temelinde önemli ölçüde jeopolitik faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.²²²

Güvenlik stratejisinin en önemli belirleyicilerinden birisi ülkelerin dış politikasıdır. Bilgin (2005)'e göre Türkiye'nin dış politika anlayışının realist bir perspektif üzerine

²¹⁷ Aslay, a.g.e., ss. 25.

²¹⁸ Aslay, a.g.e., ss. 25.

²¹⁹ Mehmet Nesip Ögün & Adem Kaya, Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi ve Alınabilecek Tedbirler, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 18, 2013, ss.145-181.

²²⁰ Aslay, a.g.e., ss. 25.

²²¹ Rahmi Erkut Erdinçler, Türkiye'de Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021, ss. 41.

²²² Bilal Karabulut, Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-1: Strateji Jeostrateji-Jeopolitik Barış Kitapevi, Ankara, 2013, ss. 153-154.

kurulu olduğu söylenmektedir. Realist düşünceye göre, devletler arasındaki ilişkilerde güvensizlik önceliklidir; bu nedenle tehdit algıları gündemdedir ve askeri gücün artırılması, devletin gücünü korumak açısından önemli bir hedef halini almaktadır.²²³

Bu bölümde, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı dönemlere ayrılarak açıklanmıştır. Dönemselleştirme yapılırken yalnızca tarihsel kronoloji değil; güvenlik politikalarındaki kırılma noktaları, uluslararası sistemdeki dönüşüm, iç ve dış tehdit algıları ve güvenlik politikalarının öncelikleri esas alınmıştır.

2.4.1 1923-1949 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı

Türkiye'nin güvenlik politikasının şekillenmesinde geçmiş deneyimlerin belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Türkiye'nin güvenlik stratejisi Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Batılı güçlere bağımlılığının artmasıyla ortaya çıkan “yalnız kalma korkusu”, “toprak kaybı korkusu” ve “coğrafi etkenler”den oluşan üç ana unsura dayanmaktadır.²²⁴ Geçmişten günümüze ulaşan “denge politikası” geleneği ve dış aktörlere yönelik şüpheli yaklaşım da dış politika oluşturma sürecinde önemli bir rol oynamış; bu unsurlar güvenlik politikalarını doğrudan etkilemiştir.²²⁵ Osmanlı Devleti döneminde uzun süreli savaş durumunun etkisiyle, özellikle komşu devletler arasında bir güvensizlik anlayışı gelişmiştir. Bu durum, sürekli bir tetikte olma hâlini ve temkinli bir dış politika anlayışını beraberinde getirmiştir.²²⁶ Bu güvenlik kültürü, savunma yatırımlarını öncelikli hale getirmiş ve ordunun gücünü koruma anlayışını devlet politikası düzeyine taşımıştır. Son olarak, Osmanlı'dan kalan Batıcılık eğilimi de dış politikada etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Bu yaklaşım, güvenlik politikalarının yönelimi üzerinde dolaylı ama belirgin bir etki sağlamaktadır.²²⁷

Türkiye'deki güvenlik kültürünün tarihsel gelişimi boyunca üç ana öğeden oluştuğu söylenebilmektedir. Bunlardan ilki, dost ve düşmanın belirlenmesine dayanan ve esnek iş birliğini öne çıkaran reel politik anlayıştır. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde ahlaki, etik ve hukuksal değerlere göre somut ve pratik kazançları öncelikli hale getirmektedir. Gerçekçilik, uluslararası sistemde somut sonuçların maksimize edilmesine yönelik bir

²²³ Abdulkadir Baharççek ve C. Emek İnan, Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2013, ss.101-120.

²²⁴ Pınar Bilgin, Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation, European Journal of Political Research, Sayı: 44, 2005, ss.175-201.

²²⁵ Yavuz Haykır, Mehmet Aslan, Denge Esaslı Türk Dış Politikasına Bir Bakış (1939-1945), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 2, 2021, s.1069-1089.

²²⁶ Mustafa Aydın, Dönüşen Dünya, Direnen Türkiye; Dış Politikada Kırılmadan Esnemek Mümkün mü?, Panorama Aylık Ekonomi, Politika, Uluslararası İlişkiler E-Dergisi, Sayı: 15, 2005.

²²⁷ Ebru İmamoğlu, ss.90.

temele sahiptir.²²⁸ İkinci unsur, Türkiye'nin dış politika oluşturma sürecinde belirgin bir şekilde görülen Batılılaşma eğilimidir. Bu yaklaşım, özellikle modernleşme süreci boyunca kurumsal yapılar, siyasi uygulamalar ve güvenlik stratejileri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.²²⁹ Üçüncü unsur ise, TSK'nın savunma politikalarının oluşturulmasında önemli bir rol oynamasıdır. TSK, tarihi boyunca güvenlik politikalarında kritik bir unsur olmuş ve bu durum özellikle Soğuk Savaş dönemi sırasında daha belirgin bir hal almıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber sivil kontrol mekanizmalarının güçlendiği ve sivilleşme eğilimlerinin arttığı ifade edilse de günümüzde de ordu savunma politikalarında önemli bir aktör olma durumunu korumaktadır.²³⁰

1923-1949 yılları arasındaki dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik anlayışının ve politikalarının temelini oluşturan önemli bir evre niteliği taşımaktadır. Cumhuriyetin ilk yılları bir yandan emperyalist müdahale tehditleriyle karşılaşırken, diğer yandan çok uluslu bir imparatorluktan ulus devlete geçişin yarattığı içsel zayıflıklarla da yüzleşmiştir. Bu süreçte güvenlik, yalnızca askeri bir konu olmaktan çıkıp, siyasi, sosyal ve ideolojik bir yapılandırma süreciyle değerlendirilmiştir. Aynı zamanda yeni bir devlet olarak iç ve dış tehditlerle karşılaşırken, aynı zamanda modernleşme ve ulus-devlet inşa etme çabalarını sürdürmüştür.²³¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri benimsediği ana dış politika prensipleri, “yurtta sulh, dünyada sulh” ve “yabancıardan toprak almamak ve yabancılara toprak vermemek” anlayışlarıyla özetlenebilmektedir.²³²

Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik yaklaşımının temelleri, Türk İstiklal Harbi sırasında yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile şekillendirilmiştir. Bu kongrelerde, devletin varlığının temel ilkeleri, yani ulusal ve uluslararası güvenlik politikaları bir yapıya entegre edilmiştir. Üniter devlet anlayışı içerisinde oluşturulan milli sınırlar çerçevesinde, mutlak milli egemenliğin yine milletin kendisi tarafından, seçilen milli temsilciler aracılığıyla, diğer ülkelerin her türlü koruma ve gözetimine ihtiyaç duymadan kullanılmasını öngörmektedir. Etnik, dini ve mezhepsel farklılıklara bakılmaksızın ve hiçbir gruba ayrıcalık tanımaksızın tüm vatandaşların eşit haklardan yararlanmasını sağlayarak milli birlik ve beraberliğe ayrıca bağımsızlığa maksimum katkı sunan bir katılımcılık anlayışı benimsenmiştir.²³³ Bu yaklaşım, en küçük bir toprak kaybına bile

²²⁸ Onur Okyar ve İsmail Dinçer Güneş, Reel Politiki Sınırlarıdan Kamuoyu: Nükleer İran Örneği, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 13, Sayı: 50, 2016, s.77-100.

²²⁹ Ebru İmamoglu, ss. 91.

²³⁰ Rıfat Öncel, *Soğuk Savaş Döneminde İttifak Politikaları*, Editörler: Ferhat Pirinççi ve Murat Yeşiltaş, Savunma Politikalarına Giriş, 2021, İstanbul, ss.259

²³¹ Kemal Ovacık, 1930-1940 Yılları Arasında Türkiye'de Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Tehdit Algısı, Yüksek Lisans Tezi, Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Nevşehir, 2024, ss. 46.

²³² Sadi İrmak, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 9, 1987, s.487-496.

²³³ Şengöz, a.g.e., ss. 41-42.

tahammül etmeyen, milli egemenlik ve bağımsızlığı her şeyin üzerinde gören, bu bağlamda her türlü tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlayan makul bir realist güvenlik anlayışıdır.

1920’lerde ve 1930’larda, Batının Türkiye’nin yeni bağımsızlık ve bölgesel bütünlük nedeniyle güvenlik politikalarında dış tehditlerin birincil kaynağı olduğu yaygın olarak kabul edilmiştir. Bu algının oluşmasında, Türkiye’nin kuruluş döneminde Batılı ülkelerle yaşadığı gerginlikler ve çözülmemiş meseleler önemli rol oynamıştır. Musul meselesindeki ihtilaf, Suriye sınırının belirlenmesiyle ilgili Fransa ile yaşanan sorunlar, Yunanistan ile yapılan nüfus değişimi ve Osmanlı borçlarının ödenmesi gibi konular bu algının temelini oluşturmaktadır. Bu belirsizlikler, Türkiye’nin Batı’dan gelen tehditler karşısındaki duyarlılığını artırmıştır.²³⁴ Bu tehdit algısını azaltmak ve dış politikada istikrar sağlamak amacıyla Türkiye, sorunlar yaşadığı ülkelerin de dahil olduğu bazı uluslararası organizasyonlara katılmıştır. 18 Temmuz 1932’de “kolektif güvenlik” anlayışı çerçevesinde Milletler Cemiyeti’ne üye olmuş; çevresindeki revizyonist devletlere karşı tedbir almak için de 9 Şubat 1934’te Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Antantı’nı imzalamış, 8 Temmuz 1937’de ise İran, Irak ve Afganistan ile Sadabat Paketi’nı gerçekleştirerek bu yönde adımlar atmıştır.²³⁵ Tüm bu gelişmeler doğrultusunda, Türkiye’nin bu dönemdeki güvenlik stratejilerinin denge arayışına dayandığı; uluslararası organizasyon üyeliği ve bölgesel saldırmazlık anlaşmaları ile güvenliği temin etmeyi amaçladığı ifade edilmektedir.²³⁶

1920’li yılların sonlarına doğru ulusal güvenlik kavramı, iç tehditlere yoğunlaşmış, bu tehditler arasında rejim karşıtı eylemler, azınlıkla ilgili meseleler ve irticai faaliyetler yer almıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde uygulanan güvenlik tedbirleri, devletin merkezi yapısını güçlendirip halka üzerinde bir denetim sistemi oluşturmayı amaçlamaktadır.²³⁷ Ankara’da kurulan yeni Meclis, olağanüstü durumlardan kaynaklanan etkilerle birçok yasayı kabul etmiş ve farklı kurumları olağanüstü yetkilerle oluşturmuştur. Bu süreç içinde devlet, neredeyse bir “milli güvenlik devleti” kimliği kazanmıştır. Seyyar Jandarma Birlikleri, Askeri Polis Teşkilatı, İstiklal Mahkemeleri, Başkomutanlık makamı, Ordu Müfettişlikleri ve Umumi Müfettişlikler gibi özel güvenlik ve denetim birimleri kurulmuş, sıkıyönetim uygulamaları başlatılmıştır. Bu güvenlik yapılarının bir

²³⁴ Ahmet Haluk Ülman, Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:23, Sayı:3, 1968, ss. 244.

²³⁵ Sami Özdemir, Türkiye’nin Değişen Ulusal Güvenlik Anlayışı: Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan, Soğuk Savaş’ın Bitimine, Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi (TÜRKAD), Cilt:8, Sayı:1, 2023, ss. 34.

²³⁶ Özdemir, a.g.e., ss. 34.

²³⁷ Alp Emre Açıkbaş, Türkiye’nin Milli Güvenlik Politikası ve Stratejisi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2022, ss. 50.

kısmı Osmanlı'dan devralınmış, diğerleri ise Cumhuriyet döneminde varlığını sürdürmüştür. Dönemin kendine özgü koşulları içerisinde şekillenen bu yapı, sadece o dönemi değil, sonraki dönemleri de etkilemiş ve günümüz siyasi yapılarını ile güvenlik stratejilerini şekillendiren unsurlardan biri haline gelmiştir.²³⁸

1933 yılında Türkiye'nin Batı kaynaklı tehdit algısında II. Dünya Savaşının bitişine kadar devam eden önemli bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu süreçte Türkiye, Ege kıyılarından gelebilecek İtalyan tehlikesine ve Balkanlardan ortaya çıkabilecek Alman tehdidine karşı çeşitli güvenlik önlemleri alarak güvenlik stratejilerini bu iki tehlike etrafında şekillendirmiştir.²³⁹ 1935 yılında Mussolini önderliğinde İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Anadolu'nun da hedef olabileceği kaygısını ortaya çıkarmıştır. Fakat aynı dönemde yayılmacı politikaları yüzünden Batı ve Sovyetler tarafından sorgulanan Almanya, Türkiye için doğrudan bir tehlike olarak algılanmamıştır. Hatta bu süreç içerisinde iki ülke arasında bir yakınlaşma da gözlemlenmiştir.²⁴⁰ 1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye, Boğazlar üzerindeki kontrolünü yeniden elde ederek barışçıl güvenlik stratejileri doğrultusunda önemli bir kazanım sağlamıştır.²⁴¹ Fakat 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesi ve ardından 1939 yılında Polonya'ya saldırması sonucunda Avrupa'daki çatışmalar hızla yayılarak savaş küresel bir hale gelmiştir.²⁴² Bu gelişmeler, Türkiye için Alman tehdidinin ciddiyetini gözler önüne sererken, savunma hazırlıklarının artmasına sebep olmuştur.²⁴³

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye hem müttefik hem de mihver devletlerin yoğun baskısı altında tarafsızlık ilkesini korumaya çalışmıştır. William Hale bu stratejinin temelini "Savaşa katılan ülkelerden hiçbiri tarafından saldırıya uğramayan Türkiye'nin savaş katılımından elde edebileceği bir kazancı yoktu, ama kaybetme riski oldukça yüksekti"²⁴⁴ ifadeleriyle açıklamıştır. Türkiye'nin güvenlik stratejisi, bu dönemde askeri, ekonomik ve sosyal unsurlar etrafında şekillenmiş ve dış siyasette ise denge politikası tercih edilmiştir. Türkiye; Milletler Cemiyeti, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi uluslararası anlaşmalarla güvenliğini sağlamaya yönelik adımlar atmıştır.²⁴⁵ Savaş süresince Türkiye, Sovyetler ile olan ilişkilerde dengeli bir tutum sergileyerek hem

²³⁸ Betül Urhan & Seydi Çelik, Türkiye'de Sistemin "Milli Güvenlik" Algısı ve Bunun İşçi Hareketleri ve Sendikacılık Faaliyeti Üzerindeki Etkisi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Cilt:2, Sayı:25, 2010, ss. 112.

²³⁹ William Hale, Türk Dış Politikası 1774-2000, Çev.: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 57-58.

²⁴⁰ Ülman, a.g.e., ss. 252-255.

²⁴¹ H. Bayram Soy, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan NATO Üyeliliğine: Boğazlar Sorunu ve Türkiye'nin Batı ile "İttifakı", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Cilt:12, Sayı:45, 2015, ss. 194.

²⁴² Alp Emre Açıkbaş, Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikası, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Cilt:9, Sayı:2, 2022, ss. 57.

²⁴³ Hale, a.g.e., ss.57.

²⁴⁴ Hale, a.g.e., ss.74.

²⁴⁵ Özdemir, a.g.e., ss.35.

İngiltere hem de Sovyetler ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış, ayrıca Almanya ile olan ilişkilerini de göz önünde bulundurmuştur.²⁴⁶ Bu çok boyutlu denge politikası sayesinde Türkiye, savaş boyunca tarafsız kalmayı başarmıştır. Diğer yandan, Türkiye, savaş esnasında yabancı istihbarat hizmetlerinin faaliyet alanı haline gelmiştir. Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti (MAH), bu etkinlikleri kontrol etmek yerine yönlendirme stratejisi uygulamış, fakat casusluk faaliyetlerine karşı sert önlemler almıştır.²⁴⁷

Askeri açıdan, II. Dünya Savaşı dönemi gelişmiş zırhlı birliklerin ve modern silahların kullanıldığı bir dönemdir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla savaş, Türkiye sınırlarına yaklaşmış ve bu durum savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur.²⁴⁸ Bu süreçte Türkiye, izolasyonist, askeri odaklı ve devlet merkezli bir güvenlik politikası benimsemiştir. Savaş boyunca çatışmalardan uzak kalmayı başaran Türkiye, savaş sonrası galip devletlerin oluşturduğu yeni dünya düzeninde dışlanmıştır.²⁴⁹

Savaşın sonlarına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik artan talepleri, güvenlik algısında önemli bir kırılmaya sebep olmuştur. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etme konusundaki isteksizliği, Sovyetler ile ilişkilerde gerilimin ilk kaynağını oluşturmuştur. Daha sonrasında Sovyetler, 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın 1945'te yenilenmemesi kararı alarak Kars ve Ardahan'ın ilhakını ve Boğazlarda ortak savunma üsleri kurulmasını talep etmiştir. Türkiye bu talepleri reddetmiş ve bu durum, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku içinde yer almasına yol açmıştır.²⁵⁰

Bu gelişmeler sonrasında Türkiye'nin güvenlik stratejisi, SSCB tehdidi karşısında yeniden şekillendirilerek Batı ile daha yakın bağlar kurmaya çalışmıştır. 1947 yılında Truman Doktrini kapsamında Türkiye ve Yunanistan'a yönelik yardım kararları alınmıştır. 1948 yılında meydana gelen Prag Darbesi ve Berlin Ablukası gibi olaylar, SSCB'nin yayılmacı politikalarının Batı nezdinde bir güvenlik sorunu oluşturmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, 4 Nisan 1949'da NATO'nun kuruluşuyla Batı'nın kolektif savunma planı kurumsal bir yapı kazanmıştır.²⁵¹

Türkiye'de "milli güvenlik" terimi ilk kez 1935 yılında İsmet İnönü tarafından ifade

²⁴⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 89.

²⁴⁷ Bilal N. Şimşir, *Türk Yahudileri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 45-46.

²⁴⁸ Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, ss.328.

²⁴⁹ Fatma Rezzan Ünalp, *İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Cilt:1, Sayı:45, 2020, ss.218.

²⁵⁰ Eren Tellal, *SSCB ile İlişkiler*, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 501-508. & Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, ss.412-414.

²⁵¹ Murat Gül, *Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss. 310.

edilmiştir. 1947 yılında gerçekleşen Marshall yardımları sonrası savunma alanında yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. 1949 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nın yeniden düzenlenmesiyle Genelkurmay Başkanlığı bu bakanlığa bağlanmış ve Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlıkları kurulmuştur.²⁵²

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı dönemindeki güvenlik anlayışı, “Yurtta sulh, cihanda sulh” prensibi doğrultusunda barışçıl ve dengeleyici bir dış politika ile şekillenmiştir. Lozan Antlaşması sonrası ortaya çıkan sorunlarda uluslararası hukuka dayalı ve çatışmadan uzak çözümler benimsenmiştir. Musul meselesinde İngiltere ile uzlaşma yoluna gidilmiş,²⁵³ Hatay sorunu ise o dönemin güç dengeleri dikkate alınarak ve hukuki yollarla Türkiye'nin lehine bir şekilde çözülmüştür.²⁵⁴ Benzer bir şekilde Montreux Boğazlar Sözleşmesi (1936), çok taraflı diplomasi aracılığıyla Türkiye'nin egemenliğini güçlendiren bir örnek teşkil etmiştir.²⁵⁵ Savaş sonrası ortaya çıkan yeni güç dengeleri, statükocu devletler ile revizyonist bloklar arasında bir rekabet ortamı yaratmıştır. Türkiye, bu yapı içinde tarafsız kalmaya çabalarken; Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte SSCB'nin talepleri ve bölgesel müdahaleleri karşısında Batı'ya yönelerek güvenliğini bu ittifak sistemi içinde sağlamayı planlamıştır. Böylelikle Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin güvenlik politikalarının en önemli etkeni Sovyet tehdidi olmuştur.²⁵⁶

2.4.2. 1950-1974 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı

1950-1974 yılları arasında Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı hem dışsal gelişmeler hem de iç politik faktörlerin etkisiyle büyük değişimler göstermiştir. “Milli güvenlik” kavramı, Türkiye'de genellikle ulusal savunma ve kamu düzeninin korunması bağlamında değerlendirilirken özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren askeri çevrelerin söylemi içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Bu kavram, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye siyasetinin ana referans noktalarından biri haline gelmiştir.²⁵⁷

1950 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler çatısı altında Amerikan güçleriyle birlikte Güney Kore'ye askeri gönderme kararı almıştır. Bu kararın ana nedeni, Sovyet

²⁵² Serhat Güvenç, ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942- 1960, Ed: Evren Balta Paker & İsmet Akça, Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 278.

²⁵³ Emine Kısıklı, Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 24, Kasım 1999-2003, ss. 525.

²⁵⁴ Hasan Köni, Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:1, Sayı:4, 1989, ss.537.

²⁵⁵ Soy, a.g.e., ss.194.

²⁵⁶ Ünalp, a.g.e., ss.218.

²⁵⁷ Gencer Özcan, Türkiye'de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi, Ed: Evren Balta Paker & İsmet Akça, Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 307

yayılmacılığına karşı durma arzusunun ve Batı ile bütünleşme isteğinin somut bir göstergesi olmuştur.²⁵⁸ Bu adım, Türkiye'nin NATO üyeliği sürecini hızlandırmıştır. Türkiye'nin 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya yaptığı başvuru başlangıçta kabul edilmese de Kore Savaşı'ndaki rolü ve stratejik önemi dolayısıyla 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmi olarak kabul edilmiştir. Bu üyelik, Türkiye'nin güvenliğini kolektif bir savunma sistemine emanet etmesi açısından önemli bir kilometre taşı olmuştur.²⁵⁹

1950-1974 dönemi boyunca Türk ordusunun yapısında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1948 yılından itibaren savunma doktrini, Amerikan askeri prensipleri ile uyumlu hale getirilmiş, 1950 sonrası Alman yanlısı talimatlar yerine Amerikan Saha Talimatları uygulanmaya başlanmıştır.²⁶⁰ ABD ile imzalanan çeşitli anlaşmalar sonucunda Türkiye'de askeri üsler kurulmuştur. 1957 yılı sonunda Jüpiter füzelerinin konuşlandırılması kararlaştırılmış ve 25 Ekim 1959'da bu konu üzerine gizli bir anlaşma Paris'te imzalanmıştır. Ancak bu durum, Sovyetler Birliği'nin "karşı vuruş" tehdidini gündeme getirmiştir.²⁶¹

Bu süreçte Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları Soğuk Savaş çerçevesinde şekillenmiştir. Demokrat Parti yönetimi, bölgeyi komünizm tehdidinden korumak ve Batı'nın menfaatlerini savunmak amacıyla Bağdat Paktı'nı imzalamıştır.²⁶² Türkiye, başlangıçta Filistin'in bölünmesine karşı çıkmış olsa da 1949 yılında İsrail'i tanımış ve 1952'de elçi değişimini gerçekleştiren ilk Müslüman ülke olmuştur.²⁶³ Ancak 1957-1958 yıllarında Suriye ile yaşanan diplomatik sıkıntılar, Türkiye'nin bölgedeki tehdit algısını yeniden gözden geçirmesine sebep olmuştur. Sovyetler, Türkiye'nin Suriye üzerinde bir işgal hareketi başlatması halinde doğrudan Türkiye'yi hedef alacaklarını belirtirken, ABD ise itidalli davranılması çağrısında bulunmuştur.²⁶⁴

1950'li yıllarda Yunanistan ile ilişkiler başta olumlu bir gelişim göstermiştir. Ortak güvenlik kaygıları doğrultusunda Balkan Paktı kurulmuş ve iki taraf arasında ziyaretler yapılmıştır.²⁶⁵ Ancak Kıbrıs sorunu, bu dostça ilişkileri giderek olumsuz etkilemiş ve Türk dış politikasında yeni bir kriz kaynağı haline gelmiştir. 1959-1960 yıllarında Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş ve Türkiye, bu antlaşmalarla

²⁵⁸ Cihat Göktepe & Süleyman Seydi, Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:72, Kış 2015, ss.209.

²⁵⁹ Kolsuz, a.g.e., ss. 418.

²⁶⁰ Kolsuz, a.g.e., ss. 223-224.

²⁶¹ Tellal, a.g.e., ss.516.

²⁶² Melek Fırat & Ömer Kürkçüoğlu, Ortadoğu ile İlişkiler-Arap Devletleriyle İlişkiler, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss.626-627.

²⁶³ Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Millet, Milliyet ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, ss.268.

²⁶⁴ Kolsuz, a.g.e., ss.285-286.

²⁶⁵ Melek Fırat, Yunanistan ile İlişkiler, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss.588.

garantör devlet olmuştur.²⁶⁶

İç güvenlik açısından, bu dönem devletin en büyük kaygılarından biri egemenliğin sağlanması ve ulusal birliğin korunması olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana doğu bölgelerinde meydana gelen Kürt isyanları, güvenlik politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.²⁶⁷ Demokrat Parti dönemi boyunca ise sendika faaliyetlerine ve işçi hareketlerine yönelik baskılar artmış, İstanbul ve Ankara’da sıkı yönetim ilan edilmiştir.²⁶⁸ 1960’lı yıllar, uluslararası alanda yumuşama eğilimlerinin arttığı, Türkiye içinse askeri müdahale ve iç siyasi kargaşalarla şekillenen bir dönem olmuştur. 1960 yılında gerçekleşen darbe sonrasında, 1961 Anayasası daha özgürlükçü bir ortam sunarak dış politikanın kamuoyunda tartışılmasına olanak tanımıştır. Ancak 1960’ların sonlarına doğru artan öğrenci olayları ve Kürt milliyetçiliği, askeri otorite tarafından sistem için tehdit olarak görülmüş ve 1971 muhtırasının zeminini hazırlamıştır.²⁶⁹ 1970’li yıllarda ekonomik krizler, yönetim zafiyetleri ve karşıt siyasi görüşlü hareketlerin çatışması güvenlik bürokrasisinin dikkatini iç tehditlere odaklamasına yol açmıştır.²⁷⁰

Dış politikada ise Kıbrıs meselesi, Türkiye’nin güvenlik önceliklerinin merkezine oturmuştur. 1963 yılında Kıbrıslı Rumların Enosis’e (Yunanistan’a bağlanma) yönelik attığı adımlar ve Türk toplumuna yönelik saldırılar, Türkiye’nin garantörlük hakkını kullanma ihtiyacını doğurmuştur.²⁷¹ 20 Temmuz 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye açısından ulusal güvenlik ve bölgesel denge açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, garantörlük hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974’te adaya müdahale etmiş ve böylece adaya kalıcı bir barış ortamı getirmiştir. Bu müdahalenin sebepleri arasında, Kıbrıslı Türklerin maruz kaldığı Rum saldırıları ve Nikos Sampson’un Kıbrıs Helen Cumhuriyeti’ni ilan etmesi gibi olaylar bulunmuştur. Bu hareket, Birleşmiş Milletler ve Avrupa ülkeleri tarafından çeşitli şekillerde kınanmış, diplomatik tansiyonu artırmıştır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlar ve yaptırımlar, Türkiye’nin uluslararası arenadaki konumunu etkilemiş ²⁷² ve başta silah ambargosu olmak üzere birçok alanda ambargo uygulamıştır.²⁷³ Ambargo sonrasında Türkiye’nin ulusal güvenliğini sağlamada kendi kendine yetme düşüncesi ortaya

²⁶⁶ Fırat, a.g.e., ss. 608.

²⁶⁷ Atilla Sandıklı, Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2014, ss.110. & Torun, a.g.e., ss.170.

²⁶⁸ Urhan & Çelik, a.g.e., ss. 120.

²⁶⁹ Fırat, a.g.e., ss.717.

²⁷⁰ Özdemir, a.g.e., ss. 39.

²⁷¹ Şengöz, a.g.e., ss. 46.

²⁷² İmamoğlu, a.g.e., ss.170.

²⁷³ Mehmet Akif Kireççi, Türkiye’nin Bölgesel Politikaları: Fırtınada Güvenli Liman, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, 2022, ss. 58.

çıkıştır. Bu bağlamda 1970’li yıllarda ASELSAN ve TUSAŞ gibi yerli savunma sanayi şirketleri kurulmuştur.²⁷⁴

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde ise Kıbrıs meselesine ek olarak Ege’deki sorunlar da önemli bir çekişme alanı haline gelmiştir. Kıta sahanlığı ve adaların silahlandırılması gibi meseleler, iki ülke arasındaki ihtilafı derinleştirmiştir.²⁷⁵ Bu dönemde Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler de dikkate değer bir ilerleme kaydetmiştir. 1965 yılından itibaren ekonomik yardımlar ve üst düzey ziyaretlerle ilişkilere olumlu bir yön verilmiştir. 1973 yılında Sovyet uçaklarının Türk hava sahasında uçmasına izin verilmiş ve 1978 yılında Sovyet Genelkurmay Başkanı’nın ziyaretiyle askeri iş birliği işaretleri ortaya çıkmıştır.²⁷⁶ Ortadoğu politikaları ise 1960 yılındaki darbeden sonra yeniden şekillenmiştir. Türkiye, Arap komşularının iç meselelerine karışmama ilkesini benimsemiş, özellikle 1967 ve 1973 Arap-İsrail çatışmalarında Arap tarafında yer almıştır. 1975 yılında ise Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) resmen tanınmış ve diplomatik ilişkiler başlamıştır.²⁷⁷

1950-1974 yılları arasındaki dönemi Türkiye’nin ulusal güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş’ın başlangıcında Sovyet tehdidi üzerinden Batı bloğu ve NATO üyeliği ile şekillenmiş ve askeri ile ekonomik desteklerle modernleşmeyi hedefleyen bir dönem olarak özetlemek mümkündür. Bu süreçte Kıbrıs meselesi, Türkiye’nin dış politika ve güvenlik algısında merkezi bir rol oynamış, ABD’nin uyguladığı silah ambargosu gibi dış baskılar, Türkiye’nin bağımsız bir savunma sanayisi kurma çabalarını harekete geçirmiştir. İç siyasette ise askeri müdahale ve terör sorunları, güvenlik gündeminde önemli konular haline gelmiştir. Soğuk Savaş’ın ilk unsurları (Sovyet tehdidi, ABD desteği, NATO üyeliği) Türkiye’nin güvenlik tablosunu oluştururken, Kıbrıs sorunu ve iç karışıklıklar gibi beklenmedik yeni unsurlar (ambargo, yerli sanayi ihtiyacı) bu tablonun daha karmaşık ve kendine özgü dinamiklerle gelişmesini sağlamıştır.

2.4.3. 1975-1985 Dönemi Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı

1975-1985 dönemi, Türkiye’nin iç ve dış politikasında gerçekleşen önemli çatlama ve krizlerle ulusal güvenlik anlayışının yeniden şekillendiği bir dönemdir. Kıbrıs Barış Harekati’nin getirdiği uluslararası yankılar, ABD’nin uyguladığı silah ambargosu, Partiya Karkeren Kurdistane (PKK) terör örgütünün ortaya çıkışı ve 1980 yılındaki askeri

²⁷⁴ Selami Sezgin & Şennur Sezgin, Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Sanayi: Genel Bir Bakış, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:12, 2018, ss. 14.

²⁷⁵ Firat, a.g.e., ss. 762.

²⁷⁶ Tellal, a.g.e., ss. 776-780.

²⁷⁷ Firat & Kürkçüoğlu, a.g.e., ss. 795.

müdahale gibi olaylar, bu dönemde güvenlik stratejilerini belirleyen unsurlar arasında yer almıştır.²⁷⁸

Harekâtın sonucunda ada ikiye bölünmüş, 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ve 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurulmuştur. Bu gelişmeler, Kıbrıs sorununu Türkiye'nin dış politikasında öncelikli bir mesele haline getirmiştir.²⁷⁹ Harekâtın ardından, 1975 yılında ABD, Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Türkiye, gerekli ödemeleri yapmasına rağmen birçok silah ve yedek parçanın temininde sıkıntı yaşamıştır. Bu ambargo, Türkiye'nin ulusal savunmasını tek bir ülkeye bağımlı bir şekilde sürdürmesinin tehlikelerini açığa çıkarmıştır.²⁸⁰ Ayrıca NATO müttefikleri arasındaki güven sorunlarını gözler önüne sermiş ve Türkiye'nin ittifak içerisindeki stratejik pozisyonunu sorgulamasına yol açmıştır. Bu durum, Türk dış politikasında Batı'ya olan güvenin sorgulanmasına ve savunma stratejilerinde kendi kaynaklarına yönelme ihtiyacının doğmasına yol açmıştır.

ABD tarafından uygulanan ambargo ve NATO'dan beklenen desteğin sağlanmaması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde dışa bağımlılık sorununu net biçimde ortaya koymuştur. Dolayısıyla yerli savunma sanayi girişimlerinin artmasına neden olmuştur.²⁸¹ Bu bağlamda, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren savunma alanında önemli kurumlar kurulmaya başlanmıştır. 1973 yılında TUSAŞ, 1975 yılında ASELSAN, 1978'de İŞBİR Elektrik, 1981'de ASPİLSAN ve 1982'de HAVELSAN gibi savunma sanayii kuruluşları faaliyete geçmiştir. Ayrıca, savunma sanayii için finans kaynakları ve yönetim yapıları oluşturarak merkezi bir destek sağlanmıştır.²⁸² Bu süreç, Türkiye'nin savunma sanayindeki dışa bağımlılığı azaltma çabasının başlangıcı olarak kabul edilebilir.

1970'li yıllarda Türkiye, yoğun sosyal çatışmalar, siyasi bölünmeler, ekonomik sıkıntılar ve anarşi durumu ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.²⁸³ 1973 petrol krizi ve derinleşen ekonomik krizler, devletin güvenlik ve dış politika kararlarını ekonomik gerçekliklere göre şekillendirmesine neden olmuştur. Özellikle sosyalist hareketler ve işçi sınıfının mücadelesi, güvenlik güçleri tarafından önemli bir tehdit olarak görülmüştür.²⁸⁴ Artan iç huzursuzluk ve siyasi belirsizlik, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleye yol açmıştır.²⁸⁵

²⁷⁸ İmamoğlu, a.g.e. 170.

²⁷⁹ Gizem Kocakılıç, Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 2021, ss. 67.

²⁸⁰ Oran, a.g.e., ss. 711.

²⁸¹ Abdülkâki Çelik, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Ulusal Güvenlik Konseptinde Strateji Değişikliği: İleri Hatta Savunma, *Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2022, ss. 47.

²⁸² İmamoğlu, a.g.e., ss. 273-274.

²⁸³ Oran, a.g.e., ss. 37.

²⁸⁴ Özdemir, a.g.e., ss. 39.

²⁸⁵ Oran, a.g.e. ss. 80.

Darbenin sonrasında Milli Güvenlik Konseyi, ülkenin yönetimini üstlenmiş ve dış politikada belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Bu dönem, askeri erkin sivil yönetim üzerindeki etkisinin zirveye ulaştığı ve güvenlik politikalarının doğrudan askerlerin denetiminde belirlendiği bir dönem olarak kayda geçmiştir. 1982 Anayasası da bu yaklaşımın bir yansıması olarak, güvenlik önceliklerini vurgulayan ve askeri bir anlayışı benimseyen bir yapı ile hazırlanmıştır.²⁸⁶

1978 yılında kurulan Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) 1984'te Şemdinli ve Eruh'ta gerçekleştirdiği eylemlerle silahlı terör faaliyetlerine başlamıştır. PKK tehdidi, Türkiye'nin sadece iç güvenlik politikasını değil, aynı zamanda bölgesel ilişkilerini ve dış politikasını da doğrudan etkilemiş; terörle mücadele stratejileri uluslararası iş birliği gerektiren bir hal almıştır.²⁸⁷ Türkiye'nin bu tehdide karşı geliştireceği güvenlik stratejileri, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren "düşük yoğunluklu çatışma" paradigmalarına dayanan yeni bir iç güvenlik anlayışının temelini oluşturmuştur.²⁸⁸ PKK'nın genişlemesini ve kamu destek bulmasını engellemek için, 1985 yılında köy koruculuğu sistemi hayata geçirilmiş, çeşitli pişmanlık yasaları çıkarılmış ve özel operasyon birlikleri kurulmuştur.²⁸⁹ Alınan bu önlemler, terörle mücadelenin yalnızca askeri bir boyutu değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir yönü olduğuna da vurgu yapmaktadır.

1973 Petrol Krizi, Yom Kippur Savaşı esnasında ABD'nin İsrail'e verdiği destek sonucunda Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'in ambargo uygulamasıyla başlamıştır. 1973 yılında petrol fiyatlarının 3 dolardan 1980'de 30 dolara kadar yükselmesi, dünya ekonomisinde stagfasyona sebep olarak ulusal güvenlik anlayışını ekonomik kırılganlıkları da kapsayacak şekilde değiştirmiştir.²⁹⁰ Türkiye'de ise krizin sonuçları çok daha belirgin hale gelmiş; petrol giderleri dört kat artmış, ihracat gelirinde petrolün oranı %16,5'ten %49,1'e yükselmiş, döviz rezervleri erimiş ve ülke 1978-1979 kışında ciddi bir enerji sıkıntısı yaşamıştır.²⁹¹

Bu durum, Türkiye'nin güvenlik ve dış politika tercihlerini yeniden şekillendirmiştir. ABD'ye bağımlılığın sorgulanması, Arap ülkeleriyle ilişkilerin güçlendirilmesi, Kerkük–Yumurtalık petrol boru hattının 1977'de faaliyete geçirilmesi ve OPEC ambargosundan

²⁸⁶ Mehmet Recai Uygur, Ulusal Güvenlik Hukuku ve Stratejisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir, 2024, ss. 170.

²⁸⁷ Oran, a.g.e., ss. 247-248.

²⁸⁸ Onur Erdoğan, PKK Terör Örgütü: Düşük Yoğunluklu Çatışma ve Uluslararası Bağlantıları, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, ss. 55-56.

²⁸⁹ Ozan Kavıracı, Türkiye'nin İç Güvenlik Algısı ve Politikaları (1980-1990), OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt:14, Sayı:20, 2019, ss. 2089-2090.

²⁹⁰ Açıkbaş, a.g.e., ss. 61 & Oran (2009), a.g.e., ss. 659-661.

²⁹¹ Oran (2009), a.g.e., ss. 663.

muafiyet gibi gelişmeler, enerji güvenliği ile dış politika arasında doğrudan bir bağ kurulduğunu göstermiştir.²⁹² Kriz aynı zamanda İsrail ile ilişkilerin soğumasına, İran'la dış ticaret dengesinin bozulmasına ve ulusal güvenlik paradigmasında ekonomik ve enerji faktörlerinin yükselen bir bileşen haline geldiğinin göstergesi olmuştur.²⁹³ Bu çerçevede, uzun bir süre mesafe koyulan Ortadoğu ülkeleriyle daha sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) tanımmasının hemen ardından 1979'da Ankara'da FKÖ ofisinin açılmasına izin vermiştir.²⁹⁴ Bu olaylar, Türkiye'nin dış politikada daha fazla "çok boyutlu denge" yaklaşımını benimsemiş olduğuna dair birer gösterge olarak algılanabilir.

Aynı dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkiler de ilerleme kaydetmiştir. 1965'te başlayan yakınlaşma, 1970'lerde ekonomik ve askeri iş birliği anlaşmaları ile derinleşmiş; 1978'de imzalanan "İyi Komşuluk ve Dostça İş birliği Siyasal Belgesi" ile ilişkilerin kurumsal düzeyi belirlenmiştir.²⁹⁵ Türkiye'nin SSCB ile yaptığı bu iş birliği hem ekonomik kalkınma hem de jeopolitik manevra kabiliyeti kazanmak açısından önemli olmuştur. Buna karşılık, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ilişkileri, Kıbrıs sonrası süreçte giderek gerilmiştir. 1976 yılından itibaren ekonomik sorunlar, petrol krizi ve karşılıklı beklentiler arasındaki uyumsuzluk nedeniyle Katma Protokol'ün gözden geçirilmesi gündeme gelmiş, Türkiye 1978 yılında AET yükümlülüklerini askıya almıştır.²⁹⁶ 1980'de gerçekleşen darbe ise Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerini neredeyse tamamen dondurmıştır.²⁹⁷

1983 seçimlerinin ardından hükümeti ele geçiren Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi, Türkiye'nin güvenlik algısını uluslararası olayları göz önünde bulundurarak ekonomik temelli bir bakış açısıyla yeniden düzenleme çabası içine girmiştir.²⁹⁸ Fakat bu dönemde, dış politika ve güvenlik konularında Kenan Evren ile Genelkurmay Başkanlığı'nın etkisi hala belirleyici olmuştur. Özal yönetiminin ekonomik odaklı dış politika yaklaşımı, güvenliğin yalnızca askeri tehditlerden değil, aynı zamanda ekonomik zayıflıklardan da kaynaklandığını vurgulayan daha geniş bir perspektif sunmuştur.²⁹⁹

1975-1985 yılları arasında Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı, dışsal baskılar ve içsel

²⁹² Oran (2009), a.g.e., ss. 794-795.

²⁹³ Oran (2009), a.g.e., ss. 799 & Şengöz, a.g.e., ss. 15-16.

²⁹⁴ Fırat & Kürkcüoğlu, a.g.e., ss. 794-795.

²⁹⁵ Tellal, a.g.e., ss. 783.

²⁹⁶ Çağrı Erhan & Tuğrul Arat, AET'yle İlişkiler, Ed.: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 851.

²⁹⁷ M. Akif Kireççi, Türkiye Yüzyılı: Türkiye Ekseninin İnşası İçin Yeni Bir Dış Politika Vizyonu, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 59.

²⁹⁸ Çelik, a.g.e., ss.42

²⁹⁹ Ramazan Erdağ, Türkiye'nin Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar (Ali Balcı) Kitap İncelemesi, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:10, Sayı:40, 2014, ss. 175.

tehditler karşısında ulusal bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünü koruma isteği doğrultusunda şekillenmiştir. ABD'nin uyguladığı ambargo nedeniyle savunmada kendi kendine yeterlilik hedefi öne çıkmış ve yerli savunma sanayi yatırımları bu süreçte kurumsal bir hale gelmiştir. İç siyasi belirsizlik, toplumsal bölünmeler ve terör tehdidi, güvenlik kurumlarının dış politikadaki rolünü güçlendirmiştir. Türkiye'nin bu dönemdeki güvenlik stratejisi, hem kendi güç kaynaklarını artırmaya çalışmış hem de farklı diplomatik yönelimler arayışında yeni limanlara yönelmiştir.

2.4.4. 1986-2006 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı

1986-2006 dönemi, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışında önemli değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu dönem de hem iç hem de dış tehdit algıları; Soğuk Savaş'ın bitişiyle değişen uluslararası durumlar, küreselleşmenin etkileri ve Türkiye'nin iç siyasi yapısındaki dönüşümle birlikte yeniden gözden geçirilmiştir.³⁰⁰

1980'li yıllardan itibaren meydana gelen artan silahlı çatışmalar ve terör faaliyetleri, 1992 yılında yayımlanan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde "bölücülük" olarak tanımlanarak en büyük tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu tehdit tanımı, ardından gelen tüm MGSB'lerde de geçerliliğini korumuştur.³⁰¹

Abdullah Öcalan'ın Şubat 1999'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi, örgütün lider kadrosuna büyük bir darbe vurmuş ve bu olay, Türkiye'deki Kürt sorununun çözümüne dair daha sakin bir dönemin başlangıcını simgelemiştir.³⁰² PKK, 1 Eylül 1999 tarihinde tek taraflı ateşkes ilan ederek çatışmalara son vermiş ancak 2003 yılında örgütün açıkladığı yeni stratejiye herhangi bir yanıt verilmemesi ve güvenlik operasyonlarının devam etmesi nedeniyle tek taraflı ateşkesi kısa sürede sona ermiştir.³⁰³ 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti göreve geldiğinde, Türkiye'nin Kürt meselesine bakışında önemli bir zihinsel dönüşüm gerçekleşmiştir. Özellikle Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlaması (Ekim 2005) bu değişimi hızlandırmış; daha önce tabu olarak görülen konular dahi ifade özgürlüğü kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.³⁰⁴ Bu süreçte siyasal İslam, Türkiye'nin laik yapısına bir tehdit olarak algılanmaya devam

³⁰⁰ Mustafa Aydın & Fulya Ereker, Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:11, Sayı:43, 2014, ss.145.

³⁰¹ Torun, a.g.e., ss.168.

³⁰² Baskın Oran, Dönemin Bilançosu, Ed: Baskın Oran Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 119.

³⁰³ Mithat Sancar & Samim Akgönül, İnsan Hakları Konusu, Ed: Baskın Oran Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 740

³⁰⁴ Torun, a.g.e., ss. 179.

etmiştir.³⁰⁵ 1980’li yıllarda güç kazanan siyasal İslamcı hareketler, Orta Doğu’daki radikal İslamcı gruplarla bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve “irtica” dış kaynaklı bir tehdit olarak tanımlanmıştır. Bu tehdit algısı, Türkiye’nin dış politikasında da etkili olmuş; özellikle Avrupa Birliği’nden uzaklaşmanın İslamcı grupları güçlendireceği fikri, dış politika stratejilerine yansımıştır.³⁰⁶

1980 askeri darbesinin ardından kabul edilen 1982 Anayasası, ulusal güvenliği ön plana çıkararak güvenlik merkezli bir yapı olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁷ Anayasanın 117. maddesi, Bakanlar Kurulu’na güvenliğin sağlanmasını zorunlu kılmış, Milli Güvenlik Kurulu’nun tavsiyeleri de pratikte bağlayıcı hale gelmiştir.³⁰⁸ 1980-1987 yılları arasında MGK hem iç hem de dış politikada etkili bir rol üstlenmiştir. Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı sürecinde, MGK’nın dış politikadaki rolü belirginleşmiş, Turgut Özal’ın başbakanlığı döneminde de bu etkinlik azalmamıştır.³⁰⁹

Anayasanın 26. ve 28. maddeleri doğrultusunda çıkarılan 2932 sayılı yasa, Türkçe harici dillerin kamu alanında kullanımını yasaklamış ve bu durum Lozan Antlaşması’nın azınlık haklarıyla ilgili hükümlerine aykırı bir durum oluşturmuştur.³¹⁰

2000’li yıllar, Türkiye’de yaşam hakkı ve ifade özgürlüğü açısından önemli insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. “Hayata Dönüş Operasyonu” ve “yargısız infaz” olayları (örneğin Uğur Kaymaz, Şemdinli olayları), bu döneme damgasını vuran karanlık olaylardandır.³¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından verilen kararlarla Türkiye aleyhine sonuçlanan davalarda yüksek ihlal oranları saptanmıştır. Özellikle işkence yasağının çiğnenmesi dikkat çekici olmuştur. 2001-2011 döneminde Türkiye, AİHM tazminatları için yaklaşık 127,75 milyon ABD doları ödemeye mahkum olmuştur.³¹²

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Avrupa, bölgesel güvenlik yapısını oluşturma çabalarına yönelirken; Türkiye, yalnızlık riskiyle karşılaşmıştır. Bu durum, Türkiye’yi dış ve güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmeye itmiştir.³¹³ 1990’lı yıllardan itibaren tehdit algıları değişim göstermiştir; Sovyet tehdidinin yerini Yunanistan, Irak ve iç terör tehditleri almıştır.³¹⁴ Buna rağmen Türkiye, güvenlik politikalarını hâlâ Soğuk Savaş

³⁰⁵ Emre Ozan, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Politikasının Avrupalılaşması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, ss. 95.

³⁰⁶ Torun, a.g.e., ss. 184.

³⁰⁷ Uygur, a.g.e., ss. 170.

³⁰⁸ Ozan, a.g.e., ss. 70.

³⁰⁹ Erdağ, a.g.e., ss. 175.

³¹⁰ Baskın Oran, Lausanne Barış Antlaşması, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 225.

³¹¹ Sancar & Akgönül, a.g.e., ss. 724.

³¹² Mithat Sancar & Samim Akgönül, Türkiye’nin İnsan Hakları Alanındaki Durumu, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss.775-779.

³¹³ Aydın & Ereker, a.g.e., ss.145.

³¹⁴ Çelik, a.g.e., ss. 115.

mantığıyla yürütmeye devam etmiş, askeri harcamalarını artırmış ve güvenliği çoğunlukla militarist yöntemlerle sağlamayı sürdürmüştür.³¹⁵

Türkiye'nin askeri sistemleri önemli ölçüde dışa bağımlı olduğu için güvenlik politikalarında ciddi kısıtlamalar oluşmuştur. 1974 Kıbrıs harekâtından sonra ABD'nin uyguladığı silah ambargosu, bu bağımlılığın stratejik risklerini açıkça göstermiştir.³¹⁶ Bu nedenle 1980'li yıllarda savunma sanayisinin yerli üretimini artırma yönünde adımlar atılmış; Savunma Sanayii Fonu (1985) ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı (1989) gibi yapılar kurulmuştur. Bu süreçte TAI, TEI, MIKES, FNSS ve Roketsan gibi şirketlerin kurulması da bu stratejinin bir parçası olmuştur.³¹⁷

1981-1991 yılları arasında askeri harcamalar, Türkiye'nin GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 5'ini kapsamıştır.³¹⁸ Kıbrıs sorunu, 1974'teki müdahale sonrasında adanın fiilen ikiye bölünmesi ile sürekli bir uluslararası mesele haline gelmiştir. 2000'li yıllarda çözüm sağlanamasa da 2004 yılında KKTC'nin İslam Konferansı Örgütü'nde "Kıbrıs Türk Devleti" statüsü elde etmesi, uluslararası alanda önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.³¹⁹

Yunanistan ile olan ilişkilerde, 1999 sonrası başlayan yakınlaşma öne çıkmış ve ikili ilişkilerde kayda değer adımlar atılmıştır. 2000-2004 döneminde çeşitli alanlarda toplamda 25 yeni anlaşma imzalanmıştır.³²⁰

1980-1988 İran-İrak Savaşı sırasında Türkiye tarafsızlığını sürdürmüştür. Ancak, İran'ın PKK'ya verdiği destek ve Türkiye'ye yönelik ideolojik söylemleri ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.³²¹ 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle beraber ticaret hacmi 2000 yılında 1,05 milyar dolardan 2005'te 4,38 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye, 2005 yılından itibaren İran'ın nükleer meselesini diplomatik yollarla çözmek amacıyla uluslararası çabalarda bulunmuştur. İran ile 1980'li yıllarda yaşanan gerginliklere rağmen, 2000'li yıllarda ticari ilişkiler artış göstermiş ve diplomatik temaslar sıklaşmıştır.³²² Irak ile olan ilişkiler, özellikle 1991 sonrasında Kürt meselesi bağlamında güvenlik konularında önemli bir yer tutmuştur; BM'nin 688 sayılı kararı, bu

³¹⁵ Torun, a.g.e., ss.8.

³¹⁶ Açıkbaş, a.g.e., ss. 107.

³¹⁷ H. Kürşad Aslan & Murat Aslan, Politik Ekonomi Perspektifinden Yakın Dönem Türk Dış Politikası, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, SETA Yayınları, Ankara, 2016, ss. 133-134.

³¹⁸ Çelik, a.g.e., ss.46.

³¹⁹ Kudret Özersay, Kıbrıs Konusu, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 666.

³²⁰ Ali Dayıoğlu, Yunanistan'la İlişkiler, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 563.

³²¹ Torun, a.g.e., ss. 267.

³²² Nuri Yeşilyurt, Orta Doğu'yla İlişkiler, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 459.

meseleye uluslararası bir boyut katmıştır.³²³ Suriye ile ilişkiler ise 1980'lerden itibaren özellikle PKK ve su paylaşımı gibi meseleler yüzünden gerginleşmiş; ancak 2000'li yıllarda sağlanan yakınlaşma ile vizelerin kaldırılması ve stratejik iş birliğinin geliştirilmesi gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır.³²⁴ Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler, bu dönemde daha fazla ön plana çıkmıştır. Türkiye, bu bölgede etkinliğini artırmayı amaçlamış; ancak Özbekistan'la olan ilişkiler 2005 yılında gerçekleşen Andican olayları sonrasında zor bir süreç yaşamıştır.³²⁵

1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusu 1989'da olumsuz bir sonuç almış olsa da 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık verilmesi ve 2002 Kopenhag Zirvesi'nde müzakerelerin başlatılmasına karar verilmesi, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.³²⁶

1999-2005 yılları arasında terörizmin zayıflaması ve Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin hız kazanması, reform gündemini ön plana çıkarmıştır. Fakat 2005 sonrasında AB'nin etkisi azalmış ve Türkiye'nin iç siyasi olayları belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır.³²⁷ 2005 yılına ait Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde Yunanistan'ın bir tehdit olarak algılanmaması, bu yeni anlayışa bir işaret olarak kabul edilirken, iki ülke arasındaki güvensizlik duygusunun tam anlamıyla sona ermediği de vurgulanmalıdır.³²⁸ 2002-2005 dönemi, "Avrupalılaşma sürecinin altın çağı" olarak kabul edilirken; daha sonra Kıbrıs sorunu, reformların yavaşlaması ve bazı AB liderlerinin (örneğin Sarkozy gibi) karşıt tutumları nedeniyle süreç yavaşlamaya başlamıştır. Türkiye, 2003 yılında açıkladığı adaylık sonucu, 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olmuştur. 1990 yılındaki Kuveyt işgali ve 1992 yılındaki Somali müdahalesi gibi uluslararası krizlerde de etkin bir rol üstlenmiştir.³²⁹

1986-2006 yılları arasında Türkiye'nin güvenlik stratejilerinde, Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan "kuşatılmışlık" hissi devam etmiştir. "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" sözü, bu algının toplumda nasıl bir etki yarattığını gösteren bir örnek olarak sıkça dile getirilmiştir.³³⁰ Ancak 2000'li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisi, siyasi sorunların diplomatik ve hukuki yollarla çözülebileceği fikrini güçlendirmiştir. Türkiye, güvenlik

³²³ Torun, a.g.e., ss. 283.

³²⁴ Torun, a.g.e., ss. 317.

³²⁵ Hasan Ali Karasar, Türkiye'nin Orta Asya Politikası 2011, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Ali Resul Usul, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, Seta Yayınları, Ankara, 2012, ss. 591.

³²⁶ Oran (2013), a.g.e., ss.119.

³²⁷ Ozan, a.g.e., ss.136.

³²⁸ Torun, a.g.e., ss.264.

³²⁹ Funda Keskin Ata, Uluslararası örgütlerle ilişkiler: BM'de Türkiye, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 789-790.

³³⁰ Torun, a.g.e., ss.7.

politikalarını insan hakları, diplomasi ve bölgesel iş birliği çerçevesinde yeniden şekillendirmeye başlamıştır.³³¹

2.5.5. 2007-2025 Dönemi Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı

2007-2025 yılları arasında Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı, iç dinamiklerdeki değişimlerle birlikte küresel ve bölgesel olayların etkisi altında derin bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemde Türkiye, güvenlik stratejilerini daha etkin, çok yönlü ve kuvvet odaklı bir şekilde yeniden tanımlamıştır.³³² Ulusal güvenlik anlayışındaki bu değişim hem iç tehdit algısında hem de dış politika yöneliminde açıkça görünür olmuştur. 2000-2010 döneminde Türkiye'nin geleneksel tehdit algılaması ve güvenlik politikası açısından önemli değişimler gerçekleşmiştir.³³³ Bu süreçte Kürt meselesi yalnızca bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda demokratikleşme bağlamında ele alınması gereken siyasal bir mesele olarak kabul edilen bir durum haline gelmiştir; bu da paradigma değişiminin belirgin bir örneğidir.³³⁴ TRT'nin Kürtçe yayın yapmaya başlaması ve “Kürt Açılımı” gibi girişimler bu anlayışın somut örneklerindendir.³³⁵

2010 yılının sonrasında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde artan tehditler, Türkiye'nin güvenlik anlayışını yeniden “sert güvenlik” politikalarına yönlendirmiştir. Bu süreçte, reaktif ve kuvvet temelli stratejiler öne çıkmış ve güvenlik bürokrasisinin karar alma süreçlerindeki rolü belirgin şekilde artmıştır.³³⁶

2016-2021 dönemi içerisinde Türkiye, Suriye, Doğu Akdeniz, Libya ve Dağlık Karabağ gibi bölgelerde aktif askeri ve diplomatik hamlelerle güvenlik politikalarını proaktif bir şekilde geliştirmiştir.³³⁷ Bu yeni stratejik yaklaşım, “yerli ve milli” söylemiyle desteklenerek, iç ve dış politika çerçevesinde mücadele temasını kamuoyuna sunmuştur.³³⁸

2022 itibarıyla duyurulan “Yeni Türkiye Yüzyılı” vizyonu, Türkiye'nin küresel bir güç olma amacını kurumsal ve doktrinel bir çerçeveye oturtmuştur. Bu vizyon doğrultusunda Türkiye, askeri, diplomatik ve ekonomik gücünü artırarak bağımsız bir dış politika izleme iradesini pekiştirmiştir.³³⁹ Bu çerçevede çıkar odaklı ancak insani değerleri göz ardı

³³¹ Torun, a.g.e., ss. 317.

³³² Burhanettin Duran, Arap İsyanlarında On Yılın Muhasebesi ve Türkiye'nin Yeri, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yılığ 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 29.

³³³ Açıkbş, a.g.e., ss. 116.

³³⁴ Açıkbş, a.g.e., ss. 61.

³³⁵ Ozan, a.g.e., ss. 95.

³³⁶ Açıkbş, a.g.e., ss.1.

³³⁷ Duran, a.g.e., ss. 29.

³³⁸ Duran, a.g.e., ss. 14.

³³⁹ Nurşin Ateşoğlu Güney, Türkiye'nin Yeni Yüzyıl Vizyonu, Batı ve Liberal Dünya Düzeni Tartışmaları, Ed: Burhanettin Duran &

etmeyen bir diplomasi anlayışı benimsenmiştir.³⁴⁰ Savunma sanayinde yerli üretim hedefiyle birlikte yapay zeka gibi ileri teknolojilere yapılan yatırımlar, güvenliğin teknolojik boyutunu kapsayarak genişlemiştir.³⁴¹

Türkiye'nin güvenlik gündeminde öne çıkan başlıca tehditler arasında terörizm, düzensiz göç, siber güvenlik, Kıbrıs ile Doğu Akdeniz meseleleri ve insan hakları ihlalleri bulunmaktadır. Terör, özellikle 2015-2016 yıllarında ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmış ve bu süre zarfında yaklaşık 500 sivil hayatını kaybetmiştir.³⁴² Sınır ötesinde terör örgütlerine karşı gerçekleştirilen operasyonlar (örneğin Pençe-Kilit Operasyonu gibi), bu tehdidi kaynağında etkisiz hale getirmek amacıyla uygulanan stratejilerin bir parçası olmuştur.³⁴³

Jeopolitik konumu gereği Türkiye, düzensiz göç bakımından hem transit hem de hedef ülke olarak önemli bir rol oynamıştır.³⁴⁴ 2005-2022 arasında ülkede 1,5 milyon üzerinde düzensiz göçmenin giriş yaptığı tespit edilmiştir.³⁴⁵ Bu durum hem ekonomik hem de sosyal yönden kayda değer yükler doğurmuştur.

Siber güvenlik de güvenlik gündeminin önemli bir unsuru haline gelmiş ve 2000'li yıllardan itibaren çeşitli stratejik belgeler ile pekiştirilmiştir. 2021 yılında duyurulan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, dijital alanda güvenliğin sağlanmasına yönelik önemli bir politika belgesi olarak öne çıkmaktadır.³⁴⁶

Kıbrıs sorunu ve Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları üzerine olan anlaşmazlıklar, Türkiye'nin dış güvenlik politikalarında sürekli bir gerilim kaynağı oluşturmıştır.³⁴⁷ "Mavi Vatan" doktrini ile Türkiye, deniz yetki alanlarını Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan bir stratejik çerçeve içinde konumlandırmıştır.³⁴⁸ Türkiye, deniz araştırmaları ve sondaj çalışmaları için kullanılan ekipmanları yerli üretimle güçlendirmiştir.³⁴⁹ Fakat, Avrupa Birliği'nin Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile dayanışma temelinde aldığı kararlar, Türkiye-AB ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır.³⁵⁰ 2024

Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 25.

³⁴⁰ Muhittin Ataman, Türkiye Yüzyılı: Türkiye Ekseninin İnşası İçin Yeni Bir Dış Politika Vizyonu, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 70.

³⁴¹ Ataman, a.g.e., ss. 76.

³⁴² Ahmet Aykut & Osman Vedüd Eşidir, Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejileri ve ABD'nin Algısı: S-400 Krizi ve Medya Yansımaları, İksad Yayınevi, Ankara, 2025, ss. 55.

³⁴³ İmamoğlu, a.g.e., ss. 241.

³⁴⁴ Aykut & Eşidir, a.g.e., ss. 33.

³⁴⁵ Aykut & Eşidir, a.g.e., ss. 14.

³⁴⁶ Açıkbaş, a.g.e., ss. 95.

³⁴⁷ Enes Bayraklı, Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2018, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, SETA Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 261.

³⁴⁸ Mustafa Kaan Saygılı, Türkiye'nin Deniz Yetki Alanlarındaki Ulusal Güvenlik Doktrini: Mavi Vatan, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2023, ss. 6.

³⁴⁹ Ferhat Pirinççi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası: Jeopolitik Bir Değerlendirme, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 58.

³⁵⁰ Yunus Furuncu, Türkiye'nin Enerji Politikası 2019, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 459.

yılında 6 Şubat depremlerinin ardından Yunanistan'ın Türkiye'ye yaptığı insani yardımlar, iki ülke arasındaki ilişkilerde kısmi bir yumuşamaya zemin hazırlamış olsa da, bu gelişme Kıbrıs ve Doğu Akdeniz gibi kronikleşmiş yapısal sorunların çözümüne yönelik kalıcı bir ilerleme sağlamamıştır.³⁵¹

2000'li yıllarda cezaevlerindeki “Hayata Dönüş Operasyonu”, yargısız infazlar (Uğur Kaymaz, Uludere olayı) ve polis şiddeti (Baran Tursun olayı) öne çıkmaktadır. Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamında yargılanan çocukların sayısında 2005-2010 arasında büyük artış yaşanmış, bu durum ulusal ve uluslararası alanda tepkilere yol açmıştır. Kadına karşı şiddetle mücadele için 2007-2010 Ulusal Eylem Planı koordinasyon eksikliği ve yetersiz kaynak nedeniyle önemli bir ilerleme kaydedememiştir.³⁵² Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye hakkında Hrant Dink davasındaki “Türklük” yorumunu ve mülkiyet hakları ihlallerini eleştirerek tazminat kararı vermiştir.³⁵³

2006 yılında Türkiye ve ABD dışişleri bakanları “Türkiye-ABD Stratejik Ortaklığının İlerletilmesi için Ortak Vizyon ve Planlı Diyalog Belgesi”ni kabul etmişlerdir.³⁵⁴ Bu dönemde Türkiye'nin İran'la enerji alanında yaptığı iş birlikleri (örneğin, 2009'da doğalgaz üretimi ve boru hatları projeleri) ABD'nin İran'a uyguladığı ekonomik yalıtım politikasına aykırı olmasına rağmen Türkiye geri adım atmamıştır.³⁵⁵ 2016 darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin dış müdahale ve manipülasyonlara karşı daha savunmasız hale gelmesi, NATO ve ABD'nin bazı stratejik silahları sağlama konusunda isteksiz olması dikkat çekmiştir.³⁵⁶

Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakereleri 3 Ekim 2005'te başlamıştır. Ancak reformların hızında yavaşlama olduğu 2005 Türkiye İlerleme Raporu'nda belirtilmiş ve bu saptama 2006-2011 arası tüm raporlarda tekrarlanmıştır.³⁵⁷ Kıbrıs bağlamındaki olumsuz gelişmeler ve uyum çabalarındaki yavaşlama, müzakerelerde ilerlemenin sınırlı kalmasına yol açmıştır.³⁵⁸ 2006-2010 yılları arasında açılan müzakere başlıkları açısından 2010 en sönük yıl olmuştur. Kasım 2004'te %70 olan AB üyeliğine destek oranı, 2012'de

³⁵¹ Nurbanu Bulgur, Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası 2023, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnât & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yılı 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2024, ss. 218.

³⁵² Ali Dayıoğlu, İnsan Hakları Konusu, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 751-753

³⁵³ Dayıoğlu, İnsan Hakları Konusu, a.g.e., ss. 611.

³⁵⁴ İlhan Üzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 262

³⁵⁵ Sanem Baykal & Tuğrul Arat, AB'yle İlişkiler, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013 ss.386.

³⁵⁶ İmamoğlu, a.g.e., ss. 167.

³⁵⁷ Baykal & Arat, a.g.e., ss. 370.

³⁵⁸ Baykal & Arat, a.g.e., ss. 379.

%37,7'ye düşmüştür.³⁵⁹ 2016 yılında fiili olarak dondurulan üyelik müzakereleri Gümrük Birliği'nin modernizasyonu ve 18 Mart 2016 göç mutabakatı ile yeniden çerçevelendirilmeye çalışılmıştır.³⁶⁰ 2023 yılında Yunanistan'ın Türkiye'ye yaptığı insani yardımlar, AB ile olan ilişkilerde olumlu bir atmosferin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakereleri 3 Ekim 2005'te başlamıştır. Ancak reformların hızında yavaşlama olduğu 2005 Türkiye İlerleme Raporu'nda belirtilmiş ve bu saptama 2006-2011 arası tüm raporlarda tekrarlanmıştır. Kıbrıs bağlamındaki olumsuz gelişmeler ve uyum çabalarındaki yavaşlama, müzakerelerde ilerlemenin sınırlı kalmasına yol açmıştır. 2006-2010 yılları arasında açılan müzakere başlıkları açısından 2010 en sönük yıl olmuştur. Kasım 2004'te %70 olan AB üyeliğine destek oranı, 2012'de %37,7'ye düşmüştür. 2016 yılında fiili olarak dondurulan üyelik müzakereleri, Gümrük Birliği'nin modernizasyonu ve 18 Mart 2016 göç mutabakatı ile yeniden çerçevelendirilmeye çalışılmıştır. 2023'te 6 Şubat depremleri sonrası Yunanistan'ın Türkiye'ye yardım etmesiyle ilişkilerde olumlu bir atmosfer oluşmuş, bu da AB ile ilişkilerde Yunanistan eksenli itirazların önüne geçmiştir.

2000'li yılların başından beri Türkiye, Balkanlar'da barış ve istikrar ortamında bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel bağlarını güçlendirmeye devam etmiştir. Türkiye'nin doğrudan yatırımları ve turizm ilişkileri bu dönemde artış göstermiştir.³⁶¹ 2009-2010 döneminde Türkiye, Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci'nin (GDAÜ) dönem başkanlığını yürütmüştür.³⁶² Türkiye'nin bölgedeki sağlık ve askeri iş birliği de önem kazanmıştır. 2023'te deprem felaketi ve genel seçimler nedeniyle yoğun bir gündem olsa da siyasi sorun yaşanmamış ve diyalog ilerletilmiştir.³⁶³

2000'li yıllardan itibaren Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır; örneğin 2000'de 1.052 milyar dolardan 2010'da 10.789 milyar dolara yükselmiştir.³⁶⁴ Ancak ABD yaptırımları ve Suriye krizi gibi faktörler nedeniyle 2019'da ticaret hacmi 5,6 milyar dolara gerilemiştir.³⁶⁵ 2022'de İran'dan doğal gaz ithalatı önceki

³⁵⁹ Ünal Ünsal, Dönemin Bilançosu, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 153.

³⁶⁰ Talha Köse, Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası 2021, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021*, SETA Yayınları, İstanbul, 2024, ss. 246.

³⁶¹ Mehmet Uğur Ekinci & Nedim Emin, Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2014, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, SETA Yayınları, Ankara, 2015, ss. 246.

³⁶² Hüseyin Emiroğlu & Turgay Kayalak, Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2009, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*, SETA Yayınları, Ankara, 2011, ss. 490.

³⁶³ Mehmet Uğur Ekinci, Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2023, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2023*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 318.

³⁶⁴ Torun, a.g.e., ss. 280.

³⁶⁵ Kemal İnat & Mustafa Caner, Türkiye'nin İran Politikası 2019, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*, SETA Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 59.

yıla yakın seyretmiş, ancak yılın ilk aylarında düşüş yaşanmıştır.³⁶⁶ İran vatandaşlarının Türkiye’den konut alımı ve şirket kurma eğilimleri de artmıştır.³⁶⁷

Arap Baharı, Aralık 2010’da Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da başlayan halk hareketleridir. Bu hareketler, rejim ve yönetici değişikliklerine, ülke çapında protestolara, kamu ve devlet binalarının işgaline, hapishane baskınlarına ve çeşitli devrimci eylemlere yol açmıştır.³⁶⁸ Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçramasıyla Türkiye’nin yoğun baskılarına rağmen, 2012’de Suriye, Türk Hava Kuvvetleri’ne ait uçağı düşürmüştür.³⁶⁹ Türkiye, Suriye’de normalleştirme çabaları kapsamında siyasi süreçlerde de etkin bir aktör olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. (Astana görüşmeleri gibi).³⁷⁰ Türkiye’nin sınır ötesi operasyonları (Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı) ulusal güvenliği koruma amacıyla gerçekleştirilmiştir.³⁷¹ Türkiye-Irak ilişkileri 2017’de yakaladığı olumlu ivmeyi 2018 yılında da devam ettirmiş, terörle mücadele ve ticari ilişkiler ön plana çıkmıştır.³⁷² 2020’de iki ülke dış ticaret hacmi rekor seviyede %40,6 artışla 16,1 milyar dolara yükselmiştir.³⁷³

Türkiye’nin Körfez ülkelerinden ithalatı 2002’de 277 milyon dolarken 2019’da 6 milyar dolara yükselmiştir. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar başta olmak üzere tüm Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ile ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla anlaşmalar imzalanmıştır.³⁷⁴ 2013 yılında Mısır’da yaşanan darbe, 2017 yılında Körfez krizi ve 2018 yılındaki Kaşıkçı cinayeti sonrasında soğukluklar yaşayan Türkiye-Körfez ilişkileri 2021 yılında normalleşme sürecine başlamış, özellikle Katar ve BAE ile ilişkiler öne çıkmıştır.³⁷⁵ 2024’te ise bu normalleşme ve konsolidasyon süreci devam ederek stratejik ortaklık seviyesine ilerlemiştir.

Türkiye ve Güney Kore arasındaki ilişkiler, 1950 Kore Savaşı’na dayanan tarihsel bir dostluk zeminine sahiptir. İki ülke arası ilişkiler 2012 yılında stratejik ortaklık seviyesine yükselmiştir. 2024 yılında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) çerçevesinde ticaret hacmi

³⁶⁶ Kemal İnat & Mustafa Caner, Türkiye’nin İran Politikası 2022, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 119.

³⁶⁷ Kemal İnat & Mustafa Caner, Türkiye’nin İran Politikası 2021, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021*, SETA Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 110.

³⁶⁸ Fatih Musab Yılmaz, Arap Baharı’nın Türkiye ile Ortadoğu Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilere Etkisi, Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2020, ss. 11.

³⁶⁹ Açıkbaş, a.g.e., ss. 61.

³⁷⁰ Enes Deşilmeç & Talha İsmail Duman, Türkiye’nin Suriye ve Lübnan Politikaları 2021, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021*, SETA Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 126

³⁷¹ Çelik, a.g.e., ss. 118.

³⁷² Recep Tayyip Gürler & Mustafa Şeyhmus Küpeli, Türkiye’nin Irak Politikası 2018, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, SETA Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 53.

³⁷³ Recep Tayyip Gürler & Mustafa Şeyhmus Küpeli, Türkiye’nin Irak Politikası 2020, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 257.

³⁷⁴ İsmail Numan Telci, Türkiye’nin Basra Körfezi Politikası 2020, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 210.

³⁷⁵ Mehmet Rakipoğlu, Türkiye’nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikaları 2021, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, SETA Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 210.

15 milyar dolara ulaşarak rekor seviyeye çıkmıştır.³⁷⁶

Çin, 2019 yılında da Türkiye'nin en önemli Asyalı siyasi ve ticari ortağı olma özelliğini sürdürmüştür.³⁷⁷ İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2023'te 49.761 milyon dolara ulaşmıştır.³⁷⁸ 2018 yılı "Türkiye Turizm Yılı" ilan edilmiştir. Kültürel ve eğitim iş birlikleri de artmıştır.³⁷⁹ Türkiye, Uygur Türklerinin hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik beklentilerini Çin ile her düzeydeki temaslarında gündeme getirmiştir.³⁸⁰

Savunma sanayiindeki gelişmeler, Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejisinde önemli bir yer tutmuştur. 2010 sonrasındaki süreçte güvenlik kurumlarında ikinci bir dönüşüm dönemi yaşanmış ve yerli üretim kapasitesi artırılmıştır.³⁸¹ 2016 yılında başlatılan hareketlerle birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri'nin operasyonel yetenekleri, İHA, SİHA ve füze sistemlerinin etkin kullanımıyla önemli ölçüde gelişmiştir.³⁸² 2025 itibarıyla Türkiye, dünyanın en güçlü 9. ordusu³⁸³ ve NATO'nun en büyük 4. askeri gücüne³⁸⁴ sahip olmuştur. Savunma sanayii ihracatı ve projelerin sayısında kayda değer artışlar gözlemlenmiştir.³⁸⁵ 2018 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın yerine Savunma Sanayii Başkanlığı, kurumsal etkinliği artırmayı hedefleyen bir yapı ile oluşturulmuştur.³⁸⁶

Türkiye, 2009-2010 döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliği ile uluslararası diplomasi sahasında aktif bir görüntü sergilemiştir.³⁸⁷ Türkiye, 2005 yılını Afrika yılı ilan etmesiyle insani girişimlerini artırmıştır. 2021'de üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Türk müteahhitlik firmaları Afrika kıtasında bugüne kadar 91,6 milyar dolar değerinde 1.977 proje üstlenmiştir.³⁸⁸ 2024 yılı itibarıyla Türkiye'nin Afrika'da 44 büyükelçiliği bulunmaktadır. Türkiye, kıtada kalıcı

³⁷⁶ Hüsnü Taş Yetim, Türkiye'nin Doğu Asya Politikası 2024, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2024*, SETA Yayınları, İstanbul, 2024, ss. 359-360.

³⁷⁷ Musab Eryiğit, Türkiye'nin Uzakdoğu Asya Politikası 2019, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*, SETA Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 423

³⁷⁸ Mustafa Onur Yalçın, Türkiye'nin Doğu Asya Politikası 2023, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2023*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 332.

³⁷⁹ Taş, a.g.e., ss. 353.

³⁸⁰ Dışişleri Bakanlığı, Belirsizlikler Çağında Kararlı ve Güçlü Türk Dış Politikası, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 21 Kasım 2025, Erişim Tarihi: 24.05.2025, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/belirsizlikler-caginda-kararli-ve-guclu-turk-dis-politikasi-2025-kitapcik.pdf

³⁸¹ Açıkbaz, a.g.e., ss. 56.

³⁸² İmamoğlu, a.g.e., ss. 280.

³⁸³ Global Firepower, 2025 Military Strength Ranking, *Global Firepower*, Erişim Tarihi: 15.06.2025, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>

³⁸⁴ Global Firepower, NATO Member States Military Ranking (2025), *Global Firepower*, Erişim Tarihi: 15.06.2025, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-nato-members.php>

³⁸⁵ SSB, 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dökümanı, *SSB*, 20.09. 2024, Erişim Tarihi: 25.04.2025, https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf

³⁸⁶ Rıfat Öncel, Türk Dış Politikası ve Savunma Sanayii, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 94.

³⁸⁷ Ata, a.g.e., ss. 810.

³⁸⁸ Deniz İstikbal, Türkiye'nin İnsanı Diplomasi Vizyonu: Kalkınma Yardımları, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2023*, SETA Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 72.

bir aktör olarak konumlanmıştır.³⁸⁹ 2023 itibarıyla Türkiye'nin dünya genelindeki kalkınma yardımları 10 milyar doları geçerek, milli gelire oranla en fazla gelişim yardımı yapan ikinci ülke haline gelmiştir.³⁹⁰ Ayrıca, Gazze'de ateşkes ilan edilmesi ve uluslararası hukukun üstünlüğü baz alarak çözüm çabalarını devam ettirmiştir. Böylelikle Gazze'deki çatışmalarda Türkiye'nin Uluslararası Adalet Divanı'na müdahale niyeti, insani diplomasi konusundaki kararlılığını göstermektedir.³⁹¹

2007-2025 döneminde Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı, geleneksel tehdit odaklı perspektiften proaktif ve çok yönlü bir yapıya evrilmiştir. Savunma kapasitesinin güçlendirilmesi, yerli endüstrinin desteklenmesi, dış politikada bağımlılık arzusu ve insani diplomasiye yönelik girişimler bu dönüşümün temel unsurlarını oluşturmuştur.

³⁸⁹ Tunç Demirtaş, Türkiye'nin Afrika Politikası 2022, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, SETA Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 354.

³⁹⁰ İstikbal, a.g.e., ss.70.

³⁹¹ Muhammed Hüseyin Mercan, Meşruiyet ve Bütüncül Yaklaşım Ekseninde Türkiye'nin Filistin Politikası, Ed: Burhanettin Duran & Kemal İnat & Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2024*, SETA Yayınları, İstanbul, 2024, ss. 63.

3. SAVUNMA SANAYİ

Bu bölümde, savunma ve savunma sanayii kavramları tanımlanmıştır. Savunma sanayiinin önemi ve başlıca özellikleri incelenmiştir. Yerli ve milli üretim kavramları tanımlanarak, bu üretim anlayışının sektördeki yeri değerlendirilmiştir. Türkiye’de savunma sanayiinin gelişimi 1923-1949, 1950-1974, 1975-1985, 1986-2006 ve 2007-2025 dönemleri kapsamında ele alınmış; her dönemin sektörel gelişmeleri, uygulanan politikalar ve stratejik değişimler ortaya konmuştur. Ayrıca, 2007-2025 dönemine ilişkin gelişmeler nicel göstergelerle değerlendirilmiştir.

3.1. Savunma ve Savunma Sanayii Kavramı

Savunma, bir ülkenin devamlılığını sağlayan ve iç ile dış tehlikelere karşı onu koruyan temel bir unsurdur.³⁹² Savunma, bir ülkenin diğer ülkelerin egemenlik haklarına karşı duyduğu tehditlere veya müdahalelere karşı bağımsızlığını korumak amacıyla gerçekleştirdiği çeşitli eylemler olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin savunma gereksinimi, olası saldırı risklerine karşı kendilerini koruma isteğinden doğmaktadır. Bu yüzden, tarih boyunca devletler, diğer kamu hizmetleri yerine savunma hizmetlerini düzenlemeyi öncelikli bir görev olarak görmüştür.³⁹³ Günümüzde de savunma, devletlerin en önemli kamu hizmetlerinden biri olmaya devam etmekte; bu alanda stratejiler geliştirilmeye ve kamu bütçelerinde önemli bir oranda savunma harcamalarına yer verilmektedir.

Ülkelerin bağımsızlıklarını koruyabilmeleri ve güvenliklerini temin edebilmeleri için hızlı, etkili ve caydırıcı askeri güçlere; bu güçlerin de modern savunma sistemleri ile yüksek kaliteli ekipmanlara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu gereksinim, yalnızca kendi kendine yeterli bir savunma sanayii ile karşılanabilmektedir.³⁹⁴ Dolayısıyla ulusal kaynaklarla kurulan ve sürekli desteklenen bir savunma sanayii, yalnızca sosyal ve ekonomik refaha katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda devletin varlığının ve ulusal bağımsızlığın temel güvenliğini de sağlamaktadır.

Savunma, askeri literatürde bir düşmanın saldırısına karşı durmak, bu saldırının etkisini

³⁹² Ersha Mayori & Romie Oktivianus Bura & Teruna Siahaan, Potency Of Manufacturing Readiness Level Assessment From Defense Industry, *4th International Conference on Technology, Informatics, Management, Engineering & Environment (TIME-E)*, IEEE, 2019, ss.132-137.

³⁹³ Serdar Yashıkaya, Savunma Sanayinde Millileşme ve Teknoloji Geliştirmede Üniversite ve Teknokentlerin Katkısına Yönelik Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, ss. 7.

³⁹⁴ Ahmet Murat Köseoğlu, Milli Savunma Sanayiinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, ss. 4.

azaltarak düşmanı kayıplara uğratmak ve onu geri çekilmeye zorlamak ya da savunma yapan tarafta bir karşı saldırı şansı yaratmak amacıyla uygulanan taktikler bütünü olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁵

Caydırıcılık; ekonomik ve askeri güç aracılığıyla potansiyel saldırılara karşı düşmanı saldırmaktan vazgeçirecek biçimde kullanmaktır.³⁹⁶ Bu çerçevede caydırıcılık, bir gücün saldırması halinde karşılaşılabilecek zararların, elde edeceği kazançlardan daha fazla olacağı mesajının rakip tarafa iletilmesidir. Caydırıcılığın en temel şartı ise etkili bir savunma gücüne sahip olmaktır.³⁹⁷ Modern silahlara ve araçlara sahip, iyi eğitilmiş bir ordu, yalnızca caydırıcılık sağlamakla kalmaz, aynı zamanda devletin politikalarının sürdürülebilirliğinde de önemli bir rol üstlenmektedir.

Ulusal güvenliği sağlama açısından milli savunma sanayisinin önemi giderek artmaktadır. Güç ve etki alanlarını savunmak ya da genişletmek isteyen ülkeler, savunma sanayi ürünlerine daha fazla yatırım yapma eğilimindedir. Bu durum, daha az enerji tüketen, yüksek teknoloji, hızlı, etkili ve özgün savunma sistemlerine olan talebi artırmıştır.³⁹⁸

Tarih boyunca birçok ülke, bağımsızlıklarını sürdürmek ve güçlerini arttırmak amacıyla savunma sanayisine yönelmiştir. Savaş araçları, barut, uçaklar ve nükleer silahlar gibi gelişmeler savaşların gidişatını değiştirmiş ve savunma yatırımlarını zorunlu kılmıştır. Bu teknolojik yenilikler sadece askeri alanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda sivil sanayi ve üretim aşamalarında da gelişmelere olanak tanımıştır. Örneğin, geçmişte savaş araçlarının kullanılması savaşların sonucunu etkilemekle kalmamış, yeni meslek alanlarının ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Savaşçıların yanı sıra, bu araçların bakımını yapan kişiler, deri işleyen zanaatkarlar ve marangozlar gibi meslek grupları da önemli hale gelmiştir.³⁹⁹

Savunma amacıyla ithal edilen veya yerli olarak üretilen teknolojiler, diğer sanayi alanlarında daha etkili üretim yöntemleri ve organizasyon yapıları geliştirilmesine yardımcı olmuş ve bu durum çeşitliliğin artmasına ve verimliliğin yükselmesine yol açmıştır.⁴⁰⁰ Savunma sanayinin birçok yan ürün ve mühendislik disiplini gerektirmesi, ülke içindeki bilimsel kapasitelerin ve nitelikli iş gücünün artmasına sebep olmuştur.

Bununla birlikte, ekonomik kaynakların kısıtlı olması ve bütçelerin dar olması da devletler için savunmaya yatırım yapmayı çoğunlukla vazgeçilmez hale getirmektedir.

³⁹⁵ Yalılıkaya, a.g.e, 7.

³⁹⁶ Nurullah Aydın, Uluslararası Satranç Oyununda Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejisi, Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul, 2008, ss. 108

³⁹⁷ Hüsnü Özlü, II. Dünya Savaşından Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayi'nin Gelişimi (1939- 1990), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006, ss. 206.

³⁹⁸ A. Murat Köseoglu, Milli Savunma Sanayinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalar Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, ss.1.

³⁹⁹ John Keegan, Savaş Sanatı Tarihi, Çev: Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss.210.

⁴⁰⁰ Muammer Şimşek, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi, SAGEB, Ankara, 1989, ss.201.

Savunma harcamaları, bazı değerlendirmelere göre, kaynakların üretken alanlardan geri çekilmesine yol açarak ekonomik verimliliği olumsuz etkilemektedir.⁴⁰¹

Savunma sanayii kavramının genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır.⁴⁰² Bazı görüşler savunma sanayinin, tamamını bir sektör olarak ele alırken bazı görüşler sanayi sektörü içerisinde bir sektör olduğunu öne sürmüştür. Bir başka görüşe göre ise savunma sanayii imalat sektörlerinin tamamının bir bileşkesi olarak değerlendirilmektedir.

Genel anlamda savunma sanayii, devletlerin askeri yeteneklerini sürdürmek ve olası tehditlere karşı önlem almak için silah sistemleri ve askeri malzemeler üreten, geliştiren ve diğer sanayi sektörleriyle iş birliği yapan bir sanayii alanıdır. Savunma sanayii, stratejik ve taktiksel hedefleri göz önünde bulundurarak farklı savunma sistemleri tasarlayıp üretirken, aynı zamanda ulusal güvenliğin daha da güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Savunma sanayii sadece caydırıcılığı artırmakla kalmaz, aynı zamanda kalıcı bir barışın sağlanması da önemli bir işlev görmektedir.⁴⁰³ Bu alan, çoğunlukla yatırım ürünleri üreten sanayi kolları da dahil olmak üzere, birçok ekonomik etkinlikle iç içe geçmiş bir yapı oluşturmaktadır. Özel ve kamu kuruluşlarına ait firmaların oluşturduğu bir yapı şeklinde faaliyet göstermektedir.⁴⁰⁴

Makine Kimya Endüstrisine göre savunma sanayi; askeri malzemelerin tamamı için üretim yapmayı amaçlayan; ülke içerisindeki tüm sanayi alanlarının birbirleriyle olan etkileşiminin son derece önemli olduğu ve bu etkileşimler sonucunda ortaya çıkan fırsatlar ve yeteneklerin etkili bir şekilde değerlendiren bir sanayii organizasyonudur.⁴⁰⁵

Milli Savunma Bakanlığı Tedarik Terimleri Sözlüğüne göre savunma sanayii askeri silahları, araç-gereçleri ve mühimmatlarını bunun yanında önemli girdileri ve yedek parçaların üretimini yapan sanayii işletmelerinin tamamı⁴⁰⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayi Güvenliği Yönergesine göre savunma sanayi; askeri kullanıma uygun bilgi, doküman ve malzemeler üreten, bu alanda araştırma ve geliştirme faaliyetleri gerçekleştiren veya ilgili hizmetleri sunan sanayi kuruluşlarının tamamı olarak ifade edilmektedir.⁴⁰⁷ 20 Haziran 1998 tarihinde çıkarılan 98/11173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yayımlanan Türk Savunma Sanayi Politikası ve Strateji

⁴⁰¹ Yashıkaya, a.g.e., ss.8.

⁴⁰² Fikret Ülger, Türk Savunma Sanayii, TOBB, 1997, Ankara, ss.1.

⁴⁰³ Aysun Yılmaztürk, Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörü ve Ekonomi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, Enderun Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, 2023, ss. 142.

⁴⁰⁴ Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayii Yoluyla lke Gelişimine Katkısı, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1998, ss.36-37.

⁴⁰⁵ Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Harp Sanayinin Tanımı, MKE Dergisi, Cilt: 17-18, Sayı: 4, 1978. ss.14.

⁴⁰⁶ Milli Savunma Bakanlığı, Milli Savunma Sanayi, *Savunma Tedarik Terimleri Sözlüğü*, Cilt:76, Sayı:1, Genelkurmay Basımevi, 2009, ss. 98

⁴⁰⁷ Milli Savunma Bakanlığı, MSY 317-2 (C) Savunma Sanayi Güvenliği Yönergesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, ss.1

Esaslarında savunma sanayisinin, askeri silahlar, araçlar, gereçler, mühimmatlar ve bunların yedek parçaları ile kritik girdileri üreten sanayi tesislerinin bütünü olarak tanımlandığı belirtilmektedir.⁴⁰⁸

Savunma sanayii, bir ulusun savunma gereksinimlerini karşılamak için askerî güçlerin gıda, içecek, giyim, silah, araç ve ekipman gibi temel ihtiyaçlarını mümkün olduğunca yerli kaynaklarla üretmeyi amaçlayan bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bu ürünlerin yurtdışına ihraç edilmesi için ülkenin mevcut sanayi olanaklarını ve çabalarını da içermektedir.⁴⁰⁹ Kısacası, savunma sanayii; bir ülkenin savaş ve acil durumlarda ortaya çıkacak askeri gereksinimlerini, ayrıca barış döneminde düzenli askeri malzeme taleplerini hızlı ve etkili bir biçimde karşılayabilecek bir kapasiteye sahip olmalıdır.⁴¹⁰ Savunma sanayii sektörü, yalnızca ürettiği ürünlerle sınırlı kalmayıp, birçok farklı sektörü kapsayan entegre ve yüksek teknolojiye sahip ve devlete yönelik üretim yapan çeşitli şirketlerle zenginleşen karmaşık bir yapıya sahiptir. Sektörün ana alt branşları şöyle sıralanmaktadır:

1. Havacılık ve uzay endüstrisi,
2. Tanklar, zırhlı araçlar ve bunların bileşenleri,
3. Gemi yapım sektörü,
4. Askeri elektronik ve elektromekanik sistemler,
5. Optik ve elektro-optik endüstrisi,
6. Motorlu taşıt üretimi,
7. Hafif ve ağır silah üretimi,
8. Roket ve füze sistemleri,
9. Ateşli silahlar, patlayıcı maddeler ve kimya sektörü.⁴¹¹

Savunma sanayii; denizaltı, füze, top ve ağır silahlar gibi silah teçhizatlarının tamamını kapsamaktadır. Savunma sanayi terimi, ilgili sektörün imal ettiği ürünlerin miktarı ve içeriği ile ilişkilidir. Eğer üretilen ürünlerin büyük bir kısmı savunma piyasasına yönelikse bu sanayi dalı savunma sanayii olarak adlandırılmaktadır.⁴¹² Bu alanlara, araştırma ve geliştirme (AR-GE), danışmanlık ve çeşitli destek hizmetlerinin eklenmesi ile, herhangi bir savunma ürününün üretimi gerçekleştirilebilmektedir.⁴¹³ Savunma sanayii; bir ülkenin bağımsızlığını, egemenliğini, sınırlarını koruma ve bu sınırlar

⁴⁰⁸ T.C. Resmi Gazete, 23378 No'lu Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Bakanlar Kurulu Kararı, 1998, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2025, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23378.pdf>

⁴⁰⁹ Atif Güven, Türkiye'de Savunma Konusu ve Problemleri, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Cilt:95, Sayı:258, 1976, ss. 86-87.

⁴¹⁰ David Haglund, The Structure of the Defence Industrial Base and the West, Routledge, London, 1983, ss.1-2.

⁴¹¹ Harp Akademileri Komutanlığı, 1998: 36-37.

⁴¹² Daniel Todd, Defence Industries: A Global Perspective, Routledge, London, 1988, ss.14-15.

⁴¹³ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., ss. 37.

içerisinde bulunan insanların güvenliğini sağlama amacı güden bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca, ordunun ihtiyacı olan sistemlerin araştırma, geliştirme, tasarlama ve üretim süreçlerini kapsayarak devletlere teknolojik, politik ve iktisadi avantajlar sağlamayı hedeflemektedir.⁴¹⁴ Bu bağlamda bir ülkenin güvenliğini sağlamanın en önemli yollarından biri, nüfuzlu ve etkili bir savunma sanayiine sahip olmaktır. Savunma sanayii; ordunun ihtiyaç duyduğu silah ve sistemleri, her türlü tehdit ve riskle mücadele etmek amacıyla geliştirilmiş teknolojilerle; diğer sanayi alanlarıyla iş birliği içinde çalışan, AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç duyan, dış pazarlara açılmayı gerektiren ve tek alıcıya üretim yapma zorunluluğu bulunan üretim tesisleri ve şirketlerden oluşan bir yapıyı ifade etmektedir.

3.2. Savunma Sanayiinin Önemi

Ulusal egemenliği koruma ve ülkenin güvenliğini sağlama, etkili ve caydırıcı bir askeri gücü gerektirmektedir. Devletlerin bu güce ulaşabilmesi için güçlü ve yerli bir savunma sanayisi ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, devletler savunma sanayiilerini önemli ölçüde desteklemektedirler.⁴¹⁵

Tarih boyunca savaşlarda devletlerin askeri donanımlarının niteliği ve niceliği belirleyici bir faktör olmuştur. Bu üstünlük, söz konusu devletlerin küresel güç statüsüne ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, ülkelerin jeopolitik durumları göz önüne alındığında, ulusal güvenliğin sağlanabilmesi için savunma sanayiinin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik alanlarda sağlam ve sürdürülebilir bir yapı inşa etmesi gerektiği öngörülmüştür.⁴¹⁶ Bu bağlamda güçlü bir savunma sanayii, ülkelerin varlıklarını devam ettirebilmesi, milli bağımsızlıklarını koruyabilmesi ve güvenliğin sağlanabilmesi için caydırıcı bir güç konumunda bulunmaktadır.

Savunma sanayii, tüm sanayi alanları içinde itici bir güç olarak, istihdam sağlayan ve ekonomik güce kayda değer katkılar sunmaktadır. Güçlü bir savunma yeteneği, politik etki gücünü de beraberinde getirmektedir. Ayrıca, savunma sanayinin sahip olduğu ileri düzey teknoloji ve bilimsel bilgi birikimi, ülkenin genel teknolojik ilerleyişine önemli katkılarda bulunmaktadır.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Zafer Saygılı, Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2024, ss. 14.

⁴¹⁵ Sevda Lale, Türkiye Savunma Sanayii Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, ss.4.

⁴¹⁶ İsmail Hakkı Yücel, Bilim Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, ss.7.

⁴¹⁷ Lale, a.g.e., ss. 4.

Ülkelerin savunma amacıyla ayırdığı yüksek bütçeler, diğer harcamalar açısından önemli bir fırsat maliyetine yol açmaktadır. Bu sebeple, savunma için yapılan yatırımların yurtiçinde değerlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Ayrılan finansmanın, yerli savunma sanayi tesislerinin inşası ve gelişimi için kullanılması; bu sayede harcamaların çeşitli yollarla ulusal ekonomiye yeniden kazandırılması, gelişmiş ülkelerin öncelikli hedefleri arasında bulunmaktadır.⁴¹⁸

Günümüzde hızlı bir şekilde gelişen elektronik ve bilgi teknolojileri, savunma sistemlerinin büyük ölçüde yazılım ve dijital altyapıya bağımlı olmasına yol açmıştır. Bu durum, devletlerin dışarıya bağımlı silah sistemlerine güven duyamayacağı bir ortam oluşturmuştur. Yerli bir savunma sanayii inşa etmenin temel hedefi, ülkelerin bu alandaki dışa bağımlılığını azaltarak, uluslararası ilişkilerde en etkili yaptırım araçlarından birisi olan askeri caydırıcılığı en yüksek seviyeye çıkarmaktır.⁴¹⁹

Ekonomik ve siyasi gelişmeler göz önüne alındığında, askeri caydırıcılık yalnızca silahlı kuvvetlerdeki asker sayısı veya silah sistemlerinin miktarıyla değil; bu sistemlerin yerli olarak tasarlanıp üretilmesi sayesinde elde edilen etkinlik ve bu sistemlerin ihtiyaç duyulduğunda dışa bağımlı olmadan özgürce kullanılabilme yeteneği ile değerlendirilmektedir.⁴²⁰ Bu bağlamda, yerli ve milli savunma sanayisinin geliştirilmesi, ulusal güvenliğin sağlanması açısından son derece kritik bir öneme sahiptir.

Güçlü bir yapıya sahip olma ve ilerleme hedefi bulunan ülkeler açısından ulusal güç son derece önemlidir. Ulusal hedeflere ulaşmak için, ülkeler mevcut ulusal güç bileşenlerini en verimli şekilde kullanmalıdır. Ulusal güç kavramının ülkeler arasında farklılık göstermesi söz konusu olsada, mevcut veriler, siyasi, ekonomik ve askeri güç öğelerinin ulusal çıkarların savunulmasında daha belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çerçevede, devletin elindeki tüm güç unsurları değer taşısa da askeri güç, ulusal çıkarların korunmasında öncelikli fiziksel unsurlardan birisi olarak kabul edilmektedir.⁴²¹

Bazı ülkelerin stratejik coğrafi konumları da savunma sanayiine daha fazla önem verilmesini gerektirmektedir. Bu tür bölgelerde, bağımsızlık ve yaşam standardının korunabilmesi için savunma sanayiinin sağlam bir temelini olması gerekmektedir. Türkiye'nin demografik ve ekonomik dinamikler dikkate alındığında, barışın sağlanması ve caydırıcılığın sürdürülmesi; savunma sanayisinin ileri teknolojiye sahip ürünler

⁴¹⁸ Mehmet Zaim, Yeni Türk Savunma Sanayi Stratejisi, Çerçevesinde Milli Ana Yüklenici Uygulaması ve Teknoloji Odaklı Tedarik, AELSAN Dergisi, Sayı:56, 2000, ss.12.

⁴¹⁹ Lale, a.g.e., ss. 4.

⁴²⁰ Zaim, a.g.e., ss.14.

⁴²¹ Jun Suhada Hadie Brata, & Dwi Soediantono, Total Quality Manufacturing (TQM) and Recommendations for Its Application in the Defense Industry: A Literature Review, International Journal of Social and Management Studies, Cilt:3, Sayı:3, 2022, ss.50-62.

üretebilme yeteneğine oldukça bağlıdır.⁴²²

3.3. Savunma Sanayinin Özellikleri

Savunma sanayii diğer sanayi sektörleriyle benzerlik gösterse de kendine özgü farklılıkları olan bir sektördür. Birçok farklı sanayi sektörüyle etkileşimde olmayı gerektiren bir yapıya sahip olan savunma sanayii; kendine ait pazar dinamikleri ve askeri gereksinimlere yönelik özel talepleri açısından diğer sektörlerden ayrılmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu savaş malzemelerinin, araç-mühimmatların ve diğer askeri ürünlerin; mümkün olan en yüksek oranda yerli savunma sanayi kaynakları ve yetenekleri ile üretilmesi için; savunma sanayinin gelişimine yönelik kısa, orta ve uzun vadeli planların esasları ve uluslararası piyasalara açılma ile ilgili temel ilkeler bulunmaktadır. Bu çerçevede oluşturulan 20 Haziran 1998 tarihli ve 23378 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Resmi Gazete'de Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları yayımlanmıştır. İlgili karara göre, savunma sanayiini diğer sanayi sektörlerinden ayıran özellikler şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) *“Yüksek teknolojiye dayanan hassas üretim teknikleri gerektirmesi,*
- 2) *Özel kalite standartları gerektirmesi,*
- 3) *Yetişmiş insan gücü gerektirmesi,*
- 4) *Sürekli olarak en yeni teknolojileri kullanmayı gerektirmesi ve bu sebeple büyük ölçüde AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç göstermesi,*
- 5) *Yüksek ölçülerde yatırım gerektirmesi,*
- 6) *Tek alıcıya ve sınırlı ihtiyaca dayalı üretim yapma zorunluluğu,*
- 7) *Sürekliliğin sağlanması için dış pazarlara açılmayı gerektirmesi,*
- 8) *Güvenlik, gizlilik gibi özel koşulları olması.”*⁴²³

Yukarıdaki özellikler göz önünde bulundurulduğunda savunma sanayii diğer sanayi sektörlerine nazaran devletin kontrolüne ve desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

Savunma sanayii, genelde yüksek sermaye ve teknoloji ihtiyacı olan, kendine has özelliklere sahip stratejik bir sektördür. Bu nitelikler, Öksüz ve Öztürk (2019)'ün çalışmasında şu şekilde belirtilmiştir:

- 1) **Tek Alıcı Piyasa Yapısı:** Savunma sanayisinde, diğer endüstrilerde olduğu gibi,

⁴²² Lale, a.g.e., ss.4.

⁴²³ T.C. Resmi Gazete, Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Bakanlar Kurulu Kararı, 1998, 23378, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2025, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23378.pdf>

geniş bir müşteri kitlesi bulunmamaktadır. Piyasanın tek alıcısı devlettir. Bu durum, devletin piyasa dinamiklerini belirleme yetkisini artırmakta ve üretim süreçleri kısıtlı talep ile oluşturulmaktadır.

- 2) **Yüksek Teknoloji Kullanımı:** Savunma sanayi ürünlerinin imalatında ileri düzey teknolojilere ihtiyaç bulunmaktadır. Rekabet, çoğunlukla geleneksel unsurlar olan fiyatlar yerine, teknolojik yeterlilik seviyesine dayanarak şekillenmektedir.
- 3) **Nitelikli İş Gücü İstihdamı:** Sektörün teknoloji odaklı yapısı ve özel kalite standartları; hassas üretim yöntemleri, eğitilmiş ve kalifiye iş gücüne olan ihtiyacı artırmaktadır.
- 4) **Büyük ve Az Sayıda Firma Yapısı:** Yüksek kalite gereksinimleri, uzun AR-GE süreçleri ve büyük yatırımlar gerektirmesi nedeniyle, sektörde az ama büyük ölçekli şirketler bulunmaktadır. Bu durum, rekabetin kalite açısından derinleşmesine zemin hazırlamaktadır.
- 5) **Yüksek Kar ve Döviz Girdisi:** Savunma sanayi ürünlerinin uluslararası pazarda sağladığı kar marjları, diğer sektörlerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Bu ürünlerin ihracatı, ülkeye önemli miktarda döviz kazandırmaktadır. Ancak şirketlerin öncelikli hedefi, çoğu zaman yalnızca kârı maksimize etmek değildir; ulusal güvenlik ve stratejik amaçlar da ön planda tutmaktır.
- 6) **Yüksek Yatırım ve Üretim Maliyeti:** Savunma sektörü, araştırma ve geliştirmeye dayanan, karmaşık bir yapı ve büyük maliyetli tesisler, ekipman ve donanım gerektirmektedir. Bu durum, özellikle savaş veya rekabet dönemlerinde maliyetlerin yönetimini stratejik bir öncelik haline getirmektedir.
- 7) **Yoğun AR-GE Harcamaları:** Uzay ve havacılık, nükleer enerji, bilişim ve elektronik gibi alanlarda yoğunlaşan AR-GE harcamaları, savunma sanayiini diğer sektörlerden ayıran temel unsurlardandır.⁴²⁴

Ülke güvenliğinin önemli bileşenlerinden biri olarak, savunma sektöründeki yatırım ve harcama tercihleri ekonomik sebeplerin yanı sıra jeostratejik ve siyasi nedenlerle yapılmaktadır. Savunma endüstrisi; ulusal politikaların hayata geçirilmesinde bir araç olarak kullanılmakta ve ulusal güvenlik ile doğrudan bağlantılı olduğundan devletin müdahalesine açık bir yapı arz etmektedir. Uluslararası serbest ticaret anlaşmalarından önemli ölçüde bağımsız olması ve sürekli bir lojistik destek ihtiyacı duyulması gibi özel

⁴²⁴ Zafer Öztürk & Derya Yakıcı Öksüz, Savunma Sanayinin Sanayi Sektörünün Gelişim Sürecindeki Rolü, Umuttepe Yayınları, 2019, ss.91.

nitelikleri de bulunmaktadır.⁴²⁵

Stratejik bir alan olan savunma sanayii, planlama gerektiren yapısı ve devlet müdahalesine açık durumu ile ülkelerin coğrafi konumlarıyla yakından ilişkilidir. Bu sektörde ilerlemek isteyen ülkeler genellikle daha gelişmiş teknolojilere sahip ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Ancak, savunma sanayinin doğasından kaynaklanan gizlilik ve güvenlik endişeleri, teknoloji transferini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, gelişmiş ülkeler genellikle kendi savunma sanayiilerini koruma altına almayı tercih eder ve dışa açılma konusunda sınırlı bir yaklaşım sergilemektedirler.⁴²⁶

Savunma sanayi sektörü, diğer endüstri sektörlerine göre belirgin ve farklı nitelikler taşımaktadır. Bu sektör; yüksek kalite standartları, gelişmiş teknoloji kullanımı, dış politika gelişmelerine duyarlı uluslararası pazar yapısı, iç piyasada genellikle yalnızca tek bir müşterinin bulunması, gizlilik ve güvenlik gibi unsurlarla dikkat çekmektedir.⁴²⁷ Tablo 3.1'de, Saygılı (2022)⁴²⁸ savunma piyasası ve sivil piyasayı birbirinden ayıran özellikleri karşılaştırmalı bir şekilde göstermiştir.

⁴²⁵ Yashıkaya, a.g.e., ss.11.

⁴²⁶ Şennur Sezgin & Selami Sezgin, Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Sanayii: Genel Bir Bakış, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Cilt:5, Sayı: 12, 2018, ss. 8.

⁴²⁷ Ali Kayan, Savunma Sanayinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2017, ss. 12.

⁴²⁸ Zafer Saygılı, Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019), Doktora Tezi, Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022, ss. 62.

Tablo 3.1 Savunma Piyasası ve Sivil Piyasa Arasındaki Fark

Sıra No	Özellikler	Savunma Piyasası	Sivil Piyasa
1	Ürün Geliştirme Süreci	Ürün, alıcının (genellikle kamu sektörü) gereksinimlerini göz önünde bulundurarak tanımlanır. Üretici, bu gereksinimleri dikkate alarak geliştirme ve üretim sürecine başlar.	Satıcılar, muhtemel talep analizlerine dayanarak ürün tasarlar ve pazara çıkarır.
2	Pazar Yapısı	Aşağıda az sayıda alıcı (devletler) ve büyük ölçekli üreticiler bulunmaktadır.	Birçok küçük ölçekli üretici ve tüketici mevcuttur.
3	Pazar Kapasitesi	Pazarın kapsamı, devletin yıllık bütçeleri ile belirlenmektedir.	Pazar büyüklüğü, arz ve talep dengesine bağlı olarak doğal yollarla şekillenir.
4	Talep Miktarı	Talep düştüğünde, fiyatlar yükselebilir.	Talep düştüğünde, fiyatlar genellikle azalır.
5	Arz Yapısı	Pazar oligopol bir yapıdadır ve genellikle atıl kapasite fazlasıyla bulunmaktadır.	Rekabetçi bir ortam söz konusudur; arz miktarı talebe göre hızla ayarlanır.
6	Piyasa Giriş Çıkışı	Yüksek giriş ve çıkış engelleri mevcuttur. (teknolojik, güvenlik, düzenleyici vb.)	Giriş ve çıkış durumu genellikle serbesttir.
7	Fiyatlandırma	Fiyatlar genellikle toplam maliyetler göz önünde bulundurularak belirlenir.	Fiyatlar, marjinal maliyetlere bağlı olarak rekabet içerisinde belirlenir.
8	Karlılık	Kâr oranları devlet tarafından kontrol edilebilir.	Kâr, rekabet ortamında şekillenir ve kısıtlanabilir.
9	Çıktı Miktarı	Üretim miktarı devlet tarafından belirlenir veya yönlendirilir.	Üretim miktarı, piyasa talebi ile sınırlıdır.
10	Risk Dağılımı	Riskler, devlet ve üretici arasında paylaştırılır.	Tüm riskler üretici (firma) tarafından üstlenilmektedir.
11	Rekabet Unsurları	Rekabet, daha çok araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) alanında kendini gösterir.	Rekabet, genelde üretim ve satış süreçlerinde gerçekleşir.
12	İş Gücü Dinamizmi	İş gücü genellikle düşük hareket kabiliyetine sahiptir; uzmanlık gereksinimi yüksektir.	İş gücü daha hareketkendir; sektörler arası geçişler daha kolaydır.
13	Finansman	Yüksek yatırım ihtiyacından dolayı borç almak zordur; finansman bulmak sıkıntılı olabilir.	Yatırımlar için sermaye akışı yüksektir, finansman sağlamak daha kolaydır.
14	Ar-Ge ve Üretim Süresi	Yeni bir sistemin oluşturulması 7–10 yıl, üretim süreci ise 3–5 yıl alabilir.	Arz ve talepteki değişikliklere hızla uyum sağlanabildiği için üretim süreci daha esneklik gösterir.

Kaynak: Zafer Saygılı, Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019), Doktora Tezi, Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022, ss. 62.

3.4. Savunma Sanayiiinde Yerli ve Milli Üretim Kavramları

Savunma sanayi çerçevesinde millî üretim ve yerli üretim kavramları genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat bu iki ifade, anlam ve kapsam bakımından belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, bu bölümde bu terimlerin birbirinden ayrılması ve aralarındaki farklar kısaca açıklanacaktır. Millî ve yerli terimleri, genellikle benzer amaçlarla kullanılsa da aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, özellikle üretim, devlet destekleri ve savunma sanayi gibi alanlarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁴²⁹

Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğüne göre milli kavramı; *“milletle ilgili, millete özgü; ulusal”*, yerli kavramı ise *“yurt içinde yapılan veya bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan”* şeklinde tanımlanmıştır.⁴³⁰

Savunma Sanayi Terimler Sözlüğüne göre milli üretim; *“bir mal veya ürünün, tüm fikri ve sınai hakları yerli kişi, kurum ve kuruluşlara ait olarak üretilmesi”*, yerli üretim ise *“bir mal veya ürünün, sermayesi ve fikri yabancı olabilse de ülke içinde yerli imkanlarla, özellikle yerli pazara yönelik olarak üretilmesi”* şeklinde tanımlanmıştır.⁴³¹

Yerli üretimde bir ürünün yapımı, ülke sınırları içerisinde gerçekleşmektedir. Fakat bu ürünün fikri mülkiyet hakları başka bir ülkeye ya da şirkete ait olabilmektedir. Üretimin sadece montaj hattında gerçekleştirilmesi veya yabancı patent kullanılarak üretilmesi olarakta ifade edilmektedir. Millî üretim ise ürünün fikri ve endüstriyel mülkiyeti, tasarımı, yazılımı ve teknolojik altyapısı tamamen yerli firmalara aittir. Bu tür bir üretim, ülkenin stratejik bağımsızlığı ve güvenliği açısından çok daha önem taşımaktadır.⁴³² Bu bağlamda, savunma sanayisinde kalıcı başarı ve tam bağımsızlık hem yerli üretim altyapısının güçlendirilmesi hem de ulusal mülkiyet anlayışının kabul edilmesiyle sağlanabilecektir. Bu iki kavram arasındaki farklılıkların doğru bir şekilde anlaşılması, savunma politikalarının stratejik yöneliminin net bir şekilde belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

Bu iki kavram çoğu zaman birbirleriyle ilişkilendirilmekte ve birbirini tamamlayıcı bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, bir ülkenin millî savunma politikası, dış tehditlere karşı ulusal egemenliği korumayı hedeflerken, bu politikanın uygulanmasında yerli

⁴²⁹ Ahmet Efe, Teknolojik Çözümlerin Yerli ve Milli Söylemi Üzerinden Değerlendirilmesi, ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5 Sayı:2, 2024, ss.138.

⁴³⁰ Türk Dil Kurumu (TDK), “Millî”, “Yerli”, [Çevrimiçi Sözlük], Erişim Tarihi: 15.04.2025, <https://sozluk.gov.tr/>

⁴³¹ Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB), “Millî Üretim”, “Yerli Üretim”, [Çevrimiçi Sözlük], , Erişim Tarihi: 15.04.2025, <https://savunmasanayii360.com/tr/terimler-sozlugu>

⁴³² T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi, 18 Eylül 2019, ss.18.

savunma sanayi önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, yerli üretim millî politikanın bir aracı haline gelir. Ancak kavramların anlamları ve kullanım şekilleri, ülkelerin siyasi yapısına, ekonomik stratejilerine ve hatta kültürel önceliklerine bağlı olarak farklılık göstermektedir.⁴³³ Sonuç olarak, millî kavramı daha çok millet odaklı bir perspektifi, yerli kavramı ise coğrafi ve üretim odaklı bir yaklaşımı temsil eder. Her iki kavram da özellikle savunma sanayi, ekonomik kalkınma ve stratejik sektörlerde, bir ülkenin kendi potansiyelini artırma amacı doğrultusunda birlikte değerlendirilmektedir.⁴³⁴

Yerli ve millî üretim, bir ülkenin ekonomik özgürlüğünün ve stratejik güvenliğinin temel unsurlarından birisi konumundadır. Dışa bağımlı bir üretim modeli, döviz kaybına yol açarak ithalat oranının artışına ve ülkenin siyasi-ekonomik baskılara maruz kalmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple Türkiye, savunma sanayii gibi stratejik sektörlerde yerli ve millî teknolojilerini geliştirmeye öncelik tanımaktadır. Yerli üretim sayesinde; kalifiye iş gücünde artış meydana gelmekte, yüksek teknolojiye dayalı yeni iş alanları oluşmakta ve bilimsel ilerlemeler teşvik edilmektedir. Ayrıca, halkın yerli markalara duyduğu güven artmakta ve ulusal aidiyet ve özgüven duygusu pekişmektedir. Özellikle savunma sanayiinde bu iki kavramın birlikte uygulanması son derece önemli bir gerekliliktir. Bir ürünün sadece yerli olması, savaş veya acil durumlarda kullanılabilirliğini garanti etmemektedir. İthal ara mallarına veya yazılımlara olan bağımlılık, ambargo, dış müdahale ya da teknik sınırlamalar gibi riskleri beraberinde getirebilmektedir.⁴³⁵ Benzer şekilde, yerli tasarıma sahip bir ürünün yurt dışında üretilmesi de stratejik zafiyet yaratabilmektedir.⁴³⁶ Bu nedenle “yerli ve millî üretim” terimi bir arada kullanıldığında hem üretim altyapısının ülkede bulunduğunu hem de ürün üzerindeki fikrî ve teknolojik kontrolün tamamen millî olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁷

Sonuç olarak, bu iki kavramın birlikte kullanılması yalnızca üretim kapasitesiyle değil, aynı zamanda bilimsel, teknolojik ve kurumsal gelişim ile doğrudan ilişkili olabilmektedir.⁴³⁸ Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma, güvenlik ve bağımsızlık hedeflerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

⁴³³ Richard Baldwin, & Philippe Martin, Agglomeration and Regional Growth, Ed: J. V. Henderson & J. F. Thisse, Handbook of Regional and Urban Economics, Cilt:4, Baskı:1, Elsevier, Amsterdam, 2004, ss. 2690.

⁴³⁴ Efe, a.g.e., ss. 138.

⁴³⁵ T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, Fusun Sarp Nebil, “Yerli”, “Millî”, “Yerli ve Millî” Kavramları Üzerine Bir Tartışma, 05 Haziran 2018, Erişim Tarihi: 22.04.2025, <https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/yerli-milli-yerli-ve-milli-kavramlari-uzerine-bir-tartisma.19840>

⁴³⁶ TASAV, Oğuz Yılmaz, Yerli ve Millî Nedir?, 05 Kasım 2018, Erişim Tarihi: 23.04.2025, <https://www.tasav.org/index.php/yerli-ve-milli-nedir.html>

⁴³⁷ SSB Kütüphane, TSSÖDYP Kodlandırma ve Sınıflandırma Bilgi Kitapçığı, Erişim Tarihi: 26.04.2025, https://tssodypwiki.ssb.gov.tr/index.php/Kodland%C4%B1rma_ve_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rma_Bilgi_Kitap%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1

⁴³⁸ MAKFED, “Türk Mali, Yerli Mali ve Yerli Üretim”, Erişim Tarihi: 26.04.2025, <https://www.makfed.org/TR,6055/turk-mali-yerli-mali-ve-yerli-uretim.html>

3.5. Türkiye’de Savunma Sanayiinin Gelişimi

Bu kısımda, Türkiye’de savunma sanayiinin gelişimi tarihsel dönemler çerçevesinde incelenmiştir. 1923-1949 döneminde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte savunma sanayiinin temelleri atılmış ve askeri üretim devlet teşebbüsleri üzerinden yürütülmüştür. 1950-1974 döneminde NATO üyeliği sonrasında dışa bağımlılık artmış, yerli üretim kapasitesi sınırlı kalmıştır. 1975-1985 döneminde Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında uygulanan ambargolar yerli üretim ihtiyacını artırmış ve sektörde kurumsal yapılanma süreci başlamıştır. 1986-2006 döneminde modernizasyon projeleri, özel sektörün katılımı ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı’nın çalışmalarıyla üretim kapasitesi gelişmiştir. 2007-2025 döneminde ise yerli ve milli savunma projeleri hız kazanmış, teknoloji geliştirme ve ihracat oranlarında artış sağlanmıştır. Ayrıca bu döneme ilişkin savunma harcamaları, üretim hacmi, ihracat rakamları ve yerli üretim oranları gibi göstergelerle sektörel gelişim nicel olarak değerlendirilmiştir.

3.5.1. 1923-1949 Yılları arasında Türk savunma sanayii

1923-1949 dönemine baktığımızda bu dönemde Türkiye’nin temel hedefi yeni devlet ve yönetimi güçlendirmektir. İlk yıllardan sonra, 29 Ekim 1923’te yeni hükümet, dikkatini ülkenin iç kesimlerine odaklamış ve reformların yerleşmesi için çalışmalar yapmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde birbirini izleyen savaşlar; Türkiye Cumhuriyeti’ni çökmüş bir ekonomik yapı ve tükenen insan kaynakları ile faaliyet göstermeye zorlamıştır. Mevcut kaynakların etkin kullanımı için dış politikada sınır ötesindeki gelişmelerden kaçınmak en önemli ilke olarak benimsenmiş ve savunma politikasındaki birincil öncelik ülkenin iç güvenliğini sağlamak olmuştur. Ayrıca, ülkenin komşu bölgesel güçlerle yaşadığı sorunlar, 1930’lara kadar Batı ülkeleriyle ilişkilerde korku ve belirsizliğin hâkim olmasına sebep olmuştur.⁴³⁹ Yerli üretim çalışmalarının yapıldığı bu dönemin en belirgin özellikleri, 1929 Ekonomik Bunalımının aynı dönemde yaşanmış olması, milli sanayi teşvikinin artması ve devlet müdahaleciliğidir. Savunma sanayii, bir bütün olarak endüstriyelleşme ve kalkınmanın önemli bir sektörünü oluşturmaktadır. Bu yüzden Türkiye’nin ilk döneminde sanayileşme hedefleri, devletin öncülüğü ve yönlendirmesiyle planlı bir şekilde gelişim sürecine girmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Uçar, a.g.e., ss. 30.

⁴⁴⁰ Yakup Evirgen, Kur Kapan(ma)sın, Çıra Yayınları, İstanbul, 2011, ss.16.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinimlerinin karşılanabilmesi için ivedilikle sanayi hamleleri atılmış, milli bir burjuvazinin oluşturulabilmesi adına Nuri Killigil, Şakir Zümre ve Nuri Demirbağ gibi dönemin önemli girişimcileri ortaya çıkmıştır. ⁴⁴¹

Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte İstanbul'dan Anadolu'ya getirilen makineler, usta ve zanaatkarlar, Anadolu'da var olan ve restore edilen; Ankara, Eskişehir, Konya, Erzurum ve Keskin'de kurulan küçük ve basit atölyelerde yaptıkları faaliyetlerle Kurtuluş Savaşı'nda elde edilen başarının en önemli faktörleri olmuşlardır. ⁴⁴² Aynı zamanda bu atölyeler Türkiye'deki ilk planlı ve ciddi savunma sanayiinin belkemiğini oluşturmuştur. 1921'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünün görevi, cumhuriyet döneminin başında savunma sanayiden sorumlu olmaktır. ⁴⁴³ Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne bağlı teşkilatların ya da mevcut dönemde açılan fabrikaların neredeyse tamamı milli üretimden çok yerli üretim faaliyetleri yapmıştır. Savunma Sanayiinin kurumsallaşma aşamasının dönüm noktası olarak kabul edilen Tophane-i Amire'nin kuruluşundan sonra 15 Mart 1950 tarihli 5591 sayılı kanunla Makine Kimya Endüstri Kurumu kurulmuş, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü de MKEK'e devredilmiştir. ⁴⁴⁴ Bu gelişmeyle birlikte savunma sanayiinde modern bir boyut kazanılmıştır.

1924'te Türk Tayyare Cemiyeti yeni ismiyle Türk Hava Kurumu kurularak, havacılık ve askeri alanda verim alınmak amaçlanmıştır. Fakat askeri havacılık sektörü için kurulan işletmelerin bir kısmının faaliyet alanı değişmiş, bir kısmının ise faaliyet süresi 10-20 yıl arası sürmüş ve kapatılmıştır. ⁴⁴⁵ Oysaki Airbus ve Boeing gibi şirketlerin hala faaliyete geçmediği bir dönemde, Nuri Demirağ'ın kurduğu şirketin ve Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi "TOMTAŞ"ın sürekliliğinin sağlanamaması, ülkemizdeki havacılık sektörü için olumsuz sonuçlara sebep olmuştur. Askeri havacılık sektöründe İngiltere ve ABD gibi alanında profesyonel olan ülkelerden lisanslar alınarak üretim yapılırken, Nuri Demirağ'a ait işletmelerde milli üretim faaliyetleri yapılmaya çalışılmıştır. ⁴⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra savunma sanayii için yapılan yatırımlar yerli sanayinin temelini oluşturacak adımların atılmasını sağlamış ve savunma sanayii

⁴⁴¹ Aziz Akgül, *Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayilerinin Yapısı*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987, ss.194.

⁴⁴² Sevda Lale, *Türkiye Savunma Sanayii Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, ss. 11.

⁴⁴³ Hüsnü Özlü, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayii'nin Gelişimi (1939-1990)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006, ss. 7.

⁴⁴⁴ Kurt, a.g.e., ss. 98.

⁴⁴⁵ Şehitoğlu ve Kurt, a.g.e., ss. 53.

⁴⁴⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss.121.

harcamaları devlet bütçesinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.⁴⁴⁷ 1920’li yıllarda Türkiye ekonomisinde özel sektörü baz alan bir model oluşturulmak isterken, 1929’da Wall Street Borsası’nın çöküşüyle başlayan küresel ekonomik kriz tüm dünyayı sarsmış ve ülkelerin ekonomiye karşı tutumunu değiştirmiştir. Küresel ekonomik krizin ardından Türkiye’de daha çok iç ve dış pazarlara odaklanılmıştır. Bölgelerin tarım ekonomisinden, şehir ekonomisine kadar tüm zorlukları göz önünde bulundurulmuş ve sanayileşme stratejisinin devlet eliyle ilerlemesine karar verilmiştir. Türkiye ekonomisi, dışarıya kapalı ve merkezîyetçi bir ulusal endüstriyelleşme girişimi sürecine dahil olmuştur.⁴⁴⁸ Türkiye, II. Dünya Savaşı dönemi sırasında silahlı tarafsızlık politikası izleyerek ülkeyi savaşın yıkımlarından korumaya çalışmıştır. 27 Şubat 1945 tarihinde Türkiye’nin savunma çabalarını güçlendirmek için “Ödünç Ver ve Kirala Anlaşması” imzalanmış ve bu anlaşma kapsamında ABD, Türkiye’ye 100 milyon dolarlık savaş malzemesi temin etmiştir.⁴⁴⁹ 1947-1949 yılları arasında Türkiye’ye Truman Doktrinin içeriğinde bulunan askeri donanım yardımını da içerisine dahil ettiğimizde Amerikan desteği 152,5 milyon dolara kadar çıkmıştır. Bu yardımın 147,5 milyon doları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyon çalışmaları için ayrılmıştır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Levent Kalyon, Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, ss. 85.

⁴⁴⁸ Şevket Pamuk, Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, ss.188.

⁴⁴⁹ İsmail Soysal, Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975), İstanbul İSİS, İstanbul, 1997, ss.3.

⁴⁵⁰ Barış Ertem, Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, ss.390.

Tablo 3.2 1923-1949 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii İşletmeleri

SIRA NO	KURULUŞ TARİHİ	KURULUŞ YERİ	İŞLETME ADI	SEKTÖR BİLGİSİ
1	1924	Ankara	Ankara Marangoz Fabrikası	Silah ve Mühimmat
2	1925	Ankara	Silahtarağa Fişek Fabrikası	Silah ve Mühimmat
3	1925	İstanbul	Şakir Zümre Uçak Bombası ve Silah Fabrikası	Silah ve Mühimmat
4	1926	Kayseri	Kayseri Uçak Fabrikası	Havacılık Sanayii
5	1926	Eskişehir	Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası	Havacılık Sanayii
6	1928	Ankara	Gazi Fişek Fabrikası	Silah ve Mühimmat
7	1928	Kırıkkale	Pirinç Döküm ve Haddehanesi	Silah ve Mühimmat
8	1929	Kırıkkale	Kırıkkale Topçu Mühimmat Fabrikası	Silah ve Mühimmat
9	1930	İstanbul	Nuri Killigil Silah Fabrikası	Silah ve Mühimmat
10	1931	Ankara	Kayaş, Kapsül ve Mermi Fabrikası	Silah ve Mühimmat
11	1932	Kırıkkale	Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi	Makine ve Teçhizat İmalatı
12	1934	Kırıkkale	Kırıkkale Tüfek Fabrikası	Silah ve Mühimmat
13	1935	Ankara	Mamak Gaz Maskesi Fabrikası	Makine ve Teçhizat İmalatı
14	1943	Ankara	Elmadağ Barut Fabrikası	Silah ve Mühimmat
15	1936	İstanbul	Nuri Demirağ Uçak Fabrikası	Havacılık Sanayii
16	1937	Kırıkkale	Kırıkkale Nitroselülozlu Barut Fabrikası	Silah ve Mühimmat
17	1938	Kırıkkale	Kırıkkale Dişli Fabrikası	Makine ve Teçhizat İmalatı
18	1938	Erzurum	Erzurum Silah Fabrikası	Silah ve Mühimmat
19	1940	Ankara	THK Etimesgut Uçak Fabrikası	Havacılık Sanayii
20	1945	Ankara	THK Gazi Uçak Motoru Fabrikası	Havacılık Sanayii

Kaynak: Yasin Şehitoğlu & Enes Kurt, Türk Savunma Sanayii Tarihi (1834-2020) Dönemler ve Aktörler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, ss.192-193-194.

Tablo 3.2, 1923-1949 yılları arasında kurulan savunma sanayii kuruluşlarını göstermektedir. Tabloya göre, 1923-1949 dönemi arasında verilerine ulaşılan 20 adet savunma sanayii şirketi olduğu görülmektedir. Bu işletmelerin 16 tanesi Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşmenin yoğun olduğu İstanbul'un⁴⁵¹ dışında olmak üzere; 6 tanesi Kırıkkale'de, 8 tanesi Ankara'da ve 1'er adet olmak üzere Kayseri, Erzurum ve Eskişehir'de kurulmuştur. Kuruluşların Ankara ve Kırıkkale'de yoğunlaştığı görülmektedir.

Askeri havacılık sektörüne ait 5 adet işletme kurulurken aynı zamanda 3 adet makine ve teçhizat, 12 adet silah ve mühimmat sektörüne ait işletme kurularak bugünkü askeri havacılığın temeli atılmış ve MKEK'in altyapısı oluşturulmuştur. Kuruluşların büyük çoğunluğunun silah-mühimmat ve havacılık sanayii alanında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Silah ve mühimmat fabrikaları, özellikle 1920'ler ve 1930'larda yaygın olarak kurulmuştur. Havacılık sektörü ise 1926 yılından itibaren gelişmiş ve buna bağlı olarak 1940 yılında Ankara'da uçak ve uçak motoru fabrikaları kurulmuştur. İşletmelerin kurulurken Anadolu'ya dağıtılmasının sebeplerinden birisi, Anadolu'nun gelişmemiş illeri ile kuzeybatının gelişmiş illeri arasındaki açığı kapatabilmek ve silahsız bir durumda olan boğazlara olası bir İtalyan işgalinin önlemektir.⁴⁵²

Sonuç olarak; 1923-1949 yılları, Türkiye'nin savunma sanayi alanında kuruluşunu güçlendirmeye, yerli üretim bilincini artırmaya ve stratejik bağımsızlık hedefinin altyapısını oluşturmaya yönelik bir geçiş dönemi olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde açılan askeri fabrikalar ve özel girişimlerin çabaları sayesinde mühimmat, hafif silahlar ve uçak üretiminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.⁴⁵³ Fakat, II. Dünya Savaşı sonrasındaki jeopolitik gelişmeler ve dışa bağımlı askeri yardımlar, bu çabaların devamını engellemiştir.

3.5.2. 1950-1974 Yılları arasında Türk savunma sanayii

1947 yılında Truman Doktrini yardımları alan ve 1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, Batı'nın siyasi ve askeri yapısıyla bütünleşmeye başlamıştır. Fakat bu tarihten sonra, savunma alanındaki politikalarını serbest olarak planlama ve uygulama becerisini yitirmiştir.⁴⁵⁴ Türk Savunma Sanayi'nin gelişim göstermesinde mühim bir yeri olan

⁴⁵¹ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 52.

⁴⁵² Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, ss.140.

⁴⁵³ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 58.

⁴⁵⁴ Kurt, a.g.e., ss.99.

Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'nun, bahsi geçen dönemde faaliyete geçen işletmelerin temeli üzerine kurulması, savunma sanayiinde bir dönüm noktası olmuştur. MKEK, yurt dışından döviz karşılığında ithal edilen her türlü savunma silahının üretimini yaparak ülke ekonomisine destek olmasının yanı sıra bu sektörde kullanılan dövizin diğer ekonomik sektörlerle aktarılmasına da katkı sağlamıştır. Fabrikalarında binlerce işçi çalıştırarak istihdam oranını artırması, tesislerinin yoğun olarak bulunduğu Ankara ve Kırıkkale gibi şehirlerde ekonomik büyüme ve canlanmaya katkı sağlamıştır.⁴⁵⁵

1950'lerden sonra NATO üyelerinin ve özellikle Amerika'nın askeri alandaki yardım ve kredileriyle ilerleme göstermesine bağlı olarak savunma sanayii kuruluşlarını çağdaşlaştırma girişimleri durgunlaşmış ve ülke finansal açıdan bunalıma girmiştir.⁴⁵⁶

1961 yılında liberal ekonomiye yönelik planlı ve dikkatli bir yaklaşım sergilenmesiyle ekonomi politikasının temelini ithal ikameci sanayileşme oluşturmuştur. Bu dönemde Amerikan ve Avrupa firmalarıyla ortaklık yaparak oligopoller dış rekabetten etki görmeyecek bir pazar oluşturabilmek için üretim yapmaya teşvik etmiştir.⁴⁵⁷ 1970'li yıllarda meydana gelen petrol krizleriyle birlikte Türk sanayisinde üretim durgunluk sürecine girmiş ve benimsenen bu politika, piyasadaki döviz talebini ve ithalat oranını azaltamamıştır.⁴⁵⁸ Ekonomik açıdan, Cumhuriyet'in kuruluş yılları ile 1950-1974 arasında incelenen süreç karşılaştırıldığında bahsi geçen yıllarda insan kaynakları daha gelişmiş bir durumdadır. Bununla birlikte Kore Savaşı'nın etkisiyle birlikte küresel ölçekte tarımsal hammadde ücretlerinde ve Türkiye'nin ihracat kazancında bir artış meydana gelmiştir. Menderes hükümetinin aktif olduğu bu dönemde daha çok tarım ve alt yapıya yatırımlar yapılmıştır.⁴⁵⁹

Türkiye'de Askeri Fabrikalar Kurumu 1950'li senelere kadar Türk Savunma Sanayii'nin temelini oluşturmuştur. Marshall Yardımları, savunma sanayisini çıkmaza sürüklemiş ve birçok fabrika belirlediği hedeflerin dışında faaliyet yapmıştır. Uçak üretimi ve ihracatı yapabilen bir işletme tekstil fabrikasına, top üretimi yapan bir işletme teçhizat fabrikasına, tüfek üretimi yapan bir işletme av çiftesine, gaz maskesi üretimi yapan bir işletme sayaç fabrikasına dönüşmüştür.⁴⁶⁰ Bu değişim, savunma endüstrisinin dışarıdan gelen yardımlara olan bağıllığının yalnızca teknik değil, stratejik bir zayıflık yarattığını

⁴⁵⁵ Nadir Yurtoğlu, Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt:16, Sayı:31, 2017, ss. 103-104.

⁴⁵⁶ Oktay Yenal, Cumhuriyet'in İktisat Tarihi, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, ss.

⁴⁵⁷ Eric Jan Zürcher, Savaş, Devrim ve Ulusallaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 306.

⁴⁵⁸ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss.61.

⁴⁵⁹ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 60.

⁴⁶⁰ Bulut, a.g.e., ss. 6.

göstermiştir. Kriz dönemlerinde dışa bağımlılığın savunma yeteneklerini nasıl etkilediği, ilerleyen yıllarda yaşanacak ambargo deneyimleriyle daha fazla ortaya çıkarmıştır.

1950 ve 1974 yılları arasındaki süreçte hazırlanan politikalar, savunma sanayiinin iletiletilmesinin aksine ithalat ve dışarıdan yardım alınması üzerinedir. Soğuk Savaşla birlikte dünya genelinde ortaya çıkan askeri ve politik bloklaşma yüzünden Türkiye savunma gereksinimlerini NATO'dan karşılamıştır.⁴⁶¹ Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke içerisindeki üreticiden alım talebi azalarak askeri işletmelerin kar oranının düşmesine ve devlet bütçesine yük olmasına sebebiyet vermiştir.

Askeri yardımların ortaya çıkardığı etkilerden birisi de sanayileşme olmuştur. İlk kez milli motor üretiminin gerçekleştiği, İstanbul'da 1956 yılında kurulan Gümüş Motor Fabrikası, 250 civarında sanayi parçasının üretimini gerçekleştirmiştir. 1960'lı yıllarda savunma sanayinin tedarik politikası, Necmettin Erbakan'ın genel müdürlüğünü yaptığı fabrikada, o dönemin Türk Silahlı Kuvvetler Lojistik Komutanı Muzaffer Alankuş Paşa ile arasında geçen diyalog incelendiğinde görülebilir. Erbakan ithal olarak temin edilen pistonların üretimini kendi fabrikalarında yapabileceklerini söylemesi üzerine Alankuş Paşa Amerikan yardımlarından yararlanabilmek için pistonları Amerika'dan ithal etme şartı olduğunu söylemiştir.⁴⁶² 1960'lı yıllardan sonra savunma sanayiye ikame değişikliği politikası etkilemiştir. 1975'te Kıbrıs sorunu sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun en önemli sonuçlarından birisi, milli savunma sanayiinin genişletilmesi ve geliştirilmesi için planlama yapmak olmuştur. Kıbrıs Barış Harekati'nda askerlerin iletişim kurarken yaşadığı sorunların çözümü için ASELSAN'ın kurulması devletin savunma sanayii alanına önem vermeye başladığının göstermektedir.⁴⁶³ Bu olay, ilerleyen yıllarda 1980'lerde kurulacak olan Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) gibi kuruluşların ortaya çıkmasının zihinsel ve yapısal altyapısını hazırlamıştır.

Milli silah üretiminin yapılmasının temel hedefi, askeri alanda bağımsız olma düşüncesidir.⁴⁶⁴ Bu bağlamda dönemin temel karakteristik yapısı; askeri fabrikaların Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT) dönüştürülerek satıcı ve alıcıların ayrıldığı, uzmanlaşma ve kalite kontrol mekanizmasının daha iyi şekilde tesis edildiği ve rekabetsiz bir ortam şeklindedir.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 62

⁴⁶² Necmettin Erbakan, Davam, Yeni Devir Matbaacılık, Ankara, 2018, ss. 10-11.

⁴⁶³ Hacim Kamoy, Bir İdealden Gerçeğe, Devran Matbaacılık, Editör: Aytekin Ziyilan, 2. Baskı, Ankara, 2005, ss.28.

⁴⁶⁴ Selami Sezgin, Country Survey X: Defence Spending in Turkey, Defence Peace Economics, Sayı:8, 1997, ss. 394.

⁴⁶⁵ Osman Gür, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998, ss. 49.

15 Mart 1950 tarihinde askeri fabrikalar, kuruluşu Kamu İktisadi Devlet Teşekkülü şeklinde olan MKEK altında birleştirilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı yapısında 1954'te kurulan Ar-Ge Dairesi Başkanlığıyla, TSK'ya ait silahların, araç ve gereçlerin geliştirme-iyileştirme çabaları gündeme alınmıştır. Türkiye'ye 1963-1967 yıllarındaki Kıbrıs krizleri ve 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatının sonucunda ambargo uygulanması, milli savunma sanayii oluşturmada gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1970'te Savunma Sanayii ve Teknik Hizmetler Dairesi Başkanlığı'nın kurulmasıyla birlikte de savunma sanayiinin geliştirilmesi tekrardan gündeme gelmiştir Bunun üzerine MG-3 ve G-3 tüfeklerinin MKEK de üretilmesi için Almanya'dan lisanslarının alınması izlenen bu politikanın en büyük göstergeleridir.⁴⁶⁶

Dönemin şartlarına çerçevesinde ülke içerisindeki kaynakların, kuruluş veya kurumların yaptığı üretimin cinsi, miktarı ve özellikleri bilinmemekle birlikte, aynı zamanda girişimci kesiminin savunma sanayindeki pazar alanını kısıtlı ve riskli görmesi sebebiyle özel sektör savunma sanayiye karşı mesafeli olmuştur.⁴⁶⁷ Bu temkinli yaklaşım, yalnızca pazarın dar ve tehlikeli algılanmasından değil, aynı zamanda devletin bu sektörde özel sektöre yeterli teşvik ve destek sistemleri kurmasından kaynaklanmaktadır. Girişimcilik kapasitesine rağmen, uzun bir süre boyunca devletin öncülüğü olmaksızın sürdürülebilir bir özel savunma sanayi yapısı oluşmamıştır. Bahsi geçen dönem aralığında kurulan TÜBİTAK-SAGE, TUSAŞ VE TÜBİTAK-BİLGEM gibi işletmelerin temeli genellikle savunma sanayii üzerine faaliyet göstermiştir. BMC, Mercedes-Benz ve Otokar gibi kara sektöründe başarılı olan işletmelerde bu dönemde faaliyete geçmiştir.⁴⁶⁸ 1974 sonrasındaki ambargo dönemi, Türkiye'nin dışa bağımlı savunma stratejilerinin dönüm noktalarından biri haline gelmiştir. Bu süreç, yerli ve milli savunma üretiminin sadece ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda ulusal güvenlik açısından da önemli olduğunu ifade eden bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönem, Türk savunma sanayisinde düşünsel bir değişimin gerçekleştiği, kamu ve özel sektör iş birlikleri ile yapısal reformların önem kazandığı bir geçiş süreci olarak nitelendirilebilmektedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 62.

⁴⁶⁷ Suat Söylükaya, Türkiye'de Milli Harp Sanayii, Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri, Ankara, 2-3-4 Ocak 1975, ss. 89.

⁴⁶⁸ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 62.

⁴⁶⁹ Sezgin (1991), a.g.e., ss. 381-409.

Tablo 3.3 1950-1974 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii İşletmeleri

SIRA NO	KURULUŞ TARİHİ	KURULUŞ YERİ	İŞLETME ADI	SEKTÖR BİLGİSİ
1	1950	Ankara	MKEK	Silah ve Mühimmat
2	1950	İstanbul	Anadolu Tersanesi (ADİK)	Gemi İnşa
3	1952	Kırıkkale	İbrahim Örs Döküm ve Sanayii Ticaret A.Ş.	Makine ve Teçhizat İmalatı
4	1963	İstanbul	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayii A.Ş.	Kara Sistemleri
5	1964	İzmir	BMC Sanayii ve Ticaret A.Ş.	Kara Sistemleri
6	1967	İstanbul	Mercedes-Benz Türk A.Ş. (Otomarsan)	Kara Sistemleri
7	1967	İstanbul	NETAŞ	Yazılım-Elektronik
8	1969	İstanbul	Pendik Tersanesi (İstanbul Tersanesi Komutanlığı)	Gemi İnşa
9	1969	İstanbul	Kalekalıp Makine ve Kalıp Sanayii A.Ş.	Silah ve Mühimmat
10	1970	Düzce	Sarsılmaz Silah Sanayii	Silah ve Mühimmat
11	1971	Ankara	ELSİS A.Ş.	Yazılım-Elektronik
12	1972	Ankara	TÜBİTAK SAGE	Silah ve Mühimmat
13	1972	Ankara	TÜBİTAK BİLGEM	Yazılım-Elektronik
14	1972	İstanbul	Sedef Gemi İnşaatı A.Ş.	Gemi İnşa
15	1973	Ankara	TUSAŞ	Havacılık Sanayii
16	1974	Ankara	HST Otomotiv İmalat Sanayii ve Ticaret A.Ş. (HEMA)	Kara Sistemleri

Kaynak: Yasin Şehitoğlu & Enes Kurt, Türk Savunma Sanayii Tarihi (1834-2020) Dönemler ve Aktörler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, ss.194-195-196-197.

Tablo 3.3, 1950-1974 yılları arasında kurulan savunma sanayii kuruluşlarını göstermektedir. Tabloya göre, bir önceki dönemde bulunmayan Yazılım ve Elektronik alt sektörü alanında 3 tane işletme kurulmuştur. Kara Sistemlerinde 4 adet, Silah ve Mühimmatta 4 adet, Gemi İnşada 3 adet; Havacılık, Makine ve Teçhizat sektörlerine de ait birer adet olmak üzere işletme bulunmaktadır. Bu dönemde açılan işletmelerden 6

tanesi Ankara'da, 7 tanesi İstanbul'da olmak üzere; Kırıkkale, Düzce ve İzmir'de de birer adet işletme kurulmuştur. Bu dönemde özel sektörün desteklenmesiyle devlet işletmelerinin yanında özel sektör işletmeleri de önemli bir yer tutmuştur. Önceki döneme kıyasla, özel sektörün savunma sanayii alanına daha aktif katkıda bulunmuştur.⁴⁷⁰

Savunma sanayii alanındaki özel sektör girişimcilik sorunun çözümüne yönelik Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları kurulmuştur.⁴⁷¹

Sonuç olarak; 1950–1974 yılları, Türk savunma sanayii için dışa bağımlılığın arttığı, yerli üretim kapasitesinin gerilediği ve sanayi politikalarının dış yardımlara bağlı hale geldiği bir duraklama dönemi olarak dikkat çekmektedir. NATO'ya katılışla birlikte başladığı kabul edilen Amerikan askeri yardımları ve Marshall Planı çerçevesindeki destekler, kısa vadede savunma gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olsa da uzun vadede yerli üretimi teşvik etmekten çok ithalata dayalı bir tedarik anlayışının benimsenmesine sebep olmuştur.⁴⁷² 1950 yılında kurulan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), önceki girişimleri tek bir çatı altında birleştirmiş ve ileriki dönemler için sürdürülebilir bir savunma sanayi alt yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır.⁴⁷³ Bu dönemin en kayda değer sonucu, sınırlı kaynaklara rağmen yerli ve milli üretim anlayışının savunma politikalarının merkezine oturtulmuş olmasıdır.

Askerî Fabrikalar gibi yerli üretim tesisleri faaliyet alanlarını değiştirerek, uçak ve mühimmat üretebilen fabrikalar farklı sektörlerle yönlendirilmiştir.⁴⁷⁴ Ekonomik açıdan, ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmış olsada, 1970'lerde yaşanan petrol krizleri ve döviz sıkıntıları bu modeli sürdürülemez hale getirmiştir.⁴⁷⁵ Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında uygulanan silah ambargosu, Türkiye'nin askeri alandaki dışa bağımlılığının ciddi bir tehdit oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu dönemin sonunda, ASELSAN'ın kuruluşu gibi girişimlerle milli savunma sanayi bilincinin yeniden oluşmaya başladığı ve 1980 sonrası yapısal dönüşümlerin temellerinin atıldığı görülmektedir.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 61.

⁴⁷¹ Turhan Olcay, Türkiye'de Milli Harp Sanayii (Tebliğ Tartışma), Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri, Ankara, 2-3-4 Ocak 1975, ss.100

⁴⁷² Latif Pınar, Türkiye'nin Savunma Sanayii Alanındaki Gelişiminin Türk Dış Politikasına Olan Etkisi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, Sayı:4, 2018, ss. 2350.

⁴⁷³ Yurtoğlu, a.g.e., ss 103-104.

⁴⁷⁴ Hüsnü Özlü, Türkiye'de Savunma Sanayi Gelişim Tarihi İçinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Kuruluş Dönemi Faaliyetlerinin Analizi, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt:18, Sayı:1, Mayıs 2019, ss. 182.

⁴⁷⁵ Zürcher, a.g.e., ss. 306.

⁴⁷⁶SSB, Savunma Sanayimiz Tarihçesi, Erişim Tarihi:14.03.2025, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>

3.5.3. 1975-1985 Yılları arasında Türk savunma sanayii

1970’li yıllar süresince meydana gelen petrol krizleri, işçi maliyetlerinin artması ve politik sorunlar yüzünden dünyanın küresel krize girmesiyle ekonomi sisteminde yapısal değişimler meydana gelmiştir. Bu yapısal dönüşüm, Türkiye’nin dışa bağımlı ekonomik yapısını daha da kırılgan hale getirmiş; ithal ikameci modelin sürdürülebilirliği tartışılır olmuştur. Değişikliklerle birlikte dünya ekonomik sistemi; sanayileşmiş merkez ülkelerin, çevre ve yarı çevre niteliğindeki gelişmekte olan ülkelere temin edeceği hammaddeyi işleyerek öteki merkez ve çevre ülkelere pazarladığı sistem halinden üretimin tüm dünyaya yayıldığı ve parçalandığı bir sisteme dönüşmüştür.⁴⁷⁷

Türkiye’de bu dönemde ithal ikameci sanayii modelinin ikinci evresi yaşanmıştır. Yoğun bir şekilde üretim yapan, temel tüketim ürünü üreten sektörlerin yurt içerisinde ikamesine yönelim gerçekleşerek öncülüğünü kamu sektörünün çektiği yatırım programı devreye girmiştir.⁴⁷⁸ Türkiye ekonomisinde dönüm noktası niteliğinde olan “24 Ocak Kararları” ile Türk ekonomisinin uluslararası yeni iş bölümü içerisindeki yerinin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye, neoliberal ekonomi modeli olarak adlandırılan bu dönemde kalkınma stratejisini sanayileşme çizgisinden kaydırarak küresel ekonomi içerisinde rant gelirleri ile eklemlenen hizmet sektörüyle katma değeri düşük ve basit teknolojiye dayanan taşeron sanayi inşasına girişmiştir.⁴⁷⁹

24 Ocak Kararlarının hedefi ihracata ve piyasaya önem veren bir ekonomi oluşturmaktır. Bu kararlarla birlikte Türkiye’nin savunma sanayiinde de dışa açık üretim yapıları teşvik edilmiş, ancak yüksek teknoloji ürünlerinde dışa bağımlılık devam etmiştir. Türk Savunma Sanayiinde kurumsal anlamda milli ve yerli üretim gerçekleştirebilmek için önemli adımlar atılmış, dönemin politikacılarından bir önceki dönemde ortaya çıkan askeri bağımsızlık fikri destek görmüştür.⁴⁸⁰

1985 yılı, Türkiye’de savunma sanayisinin temellerinin atıldığı ve stratejik hedeflerin belirlendiği kritik bir dönemdir. Bu dönemin başlangıcı olarak belirlenmesinin temel nedeni, Johnson Mektubu (1964) ve Kıbrıs Barış Harekatı (1974) sonrası savunma malzemeleri tedarikinde karşılaşılan sorunlar sonrasında Türkiye’nin milli savunma sanayiinde daha sistemli ve kurumsal bir yaklaşım getirmesiyle ilgilidir.⁴⁸¹ Türk Silahlı

⁴⁷⁷ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 65.

⁴⁷⁸ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., 66.

⁴⁷⁹ Mehmet Zencirkıran, 1980’li Yıllarda Türkiye’de Ekonomide Yaşanan Değişimler, “İŞ, GÜÇ” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2018, ss. 145.

⁴⁸⁰ Pamuk, a.g.e., ss. 265.

⁴⁸¹ Uğur Ermiş, 1919-1947 ve 1985-2004 Dönemlerinde Türk Savunma Sanayii Kurma Girişimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, KAÜİBFD, Cilt:14, Sayı:27, 2023, ss.444.

Kuvvetlerinin gereksinimlerinin karşılanabilmesi adına yeni bir sanayi modeli aranmıştır. Kurumsal yapılanma ve destek mekanizmaları, bu dönemin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Özal döneminde 1983 yılında TSK'nın her türlü harp silah, mühimmat yedek parçaların üretimi, ilaçların ve ilaç hammaddelerinin üretimi gibi ihtiyaçlarının karşılanması için Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur.⁴⁸² Fakat bu kuruluşun yetersiz kalması sebebiyle 7 Kasım 1985 tarihinde 3238 sayılı Kanun ile Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) faaliyete geçmiştir. SAGEB'in esas hedefi, modern savunma sanayisini geliştirmek, sektörü bir araya getirmek ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) modernizasyonunu gerçekleştirmektir.⁴⁸³ Bu düzenleme, Türk savunma sanayisi açısından son derece başarılı bir adım olarak görülmüştür.⁴⁸⁴ 1989 yılında, 390 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile SAGEB, Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) haline gelmiştir.⁴⁸⁵ 2017 yılında yapılan referandumdan sonra anayasal düzenlemelerle önce Cumhurbaşkanlığına daha sonra 2018 yılında 703 sayılı kanunla T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı adı altında tekrardan düzenlenmiştir.⁴⁸⁶

1980'li yıllar Türk savunma sanayisinin toparlanmaya başladığı, teknoloji ve tasarım kazanımı elde etme eğiliminin canlanmaya başladığı bir dönemdir. 21. yüzyılda Türk savunma sanayisinin temel platformlarına ek olarak alt sistemler, elektronik, otomotiv ve bilişim sektörlerinde, teknoloji ve tasarım kazanımında mühim gelişmeler gözlemlenmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi, tedarik politikasında baz alınan ve uygulanmak istenen milli ve yerli ana yüklenici kullanma ilkesidir. 1980'lerin sonlarına doğru savunma stratejisinde “yetenek merkezli” planlamaya geçiş, milli savunma sanayii kapasitesinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir.⁴⁸⁷

Türk sanayisinde bu alanlarda özgün tasarım çözümleri ve teknolojileri önem kazanmıştır. Yabancı lisansa sahip olan montaj ve üretim faaliyetleri özgünleşmiş ve üretimlerde AR-GE'ye ağırlık verilmiştir. Bu konunun gelişim sürecine en büyük katkı, ülke içerisinde gelişmekte olan ulusal çözüm ve özgün ihtiyaçların Türk Savunma Sanayii tarafından karşılanacak olmasına karşı duyulan güvendir.⁴⁸⁸ Bu döneme özel sektör firmaları damgasını vurmuş ve sektördeki payları oldukça artmıştır. Ancak bu gelişmelere

⁴⁸² T.C. Resmi Gazete, Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18225 Mükerrer, 18 Kasım 1983.

⁴⁸³ Erdinçler, a.g.e., ss. 123.

⁴⁸⁴ Ermiş, a.g.e., ss. 196.

⁴⁸⁵ Erdinçler, a.g.e., ss. 123.

⁴⁸⁶ Kurt, a.g.e., ss. 102.

⁴⁸⁷ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 69.

⁴⁸⁸ Bulut, a.g.e., ss. 8.

rağmen, kritik teknolojilere erişimdeki sınırlılıklar, nitelikli insan kaynağı ihtiyacı ve lisans bağımlılığı gibi yapısal sorunlar, sektörün gelişimini uzun süre sınırlamıştır. Bu koşulların öne çıkan iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi 1984 yılında başlayan “Offset Uygulamaları”⁴⁸⁹ iken, ikincisi ise inşaat sektöründen savunma sanayine yatırım yapan firmalar olmuştur.

SAGEB’in oluşturulması ile Türkiye, savunma sanayisini sadece ithalata dayanmaktan çıkarak; lisanslı üretim, teknoloji transferi ve ortak üretim gibi yöntemlerle kapasite artırmaya yönelik bir strateji benimsemiştir. Bu dönemde uygulanan “offset” politikası, yalnızca ekonomik kazanç sağlamanın ötesine geçerek yerli sanayinin teknoloji ve deneyim kazanımlarına destek olarak üretim kültürünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.⁴⁹⁰ Offsette kazanılan teknoloji ile 2000’li yıllarda başlatılan yerli projeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Göktürk Gözlem Uydusu,
2. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı’nın sorumluluğu olduğu aynı zamanda, HAVELSAN ve ASELSAN ve Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Tic. A.Ş.’nin müdahili olduğu Mil-Gem projesi,
3. Milli Torpido Geliştirme
4. Türk İHA’ları,
5. Simülatörler,
6. Altay’ın yükleniciliğinde yürütülen milli tank projesi olan ALTAY,
7. C-130 modernizasyonu,
8. MKEK ve Kalekalıp’ın dahil olduğu Milli Piyade Tüfeği.⁴⁹¹

1950-1974 yıllarında yaşanan sektörel kriz deneyimleri, devlet yetkililerini harekete geçirmiştir. İlk kez 1984 yılında offset uygulamalarına bağlı olarak yabancı firmalarla projeler yürütülmüş veya yabancı firmalara ortak olunarak üretim gerçekleştirilmiştir. Amerikan şirketi FMC ile Nurol Holding’in ortaklaşa kurduğu FNSS, kuruluşundan bu yana Türk Silahlı Kuvvetleri’ne yaklaşık 1700 zırhlı araç tedarik etmiştir.⁴⁹² Bu

⁴⁸⁹ Offset işlemleri, alıcının bakış açısından incelendiğinde, bir işlem sonucu elde edilen avantajların başka bir işlemle dengelenmesi amacıyla gerçekleştirilen; alım veya ihale neticesinde diğer tarafa sunulan faydanın kısmen ya da tamamen geri kazanılmasına yönelik yapılan uygulamalardır. Satıcı perspektifinden offset, büyük ölçekli ihalelerin kazanılmasında siyasi ve ekonomik kazançlar sağlayan bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Uygun altyapının mevcut olduğu veya kurulabildiği durumlarda, offset uygulamaları satıcıya kalıcı bir pazar imkanı tanımaktadır. Ancak, satıcı açısından offset, genellikle geleneksel ticaret yöntemlerinin dışında kalan ve çoğu zaman zorunlu nedenden kaynaklanan taahhütler ve ek yükümlülükler olarak da görülmektedir. Offset uygulamalarının ana sebebi, diğer karşılıklı ticaret biçimlerinde olduğu gibi, doğrudan ticaretin mümkün olmadığı hallerde "ticaretsizlik" durumuna alternatif bir çözüm sunmasıdır. Uluslararası alanda "offset" ya da "compensation" terimleriyle tanımlanan bu telafi edici ticaret ve üretim uygulamalarını, global ticaret yapısı içinde iş birliğini sürdürebilir hale getirmek amacıyla geliştirilen çözümler arasında bulunmaktadır. TÜSİAD, Türk Savunma Sanayisinde “Offset” Uygulamaları, Aralık, 1999, ss. 16.

⁴⁹⁰ Zeynep Akalın & Nadir Bıykoğlu, Türk Savunma Sanayii Tarihi, İmge Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 167.

⁴⁹¹ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss. 70.

⁴⁹² Kurt, a.g.e., ss. 103.

uygulamalarla birlikte, savunma sanayiinde bilgi transferi ve yerli üretim kapasitesi artırılmış; özel sektör aktörleri daha aktif roller üstlenmeye başlamıştır.

Türkiye'de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra inşaat sektörü gelişim göstermeye başlamıştır. 1950 ve 1970 yılları arasındaki süreçte Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı ülkelerin yardımı ile bu alanda büyük şirketler kurulmuştur. 1973-1979 yıllarında Türkiye ekonomisi, Amerikan ambargosu yüzünden çıkmaza girmiş; ülke azalan ihracat, artan ithalat, dış borçlar ve yüksek enflasyon ile yüzleşmiştir. Askeri darbe sonrası uygulanan kalkınma programları sayesinde Türk sanayisinin başarısı artmış ve 1980-1987 yılları arasında inşaat sektöründe gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde inşaat sektöründeki firmalar holding haline dönüşmüş ve diğer sektörlerle yatırım yapmaya başlamıştır. Bu dönemde inşaat sektörünün en büyük 30 şirketi sıralamasında 4. sırada yer alan STFA ve 8. sırada yer alan Nurol Holding, savunma sanayi alanına yatırımlar yapmıştır.⁴⁹³ Özellikle 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Türkiye'ye yönelik uygulanan silah yasakları, savunma sanayisinin yerli temellere göre kurulmasının gerekliliğini net bir şekilde göstermiştir. Kıbrıs Harekâtı ve ardından gelen ABD silah ambargosu, Türkiye açısından stratejik özerklik ihtiyacını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu olayların ardından, milli savunma sanayisini ilerletme çabaları hızlanmış ve bu alandaki çalışmalar 1974 yılından itibaren belirgin bir artış göstermeye başlamıştır.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss.71.

⁴⁹⁴ SSM, Savunma Sanayinin Dünü Bugünü ve Yarını, s.38.

Tablo 3.4 1975-1985 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii İşletmeleri

SIRA NO	KURULUŞ TARİHİ	KURULUŞ YERİ	İŞLETME ADI	SEKTÖR BİLGİSİ
1	1975	Ankara	ASELSAN	Yazılım-Elektronik
2	1975	Ankara	Küçük pazarlı Havacılık ve Uzay	Havacılık Sanayii
3	1976	Ankara	MKEK Roket Fabrikası	Silah ve Mühimmat
4	1976	Ankara	PETLAS Lastik Sanayii	Kara Sistemleri
5	1976	Ankara	MKEK Çankırı Silah Fabrikası	Silah ve Mühimmat
6	1978	İzmir	ASMAŞ	Kara Sistemleri
7	1978	İstanbul	Kösedağ Tel Örmek A.Ş.	Makine ve Teçhizat İmalatı
8	1979	Ankara	Barış Savunma Endüstrisi A.Ş.	Yazılım-Elektronik
9	1979	Balıkesir	İşbir Elektrik Sanayii A.Ş.	Yazılım-Elektronik
10	1979	İzmir	HMS Makine	Makine ve Teçhizat İmalatı
11	1980	İstanbul	İstanbul Tersanesi	Gemi İnşa
12	1980	İstanbul	DEARSAN Tersanesi	Gemi İnşa
13	1981	Kayseri	ASPILSAN	Makine ve Teçhizat İmalatı
14	1982	Ankara	HAVELSAN	Yazılım-Elektronik
15	1982	Kocaeli	Gürdesan Gemi Makine Denizcilik San. Tic. A.Ş.	Gemi İnşa
16	1984	İstanbul	Baykar Makine	Havacılık Sanayi
17	1984	Ankara	TAI (TUSAŞ)	Havacılık Sanayi
18	1985	Eskişehir	TEI (TUSAŞ)	Makine ve Teçhizat İmalatı
19	1985	İzmir	Katmerciler	Kara Sistemleri

Kaynak: Yasin Şehitoğlu & Enes Kurt, Türk Savunma Sanayii Tarihi (1834-2020) Dönemler ve Aktörler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, ss.194-195-196-197.

Tablo 3.4, 1975-1985 yılları arasında kurulan savunma sanayii kuruluşlarını göstermektedir. Tabloya göre; 1975-1985 dönemi arasında verilerine ulaşılan 19 tane kuruluş olduğu görülmektedir. Kuruluşların 8 tanesi Ankara’da, 4 tanesi İstanbul’da, 3

tanesi İzmir’de, 1’er tane olmak üzere Kayseri, Balıkesir, Kocaeli’nde bulunmaktadır. Kuruluşların coğrafi dağılımı incelendiğinde, Ankara’nın 8 tane kuruluşla savunma sanayii yatırımlarının merkezi haline geldiği söylenebilmektedir. Bu durum, başkent olmasının yanında karar alma ve kamu yatırımlarının yoğunlaştığı yer olmasıyla da açıklanabilir. Ayrıca Kayseri, Balıkesir, Kocaeli ve Eskişehir gibi şehirlerde daha özgün ve teknik ihtiyaçlara yönelik yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Örneğin ASPİLSAN’ın batarya üretimi ve TAI’nin havacılık motorları üzerine uzmanlaşması, bu şehirlerdeki yatırımların niteliğini gösterdiği söylenebilir.

Sektörel dağılım açısından bakıldığında yazılım-elektronik sektöründe 5 adet, kara sistemlerinde 3 adet, makine ve teçhizat sektöründe 4 adet, gemi inşa sektöründe 3 adet, silah-mühimmat sektöründe 2 adet ve havacılık sanayiinde 3 adet işletme kurulmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda 1980’li yıllarla birlikte Türk Savunma Sanayiinin dijitalleşme ve üretim altyapısına yönelmeye başladığı söylenebilir. Özellikle tersanecilik faaliyetlerinin deniz kuvvetlerinin modernizasyonunu amaçlayan bir yönelimin habercisi olabilir.

1970 yılında Türk Hava Kuvvetleri, 1972 yılında Türk Deniz Kuvvetleri, 1974 yılında Türk Kara Kuvvetleri için kurulan güçlendirme vakıflarının tek bir çatı altında birleştirilip, daha donanımlı ve daha verimli hale getirilmesi amaçlanmıştır. TSK’nın yapısının güçlendirilmesi, gereksinim duyulan silah ve araç-gereçlerin yurt içerisinde üretilbildiği bir savunma sanayiinin oluşturulması bununla birlikte yurtdışına bağlılığın asgari seviyelere indirilebilmesi için 1987 yılında mezkûr bir kanun çıkarılmıştır.⁴⁹⁵ Bu kanunla güçlendirme vakıfları Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kısaca TSKGV çatısı altında birleşmiştir. TSKGV’nin 2021 faaliyet raporuna göre; vakıf bağlı ortaklıkları olan İŞBİR’de %99,9, HAVELSAN’da %99,5, ASPİLSAN’da %98,3, ASELSAN’da %74,2, TUSAŞ’da %54,5 ve ROKETSAN’da %55,3 oranında; vakıf iştirakleri olan TRtest’te %27, TÜRKTIPSAN (TTS)’de %20, DİTAŞ’ta %20, NETAŞ’ta %15, Mercedes-Benz’de %5, TEI’de %3 ve HEAS’ta %3 oranında hissesi bulunmaktadır.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kanunu, Resmi Gazete 19498 (25 Haziran 1987), Kanun No: 3388, md. 1/1.

⁴⁹⁶ TSKGV 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Erişim Tarihi:10.06.2023, faaliyet-raporlari-faaliyetraporu2021-070720221312172595.pdf (tskgv.org.tr)

3.5.4. 1986-2006 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi, sistemik bir çöküşe ya da değişime işaret etmektedir. Neo-realist teorinin en önemli ifadelerinden birisi olan sistemik faktörler ülkelerin dış politika davranışlarının ana belirleyicisidir. Soğuk Savaş'ın sonunda yaşanan sistemsel çöküş, ülkelerin dış politikalarını büyük oranda etkilemiştir. Bu durum Türkiye açısından, dış politikada askeri güç kullanma eğiliminin veya güç tehdidinin artmasının temel nedeni olarak ifade edilebilir. Sistemik faktörlerin yanı sıra bu gelişimi etkileyen diğer faktörlerin de etkisi ihmal edilmemelidir. Bunlardan biri, Türkiye'nin değişime uğrayan politik dengeleri ve özellikle askeri yapılanmanın iç ve dış siyasi süreçlerde hissedilen ağırlığıdır. Türkiye, özellikle 1990'larda Soğuk Savaş'ın belirgin güvenlik gereksinimlerinden ziyade, farklı coğrafyalarda neredeyse aynı anda dikkat gerektiren, karma dış politika problemleri ve tehdit yapılarıyla uğraşmıştır. Bu dönemde Türkiye'de silahlanma da hız kazanmıştır.⁴⁹⁷ 1986-2006 döneminin, Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma endüstrisi açısından modern Türk savunma sanayisinin kurulması ve kamu yönetimi anlayışının çerçevesinde ilerleme süreci olarak önemli bir aşama olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹⁸ Bu dönem boyunca Türkiye, dışa bağımlılıktan yerli ve lisans altında üretime geçiş yaparak, belirli bir seviyede tasarım ve geliştirme yeteneği olan bir ülke haline gelmiştir.⁴⁹⁹ 1987 yılında Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları birleştirilerek Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) oluşturulmuştur. TSKGV, milli savunma sanayiinin geliştirilmesi, yeni sanayi alanları oluşturulması ve TSK'nın savaş gücünün artırılması amacıyla kamu desteği sağlama görevini üstlenmiştir.⁵⁰⁰ Bu vakıf, ASELSAN, HAVELSAN, TUSAŞ, İŞBİR, ASPİLSAN ve ROKETSAN gibi günümüzün önde gelen savunma sanayi kuruluşlarının oluşumunda öncü bir rol üstlenmiştir.⁵⁰¹ Ancak Türkiye'de sadece halkın yaptığı bağışlara dayanan vakıf faaliyetleri etrafında kapsamlı bir savunma sanayi altyapısının kurulmasının yeterli olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Dolayısıyla vakıf modeli zamanla kamu güdümlü ve özel sektör destekli hibrit bir yapıya evrilmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁷ Uçar, a.g.e., ss. 86.

⁴⁹⁸ Erdinçler, a.g.e., ss. 121.

⁴⁹⁹ Uğur Ermiş, Ulusal Güvenlikte ve Dış Politikada Bir Enstrüman Olarak Savunma Sanayii: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2022, ss. 191.

⁵⁰⁰ Erdinçler, a.g.e., ss.120 & Ermiş, a.g.e., ss. 197.

⁵⁰¹ TSKGV, Ortaklıklar, TSKGV, Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2025, <https://www.tskgv.org.tr/ortakliklar#>

⁵⁰² DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2007-2013), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2007, ss. 48-49.

1990 yılından itibaren, savunma sanayii şirketleri Türkiye’de özel bir sivil kuruluş olan Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) oluşumu altında birleşmeye başlamıştır. SASAD, bir dernek kuruluşu olup, milli savunma teşkilatları ile yakın iş birliği içinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.⁵⁰³ Dernek hem yurtiçinde hem de yurtdışında üye şirketleri ve toplulukları temsil etmektedir. 2025 yılı itibariyle ağında 272 tane üyesi bulunmaktadır.⁵⁰⁴ Sektör, nüfuzlu bir teknolojik altyapının geliştirilmesine çok önem vermektedir. Bu bağlamda küçük ve orta ölçekli işletmelerin savunma sanayi sektörüne özel kümelenme şeklinde katılımı için teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin farklı bölgelerinde savunma ve havacılık sanayi grupları ve birlikleri oluşturulmuştur. Bu oluşumlar SASAD çatısı altına alınarak ülkenin sanayi politikası, stratejisi ve hedeflerine göre çalışmalarını ilerletmiştir.⁵⁰⁵

1990-2000 yılları arasında ise savunma sanayii tedarik stratejisi, doğrudan alımdan ortak üretime geçiş yapmış ve bu süreçte yerli sektör önemli ilerlemeler kaydetmiştir.⁵⁰⁶ Bu dönemde öne çıkan projeler arasında Zırhlı Muharebe Aracı, Hafif Nakliye Uçağı, Başlangıç Eğitim Uçağı ve Cougar Helikopteri bulunmuştur.⁵⁰⁷ Ayrıca teknoloji transferi ve AR-GE teşvikleri bu dönemde öncelikle hedefler olarak belirlenmişken, TÜBİTAK SAGE’nin 1988’de mevcut yapısına ulaşması, AR-GE alanındaki kamu yatırımları açısından önemli bir gösterge olmuştur.⁵⁰⁸

1987-2001 dönemi arasındaki süreçte sürekli değişiklik gösteren koalisyon hükümetleri Türkiye’yi ekonomik ve politik bir istikrarsızlığın içerisine sürüklemiştir. 1990’lı senelerin en önemli gelişmelerinden birisi 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan ve Türkiye’de kurumsal dönüşüme etki eden “Gümrük Birliği” anlaşmasıdır. İmzalanan bu anlaşmayla Avrupa Birliği ve Türkiye arasında yapılan mamul mal ticaretinde gümrük tarifelerinin kaldırılması ve Türkiye’nin üçüncül ülkelerle ithalat ilişkilerinde AB’nin belirlediği gümrük oranlarını uygulamaya koyulması kabul edilmiştir.⁵⁰⁹

Bu dönemdeki başka bir önemli gelişme, Şubat 2001’de ortaya çıkan bankacılık ve finans krizidir. AKP hükümeti 2002’de bu ekonomik krize ve işsizliğe çare olacağı düşüncesiyle iktidara gelmiştir.⁵¹⁰ “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti ilk beş yıllık dönemde özel sektöre maksimum düzeyde destek vermiştir. Aynı

⁵⁰³ SASAD, “Hakkımızda”, SASAD, Erişim Tarihi:16.04.2025, <https://www.sasad.org.tr/hakkimizda>

⁵⁰⁴ SASAD, “Üyelerimiz”, SASAD, Erişim Tarihi: 16.04.2025, <https://www.sasad.org.tr/uyelerimiz>

⁵⁰⁵ SASAD, “SASAD Directory”, SASAD, Erişim: 17.04.2025, [SASAD-Directory-2023 | SASAD](https://www.sasad.org.tr/SASAD-Directory-2023)

⁵⁰⁶ Erdinçler, a.g.e., ss. 137.

⁵⁰⁷ Veysel Kurt & Murat Yiğit, Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi Siyasal ve Bürokratik Arka Plan, Türkiye Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2024, ss. 29.

⁵⁰⁸ Kurt & Yiğit, a.g.e., ss. 32.

⁵⁰⁹ Şehitoğlu & Kurt, a.g.e., ss.73.

⁵¹⁰ Pamuk, a.g.e., ss. 276-280.

zamanda hükümetin ekonomi politikaları sanayi sektörüyle ilgilenen iş adamları tarafından da desteklenmiştir. Ancak 2008 yılında gerçekleşen küresel krizle birlikte Türkiye’de tekrar ekonomi yavaşlama eğilimine girmiştir.⁵¹¹

Evrensel teknolojinin kullanıldığı ve milli üretime önem verilen bu dönem, 1990’lı yıllardan sonra tedarik yaklaşımının değişmesiyle başlamıştır. Mevcut dönemin yarattığı koşullarda hava kuvvetlerine yoğunlaşmış ve bu alanda yerli milli ve ortak üretim merkezleştirilmiştir. Türkiye’nin, TUSAŞ’ın kurulmasının ardından havacılık sektöründe kendi uçak üretimini yapmak istemiştir. THK’nin savaş uçağı ihtiyacını giderebilmek için General Dynamics’in ürettiği savaş uçağı F-16’ların üretimine karar verilmiştir. Türk Hava Kuvvetleri’nin ve ardından TUSAŞ’ın ihtiyaçlarına yönelik olarak önce F-16 uçağının gövdesini üretmek üzere TAI, bir yıl sonra da şirketin katılımıyla motorlarını üretmek üzere TEI kurulmuştur. İnsansız Hava Aracı (İHA) sistemi, 1990 yılında TAI tarafında UAV-X1 projesi ile Türkiye’de ortaya çıkmıştır. Projenin mali sebeplerden dolayı tamamlanamaması üzerine çözüm olarak 1994 ve 1998 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri’nden ithalat yapılmıştır. 2004 yılından itibaren Türkiye’nin bu sektörde İHA sistemi politikası değişmiştir. Bayraktar, Çaldıran, Anka ve Malazgirt isimli sistem üretimleri hayata geçirilmiştir.⁵¹²

1985 ile 2006 yılları arasındaki dönem, Türk savunma sanayisinin işlevsel hale geldiği ve insan kaynakları odaklı kapasitenin sistematik üretim yeteneğine dönüştüğü bir süreçtir. Bu dönemde Türkiye, dış alım bağımlılığını azaltarak yerli üretimi teşvik eden projeler geliştirmiştir. Türkiye’de F-16 uçaklarının montaj ve üretim süreçleriyle başlayan bu değişim, zırhlı araç üretimi ve HF/SSB telsiz sistemleri geliştirilmesi ile sürdürülmüştür.⁵¹³ Aynı zamanda “yapılabilir mi?” sorusundan “ne kadar yerli üretilebilir?” sorusuna geçildiğini gösteren önemli bir eşik de bulunmaktadır.⁵¹⁴

1986-2006 yılları, Türk savunma sanayisinin alt yapısının gelişerek ulusal düzeyde etkili bir sektör haline geldiği bir dönemdir. Bu süreçte Savunma Sanayii Müsteşarlığı’nın (SSM) kurulduğu ve yerli sanayi kaynaklarından en yüksek seviyede yararlanma amacı güdülmüştür. Yüksek teknolojinin üretimi için AR-GE yatırımlarının artırılması, yabancı iş birliklerinin etkin kullanımının sağlanması, özel sektöre teşvik verilmesi, ihracat

⁵¹¹ Pamuk, a.g.e., ss. 290-291.

⁵¹² Kurt, a.g.e., ss.109.

⁵¹³ Zeynep Tuna, Türk Savunma Sanayii ve Terörle Mücadele: Gelişim ve Katkı Analizi, TASAM, Eylül 2024, ss.11.

⁵¹⁴ Ermiş, a.g.e., ss. 445.

kapasitesinin yükseltilmesi ve uluslararası pazarda rekabet edebilen bir savunma sanayisi oluşturulması için devlet yeni bir strateji geliştirmiştir.⁵¹⁵

1998 yılında Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararla birlikte “Türk Savunma Sanayi Politikası ve Strateji Esasları” ilan edilerek, savunma sanayisinin 21. yüzyıl koşullarına uyum sağlaması hedeflenmiştir. Bu yeni politikaların ana hedefleri şöyle özetlenebilir:

1. Yerli ve yabancı yatırım kalemlerine daha açık bir ortam yaratmak,
2. Mevcut dinamik yapıyı koruyup daha da ileriye taşımak,
3. Uluslararası düzeyde rekabet edebilir ve ihracat potansiyeline sahip bir sanayi oluşturmak,
4. Yüksek teknolojilerin üretiminde lider olmak ve bu teknolojilere hızla adapte olabilmek,
5. Dost ve müttefik ülkelerle dengeli bir savunma iş birliği kurmak,
6. Sivil üretim kapasitesini kazanarak diğer sektörlere teknoloji transferi yapabilmek.

Bu stratejik yaklaşımlar, ülkenin güvenlik ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt vermeyi ve ulusal ekonomi ile uyumlu bir savunma sanayi yapısını hedeflemiştir.⁵¹⁶

1986-2006 yılları arasında TEI, MAN, FNSS, ROKETSAN, ATESAŞ, MTU, ESDAŞ, NUROL Makine, METEKSAN Savunma, KALETRON, HAVELSAN-EHSİM, TİSAŞ ve YALTES gibi pek çok şirket savunma sanayisi alanında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu firmalar, zamanla Türkiye’nin savunma sanayi ihracatının artışında önemli roller oynamış ve sektörün küresel gelişimine katkıda bulunmuştur.⁵¹⁷

2000’li yıllar, savunma sanayisinde “yerli ve milli” yaklaşımın belirgin bir şekilde öne çıktığı bir dönem olmuştur. Savunma Sanayii İcra Komitesi’nin 2004 yılında aldığı kararla lisanslı üretim uygulamasından vazgeçilmiş ve bunun yerine yerli firmaların ana yüklenici olduğu özgün projelere öncelik tanınmıştır. ALTAY ana muharebe tankı, ATAK taarruz helikopteri ve milli İHA projeleri bu yönde önemli stratejik girişimler olmuştur.⁵¹⁸

2006 yılında oluşturulan Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda, sektörün vizyonu, ulusal savunma ve güvenlik gereksinimlerini yurt içinde etkili çözümler üreterek karşılayabilen, uluslararası rekabet yeteneğine sahip bir savunma sanayi altyapısına ulaşma şeklinde açıklanmıştır.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Aytekin Ziyilan, Savunma Nereden Nereye: Türkiye’de Savunma Sanayi Tarihçesi, Ulusal Strateji Dergisi, Kasım-Aralık 2001, ss.2.

⁵¹⁶ T. C. Resmi Gazete, Türk Savunma Sanayi Politikası ve Strateji Esasları ,Karar Sayısı: 98/11173, 1998.

⁵¹⁷ Deniz İstikbal, Türk Savunma Sanayii Modeli ve Teknolojik Dönüşüm, SETA Rapor, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2022, ss. 35.

⁵¹⁸ Tuna, a.g.e., ss.12.

⁵¹⁹ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT:2755-ÖİK:699, Ankara, 2007.

Tablo 3.5 1986-2006 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii İşletmeleri

SIRA NO	KURULUŞ TARİHİ	KURULUŞ YERİ	İŞLETME	SEKTÖR
1	1986	Eskişehir	STFA Savronik Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.	Yazılım-Elektronik
2	1986	İstanbul	Karel Elektronik	Yazılım-Elektronik
3	1987	Ankara	Gökser Makine	Makine ve Teçhizat İmalatı
4	1987	Ankara	Turaç Dış Ticaret Ltd. Şti.	Silah ve Mühimmat
5	1987	Ankara	MİKES	Yazılım-Elektronik
6	1987	Ankara	FMC-NUROL Savunma Sanayii A.Ş. (FNSS)	Kara Sistemleri
7	1988	Ankara	ROKETSAN	Silah ve Mühimmat
8	1988	İstanbul	TRANSVARO	Makine ve Teçhizat İmalatı
9	1988	İstanbul	Çan Ortak Girişimi	Giyim Kuşam
10	1989	İstanbul	Stoeger Silah Sanayii A.Ş.	Silah ve Mühimmat
11	1989	İstanbul	GATE Elektronik	Yazılım-Elektronik
12	1990	Ankara	Akana Mühendislik	Makine ve Teçhizat İmalatı
13	1990	İstanbul	FİGES Mühendislik	Yazılım-Elektronik
14	1990	Ankara	AYESAŞ	Yazılım- Elektronik
15	1990	Ankara	HAVELSAN Teknoloji Radar	Yazılım- Elektronik
16	1990	İstanbul	MTU Türkiye Motor Türbin Sanayii A.Ş.	Makine ve Teçhizat İmalatı
17	1991	Ankara	(STM) Savunma Teknolojileri	Yazılım- Elektronik
18	1991	Ankara	MESAN Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.	Makine ve Teçhizat İmalatı
19	1992	Ankara	Nurol Makine Sanayii A.Ş.	Makine ve Teçhizat
20	1993	Trabzon	TİSAŞ Trabzon Silah Sanayii A.Ş.	Silah ve Mühimmat

21	1993	Giresun	Girsan Silah Sanayii	Silah ve Mühimmat
22	1994	Ankara	Yol-Bak Ltd. Şti.	Makine ve Teçhizat İmalatı
23	1994	İstanbul	İNFORTON	Yazılım- Elektronik
24	1996	Ankara	Elektroland Savunma	Yazılım- Elektronik
25	1997	Ankara	ATEL Teknoloji ve Savunma	Yazılım- Elektronik
26	1997	İstanbul	RMK Marine Gemi Yapım Sanayii	Gemi İnşa
27	1998	Ankara	Altay Yazılım	Yazılım- Elektronik
28	1998	Eskişehir	Alpteknik Havacılık	Havacılık Sanayii
29	1998	Ankara	MilSOFT Yazılım Teknolojileri A.Ş.	Yazılım- Elektronik
30	1998	İstanbul	Yonca-Onuk Adi Ortaklığı	Gemi İnşa
31	1998	Ankara	HAVELSAN EHSİM	Yazılım- Elektronik
32	1998	Samsun	Samsun Yurt Savunma	Silah ve Mühimmat
33	2001	Ankara	DİTES	Yazılım- Elektronik
34	2001	İstanbul	MEGE Teknik	Yazılım- Elektronik
35	2001	Ankara	TUBİTAK UZAY	Uzay Teknolojileri
36	2002	İstanbul	YALTES	Yazılım- Elektronik
37	2003	Kocaeli	Vestel Savunma	Havacılık Sanayii
38	2004	Ankara	Anova	Yazılım- Elektronik
39	2004	Ankara	KALETRON	Yazılım- Elektronik
40	2004	Ankara	Dora Makine	Makine ve Teçhizat İmalatı
41	2005	Kocaeli	C2Tech	Yazılım- Elektronik
42	2005	Ankara	SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri	Yazılım- Elektronik

43	2005	İstanbul	Pavotck	Yazılım- Elektronik
44	2006	Ankara	Meteksan Savunma	Yazılım-Elektronik
45	2006	Eskişehir	Coşkun Öz Savunma ve Havacılık	Havacılık Sanayi
46	2006	Kocaeli	Hexagon Studio	Yazılım- Elektronik

Kaynak: Yasin Şehitoğlu & Enes Kurt, Türk Savunma Sanayii Tarihi (1834-2020) Dönemler ve Aktörler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, ss. 201-209.

Tablo 3.5 ve devamında 1986-2006 yılları arasında kurulan savunma sanayii şirketleri bulunmaktadır. 1986-2006 yılları arasında verilerine ulaşılan 46 savunma sanayii kuruluşu olduğu görülmektedir. Kuruluşların 23 tanesi Ankara’da, 12 tanesi İstanbul, 3’er tane Eskişehir ve Kocaeli’nde 1’er tane olmak üzere Trabzon, Giresun ve Samsun’da bulunmaktadır. Şirketlerin neredeyse %50’sinin Ankara’da kurulduğu görülmektedir. Sektörel açıdan değerlendirildiğinde yazılım-elektronik sektöründe 25 tane, makine teçhizat imalat sektöründe 8 tane, silah ve mühimmat sektöründe 6 tane, havacılık sektöründe 3 tane, gemi inşa sektöründe 2 tane, kara sistemleri, uzay teknolojileri ve giyim kuşam sektöründe ise birer tane işletme bulunmaktadır. En yaygın sektörün yazılım-elektronik olduğu görülmektedir. En fazla şirketin kurulduğu yıl 1998 yılı olup 6 şirket kurulmuştur. 2000’li yıllardan sonra istikrarlı bir şekilde yeni şirketlerin kurulduğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye’nin savunma sanayindeki organizasyonu, başkent Ankara etrafında şekillenmiş ve en fazla finansmanı yazılım ve elektronik alanlarına yönlendirmiştir. Bu durum, günümüz savaş sistemleri ve dijital alt yapı tabanlı teknolojilere olan dikkatin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, sektördeki çeşitliliğin artmasıyla, savunma, havacılık, denizcilik ve uzay gibi stratejik alanlarda da yatırımların genişletildiği gözlemlenmektedir.

3.5.5. 2007-2025 Yılları arasında Türk savunma sanayii

1990 yılına kadar Türk Savunma Sanayisi yapıcı oldukça karışık görünmektedir. Bu karışıklığın giderilebilmesi için SSM ve TSKGV’nin oluşturulması, kamu ve özel sektör şirketler açısından da bir yön gösterici olmuştur. Dağılmış yapıda bulunan savunma sektöründe belirtilen tarihten itibaren farklı oluşumlar meydana gelmiş ve firmaların

kendi aralarında ve savunma sanayii sektörüyle olan iletişimleri artmıştır.⁵²⁰

Türk Savunma Sanayii, 2006 yılı sonrasında yayınlanan kalkınma planları, stratejik belgeler ve politikalar doğrultusunda kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Ulusal güvenlik için gerekli ihtiyaçların milli ve yerli kaynaklarla karşılanabilecek bir vizyon benimsenmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde, savunma sanayiinin milli imkanlarla ihtiyaçlara istikrarlı ve güvenli bir şekilde cevap verebilecek, kendine yeten, rekabetçi, esnek, ortak üretim-tasarım ve AR-GE alanlarında uluslararası iş birliği çalışmalarına etkin katılım sağlayan, yerel sanayii ile bütünleşmiş bir yapıya kavuşması için gerekli yönetsel ve teknolojik kabiliyetlerin kazanılması için gerekli altyapının kazanılması temel amaç olarak belirlenmiştir.⁵²¹

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 2011 yılında yayınladığı faaliyet raporunda savunma sanayiinin geçirdiği değişim ve dönüşümü; 1990'dan önceki dönem hazır alım, 1990-2000 arası dönem ortak üretim, 2000-2011 arası dönem tasarım, 2011 ve sonrası ise ömür devri yönetimi şeklinde belirtilmiştir.⁵²²

2007-2025 dönemi, Türk savunma sanayiinin stratejik planlaması, yerli üretim ve ihracat hacmindeki önemli ölçüde artışı, teknoloji yeteneklerinin geliştirilmesi ve kurumsal dönüşüm gibi dinamik unsurlarla şekillenen bir gelişim evresi olmuştur. Bu süreçte, Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) ve daha sonra Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB), sektörü yönlendiren çeşitli stratejik planlar ve sektörel dokümanlar oluşturmuştur. İlk olarak, Stratejik Plan 2007-2011 döneminde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) modernizasyonu ve ulusal savunma sanayiinin ilerlemesi hedeflenerek, savunma ihtiyaçlarına yönelik yurt içi çözümler sunabilen, uluslararası pazara entegre ve rekabetçi bir tedarik kurumu oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 2010 yılı sonuna kadar savunma sistemi gereksinimlerinin %50'sinin yerli kaynaklarla karşılanması ve 2011 yılında savunma ürünleri ile hizmet ihracatının yıllık 1 milyar dolara ulaşması beklenmiştir. Plan ayrıca projelerin yönetiminde yetkin bir kurum olmayı, şeffaflık, güvenilirlik, yenilikçilik ve objektiflik gibi kurumsal değerleri ön plana çıkarmıştır.⁵²³

Stratejik Plan 2012-2016, ihtiyaçların yerel imkanlarla düzenli bir şekilde karşılandığı, rekabetçi, bağımsız ve ülke sanayisiyle bütünleşmiş bir üretim yapısına geçişi hedef olarak belirlemiştir. 2012-2016 dönemi için oluşturulan stratejik planda,

⁵²⁰ Zafer Saygılı, a.g.e., ss.56.

⁵²¹ T.C. Resmi Gazete, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), 1 Temmuz 2006, Sayı:26215, ss.80.

⁵²² SSM, Faaliyet Raporu 2011, SSM, Erişim Tarihi: 13.06.2025, [dcaok+2011 Yılı Faaliyet Raporu.pdf](#).

⁵²³ SSM, Stratejik Plan (2007-2011), SSM, Ankara, 2007, Erişim Tarihi: 10.05.2025, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/CQDQG+2007-2011_Stratejik_Plan_Ver_1_0.pdf

savunma ve güvenlik teknolojilerinde Türkiye’yi üstün kılmak amacı ortaya konmuştur. Sektörün etkinliğini artırmak, geniş bir tedarik zinciri oluşturmak, sanayi ve teknoloji alanında derinleşmek, program yönetimine geçiş yapmak ve kaynakları stratejik hedeflerle ilişkilendirmek öncelikler arasında yer almıştır.⁵²⁴ Bu yaklaşım, 2017-2021 döneminde hazırlanan stratejik planda daha da derinleştirilerek “Teknolojik Derinlik ve Küresel Etkinlik” vizyonu benimsenmiştir. Bu plan;

- 1) Modernizasyon projelerinde hız, kalite ve maliyet etkinliğini artırmak,
- 2) Yetenek kazanımı için verimlilik yönetimini sağlamak,
- 3) Bilimsel birikimle teknolojik yetkinlikleri birleştirmek,
- 4) Stratejik insan kaynağını güçlendirmek gibi dört ana stratejik alana odaklanmıştır.⁵²⁵

Aynı dönemde yayınlanan 2009-2016 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı kapsamında;

- 1) MİLGEM Korveti,
- 2) Altay Ana Muharebe Tankı,
- 3) Atak Taarruz Helikopteri, Anka
- 4) Bayraktar İnsansız Hava Araçları,
- 5) Hürkuş Eğitim Uçağı,
- 6) Göktürk-1 Uydu Sistemi,
- 7) Milli Piyade Tüfeği çeşitli kara, hava ve deniz platformlarına ilişkin yüksek teknoloji gerektiren projeler hayata geçirilmiştir. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ) ve yan sanayiye %20 oranında işi payı verilmesi hedeflenmiştir.⁵²⁶

Bu gelişmeler, SSM 2017-2021 Stratejik Planına göre savunma sanayiinde dışa bağımlılığı azaltan somut sonuçlar olarak kabul edilmiştir. Savunma ve havacılık sektöründe önemli ekonomik başarılar elde edilmiştir. 2002 yılında 1,3 milyar dolar olan sektör cirosu 5 milyar dolara, 247 milyon dolar olan ihracat yaklaşık 2 milyar dolara, 49 milyon dolar olan Ar-Ge harcaması ise 904 milyar dolara yükselmiştir.⁵²⁷ Türkiye’nin ithalata olan bağımlılığı azaltmak hedefleyen stratejik planları, ülkenin savunma ve

⁵²⁴ SSM, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Plan (2012-2016), SSM, Erişim Tarihi: 05.02.2025, https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/V_20221124171314533783.pdf

⁵²⁵ SSM, Stratejik Plan (2017-2021), SSM, Erişim Tarihi: 06.02.2025, https://ssm.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf

⁵²⁶ SSM, Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı (2009-2016), SSM, Nisan 2019, Erişim Tarihi: 11.05.2025, https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170523151849724845.pdf

⁵²⁷ SSM, Stratejik Plan (2017-2021), SSM, Erişim Tarihi: 06.02.2025, https://ssm.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf

güvenlik teknolojilerindeki üstünlüğünü artırmakla kalmayıp; sanayileşme, teknoloji ve tedarik programlarını da bu üstünlüğünü korumaya yöneltmiştir. Türk savunma sanayii, yüksek teknoloji ürünlerin üretimine yönelik altyapının geliştirilmesine ve imalat sanayiinin ihracat kapasitesinin artırılmasına da destek vermektedir. Yerli savunma sanayiye yatırım yapmanın uzun vadeli yüksek bir getirisi olması, tüm ülkeler için yerli üretimi stratejik ve siyasi açıdan bir zorunluluk haline getirmektedir.⁵²⁸

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), savunma sanayinin daha rekabetçi bir yapıya ulaşması, sistem ve lojistik ihtiyaçların özgün tasarımlar ile yerli sanayiyle entegre bir şekilde karşılanması, teknolojilerin sivil alanlara uyum sağlaması ve yerli üretim oranı ile Ar-Ge payının artırılması gibi konulara dikkat çekmiştir.⁵²⁹ Bu doğrultuda oluşturulan SSM'nin 2017-2021 Stratejik Planı'nda ise vizyonu, “özgün tasarım ve ileri teknoloji kabiliyetleriyle Türkiye’yi küresel bir aktör haline getirmek” şeklinde belirlenmiş; hedef olarak da savunma sanayinin sürdürülebilirliğini sağlayacak programların bütünsel bir yaklaşımla yönetilmesi amaçlanmıştır.⁵³⁰

2017 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlanmasından sonra, 2018 yılında çıkan 7 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile söz konusu müsteşarlık, Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) haline getirilmiş ve kurumun görev, yetki ve sorumlulukları tekrar düzenlenmiştir. Bu değişiklikte birlikte Başkanlığın ana politikası; yerli sanayi altyapısından en fazla faydayı sağlamak, ileri teknoloji yatırımlarını ve Ar-Ge faaliyetlerini yönlendirmek ve teşvik ederek gerekli silah, araç ve gereçlerin mümkün olan en geniş ölçekte Türkiye’de üretilmesini temin etmek olarak belirlenmiştir.⁵³¹ Dolayısıyla bu değişiklik sektördeki yönetimin daha hızlı ve esnek hale gelmesini temsil etmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bünyesinde oluşturulan Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), projelere düzenli ve istikrarlı bir finansman imkânı sunmuştur.⁵³² Fonun gelirleri, Gelir ve Kurumlar Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisi gibi kaynaklardan sağlanan paylarla artırılmıştır.⁵³³

⁵²⁸ Mahmut Küçüköğlü, Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023), Sakarya İktisat Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, ss. 27.

⁵²⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 01.07.2013, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Erişim Tarihi: 07.02.2025, https://ssm.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf

⁵³⁰ SSM, Stratejik Plan (2017-2021), SSM, Erişim Tarihi:08.02.2025,

https://ssm.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf

⁵³¹ T.C. Resmi Gazete, 7 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.07.2018, Sayı: 30479.

⁵³² SSM, Stratejik Plan (2017-2021), SSM, Erişim Tarihi:08.02.2025,

https://ssm.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf

⁵³³ SSB, Stratejik Plan (2019-2023), SSB, Erişim Tarihi:10.02.2025,

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/z8ySu+Savunma_Sanayii_Bas_2019-2023_Donemi_Stratejik_Plani_Guncellenmis_.pdf

2018 yılı itibarıyla Türkiye'nin savunma ve havacılık sektörü, ekonomik göstergelerin ışığında önemli bir büyüme göstermiştir. Sektörün toplam cirosu 8,761 milyar ABD dolarına ulaşırken, savunma ve havacılık ihracat rakamı 2,188 milyar ABD doları, Ar-Ge harcamaları ise 1,448 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Aynı yıl içinde SSB bünyesinde yürütülen savunma projelerinin sayısı 667'ye çıkmış; bu projelerin toplam değerinin ise yaklaşık 60 milyar ABD dolarına ulaştığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, “Dünyanın En Büyük 100 Savunma Sanayii Şirketi” arasında Türk firmalarının sayısı 5'e yükselmiştir.⁵³⁴

Türkiye'nin stratejik durumunun ve dış politika gelişmelerinin etkisi göz önünde tutularak, On birinci Kalkınma Planı ve diğer üst düzey politika belgeleri ile uyum içinde hazırlanan 2019-2023 SSB Stratejik Planı, katılımcı bir yaklaşım sergileyerek oluşturulmuştur. Bu planın amacı, milli sanayinin savunma ile güvenlik alanındaki gereksinimlerini en iyi şekilde karşılayabilmesi için gerekli olan yeniden yapılanma sürecine öncülük etmek ve destek sağlamaktır. Vizyonu ise, Türkiye'nin küresel bir güç olma hedefi doğrultusunda Türk savunma sanayisini şekillendirmek ve bu çerçevede sürdürülebilir bir gelişim modeli geliştirmektir.⁵³⁵ Söz konusu stratejik plana göre savunma sanayii beş ana hedef doğrultusunda tanımlanmış on iki amaç ve kırk performans göstergesinden oluşmaktadır. Planın temel ilkeleri, kurumsal işleyişin ve stratejik hedeflerin temel esasları olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda;

1. Proaktif yaklaşım, potansiyel tehlikeleri ve fırsatları önceden tahmin ederek değişimi yönlendiren ve değer ekleyen bir anlayışı ifade etmektedir.
2. Bütünsel bakış, savunma sanayii ekosistemindeki tüm paydaşları dikkate alarak, ilgili sektörlerle olan etkileşimleri göz önünde bulunduran bütünleşik politika, strateji ve süreçlerin geliştirilmesine dayanmaktadır.
3. İş birliği ve koordinasyon hem kurum ile paydaşlar hem de paydaşlar arasında güçlü bir etkileşim ve uyum sağlama amacını gütmektedir.
4. Sürekli gelişim, görev alanındaki tüm işlevlerde sistematik ve sürdürülebilir iyileştirme anlayışını benimsemektedir.
5. Hesap verebilirlik, yetki ve sorumlulukların kullanımında yasal ve etik açıdan şeffaf ve sorumlu bir yönetim anlayışını temel almaktadır.

⁵³⁴ SSB, Stratejik Plan (2019-2023), SSB, Erişim Tarihi:10.02.2025, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/z8ySu+Savunma_Sanayii_Bas_2019-2023_Donemi_Stratejik_Plani_Guncellenmis.pdf

⁵³⁵ SSB, Stratejik Plan (2019-2023), SSB, Erişim Tarihi:10.02.2025, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/z8ySu+Savunma_Sanayii_Bas_2019-2023_Donemi_Stratejik_Plani_Guncellenmis.pdf

teknolojilerle barışa hizmet eden, küresel bir marka ve değer haline gelmiş Türk Savunma Sanayii” vizyonunu belirlemiştir. Misyon olarak ise, “Ülkemizin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, teknolojik üstünlük ve küresel rekabet yeteneğine sahip çözümlerle karşılayarak savunma sanayiinin sürdürülebilirliğini sağlamak” hedefi benimsenmiştir. Bu dönem boyunca stratejik planlama süreçlerinde iç ve dış paydaşlarla yoğun çalıştaylar ve mülakatlar gerçekleştirilerek sektördeki iş birliği ve koordinasyon artırılmıştır.⁵⁴¹ Bu bağlamda Türk savunma sanayisinin 2024–2028 dönemi için oluşturulan stratejik plan çerçevesinde misyon ve vizyonu Türkiye’nin savunma ve güvenlik gereksinimlerini, ileri teknolojilere ve uluslararası rekabet gücüne sahip yerel çözümlerle karşılayarak savunma sektörünün kalıcılığını elde etmek ve yenilikçi-rekabetçi teknolojiler üreten, barışa destek veren dünya çapında bilinen bir savunma sanayi markası olmak şeklinde belirtilmiştir.⁵⁴² Geleceğe yön verecek yetenek ve teknolojileri milli imkanlarla geliştirebilmek ve sektörel gelişimde rekabetçilik ve sürdürülebilirliğin sağlanmasını amaçlayan bu plana göre uzun vadeli başarıyı desteklemek ve kurumsal kültürün güçlenebilmesi için;

- 1) Sürdürülebilir Dönüşüm
- 2) Uzmanlık ve Değer Temelli Yetkinlik
- 3) Yenilikçi Yönetim
- 4) Yerli ve Milli Teknolojik Gelişim
- 5) Güvenilir ve Şeffaf İletişim
- 6) Katılımcı ve Kapsayıcı İş birliği gibi değerler temel alınmıştır.⁵⁴³

Savunma Sanayii Akademisi’nin kurulması, stratejik insan kaynakları uygulamalarının geliştirilmesi ve performans yönetimi sistemlerinin oluşturulması hedeflenmiştir.⁵⁴⁴ Yapay zeka, otonom sistemler ve siber güvenlik gibi ileri teknoloji alanlarında yeni projelerin başlatılması ve sektörel kapasiteyi genişletmek için EYDEP⁵⁴⁵ ve YETEN⁵⁴⁶ gibi programlar aracılığıyla firmaların kurumsal yapılarının güçlendirilmesi, teknoloji eksikliklerinin tespit edilmesi ve potansiyel yerli firmaların belirlenmesi

⁵⁴¹ SSB, Stratejik Plan (2024-2028), SSB, Erişim Tarihi:05.04.2025, <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1>

⁵⁴² SSB, Stratejik Plan (2024-2028), SSB, Erişim Tarihi:05.04.2025, <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1>

⁵⁴³ SSB, Stratejik Plan (2024-2028), SSB, Erişim Tarihi:05.04.2025, <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1>

⁵⁴⁴ SSB, Stratejik Plan (2019-2023), SSB, Erişim Tarihi:10.02.2025, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/z8ySu+Savunma_Sanayii_Bas_2019-2023_Donemi_Stratejik_Plani_Guncellenmis_.pdf

⁵⁴⁵ SSM, Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP), SSM, 28 Kasım 2017, Erişim Tarihi:06.04.2025, <https://www.adaso.org.tr/Content/WebDosyalar/Sayfalar/Sunumlar/Kas%C4%B1m%202017/SSM%20EYDEP%20Sunum%20%20%20%20.pdf>

⁵⁴⁶ YETEN, Amacımız, SSB, Erişim Tarihi: 06.04.2025, <https://yeten.ssb.gov.tr/amacimiz>

gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁷

2024–2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanına göre, dijitalleşmenin artmasıyla siber güvenlik, savunma sanayii için önemli bir unsur hâline gelmiştir. Son yıllarda siber tehditlerin çeşitliliği ve etkisi genişlemiş, siber alan, geleneksel çatışmaların destekleyici bir sahası haline dönüşmüştür. Bu durum, ulusal güvenlik açısından siber güvenliğe öncelik tanınmasını gerektirmiştir.⁵⁴⁸ Belgede, siber güvenlikle ilgili ana hedef; tüm savunma sistemlerinin tasarım aşamasından itibaren siber dayanıklılık ile geliştirilmesidir. Kritik bilgilerin korunması, yerli yazılımların kullanımı, siber operasyon merkezlerinin oluşturulması ve karar destek sistemlerinin güçlendirilmesi, bu hedefin kilit unsurları olarak sıralanmaktadır. Ayrıca, yerli ve özgün çözümler geliştirilerek dışa bağımlılığın azaltılması amaçlanmaktadır. Siber güvenlik alanında sürdürülebilirliği sağlamak için insan kaynağı ve kurumsal iş birlikleri büyük önem taşımaktadır. Kamu, özel sektör ve üniversiteler arasında oluşturulacak iş birlikleriyle, nitelikli insan kaynağının eğitilmesi ve sektöre kazandırılması hedeflenmektedir.⁵⁴⁹

Savunma Sanayii Başkanlığı, 2007 yılından itibaren yayımladığı stratejik dokümanlar ve raporlar aracılığıyla siber güvenliği ulusal güvenlik öncelikleri arasına almıştır. 2007-2012 yılları arasında siber güvenlik, daha çok “veri güvenliği” ve “kurumsal ağların güvenliği” bağlamında tartışılırken, 2012 sonrasındaki SSB belgelerinde “büyük altyapıların korunması” ve “yerli çözümler oluşturulması” konuları ön plana çıkmıştır.⁵⁵⁰ 2016'dan 2020'ye kadar olan süreçte dijital dönüşümün artışıyla birlikte, siber güvenlik, savunma sanayi projelerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş; “proje bazlı siber güvenlik planları” ve “sızma testleri” gibi somut uygulamalar gündeme getirilmiştir.⁵⁵¹ 2023 Yılı Faaliyet Raporu'nda, kurumsal bilgi altyapısında farklı gizlilik seviyeleriyle oluşturulmuş ağ yapısı, felaket kurtarma planları ve yerli siber güvenlik ürünlerinin entegrasyonu açıkça belirtilmiştir.⁵⁵² Bu yaklaşım, sadece kurumsal düzeyde değil, aynı zamanda ekosistem bazında da kurumsallaşmıştır. Örneğin, 2021 yılında Savunma Sanayii Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi arasında imzalanan protokolle “Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi” (TSGK) oluşturulmuş, böylece

⁵⁴⁷ Kurt & Yiğit, a.g.e., ss. 74.

⁵⁴⁸ SSB, 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı, SSB, Erişim Tarihi: 06.04.2025,

https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf

⁵⁴⁹ SSB, 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı, SSB, Erişim Tarihi: 06.04.2025,

https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf

⁵⁵⁰ SSM, 2012-2016 Stratejik Plan, SSB, Erişim Tarihi: 06.04.2025,

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/rkVXc+savunma_sanayii_mustesarligi_2012-2016_stratejik_plani.pdf

⁵⁵¹ SSB, 2017-2021 Stratejik Plan, SSB, Erişim Tarihi: 07.04.2025,

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/5cNrk+SSM_STRATEJIK_PLAN_2017-2021.pdf

⁵⁵² SSB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, SSB, Erişim Tarihi: 07.04.2025,

[https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/files/2023%20Yılı%20Faaliyet%20Raporu\(1\).pdf](https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/files/2023%20Yılı%20Faaliyet%20Raporu(1).pdf)

sanayi, kamu ve akademi iş birliğinde yerli ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi teşvik edilmiştir.⁵⁵³

2024–2028 Stratejik Planı’na bakıldığında, siber güvenliğin ilk kez detaylı performans göstergeleriyle değerlendirildiği görülmektedir. Bu göstergeler arasında “siber hijyen sertifikası almış firma sayısı”, “ortalama ve sızma testleri sayısı”, “uygulanan proje sayısı ile ilişkili siber güvenlik planları” ve “yerli yazılım ve donanım içeren projelerin sayısı” gibi kriterler bulunmaktadır. Ayrıca, SAVNET (Savunma Ağı) ve KOLAY (Entegre Proje Yönetim Platformu) gibi dijital omurga projelerinin güvenli altyapılarla güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.⁵⁵⁴ Bu göstergeler, 2007 yılından günümüze SSB belgelerinde siber güvenliğin “kurumsal veri güvenliği” seviyesinden “ölçülebilir, yerleşmeye yönelik ve ekosistem genelinde” bir politika alanına ilerlediğini ortaya koymaktadır.

Yapay zekâ, savunma sanayisinde devrim niteliğinde bir teknoloji olarak görülmektedir; özellikle komuta kontrol sistemleri, siber tehdit analizi ve otonom savunma çözümleri gibi alanlarda yapay zekâ uygulamalarına önem verilmektedir. Bu amaçla geliştirilen Savunma Sanayii Yapay Zekâ (SSYZ) Platformu, veri etiketleme, model eğitimi ve büyük veri analizi gibi işlemlerle yapay zekâ altyapısının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Ayrıca, SAYZEK Yapay Zekâ Yetenek Kümelenmesi, kamu, akademi ve özel sektör arasında koordinasyonu sağlamak ve yetenek havuzunu aktif hale getirmeyi amaçlamaktadır.⁵⁵⁵

Belgede, yapay zekânın bütünüyle teknolojik değil, aynı zamanda stratejik bir unsur olarak ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda SAGA, Ar-Ge Çağrısı çerçevesinde yeni nesil algoritmalar, otonom karar destek sistemleri ve savunma odaklı yapay zekâ çözümleri teşvik edilerek, millî kapasitenin artırılması hedeflenmektedir.⁵⁵⁶ Türkiye’nin 2024-2028 dönemi savunma sanayii stratejisi, siber güvenlik ve yapay zekâ alanlarını birbirleriyle etkileşim içinde ele almaktadır. Bu iki alanın yerli ve millî olanaklarla geliştirilmesi yoluyla stratejik bağımsızlığın güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

2007–2012 yılları arasında SSM, çevresel güvenliği doğrudan stratejik bir hedef olarak belirtmemiş olsa da yayımlanan belgelerde “savunma sanayi faaliyetlerinin çevresel sonuçları” ve “sürdürülebilir üretim” gibi konular ön plana çıkmıştır. Bu süre zarfında

⁵⁵³ TSGK, Hakkımızda, *Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi*, Erişim Tarihi: 07.04.2025, <https://siberkume.org.tr/hakkimizda>

⁵⁵⁴ SSB, 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı, SSB, Erişim Tarihi: 07.04.2025,

https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf

⁵⁵⁵ SSB, 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı, SSB, Erişim Tarihi: 06.04.2025,

https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf

⁵⁵⁶ SSB, 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı, SSB, Erişim Tarihi: 06.04.2025,

https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf

çevresel güvenlik, “savunma üretim tesislerinin çevreyle uyumlu bir şekilde çalışması” ve “atık yönetimi” kapsamında değerlendirilmiştir. 2012 yılından sonra, özellikle 2017–2021 Stratejik Planı’nda çevresel güvenlik; enerji verimliliği, yeşil üretim ve çevresel risk yönetimi konuları ile daha belirgin bir hale gelmiş ve “savunma sanayii projelerinin çevresel yasalara uygun şekilde gerçekleştirilmesi” hedefleri benimsenmiştir.⁵⁵⁷ 2023 Yılı Faaliyet Raporu’nda çevresel güvenlik, “Sürdürülebilirlik ve kurumsal sorumluluk” prensipleri doğrultusunda rapor edilmiştir. Bu raporda özellikle enerji tasarrufu, doğal kaynakların etkin kullanımı ve atık yönetimi stratejileri öne çıkmaktadır.⁵⁵⁸ Bu dönemde, SSB’nin yalnızca projelerde değil, kurumsal işleyişinde de çevresel sürdürülebilirliği dikkate aldığı gözlemlenmektedir.

2024–2028 Stratejik Planı’nda çevresel güvenlik, “Kurumsal ve sektörel kapasite geliştirme” ve “sürdürülebilirlik” başlıkları altında daha somut ölçütler kazanmıştır. Planda savunma sanayi projelerinde “yeşil dönüşüm” ve “çevre dostu teknolojilerin kullanımının artırılması” üzerinde durulmakta; enerji verimliliği, karbon emisyonlarının azaltılması ve çevresel risklerin kontrol altına alınması hedeflenmektedir.⁵⁵⁹ Bu hedefler, 2007 yılından itibaren çevresel güvenlik yaklaşımının, 2020’li yıllarla birlikte “stratejik sürdürülebilirlik” ve “yeşil savunma teknolojileri” vizyonuna geçiş yaptığını göstermektedir.

⁵⁵⁷ SSM, 2006–2012 Stratejik Planı, SSB, Erişim Tarihi: 08.04.2025, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/5cNrk+SSM_STRATEJIK_PLAN_2017-2021.pdf

⁵⁵⁸ SSB, 2023 Faaliyet Raporu, SSB, Erişim Tarihi: 08.04.2025, [https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/files/2023%20Yılı%20Faaliyet%20Raporu\(1\).pdf](https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/files/2023%20Yılı%20Faaliyet%20Raporu(1).pdf)

⁵⁵⁹ SSB, 2024–2028 Stratejik Planı, SSB, Erişim Tarihi: 08.04.2025, https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/V_20240405145902497059.pdf

Tablo 3.6 2007-2025 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii İşletmeleri

SIRA NO	KURULUŞ TARİHİ	KURULUŞ YERİ	İŞLETME	SEKTÖR
1	2007	Ankara	Koç Bilgi ve Savunma Teknolojileri	Yazılım- Elektronik
2	2007	Ankara	MİLENS	Yazılım- Elektronik
3	2008	İstanbul	KALE AERO	Havacılık Sanayii
4	2009	Ankara	IPA Savunma Sistemleri	Yazılım- Elektronik
5	2009	İstanbul	ANR Mühendislik	Yazılım- Elektronik
6	2011	İstanbul	MİL-SYS Defence Technologies,	Gemi İnşa
7	2012	Ankara	Logos Kimya Teknolojileri San. ve Tic. Ltd. Şti.	Havacılık Sanayii
8	2013	Ankara	TTAF Savunma Sistemleri	Yazılım- Elektronik
9	2014	Ankara	ALTOY Savunma Sanayii ve Havacılık A.Ş.	Havacılık Sanayi
10	2014	Ankara	ASELSAN Bilkent Mikro Nano Teknolojileri Sanayi	Yazılım- Elektronik
11	2014	İstanbul	Altınay Havacılık & İleri Teknolojiler A.Ş.	Havacılık Sanayii
12	2015	İstanbul	TÜMOSAN Savunma A.Ş.	Kara Sistemleri
13	2016	Ankara	SSTEK Savunma Sanayi Teknolojileri A.Ş.	Yazılım- Elektronik
14	2016	Bursa	ABRAMAK	Silah ve Mühimmat
15	2018	İzmir	Volt Savunma	Yazılım- Elektronik
16	2018	Ankara	ASFAT	Makine ve Teçhizat İmalatı
17	2019	Ankara	STG Mühendislik	Yazılım-Elektronik
18	2019	Ankara	TASECS	Havacılık Sanayii
19	2019	Ankara	ALTAY Savunma	Silah ve Mühimmat
20	2019	Ankara	AEROS	Havacılık Sanayii
21	2019	Ankara	Masttech Elektromekanik Sistemleri	Kara Sistemleri
22	2019	Ankara	Özyurt Silah Sanayii	Silah ve Mühimmat

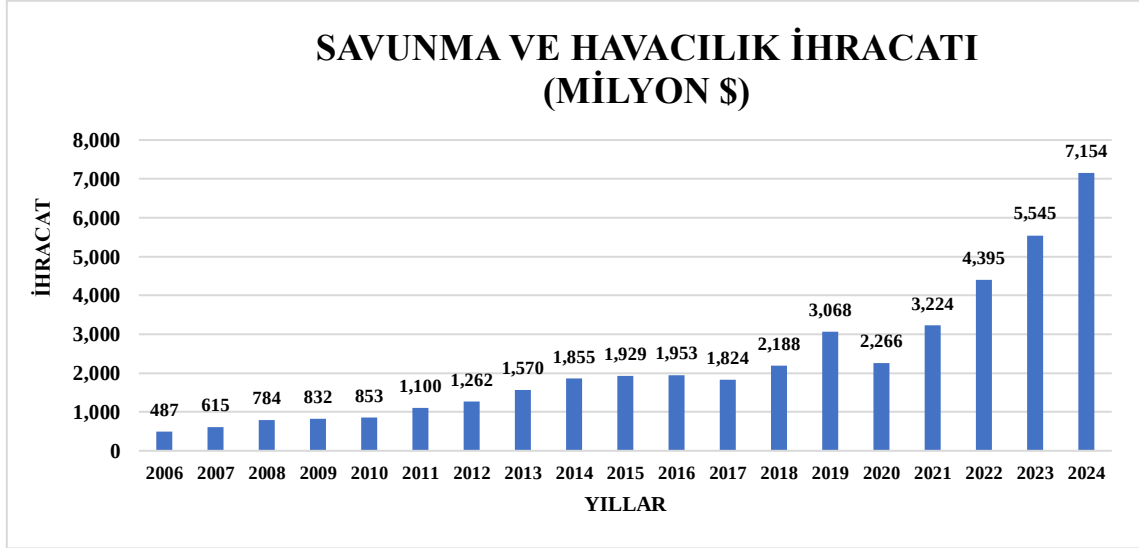
23	2019	Konya	Turan İnşaat Av Malzemeleri	Silah ve Mühimmat
24	2020	Ankara	GÜRBAG Savunma ve Teknoloji San. Tic. A.Ş.	Yazılım-Elektronik
25	2020	Ankara	ARCA Savuma	Silah ve Mühimmat
26	2020	İstanbul	TEUSAN Teknoloji ve Uzay Sanayii A.Ş.	Havacılık ve Uzay Sanayii
27	2021	Ankara	MENSAN Savunma Havacılık Teknolojileri	Havacılık Sanayii
28	2020	Kocaeli	SUPRA Savunma Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Silah ve Mühimmat
29	2022	Çorum	GOLDFORCE Savunma Sanayi A.Ş.	Silah ve Mühimmat
30	2022	Ankara	ASİSGUARD Savunma	Yazılım-Elektronik
31	2024	İstanbul	İNFODİF Yazılım ve Bilişim Teknolojileri	Yazılım-Elektronik

Kaynak: Yasin Şehitoğlu & Enes Kurt, Türk Savunma Sanayii Tarihi (1834-2020) Dönemler ve Aktörler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, ss. 210-213 & SASAD, Yeni Üyelerimiz verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.6 ve devamında 2007-2025 döneminde kurulan savunma sanayii şirketleri görülmektedir. Tablo, coğrafi açıdan incelendiğinde Ankara'da 18 tane, İstanbul'da 8 tane; Bursa, İzmir, Kocaeli, Konya ve Çorum'da 1'er tane olmak üzere 31 tane savunma sanayii kuruluşu olduğu görülmektedir. Şirketlerin %58'nin Ankara'da, %26'sının İstanbul'da kurulduğu görülmektedir. Sektör bazında incelendiğinde 11 adet yazılım ve elektronik sektöründe, 7 adet havacılık sektöründe ve 7 adet silah mühimmat sektöründe, 1'er adet kara sistemleri, makine ve teçhizat üretimi ve gemi yapımı alanında faaliyet gösteren firma bulunmaktadır. En yaygın sektörün yazılım ve elektronik sektörü olduğu görülmektedir. Şirketlerin kuruluş tarihlerine bakıldığında en fazla şirketin kurulduğu yıl 2019 yılı olup 7 şirket kurulmuştur. Ankara'nın savunma sanayisi açısından önemli bir merkez olarak öne çıkması, başkentteki kurumsal yapının ve kaynakların sektöre sağladığı desteğin belirgin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Türkiye'nin son yirmi yılda özellikle Ankara'da savunma sanayiini merkezileştirerek teknolojik alanlara yönelim gösterdiğini ve yazılım-elektronik altyapısını güçlendirmeye odaklandığı söylenebilir. 2019 gibi bazı dönemlerde savunma sanayine olan ilginin ve kapasitenin arttığı gözlemlenmiştir. Sektördeki çeşitlilik hâlâ kısıtlı olsa da dijitalleşmeye yönelik stratejiler öne çıkmaktadır. Bu dönemde özellikle 2006 yılını da göz önünde bulundurduğumuz da toplam ciro, AR-Ge harcamaları, toplam sözleşme bedeli, proje sayısı, yerlilik oranı,

şirket sayısına baktığımızda önemli bir ilerleme olduğu görülmektedir.

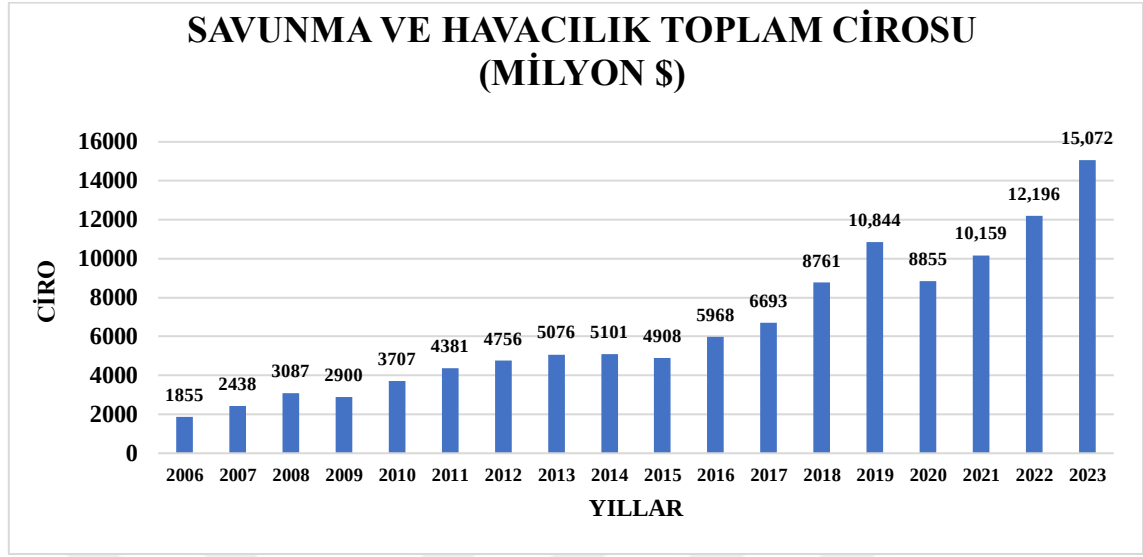
Grafik 3.1 2006-2024 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatı
(Milyon \$)

Kaynak: SSB, 2019-2023 Stratejik Planı (Güncellenmiş Versiyon 2020) ve 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.1, 2006-2024 dönemi arasında Türkiye'nin savunma ve havacılık ihracat rakamları ve yıllık değişim durumları yer almaktadır. Grafiğe göre, 2006-2024 yılları arasında 2017 ve 2020 yıllarındaki gerilemeler haricinde istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir. 2006 yılında 487 milyon dolar olan ihracat, 2024 yılında 7.154 milyon dolara yükselerek yaklaşık 15 kat artış göstermiştir. Yıllık değişim oranları incelendiğinde, bazı yıllarda istikrarlı bir artış gözlemlenirken, bazı yıllarda ise gerilemelerin yaşandığı gözlemlenmiştir. 2006-2015 yılları arasında sürekli bir artış yaşanmıştır. Fakat yaşanan artış genellikle düşük seviyelerde kalmıştır. Bu dönemde dikkat çeken artışlar 2007 yılında %26,3 oranında, 2008 yılında %27,5 oranında ve 2011 yılında %28,9 oranında gerçekleşmiştir. İlk düşüş 2017 yılında %6,6 oranında gerçekleşmiştir. İkinci düşüş küresel pandeminin etkisiyle %26,1 oranında 2020 yılında yaşanmıştır. Bu düşüş incelenen yıllar arasındaki en büyük düşüş oranıdır. 2021-2024 yılları arasında ise ihracatta hızlı bir gelişim gözlemlenmiştir. İhracat 2021'de %42,3 oranında, 2022'de %36,3 oranında, 2023'te %26,2 ve 2024 yılında %29 oranında artış yaşamıştır.

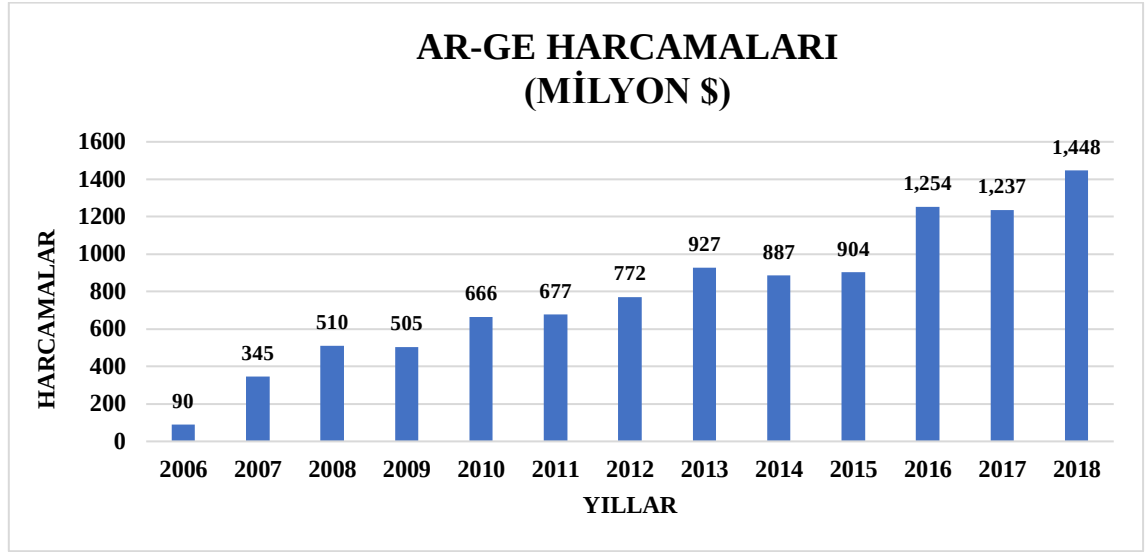
Grafik 3.2 2006-2023 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Toplam Ciroosu (Milyon \$)

Kaynak: SSB, 2019-2023 Stratejik Planı (Güncellenmiş Versiyon 2020) ve 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.2, 2006-2023 dönemi arasında Türkiye'nin savunma ve havacılık ciro rakamları ve yıllık değişim durumları yer almaktadır. Grafiğe göre ciro rakamları yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlese de genel itibariyle artış yönünde ilerlemiştir. 2006 yılında 1.855 milyon dolar olan savunma ve havacılık ciroosu, 2023 yılında 15.072 milyon dolara çıkarak yaklaşık sekiz kat artış göstermiştir. Bu dönemde sektörün ciroosu 2023 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %23,6 oranında artış göstermiştir. Son 19 yılın savunma ve havacılık cirolarına bakıldığında; 2009, 2015 ve 2020 yıllarında düşüş yaşandığı gözlemlenmiş olsa da diğer yıllarda artışlar gözlemlenmiştir. 2009 yılındaki %6,06'lık düşüşün sebebi küresel ölçekte yaşanan ekonomik kriz ve etkileri ile açıklanabilir. 2015 yılındaki %3,78'lik düşüşün sebebi ihracatta meydana gelen duraksamalar ve iç pazarda genişlemenin yaşanmaması olarak görülebilir. 2020 yılındaki %18,34'lük düşüş COVID-19 pandemisinin getirdiği olumsuz etkilere dayandırılabilir.

Grafik 3.3 2006-2018 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii AR-GE Harcamaları (Milyon \$)

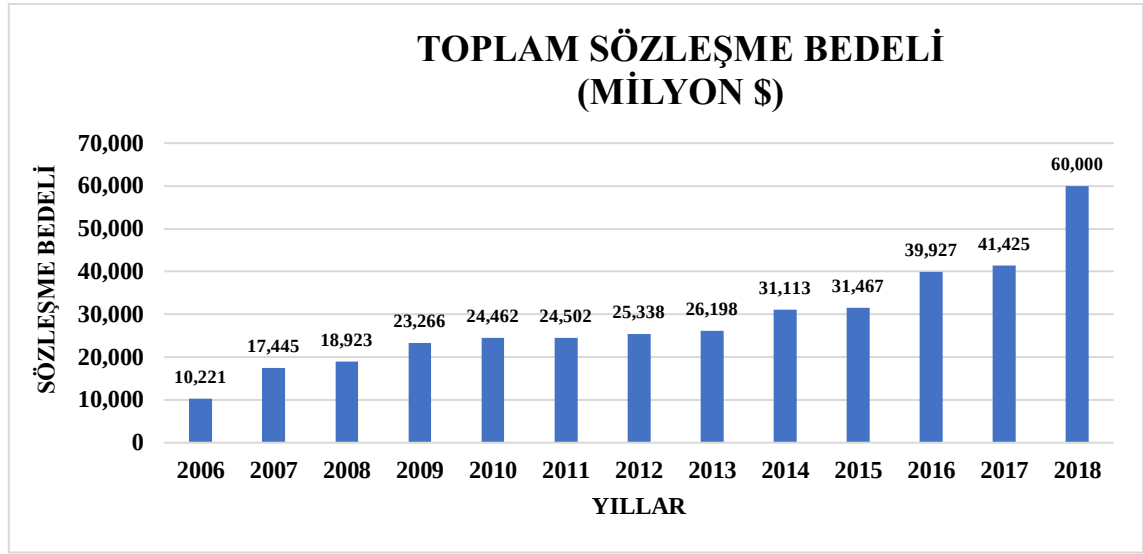

Kaynak: SSB, 2019-2023 Stratejik Planı (Güncellenmiş Versiyon 2020) ve 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.3, 2006-2018 dönemi arasında Türkiye'nin savunma sanayiindeki AR-GE harcamaları ve bu harcamaların yıllık değişim durumları yer almaktadır. Grafığe göre, 2006 yılından 2018 yılına kadar Türkiye'nin savunma ve havacılık sektöründeki AR-GE harcamalarında önemli bir yükseliş gözlemlenmiştir. 2006 yılında 90 milyon dolar seviyesinde olan AR-GE harcamaları, 2018 yılında 1.448 milyon dolara ulaşarak yaklaşık 16 kat artmıştır. Ancak bu süreçte bazı yıllarda düşüşler de yaşanmıştır. 2006-2008 yılları arasındaki dönemde, AR-GE harcamalarının hızla yükseldiği gözlemlenmektedir. 2007 yılındaki harcamalar bir önceki yıla göre %283,3 gibi tarihi bir oranla artarak 345 milyon dolara çıkmıştır. 2008 yılında bir önceki yıla göre %47,8'lik bir artış ile 510 milyon dolara ulaşmıştır. Bu hızlı artış, savunma sanayisinde AR-GE yatırımlarına önem verilmeye başladığını göstergesi olabilir. 2009 yılında harcamalarda %1'lik küçük bir düşüşle 505 milyon dolara gerilemiştir. Bu azalmanın, 2008 finansal krizinin Türkiye'ye olan olumsuz etkilerinden kaynaklandığı düşünülebilir. 2010-2013 yılları arasında AR-GE harcamaları düzenli bir şekilde artış göstermiştir. 2010 yılında %31,9, 2012 yılında %14 ve 2013 yılında %20,1 oranında artışlar kaydedilmiştir. Bu süreçte savunma sektöründeki yeni projelerin ve yerleştirme çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir. 2014 yılında harcamalar %4,3'lük bir azalma göstererek 887 milyon dolara düşmüştür. 2015 ve 2016 yıllarında harcamalarda tekrar bir artış gözlemlenmiş, özellikle 2016 yılında %38,7

oranında bir artışla 1. 254 milyon dolara ulaşılmıştır. 2017 yılında harcamalar %1,4 oranında küçük bir düşüşle 1. 237 milyon dolara inmiş, bu durum önceki yıldaki yüksek harcamanın ardından bütçenin dengelenmeye çalışılmasıyla ilgili olabilir. 2018 yılında AR-GE harcamaları %17,1 artarak 1. 448 milyon dolara ulaşılmıştır. Bu artış, savunma sanayiindeki yerli ve milli projelerin hızlı bir şekilde geliştirilmesine verilen önemin devam ettiğini ortaya koyduğu söylenebilir.

Grafik 3.4 2006-2018 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Projeleri Toplam Sözleşme Bedeli (Milyon \$)

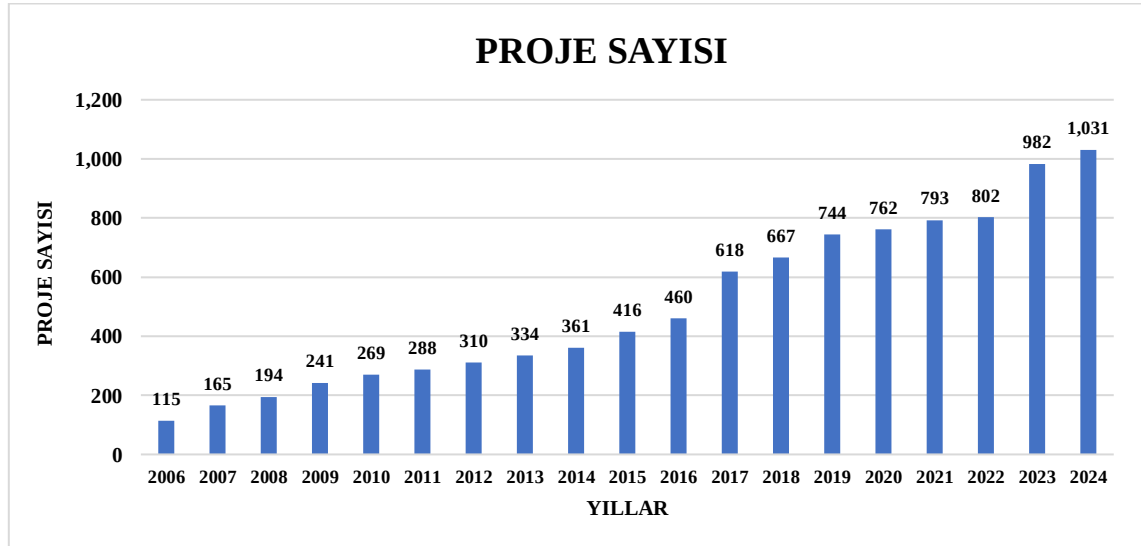

Kaynak: SSB, 2019-2023 Stratejik Planı (Güncellenmiş Versiyon 2020) ve 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.4, 2006-2018 yılları arasında Türkiye'nin savunma ve havacılık sanayii alanında yaptığı toplam sözleşme tutarları ve bu sözleşmelerdeki yıllık değişim durumları yer almaktadır. Türkiye'nin savunma ve havacılık sanayiindeki sözleşme bedellerinde sürekli bir artış gerçekleştiği görülmektedir. 2006 yılında 10.221 milyon dolar olan toplam sözleşme tutarı, 2018 yılında 60.000 milyon dolara çıkarak yaklaşık altı kat artış kaydedilmiştir. Ancak, bu süreç içinde yıllar arasındaki artış oranlarının her yıl aynı düzeyde kalmadığı, bazı yıllarda büyümenin yavaşladığı veya duraksadığı da gözlemlenmiştir. 2006-2007 döneminde sözleşme tutarında %70,7 oranında önemli bir artış gerçekleşmiş ve bu rakam 17. 445 milyon dolara ulaşmıştır. Bu belirgin yükseliş, Türkiye'nin savunma sanayisi politikalarında ve yatırımlarında bir değişim sürecine girildiğinin bir işareti olabilir. 2011 yılında yalnızca %0,16 oranında düşük bir artış

gerçekleşmiştir. Bu dönem, mevcut projelerin sürdüğü ancak yeni sözleşmelerin sınırlı kaldığı bir zaman dilimi olarak düşünülebilir. 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla %3,4 oranında artış gözlemlenmiştir. Bu yıllar, istikrarlı fakat ölçülü bir büyümenin devam ettiği dönemler olarak değerlendirilebilir. 2014 yılında %18,8'lik bir artışla toplam sözleşme tutarı 31. 113 milyon dolara yükselmiştir. Bu artışın, savunma sanayi projelerinde çeşitlenme sağlanması ve yerileştirme çalışmalarının yoğunlaşması ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. 2015 yılında ise %1,1 oranında sınırlı bir seviyede artış gerçekleşmiştir. 2016 yılı itibarıyla, sözleşme tutarında %26,9 oranında büyük bir artış görülmüş ve toplam rakam 39. 927 milyon dolara yükselmiştir. Bu belirgin artış, 15 Temmuz darbe teşebbüsünün ardından savunma ve güvenlik önceliklerinin yeniden gözden geçirilmesi ile bu alana yapılan yatırımların artmasıyla ilişkilendirilebilir. 2017 yılında ise %3,8 oranında sınırlı bir artışla toplam tutar 41.425 milyon dolara ulaşmıştır. Bu durum, bir önceki yıl yaşanan yüksek artışın ardından savunma bütçesinin dengelenmeye çalışıldığı bir yıl olarak değerlendirilebilir. 2018 yılı, sözleşme bedellerinde en yüksek artışın gerçekleştiği yıl olmuştur. %44,8 oranında bir artış göstererek toplam sözleşme değeri 60.000 milyon dolara ulaşmıştır. Bu çarpıcı artış, Türkiye'nin yerli ve milli savunma projelerine verdiği önemle açıklanabilir. Özellikle SİHA, MİLGEM, ALTAY ve HİSAR gibi stratejik projelerin hızla ilerlemesi ve ihracat potansiyelinin artması, bu yükselişi destekleyen önemli faktörler arasında olabilir.

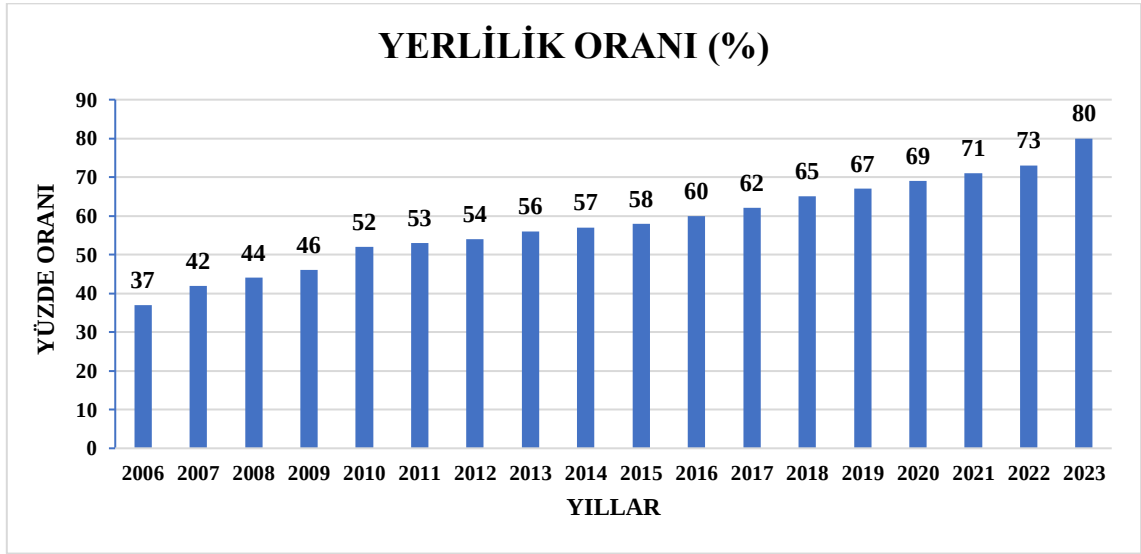
Grafik 3.5 2006-2024 Yılları Arasında Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Proje Sayısı

Kaynak: SSB, 2019-2023 Stratejik Planı (Güncellenmiş Versiyon 2020) ve 2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.5, 2006-2024 yılları arasında Türkiye'nin savunma ve havacılık sanayii alanında yürütülen proje sayıları ve proje sayılarındaki yıllık değişim durumları yer almaktadır. 2006-2024 dönemi arasında Türkiye'nin savunma ve havacılık sanayiinde yürüttüğü projelerin sayısının sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2006 yılında 115 olan proje sayısının 2024 yılına geldiğimizde 1.031'e çıkarak yaklaşık dokuz katlık bir artış kaydettiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayisinde proje odaklı bir büyüme politikası benimsediğini ve her yıl daha fazla sistem, teknoloji ve platform geliştirme çabası içerisine girdiğini göstergesi olabilir. 2006 ile 2007 yılları arasında proje sayısı %43,4 oranında artarak 165'e ulaşmıştır. Bu önemli artış, savunma sanayisinde düzenli ve planlı bir proje sistemine geçildiğini gösteriyor olabilir. 2008 yılında %17,6 artış gerçekleşerek proje sayısı 194'e çıkmış, 2009 yılında ise %24,2 artışla 241 projeye ulaşılmıştır. Önceki yıllara göre; 2010 yılında %11,6 ve 2011 yılında %7,1 oranında daha düşük artışlar yaşanmıştır. 2012 ile 2014 dönemi arasında proje sayısı her yıl yaklaşık %7-8 oranında artış göstererek 361'e ulaşmıştır. 2015 yılında projelerin %15,2 oranında artmasıyla sayı 416'ya çıkmış, ardından 2016 yılında %10,6'lık artışla 460 proje seviyesine ulaşılmıştır. Bu artışlar, yerli tasarım ve üretim hedefli yeni projelerin sayısının arttığını göstergesi olabilir. 2017 yılında %34,3 gibi kayda değer bir büyüme yaşanmıştır. Bu artış, savunma sanayi politikalarında kapsamlı bir genişleme olduğunu ifade edebilir. 2020 ve 2021 yıllarında ise proje sayısı sırasıyla %2,4 ve %4,1 oranında artış göstermiştir. Bu dönemdeki artış oranları önceki yıllara kıyasla daha sınırlı olmakla birlikte, istikrar sağlandığı görülmektedir. 2022 yılındaysa sadece %1,1 oranında küçük bir artışla proje sayısı 802'ye çıkmıştır. Bu durum, projelerin çeşitlenmesinden ziyade mevcut projelerin sürdürülebilirliğine öncelik verildiğini düşündürebilir. 2023 yılına gelindiğinde %22,4 oranında bir artış yaşanarak proje sayısı 982 olmuştur. Bu büyüme eğilimi 2024 yılında da devam etmiş, %5'lik bir artışla toplam proje sayısı 1.031'e ulaşmıştır.

Grafik 3.6 2006-2023 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii Yerlilik Oranı (%)

Kaynak: SBB Kalkınma Planları ve SSB Stratejik Planları incelenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3.6’ da 2006-2023 yılları arasında Türkiye’nin savunma sanayii alanındaki yerli üretim oranları ve yüzdelik oranda yıllık değişim durumları yer almaktadır. 2006 yılında %37 seviyesinde bulunan yerlilik oranı, istikrarlı bir şekilde artarak 2023 yılı itibarıyla %80 seviyesine kadar ulaşmıştır. 17 yıllık süreçte yerlilik oranında %43’lük bir artış meydana gelmiştir. Bu artış, Türkiye’nin yerli üretim kapasitesinin ve teknolojik altyapısının önemli ölçüde geliştirdiğinin bir göstergesi olabilir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma hedeflerine, teknolojik bağımsızlığa ve ulusal üretim gücüne katkı sağlayacak nitelikte olduğu da söylenebilir. On ikinci Kalkınma Planı hedeflerine göre Türkiye’nin 2028 yılındaki yerlilik oranı ise %85’tir.⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ SBB, On İkinci Kalkınma Planı, SBB, Erişim Tarihi: 10.04.2025, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf

Tablo 3.7 2006-2022 Yılları Arasında Türk Savunma Sanayii Şirket Sayısı

YIL	ŞİRKET SAYISI
2006	710
2007	840
2008	950
2009	1140
2010	1190
2011	1300
2012	1280
2013	1360
2014	1390
2015	1530
2016	1700
2017	1700
2018	1750
2019	2010
2020	2050
2021	2160
2022	2540

Kaynak: Zehra Çankaya BAYRAKLI, Türkiye'nin Savunma ve Havacılık Sanayii ve İhracatının Analizi (2002-2023), Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi, 11 Mart 2024, ss. 224.

Tablo 3.7, 2006-2022 yılları arasında Türk Savunma Sanayii şirket sayıları verilmiştir. 2006-2022 yılları arasındaki şirket sayılarına bakıldığında düzenli bir artışın olduğu görülmektedir. 2006 yılında 710 tane, 2008 yılında 950 tane şirket bulunurken 2009 yılında ilk defa şirket sayısı 1000 barajını aşarak 1140 adete çıkmıştır. Bu süreçte, savunma sanayine olan ilginin ve yapılan yatırımların hızla arttığı gözlemlenmiştir. 2010 yılında firma sayısı 1190 adete yükselirken, 2011 yılında bu sayı 1300 adete çıkarak büyüme trendini devam etmiştir. 2012 yılında 1280 adete düşerek küçük bir azalma görülse de 2013 yılında tekrar yükselerek 1360 adete yükselmiştir. 2015 yılına bakıldığında dikkate değer bir artışla firma sayısı 1530 adete çıkmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında ise 1700 seviyelerinde kalmıştır. 2022 yılında ise büyük bir sıçrama ile 2540 adete kadar yükselmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin savunma sanayi ekosisteminin geliştiğini, sektördeki girişimlerin ve üretim kapasitelerinin hızla arttığını açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda yerlilik oranının artışıyla şirket sayısının artışının paralellik gösterdiği de gözlemlenmiştir.

Tablo 3.8 2010-2023 Yılları Arasında Türk Sanayii Şirketlerinin Küresel Sıralamaları

YIL	SIPRI SIRLAMASI	ŞİRKET ADI
2010	92	ASELSAN
2011	91	ASELSAN
2012	92	ASELSAN
2013	71	ASELSAN
2014	76	ASELSAN
	95	TAI
2015	78	ASELSAN
	87	TAI
2016	75	ASELSAN
	84	TAI
2017	69	ASELSAN
	77	TAI
2018	60	ASELSAN
	86	TAI
2019	55	ASELSAN
	78	TAI
2020	53	ASELSAN
2021	55	ASELSAN
	86	TAI
2022	62	ASELSAN
	79	BAYKAR
	88	TAI
2023	54	ASELSAN
	69	BAYKAR
	78	TAI

Kaynak: SIPRI Arms Industry Database (2002-2023) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3.8 2010-2023 yılları arasında SIPRI Arms Industry Database (2002-2023) TOP100 verilerine göre Türk savunma sanayii şirketlerinin küresel ölçekteki sıralamaları verilmiştir. 2010 yılından itibaren Türk savunma sanayi firmalarının SIPRI sıralamalarına girmesi, Türkiye'nin bu sektördeki başarısını açık bir göstergesidir. ASELSAN, 2010 yılında 92. sıradan listeye girmiş ve Türkiye'nin savunma sanayindeki uluslararası varlığının temellerini atmıştır. 2013 yılına kadar 91-92 arasında sabit bir konumda kalmıştır. 2013 yılında 71. sıraya terfi eden ASELSAN, sonraki yıllarda performansını sürekli iyileştirerek 2019 yılında 55. sıraya ve 2020 yılında 53. sıraya ulaşarak en yüksek derecesine ulaşmıştır. 2021 yılında 55. sıraya gerileyen ASELSAN, 2023 yılında yeniden yükselerek 54. sırada yer almıştır. TAI, 2014 yılında 95. sıradan listeye girerek Türkiye'nin ikinci büyük savunma sanayi temsilcisi olmuştur. 2014 ile 2019 yılları

arasında TAI'nın sıralaması 95'ten 78'e kadar yükselmiş, fakat zaman zaman dalgalanmalar göstermiştir. 2021 yılında yeniden sıralamaya dahil olan TAI, 86. Sıraya yerleşmiştir. 2022 yılında 88, 2023 yılında ise 78. sıraya terfi etmiştir. BAYKAR, Türkiye'nin savunma sanayisinde yeni ve etkili bir oyuncu olarak 2022 yılında 79. sıradan listeye girmiştir. 2023 yılında 69. sıraya çıkarak hızlı bir gelişim göstermesi, Türkiye'nin insansız hava aracı teknolojilerinde kazandığı uluslararası başarıyı temsil ettiğinin göstergesi olabilir. 2022 ve 2023 yıllarında aynı anda üç Türk şirketinin SIPRI sıralamasında bulunması, Türkiye'nin savunma sanayisinde global bir aktör haline geldiğini ve yerli üretim oranının artışıyla birlikte sektördeki başarının somut bir işareti olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SAVUNMA HARCAMALARI

Bu bölümde, savunma harcamaları kavramsal olarak tanımlanmış ve temel özellikleri açıklanmıştır. Savunma harcamalarının düzeyinin belirlenmesinde etkili olan faktörler detaylı olarak ele alınmıştır; bunlar arasında jeopolitik konum, siyasi rejim ve yönetim biçimi, ekonomik gelişmişlik düzeyi, askeri ittifaklara katılım, komşu ülkelerdeki savunma harcamaları ve silahlanma yarışı ile teknoloji düzeyi yer almaktadır. Ayrıca, savunma harcamalarının sınıflandırılması yapılmıştır. Türkiye'nin savunma harcamaları tarihsel perspektifle incelenmiş, 1923-1949 döneminde savunma bütçesi devlet teşebbüsleri ve sınırlı kaynaklarla yürütülmüş; 1950-1974 döneminde NATO üyeliği ve dışa bağımlılık harcamaları etkilemiştir. 1975-1985 döneminde Kıbrıs Barış Harekâtı ve uygulanan ambargolar harcamaların artmasına neden olmuş, 1986-2006 döneminde modernizasyon projeleri ve savunma sanayii reformları bütçe dağılımını şekillendirmiştir. 2007-2025 döneminde ise yerli ve milli savunma projelerine artan yatırımlar, teknoloji geliştirme ve modernizasyon faaliyetleri harcamaların artışına katkı sağlamış, savunma bütçesinin stratejik öncelikleri ve dağılımı önemli ölçüde şekillenmiştir.

4.1. Savunma Harcamalarının Tanımlanması

Savunma harcamaları, bir ülkenin savunma gereksinimlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve bu gereksinimleri karşılayacak harcamaların güvenilir finansman kaynaklarıyla yapılması olarak tanımlanabilmektedir. Bir ülkenin savunma gereksinimlerini somut bir şekilde tanımlamak oldukça zordur. Bunun nedeni, savunma harcamalarını etkileyen ana unsurun ülkenin güvenlik işlevi olmasıdır. Bu işlevin seviyesi, ülkenin kabul edebileceği risk düzeyine göre belirlenmektedir. Soyut bir kavrama dayanan savunma harcamalarının en uygun seviyede gerçekleştirilmesi, risk faktörünün doğru bir şekilde değerlendirilmesine ve gerekli güvenlik düzeyinin açık bir şekilde belirlenmesiyle mümkün olmaktadır.⁵⁶¹ Bu bağlamda savunma harcamaları, bir ülkenin ulusal güvenliğini korumak için yaptığı kamu harcamaları arasında, savunma alanına ayrılan kısım olarak tanımlanmaktadır. Ancak, her ülkenin askeri yapılarını farklı kuruluşlara dayandırması ve bu kuruluşların kapsamaları, görevleri ve sorumluluklarının değişiklik göstermesi sebebiyle, savunma harcamalarına dair evrensel bir tanım

⁵⁶¹ Erman Erbaykal, Türkiye'nin Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2017, ss.4.

bulunmamaktadır.⁵⁶²

NATO, savunma harcamalarını; bir ülkenin yerel, bölgesel veya belediye yönetimlerini hariç tutarak merkezi yönetimi tarafından kendi silahlı kuvvetlerinin, müttefik ülkelerin veya NATO'nun ittifakının gereksinimlerini karşılama amacıyla yapılan ödemeler şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁶³ Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü savunma harcamalarını; silahlı kuvvetlerin, savunma bakanlıklarının ve savunma projeleri üreten diğer devlet kurumlarının sermaye transferlerini ve cari harcamalarını; askeri faaliyetler için eğitilen ve teçhizatlandırılan personel harcamaları olarak tanımlamıştır.⁵⁶⁴

Genel tanımıyla savunma harcamaları; bir ulusun iç ve dış güvenliğini sağlamak için milli gelirinin savunma alanına tahsis edilen kısmı olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶⁵ En geniş tanımıyla savunma harcamaları; bir ülkenin güvenliğini korumak, iç ve dış tehditleri ortadan kaldırmak, sosyal ve politik istikrarsızlıkları önlemek, hükümetin sürekliliğini sağlamak ve devletin politik meşruiyetini devam ettirmek amacıyla gerçekleştirilen harcamalar şeklinde tanımlanmıştır. Dar anlamıyla ise savunma harcamaları; askeri ve sivil personelin ihtiyaçlarıyla ilgili giderler, savunma amacıyla kullanılan silahlar, ekipman ve diğer malzemelerin üretimi ile tedariki; malzemelerin bakım ve onarımı, askeri tesislerin inşası ve araştırma ile geliştirme çalışmaları için yapılan harcamaları içermektedir.⁵⁶⁶

Savunma harcamaları, devletlerin muhtemel askeri tehditleri engellemek, saldırılara karşı savunma sağlamak veya bu tür tehlikelere karşı proaktif önlemler almak amacıyla gerçekleştirdiği harcamaları ifade etmektedir. Bu bağlamda, silah üretimi, askeri malzeme ve teçhizat alımı, personel eğitim faaliyetleri ile silah ithalat ve ihracatı gibi alanlara yapılan harcamalar, savunma bütçesinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.⁵⁶⁷

Savunma harcamaları, devletlerin huzurunu sağlamak, ulusal bütünlüğü korumak, iç ve dış tehditleri engellemek amacıyla milli gelirlerinden savunma sektörüne ayırdıkları bütçe olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶⁸ Bu bağlamda, pek çok ülke bütçelerinin önemli bir

⁵⁶² Mehmet Samet Erdem & Selami Sezgin, Savunma Harcamaları ve Petrol Tüketimi İlişkisi, Savunma Bilimleri Dergisi, Sayı:40, 2021, ss. 35

⁵⁶³ NATO, Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2021), NATO, Erişim Tarihi: 14.04.2025
https://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/2021/6/pdf/210611-pr-2021-094-en.pdf

⁵⁶⁴ Mehmet Samet Erdem & Selami Sezgin, Savunma Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya ve Türkiye'nin Genel Bir Görünümü, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Cilt:5, Sayı:12, 2018, ss. 320.

⁵⁶⁵ Kamil Tüğen, Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt:3, Sayı:2, 1988, ss. 287.

⁵⁶⁶ İbrahim Uçar, Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003, ss.3.

⁵⁶⁷ Şerif Canbay & Mercan Derya, Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği, Journal of Emerging Economies and Policy, Cilt:2, Sayı:2, 2017, ss. 87.

⁵⁶⁸ Ted Walthers, Dünya Ekonomisi, Çev: Ünal Çağlar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, ss.249.

kısından savunma harcamalarına pay ayırmaktadır.

Savunma hizmetleri ise, iki ana boyut üzerinden ele alınmaktadır. İlk boyutu, ÷lkeye karşı potansiyel bir saldırının engellenmesi; ikinci boyutu ise, bir saldırı gerçekleşirse saldırıya karşı koyulabilmesidir. Her iki amaç da barış döneminde askeri eğitimi, teçhizat ve malzeme gibi unsurlar için yapılan yatırımları zorunlu kılmaktadır. Savaş zamanında savaşın niteliği, büyüklüğü ve şiddeti; barış döneminde yapılan savunma harcamalarının büyüklüğüyle doğrudan bağlantılı olacaktır.⁵⁶⁹ Diğer bir başka boyutu ise; ÷lkelerin gelişmiş savunma sistemleri edinme çabaları ve bu sistemlere harcadıkları kaynaklar, olası düşman devletler veya ulusal güvenliği tehdit eden çeşitli gruplara karşı bir psikolojik caydırıcılık sağlamaktadır. Yüksek savunma harcamaları ile sunulan kaliteli askeri donanım, bir ÷lkenin tehditlere karşı koyma yeteneğini artırarak, olası saldırganların bu ÷lkeye karşı zararlı eylemler gerçekleştirme kararlılığını ve cesaretini ciddi şekilde azaltmaktadır. Bu açıdan, savunma harcamaları ve askeri malzeme temini, yalnızca fiziksel bir güvenlik unsuru değil, aynı zamanda psikolojik açıdan caydırıcı bir unsur olarak da ele alınmaktadır.⁵⁷⁰

Savunma hizmetleri üretken olmayan bir tüketim şekli olarak tanımlanmaktadır. Askeri amaçlar için yapılan harcamalar, kaynakların daha verimli alanlarda kullanılmasını kısıtlamaktadır. Bu durum özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olarak milli gelir düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak savunma hizmetleri, ÷lkenin bağımsızlığını koruma hedefi güttüğü için aynı zamanda bir yatırım hizmeti olarak da gör÷lmektedir.⁵⁷¹

Savunma hizmeti, tam kamusal mal olarak değerlendirilmektedir. Bunun başlıca sebebi, ÷lkede yaşıyan tüm vatandaşların bu hizmetten eşit ve tarafsız bir şekilde yararlanabilmesidir. Savunma hizmetlerinin kişilere ayrı ayrı verilmesi ya da parçalara ayrılarak sağlanması mümkün değildir; bu açıdan savunma dışlanamaz ve bölünemez nitelikte klasik bir kamu malıdır.⁵⁷² Bu bağlamda savunma hizmetleri her devletin olağan iç ve dış tehditlerden korunabilmesi için uyguladığı zorunlu bir hizmettir. Devletlerin savunma hizmetini yerine getirebilmek için milli gelir içerisinde pay ayırdığı kısım ise savunma harcamalarını oluşturmaktadır.

⁵⁶⁹ M. Hanifi Aslan, Hizmet Ekonomisi, Alfa Yayınevi., İstanbul, 1998, ss.249.

⁵⁷⁰ B÷lent Yılmaz & Murat Atik & Görkem Melekoğlu, Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi ve Harcama Kalemlerinin Ağırlıklarının Belirlenmesi, SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi , Cilt:32, Sayı:2, 2022, ss. 26.

⁵⁷¹ Nihat Edizdoğan, Kamu Maliyesi, Ekin Yayınevi, 11. Baskı, Bursa, 2020, ss.104.

⁵⁷² Orkun Bayram, Savunma Sanayisinin Gelişiminin İhracat-ithalat Dengesi Üzerindeki Etkileri, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:16, Sayı:33, 2020, ss. 169.

4.2. Savunma Harcamalarının Özellikleri

Devletler, bağımsızlıklarını ve güvenliklerini sürdürebilmek için etkili bir askeri yapı ve gelişmiş bir savunma sanayiine ihtiyaç duymaktadır.⁵⁷³ Savunma harcamaları, toplumda ekonomik bağlantıların kurulması ve piyasa sisteminin çalışabilmesi için zorunlu bir harcama alanıdır.⁵⁷⁴ Savunma harcamalarının kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktadır.

Savunma harcamaları, kamu yararı doğrultusunda değerlendirildiği için tam kamusal mal olarak kabul edilmektedir. Bu hizmetten ülke halkı, herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit düzeyde yararlanmaktadır. Savunma hizmetlerinin sunduğu faydanın parçalanması veya bireysel olarak tahsis edilmesi mümkün değildir.⁵⁷⁵ Savunma hizmetinin bireylere sağladığı fayda ölçülemez bir nitelikte olduğu için fiyatlandırılması ve pazarlanması mümkün değildir.⁵⁷⁶

Savunma hizmetleri, doğrudan nihai kullanıcıya ya da üreticiye yönelik bir hizmet olarak nitelendirilmez. Dışarıdan gelecek tehditleri engellemek, diğer mal ve hizmetleri korumak için geliştirilen; ekonomik gelişmelerle birlikte talebi artan, tamamlayıcı ya da ara tüketim hizmetleri arasında yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle; savunma harcamaları, dış tehditlere karşı güvenliğini sağlamak için yapılan ve ekonomik gelişmelerle birlikte artış gösteren ara mal niteliği taşıyan bir harcama biçimidir.⁵⁷⁷

Savunma harcamaları, dışsal ekonomik etkilere sahiptir. Dışsallık, ekonomik etkinliklerin sonucu olarak üretimi gerçekleştiren veya tüketilen ürün ve hizmetlerin, doğrudan ilgili olmayan üçüncü şahısları olumlu veya olumsuz etkilemesi olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷⁸

Savunma harcamalarının kaynağı kamu bütçelerinden karşılanmaktadır. Savunma hizmeti, herkes tarafından zorunlu olarak alınması gereken bir kamu malı olduğu için, bireyler bu hizmetten yararlanmak istemediklerini ifade ederek vergi ödemekten muaf tutulamaz; bu hizmetten faydalanmayanlar da yine bu hizmetten yoksun bırakılamaz.⁵⁷⁹

Savunma ürünlerinin üretim miktarları ve bu konuda ayrılacak bütçe, siyasi otorite tarafından belirlenmektedir. Kamu malı ve hizmetlerine yönelik arz ve talep siyasi

⁵⁷³ Faruk Şükrü Uslu, Türkiye’de Savunma Sanayi Harcamalarının Finansmanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, ss.7

⁵⁷⁴ Tüğen, a.g.e., ss. 48.

⁵⁷⁵ Orkun Bayram, Savunma Sanayisinin Gelişiminin İhracat-İthalat Dengesi Üzerindeki Etkileri, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:16, Sayı:33, 2020, 169.

⁵⁷⁶ Emine Gümüşdaş, Türkiye’de Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2010, ss.66.

⁵⁷⁷ Filiz Giray, Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2004, ss.183.

⁵⁷⁸ Edizdoğan, a.g.e.,ss.25.

⁵⁷⁹ Saygılı, a.g.e., ss.92.

kararlara göre şekillenmektedir. Bu çerçevede, ülkenin savunmasının en etkili şekilde sağlanması için gereken finansman, kamu kaynakları ve siyasi tercihlerle oluşturulan bütçe süreci aracılığıyla sağlanmaktadır.⁵⁸⁰

Savunma harcamaları, pozitif ve negatif dışsal etkilere yol açmaktadır. Savunma harcamalarındaki yenilikçi teknolojiler ve modernizasyon, sivil alanda kullanılan teknolojilere faydalar sağlayarak olumlu dışsallıklar oluşturmaktadır. Savunma harcamaları, alternatif yatırım fırsatlarını, ihracatı, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki kaynakların dışlanmasına sebep olarak ve ayrıca bütçe açığını ve dış borçları artırarak olumsuz dışsallıklar yaratmaktadır.⁵⁸¹

Savunma harcamaları, devletin karşılaşılabileceği tehlikeler ve saldırılar karşısında koruyucu bir kapasite oluşturmayı amacına sahiptir. Olası bir saldırı durumunda bu kapasite sayesinde saldırıya karşı durarak tehdidin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Savunma hizmeti hem caydırıcı hem de proaktif savunma perspektifinden ele alındığında, bu harcamaların yalnızca savaş zamanlarında değil, barış dönemi boyunca da yapılmasının gerekli olduğu görülmektedir. Tehdit ortaya çıkmadan önce gerçekleştirilen savunma harcamaları, devletin kudretini ve kararlılığını sergileme açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple, ülkeler, özellikle dış politika bağlamında gerilimlerin tırmandığı dönemlerde savunma harcamalarını artırmaya yoluna gitmektedir.⁵⁸²

4.3. Savunma Harcamalarının Düzeyinin Belirlenmesi

Sınırsız taleplerin karşılanması için kullanılan kaynakların sınırlı olması, iktisadi literatürde kıtlık ilkesi olarak adlandırılmaktadır. En zengin topluluklarda bile kaynaklar tüm talepleri karşılamak için yeterli olmamaktadır. Kaynakların kısıtlı olduğu durumlarda, seçim yapma zorunluluğu doğmaktadır. Bu durum savunma harcamaları için de söz konusudur. Devletler, vatandaşlarını ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek için savunma harcamalarına bütçesinden ne kadar pay ayırması gerektiğini, ideal seviyesinin ne olduğuna karar vermek zorundadır.⁵⁸³ Bir ülke, güvenliğini sağlamak için risk seviyesini makul bir şekilde tanımlamalıdır. Risk seviyesi doğru bir şekilde belirlenirse, sunulan savunma hizmetinin sağladığı fayda aynı oranda maksimum düzeye

⁵⁸⁰ Pınar Gönen, Savunma Harcamaları ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: G-20 Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2023, ss. 9.

⁵⁸¹ John Paul Dunne & Eftychia Nikolaidou & Dimitrios Vougas, Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Yunanistan ve Türkiye İçin Nedensel Bir Analiz, Defence and Peace Economics, Cilt:12, Sayı:1, 2001, ss. 7.

⁵⁸² Hans Günter Brauch, Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:5, Sayı:18, 2008, ss.5

⁵⁸³ Mehmet Çelik, Tam Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Savunma Harcamaları: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Üzerine Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma, 2023, ss. 37-38.

ulaşacaktır.⁵⁸⁴

Savunma harcamalarının düzeyinin belirlenmesinde etkili olan birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar önem seviyesi ülkeler arasında ihtiyaçlara göre farklılık göstermektedir.⁵⁸⁵ Michael Beenstock'a göre bu faktörler; iç ve dış tehditler, askeri yardımlar, yurt dışı ekonomik yardımlar, jeopolitik konum, uluslararası askeri ittifaklara katılma, silahlanma yarışı olarak ifade edilmiştir.⁵⁸⁶ Bu unsurlara; yönetim tarzı, politik durum, bölgesel veya komşu ülkelerden gelen tehdit algısı, bütçe olanakları ve askeri güçte eklenebilmektedir.⁵⁸⁷

4.3.1. Jeopolitik konum

Savunma harcama düzeyini belirleyen en temel faktörlerden birisi jeopolitik konumdur. Jeopolitik konum; bir ulusun veya bölgenin dünya üzerindeki veya bölgesel siyasetteki rolü, stratejik değeri, yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olma durumu ya da bu kaynaklara olan yakınlığı gibi unsurları içermektedir.⁵⁸⁸ Ülkelerin bulunduğu coğrafi konum, sahip oldukları doğal kaynaklar, kara-deniz iletişim yolları ve önemli ticaret rotaları üzerinde bulunmaları gibi durumlar güvenlik gereksinimlerini artırmaktadır. Bu nedenle, devletler muhtemel tehditler ve saldırılar için çeşitli önlemler almak durumundadır. Alınan bu tedbirler, savunma harcamalarının temelini oluşturmaktadır.⁵⁸⁹ Savunma harcamaları, devletlerin tehdit algıları, jeostratejik ve jeopolitik konumlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ülkeler, coğrafi konumları ve çevresel unsurları göz önünde bulundurarak savunma harcamalarının düzeyini belirlemektedir. Jeopolitik açıdan riskli bölgelerde bulunan ülkeler, daha az riskli olan bölgelere göre daha yüksek bir tehdit algısına sahip olduklarından, savunma harcamalarına ayırdıkları pay daha fazladır. Örneğin, komşu ülkelerdeki siyasi belirsizlikler ve tehditler, savunma harcamalarının düzeyini yükseltebilirken, denizlerle çevrili olan ülkeler donanma güçlerini güçlendirmek için savunma harcamalarını artırabilmektedir. Daha somut bir örnek olarak; İsrail'in jeopolitik konumu ve tarihsel komşuluk ilişkileri nedeniyle devlet bütçesinin önemli bir bölümünü savunma harcamalarına ayırması gösterilebilir. Bu

⁵⁸⁴ Nurullah Altun, Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma, Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı: 2, 2017,ss.274.

⁵⁸⁵ Vedat Zayıf & Mehmet Erkenekli, Kültürel Değerlerin Savunma Harcamalarına Yansıması: NATO Ülkeleri Arasında Bir Uygulama, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt:14, Sayı:2, 2015, ss.5.

⁵⁸⁶ Michael Beenstock, International Patterns of Military Spending, Economic, Development and Cultural Change, Cilt:41, Sayı:3, 1993, ss.633-649.

⁵⁸⁷ Şerif Canbay, Savunma Harcamalarının ve Savunma Sanayinin Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, ss. 20

⁵⁸⁸ Giray, a.g.e., ss. 187.

⁵⁸⁹ Muammer Şimşek, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi, SAGEB Yayınları, Ankara, 1989, ss.143-146.

bağlamda ülkelerin jeopolitik yapıları ve tehdit algıları, savunma bütçelerinin belirlenmesinde önemli etkenlerden birisidir.

Savunma harcamaları, ülkelerin sınırlarını belirleyen coğrafi yapıya göre değişiklik göstermektedir. Bir devletin ada, kıta veya kenar devleti olarak durumu, askeri organizasyonunu ve harcama yönünü şekillendirmektedir. Örneğin, ada ülkelerinde savunma bütçeleri genellikle hava ve deniz güçlerine daha fazla önem verilerek oluşturulurken, kıta ülkelerinde harcamalar daha çok kara ve hava güçleri üzerine odaklanmaktadır. Kenar devletlerde ise kara, hava ve deniz kuvvetleri arasında dengeli bir yapı bulunmaktadır. Türkiye, üç tarafının denizlerle çevrili olması sebebiyle coğrafi olarak kenar devleti olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple birçok kara sınırının bulunması, savunma harcamalarının büyük ölçüde kıta devletlerinin askeri düzeniyle benzerlik göstermektedir.⁵⁹⁰

4.3.2. Siyasi rejim ve yönetim biçimi

Savunma harcamalarının seviyesini etkileyen önemli faktörlerden diğer birisi, ülkelerin yönetim şekilleri ve siyasi sistemleridir. Tarih boyunca farklı düşünürler, siyasi yönetim biçimlerini değişik şekillerde sınıflandırmıştır. Antik Yunan düşünürü Aristo, siyasi rejimleri krallık, aristokrasi ve anayasal yönetim olarak ayırırken; Herodot ise bunları demokrasi, monarşi ve oligarşi olarak tanımlamıştır. Montesquieu, siyasi sistemleri monarşi, cumhuriyet ve despotizm olmak üzere üç gruba ayırmıştır.⁵⁹¹ Bu değişik yönetim tarzları, ülkelerin güvenlik politikalarını ve dolayısıyla savunma harcamalarına yaklaşımını doğrudan etkilemektedir.

Bir ülkenin yönetim şekli, siyasi rejiminin belirleyicisi olduğu gibi, rejimin demokratik veya otoriter oluşu savunma harcamalarının seviyesini de doğrudan etkilemektedir. Savunma hizmetleri tamamen kamuya ait bir mal olduğu için, bu alandaki harcamaların arzı ve talebi, siyasi karar alıcılarının inisiyatifine bağlı olmaktadır. Bu çerçevede, karar vericilerin ideolojik yaklaşımları ve temsili altındaki siyasi rejimler, savunma harcamalarının kamusal bütçeden ne kadar pay alacağını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁹²

Devletlerin siyasi, ideolojik ya da dini etki alanlarını genişletme çabaları, yalnızca kendi savunma bütçelerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda bölgede bulunan diğer ülkelerin

⁵⁹⁰ Bülent Ulaş, Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011, ss. 103.

⁵⁹¹ Hasan Buran, Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı: 1, 2009, ss.71.

⁵⁹² Mola, a.g.e., ss. 10.

savunma harcamalarını da yükseltmelerine sebep olmaktadır.⁵⁹³ Askeri otoriteler tarafından yönetilen rejimlerde, savunma harcamalarının sivil yönetimlere göre daha yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Bu durum, askeri yönetimlerin güvenlik önceliklerine daha fazla kaynak tahsis etmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, demokratik sivil rejimlere sahip ülkelerde de askeri yapının sivil yönetim üzerindeki etkisi arttıkça, savunma harcamalarının bütçe içindeki oranı ve iç üretime dayalı savunma yatırımları da artış göstermektedir.⁵⁹⁴ Bu nedenle, ülkenin yönetim şeklinde sivil ya da askeri bir yapının olup olmaması, savunma harcamalarının seviyesini doğrudan etkileyen kritik bir unsurdur.

4.3.3. Ekonomik gelişmişlik düzeyi

Savunma harcamalarının düzeyini şekillendiren unsurlar sadece askeri ve politik etkenlerle sınırlı değildir; ekonomik kapasite ve bütçe kısıtlamaları da temel bir kriter olarak kullanılmaktadır.⁵⁹⁵ Çünkü savunmaya tahsis edilebilecek kaynaklar, devletlerin ekonomik güçleri ve özellikle milli gelirlerinin seviyeleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, ülkelerin milli gelirleriyle bağlantılı olarak savunma harcamalarındaki pay değişiklikleri görülmektedir. Milli gelir (MG); Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) kavramları ile tanımlanmaktadır. GSYİH, bir ülkenin belli bir yıl içinde ürettiği nihai ürünlerin piyasa değerini, GSMH ise hem yurtiçinde hem de yurtdışında bir yıl içinde ülke vatandaşları tarafından üretilen nihai ürünlerin piyasa değerini ifade etmektedir.⁵⁹⁶

Düşük milli gelire sahip ülkelerde savunma harcamalarının milli gelir içindeki oranları daha yüksek görünüyorsa da bu ülkelerin yaptığı harcamalar gelişmiş ülkelere göre oldukça sınırlı bir seviyededir. Bu bağlamda ekonomik kapasite savunma harcamalarının sürdürülebilirliği ve kapsamını belirleyen önemli bir unsurdur.⁵⁹⁷

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dair yapılan incelemeler, bu iki grup arasında savunma harcamaları açısından belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde, savunma sanayiinin büyük ölçüde yerel üretime dayanmaktadır. Bu ülkelerin kendi savunma ekipmanlarını üretebilme ve ihraç etme yeteneğine sahip olması savunma

⁵⁹³ Gümüşdaş, a.g.e, ss. 86.

⁵⁹⁴ Robert E. Looney, The Economics Of Third World Defense Expenditure, Jai Press Inc., London, 1994, ss. 63-64 & Zayıf & Erkenekli, a.g.e, ss. 6

⁵⁹⁵ Saadet Değer & Somnath Sen, Military Expenditure And Developing Countries, Handbook of Defense Economics, Sayı:1, 1995, ss. 278.

⁵⁹⁶ Mahfi Eğilmez, Makroekonomi Türkiye'den Örneklerle, Remzi Kitabevi, 9.Baskı, İstanbul, 2016, ss.311-312 & Erdal M. Ünsal, Makro İktisat, 9.Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2011, ss. 45-46.

⁵⁹⁷ Muammer Şimşek, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii, SAGEB Yayınları, Ankara, 1989, ss. 187-189.

harcamalarının düzeyinin ekonomik unsurlardan bağımsız olarak belirlenebilmesine sağlamaktadır.⁵⁹⁸ Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere göre savunma sanayiinde dışa bağımlılık göstermektedir. Bu ülkelerde savunma harcamaları, ulusal gelirdeki artış ya da düşüşle paralel olarak değişiklik göstermekte ve bütçe imkanlarına göre şekillenmektedir.⁵⁹⁹

4.3.4. Askeri ittifaklara katılım

Devletler, karşılaştıkları tehditlerin artmasıyla birlikte askeri kapasitelerini geliştirmek ve güvenliklerini sağlayabilmek için askeri ittifaklara katılma yolunu tercih etmektedirler.⁶⁰⁰ İttifaklara katılmak, devletler için olumlu sonuçlar doğurduğu gibi bazı olumsuz sonuçlarda doğurmaktadır. Savaşların yoğun olduğu dönemlerde ittifak arayışları artarken, barış zamanlarında da güvenlik sorunları ve kaynak sınırlılığı gibi faktörler nedeniyle devletler askeri ittifaklara katılmaktadır. Ülkelerle savunma alanında kaynak yetersizliği yaşayan ülkeler, teknoloji açısından daha ileri olan ülkelerle iş birliği yaparak bu eksikliklerini gidermeye çalışmaktadır.⁶⁰¹

İşbirliklerinde, gelişmiş teknolojilere sahip ülkeler üretim süreçlerini, işsizlik oranı yüksek ve teknolojik gelişimi sınırlı olan ülkelere kaydırabilmektedir. Böylelikle hem üretim maliyetleri düşmekte hem de bu ülkelerdeki işsizlik oranı azalmaktadır. Aynı zamanda bu ülkeler, savunma sanayisinde uzmanlaşma fırsatı da bulmaktadır.⁶⁰² İttifak içerisindeki ülkelerin farklı teknolojik yeteneklere sahip olması, üretim süreçlerinde iş bölümü ve kaynak paylaşımını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle bazı ülkeler yüksek teknoloji ile üretim yaparken, diğerleri düşük maliyetli iş gücü sunarak katkıda bulunmaktadır. Bu durum, her ülkenin savunma sanayisine daha fazla kaynak ayırmasına olanak tanırken, karşılıklı anlaşmalar sayesinde genel olarak maliyet avantajı da sağlamaktadır.⁶⁰³

4.3.5. Komşu ülkelerin savunma harcamaları ve silahlanma yarışı

Ülkeler, askeri kapasite ve güçlerini artırarak, potansiyel tehdit olarak gördükleri

⁵⁹⁸ Robert E. Looney, Internal and External Factors in Effecting Third World Military Expenditures, Journal of Peace Research, Cilt:26, Sayı:1,1989, ss. 39.

⁵⁹⁹ Erman Erbaykal, Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2017, ss. 5.

⁶⁰⁰ Esat Çam, Milletlerarası Politika Stratejilerine Savunma Güvenliği Açısından Kısa Bakış, H.A.K. Yayını, İstanbul, 1985, ss. 20.

⁶⁰¹ Mola, a.g.e., ss. 9.

⁶⁰² İbrahim Demir, Küresel ve Bölgesel Savunma Hizmetlerinin Politik Ekonomisi, 21. Maliye Sempozyumu, Antalya, 10-14 Mayıs 2016, ss. 225-227.

⁶⁰³ Çam, a.g.e., ss. 20.

devletlere karşı güç dengesi kurmayı ve olası saldırılara karşı caydırıcılık sağlamayı hedeflemektedir.⁶⁰⁴ Özellikle komşu ülkelerdeki savunma bütçelerindeki artışlar, barış zamanlarında bile tehdit algısı oluşturmaktadır. Savaş riski ortaya çıktığında ise bu durum, savunma harcamalarının hızla artmasına yol açan bir etki yaratmaktadır.⁶⁰⁵ Bu çerçevede, tehdit olarak algıladıkları komşu ya da düşman devletlerin silah envanterleri ve savunma harcamaları göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen askeri harcama artışları, literatürde silahlanma yarışı şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁰⁶

Silahlanma yarışı, genellikle komşu ülkeler arasında eş zamanlı olarak meydana gelmektedir. Bir ülkedeki savunma harcamasındaki artış diğer devletlerde de benzer şekilde artışa yol açmaktadır. Bu durum, askeri organizasyonların sürekli olarak yeniden yapılandırılmasına ve güvenlik koşullarının daha hassas bir hale gelmesine sebep olmaktadır. Küresel ölçekte ABD, Rusya ve Çin'in yüksek düzeyde silahlanmaya dayanan savunma harcamaları, bu olgunun en bariz örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁶⁰⁷ Bölgesel düzeyde ise Türkiye-Yunanistan, Hindistan-Pakistan, Çin-Tayvan, İran-Irak ve Kuzey Kore-Güney Kore gibi ülkeler arasındaki karşılıklı silahlanma yarışı, bu devletlerin savunma bütçelerinde sürekli bir artış meydana getirmiştir.⁶⁰⁸

4.3.6. Teknoloji düzeyi

Teknolojideki üstünlük, ulusal güvenliğin sağlanması, uzun dönemli stratejilerin tasarlanması açısından çok önemli bir avantaj sunduğu için savunma harcamalarının seviyesini belirleyen temel unsurlardan birisidir.⁶⁰⁹ Teknolojik yenilikler sadece askeri alanla sınırlı kalmayıp, ticari işlemlerde de kâr elde etmenin bir aracı olarak öne çıkmaktadır. Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) süreçleri sayesinde elde edilen teknolojik yetenek, devletlerin savunma alanında daha etkili silah sistemleri geliştirmesine imkan tanımaktadır. Bu durum, potansiyel düşmanlar üzerinde önemli bir caydırıcılık

⁶⁰⁴ Geoff Harris, Effects of Arms Races And War on Development, Ed: James K. Galbraith & Jurgen Brauer & Lucy L. Webster, *Economics of Peace and Security Encyclopedia of Life Support Systems*, EOLSS Publishers, United Kingdom, 2009, ss. 232.

⁶⁰⁵ Paul Collier & Anke Hoeffler, Military Expenditure: Threats, Aid and Arms Races, Policy Research Working Paper 2927, The World Bank, 2002, ss. 13.

⁶⁰⁶ J. Paul Dunne & Sam Perlo-Freeman & Ron P. Smith, The Demand for Military Expenditure in Developing Countries: Hostility Versus Capability, *Defense And Peace Economics*, 2008, ss. 301. & Şennur Sezgin, Savunma Ekonomisi, Eskişehir, Nisan Kitabevi, 2019, ss. 57.

⁶⁰⁷ John Dunne & Ronald Smith, The Econometrics of Military Arms Races, Ed: Keith Hartley ve Todd Sandler, *Handbook of Defence Economics*, Cilt 2, 2007, ss.915.

⁶⁰⁸ Dagobert L. Brito & Michael D. Intriligator Arms Races And Proliferation, Ed: Keith Hartley & Todd Sandler, *Handbook Of Defence Economics*, Cilt:1, 1995, ss. 115.

⁶⁰⁹ Serdar Öztürk & Kamil Çelik, Terörizmin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2009, ss.35.

sağlamaktadır.⁶¹⁰ Bir ülkenin ekonomik gelişim düzeyi, esasen araştırma ve geliştirme (AR-GE) yatırımlarının etkinliği ve teknolojik kapasitesi ile doğrudan bağlantılıdır. Askeri donanım ve silah üretimi yapan ülkelerde Ar-Ge harcaması, savunma bütçesinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Bu finansman, hem savunma sanayisinin gelişimine katkı sağlamakta hem de askeri gücün artırılmasına yardımcı olmaktadır⁶¹¹

Savunma sanayisinde üretim yeteneği, özellikle bilişim ve elektronik gibi yüksek teknoloji gerektiren alanlardaki gelişmelerle paralellik göstermektedir. Bu sektörlerdeki yenilikler, savunma sanayisini hem teknoloji üreten hem de teknolojik dönüşümü destekleyen bir alan haline getirmektedir. Soğuk Savaş döneminde, özellikle ABD ve SSCB gibi süper güçler tarafından devlet destekli olarak geliştirilen ileri düzey silah sistemleri, sadece askeri güç açısından değil, sivil alanlarda kullanılan teknolojilerin gelişimi için de önemli katkılar sağlamıştır. Bu çerçevede, savunma sektörünün teknoloji üretme yeteneği, devletlerin genel teknolojik seviyelerini yükselten stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir.⁶¹²

4.4. Savunma harcamalarının sınıflandırılması

Savunma harcamalarının sınıflandırılması konusunda ülkeler arasında farklılıklar yaşanmaktadır. Her ülke, kendi sosyal ve ekonomik durumu, güvenlik öncelikleri ve stratejik hedefleri doğrultusunda savunma harcamalarını planlama konusunda özgürdür.⁶¹³ Bu durum, ülkelerin savunma harcamalarının tanımında ve kapsamında önemli farklılıkların oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle uluslararası düzeyde karşılaştırmalar yapılmaya çalışıldığında, bu farklılıklar bilimsel analizleri güçleştirmekte ve karşılaştırmalarda çeşitli sorunlar yaratmaktadır.⁶¹⁴

Tanımsal bu çeşitlilik, sağlıklı ve karşılaştırılabilir veri analizlerini zorlaşmasına neden olsada, uluslararası düzeyde standartlaştırılmış tanımların benimsenmesi bu sorunu büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Savunma harcamalarının içeriği ülkelere göre değişiklik gösterdiği gibi, farklı uluslararası kuruluşların da çeşitli tanımları bulunmaktadır.⁶¹⁵ Bu bağlamda, Uluslararası Para Fonu (IMF), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi organizasyonlar, savunma

⁶¹⁰ Mola, a.g.e., ss.10.

⁶¹¹ Nurullah Altun, Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 2017, ss.277.

⁶¹² Zafer Saygılı, a.g.e., ss.111.

⁶¹³ Michael Brzoska, World Military Expenditures, Ed: Keith Hartley & Todd Sandler, *Handbook of Defense Economics*, Cilt:1, ELSEVIER, Amsterdam, 1995, ss.48

⁶¹⁴ Giray, a.g.e., ss.183-184.

⁶¹⁵ Özlem Durgun & Mustafa Caner Timur, Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 54, 2017, ss. 127 ss.126-137.

harcamalarını çeşitli şekillerde tanımlamaktadır.⁶¹⁶

Bu kuruluşlar arasında Birleşmiş Milletler'in yaptığı tanım, içeriğinin ayrıntılı olması ve anlaşılabilirliği sayesinde uluslararası karşılaştırmalarda en çok başvurulan referanslardan biri haline gelmiştir. NATO'nun tanımı ise, başlangıçta yalnızca örgüt içi amaçlar için geliştirilmişken, zamanla Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) gibi uluslararası veri sağlayıcılarının standartlarıyla uyumlu hale getirilmiştir.⁶¹⁷ Bu nedenle, farklı tanımların oluşturduğu sınırlamaları aşmak için bu tür uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen ortak kriterler ışığında yapılacak analizler, daha güvenilir ve karşılaştırılabilir sonuçlar sunmaktadır.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), askerî harcamaları oldukça detaylı bir biçimde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre askerî harcamalar;

- 1) Askerî faaliyetlerin maliyetleri,
- 2) Muvazzaf ve emekli askerlerin maaşları,
- 3) Askerî malzeme alımı ve bakım masrafları,
- 4) Askerî teknolojiler ile araştırma-geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarına yönelik harcamalar,
- 5) Askerî yardımlar ile askeri nitelikteki sosyal hizmet masraflarını kapsamaktadır.⁶¹⁸

Selami Sezgin savunma harcamalarını NATO'nun benimsediği dört ana kategoriye ayırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre harcamalar; personel giderleri, ekipman alımları, altyapı yatırımları ve diğer operasyonel harcamalar şeklinde gruplandırılmaktadır.⁶¹⁹

Michael Brzoska, savunma harcamalarının kapsamını tanımlarken beş ana kategori üzerinde durmaktadır. Bunlar; askeri güçler ve destek birimlerine yapılan ödemeler, savunma amaçlı diğer harcamalar, geçmişteki askeri kuvvetler ve operasyonlar için yapılan harcamalar, öteki güvenlik güçlerine ayrılan harcamalar ve çeşitli gelirler ile gelecekteki yükümlülükleri kapsayan harcamalardır. Bu farklı harcama türleri, bir devletin savunma harcamalarını hangi ölçütlerle hesapladığına bağlı olarak değişken sonuçlar elde edilmesine yol açmaktadır.⁶²⁰ Michael Brzoska'ya göre savunma harcamalarının uluslararası alanda olası harcama türleri Tablo 4.1'de görülmektedir.

⁶¹⁶ Brzoska, a.g.e., ss.46.

⁶¹⁷ Brzoska, a.g.e., ss.46.

⁶¹⁸ Saygılı, a.g.e., ss. 11.

⁶¹⁹ Selami Sezgin, Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi, Stradigma Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi, Cilt:5, 2003, ss.1.

⁶²⁰ Sezgin, a.g.e., ss. 3.

Tablo 4.1 NATO, IMF ve BM'nin Savunma Harcamaları

OLASI SAVUNMA HARCAMALARI	NATO	IMF	UN
Savunma Güç ve Destekçileri İçin Yapılan Harcamalar			
1. Askeri ve Sivil Görevli Personel Ödemeleri	+	+	+
2. Askeri Organizasyonlarla İlgili veya Ordu İçindeki Teknisyen, Bürokrat vs. Ücretleri	+	+	+
3. Tıbbi Hizmetler, Vergisel Ayrıcalıklar ve Sosyal Faydalar (Akrabalar Dahil)	+	+	+
4. Emeklilik Maaşı	+	-	+
5. Askeri Okullar, Hastaneler vb.	+	+	+
6. Silah Harcamaları (İthal Silahlar Dahil)	+	+	+
7. Altyapı ve üstyapı yatırımları, binalar vb.	+	+	+
8. Bakım ve onarım giderleri	+	+	+
9. Diğer malların tedariki	+	+	+
10. Askerî araştırma ve geliştirme giderleri	+	+	+
Askeri/Savunma/Stratejik Amaçlarla İlgili Diğer Harcamalar			
11. Stratejik Malların Stoklanması	+a	-	-
12. Mühimmat Depoları ve Üretim Tesislerinin Korunması	+a	+	-
13. Silah Üretimiyle İlgili Teşvikler	+	-	-
14. Diğer Ülkelere Yapılan Askeri Yardımlar	+	+	+
15. Uluslararası Organizasyonlara Yapılan Katkılar (BM , askeri anlaşmalar vb.)	+	+	-
16. Sivil Savunma	-	+	+
Eski Askeri Kuvvetlere/Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
17. Gazilere Sağlanan Menfaatler	-	-	-
18. Savaş Borçları Ödemeleri	-	-	-
Diğer Kuvvetlere Yapılan Harcamalar			
19. Orduya Bağlı Olmayan Kuvvetler/ Jandarma Kuvvetleri	+b	+b	+b
20. Sahil/Sınır/Gümrük Koruma Muhafızları	+b	+b	+b
21. Polis Kuvvetleri	+b	-	-
Diğer Hesaplardaki Harcamalar			
22. Felaketlerden Kurtarma/Yardım	+	-	-
23. Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Gücü	+	+	-
Gelirler			
24. Askeri Okullar, Hastaneler, Şirketler	Y	Y	Y
25. Askeri Altyapının Sivil Kullanımı	Y	Y	Y
26. Önemli Kişi Taşımaları	Y	Y	Y
27. Teknoloji ve Patent Satışları	Y	Y	Y
28. Üretim Sübvansiyonları Geri Ödemeleri	Y	Y	Y
29. Diğer Ülkelerden Askeri Yardımlar	-	-	+c
Gelecek İçin Zorunlu Harcamalar			
30. Kredi Desteği	+	+	-

Kaynak: Michael Brzoska, World Military Expenditures, Ed: Keith Hartley & Todd Sandler, Handbook of Defense Economics I, Elsevier Science B.V., Amsterdam, 1995, ss. 48-49.

Semboller:

- +
 -
 - +a
 - +b
 - +c
 - Y
- = Savunma harcamalarına dahil olan harcamalar
- = Savunma harcamalarına dahil olmayan harcamalar
- = Savunma organizasyonunca finansman sağlanıyor ve yönetiliyorsa savunma harcaması sayılır.
- = Askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı ve mevcut olduğu hükmü verildiği zaman
- = Toplamadan önce çift hesaplama durumunu temsil etmektedir
- = Gelir olarak planlanmış kalemler

Tablo 4.1, savunma harcamaları; askeri güçlere yapılan ödemeler, askeri altyapı yatırımları, geçmişe ait askeri faaliyetler için harcamalar, diğer hesaplara aktarılan fonlar ve geleceğe yönelik taahhütleri göstermektedir. Ancak, bu harcama kalemleri NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler (UN) tarafından aynı biçimde değerlendirilmemektedir. Örneğin, stratejik malların depolanması NATO tarafından kapsam içine alınırken, IMF ve UN tarafından dışarıda bırakılmaktadır. Ayrıca, stratejik tesislerin korunması NATO ve IMF tarafından kabul görürken, UN tarafından kapsam dışında tutulmaktadır. Diğer taraftan, sivil savunma yalnızca UN tanımında yer almakta, NATO ve IMF tarafından savunma harcaması sayılmamaktadır. Bu farklılıklar, ülkelerin güvenlik gereksinimleri ve siyasi öncelikleri doğrultusunda harcama kalemlerinin çeşitlilik gösterdiğini göstermektedir.

Tabloda bulunan veriler, bu tanımsal ayrımların uluslararası kuruluşlar arasında savunma bütçesi rakamlarına doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Örneğin, 1993 yılında Almanya'nın resmi savunma harcaması 50 milyon Alman Markı iken, NATO standartlarına göre bu rakam 64 milyon Mark'a çıkmaktadır. Aynı yıl, Çin tarafından açıklanan 7,3 milyar dolarlık savunma bütçesi, sübvansiyonlar ve askeri Ar-Ge de dahil edildiğinde 34 milyar dolara ulaşmaktadır; bu durum, resmi rakamın neredeyse beş katına tekabül etmektedir.⁶²¹ Bu bağlamda, savunma harcamalarını standart hale getirmeye çalışan kuruluşlar arasında en geniş ve açıklayıcı tanımı Birleşmiş Milletler sunmaktadır. NATO, öncelikle kendi iç hedeflerine göre tanımlar yapmaktadır; ancak daha sonra bu tanımlar Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) ve The United States Arms Control and Disarmament Agency (USACDA) verileri ile uyumlu hale getirilmektedir. UN tarafından geliştirilen bu çerçeve, uluslararası karşılaştırmalar açısından en uygun yaklaşım olarak kabul edilmektedir.⁶²²

4.5. Türkiye'nin Savunma Harcamaları

Bu bölümde, Türkiye'nin savunma harcamaları tarihsel dönemler itibarıyla incelenmiştir. 1923-1949 döneminde sınırlı kaynaklarla temel askeri ihtiyaçlar önceliklendirilmiş, 1950-1974 arasında NATO üyeliği ve Soğuk Savaş koşulları harcamaları artırmıştır. 1975-1985 döneminde Kıbrıs Barış Harekâtı ve ambargolar savunma bütçesini etkilemiş, 1986-2006'da ekonomik büyüme ve sanayi reformları modernizasyon önceliklerini şekillendirmiştir. 2007-2025 döneminde ise yerli ve milli projeler, teknoloji geliştirme ve

⁶²¹ Brzoska, a.g.e., ss. 51-52.

⁶²² Brzoska, a.g.e., ss. 46.

modernizasyon çalışmaları harcama artışını belirlemiş, bütçenin stratejik dağılımı büyük ölçüde bu önceliklere göre düzenlenmiştir.

4.5.1. 1923-1949 Yılları arasında savunma harcamaları

1923-1939 yılları arasında, Türkiye'nin iç siyasetinde Mustafa Kemal Atatürk ve onun dostlarının öncülük ettiği Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti liderliği belirleyici bir rol oynamıştır. Reformlarla oluşturulan yeni düzenin sürdürülebilirliğini sağlamak iç politika için ana hedef haline gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda benimsenen devletçilik prensibi, devletin siyasi yaşamda daha etkin bir şekilde yer almasına yol açmıştır.⁶²³

1939-1952 yılları arasında ise Türkiye'nin iç siyasetinin şekillenmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın doğrudan veya dolaylı etkilerinden kaçınma hedefiyle uluslararası gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmiştir. 1945 yılında savaşın sona ermesinin ardından Türkiye'nin yaşadığı “yalnızlık hissi”, ülkenin uluslararası arenada uygun bir pozisyon arayışına girmesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda iç politikada, o dönemin uluslararası durumuna uygun bir liberalleşme süreci başlamıştır. Bu sürecin ilk önemli adımı 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması olmuştur. 1950 yılında ise Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Türkiye'de iktidarın ilk kez barışçıl bir şekilde değişmesini sağlamıştır. DP'nin iktidara geçmesiyle birlikte iç siyasette en fazla tartışılan konulardan biri, Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci olmuştur.⁶²⁴

1923-1939 yılları arasında Türk dış politikasında öncelikli meseleler, Lozan Antlaşması'nda çözilemeyen ve Türkiye'nin ulusal menfaatlerine zarar veren konular olmuştur. Bu konular arasında Fransa ile yaşanan kapitülasyonlar başta olmak üzere çeşitli anlaşmazlıklar, Yunanistan ile mübadele süreci ve İngiltere ile Musul sorunları dikkat çekmektedir. Ayrıca, dönemin sonlarına doğru İtalya ve Almanya'nın yürüttüğü yayılmacı dış politikalar, Türk dış politikasına etki eden diğer önemli bir faktör olmuştur.⁶²⁵

1939-1952 yılları arasında Türk dış politikasının temel noktası, İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmak ve savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzenine uyum sağlamak olmuştur. Savaş sonrasında uluslararası sistem, Batı Bloğu (ABD) ve Doğu Bloğu (SSCB) olarak iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Türkiye, bu süreçte ABD'nin

⁶²³ Uçar, a.g.e., ss. 37.

⁶²⁴ Baskın Oran, 1923-1939 Görelî Özerklik-I: Dönemin Bilançosu, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt: I, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2016, ss. 491-492.

⁶²⁵ İlhan Uzgel, 1923-1939 Görelî Özerklik-II, Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt: I, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2016, ss.278-279.

liderliğindeki Batı Bloğuna yönelmiştir. Türkiye'nin 1948 yılında Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda olumlu oy vermesi, 1949 yılında Asya Devletleri Kongresi'ne katılmaması ve 1950 yılında Kıbrıs'ta İngiltere'ye destek sunması, bu tercihi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türkiye 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndererek Batı ile entegrasyon çabalarını güçlendirmiştir. Bu olaylar, Türkiye'nin bağımsızlık sınırlarını zorlayan ve Batı'ya yönelik bir dış politika izlediğini göstermektedir.⁶²⁶

Ekonomik açıdan 1923-1930 yılları arasında uygulanan stratejiler, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiş ve liberal bir çerçeveye oluşturulmuştur. Kongre sırasında sanayiciler, işçiler, çiftçiler ve tüccar gruplarının katkılarıyla geliştirilen ekonomik ilkeler doğrultusunda, yabancı yatırımcıların ülkeye girmesine izin verilmiş ve devlet tarafından özel girişimlere destek sağlanmıştır. Ancak, 1929 yılında meydana gelen dünya ekonomik kriziyle birlikte bu liberal politikalar terk edilmiştir. 1930-1939 döneminde devletin ekonomik alanda daha etkin rol oynadığı müdahaleci bir politika benimsenmiştir. Devlet eliyle sanayileşme hamleleri başlatılmış, yabancı yatırımlar engellenmiş ve ekonominin dışa bağımlılığı en aza indirilmeye çalışılmıştır.⁶²⁷

1939-1952 yılları arasında Türkiye, savaşa doğrudan katılmasa da savaşın ekonomik zorluklarından olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde çıkarılan yasalar, üretim seviyesinin düşmesine, kamu yatırımlarının durmasına ve sosyal yaşamda olumsuz etkilere yol açmıştır. Bu bağlamda ekonomi dış kaynaklara açılmış, sanayileşme süreci terk edilerek dış bağımlı bir liberal model benimsenmiştir. 1948 yılında Türkiye, ABD'den Marshall Yardımı almaya başlamıştır. Yardımların etkisiyle tarımsal kalkınma süreci yaşanmıştır. Fakat bu kalkınma plansız ve programsız olduğundan dolayı ithalat artmış ve enflasyon yükselmiştir.⁶²⁸

1923-1939 yılları arasında Türkiye'nin güvenlik konularını hem içten hem de dıştan gelen çeşitli tehditler belirlemiştir. Bu tehditlerin en önemlisi, 1930'lara kadar süren iç isyanlardır. Hükümet, bu isyanları bastırmak ve iç güvenliği tesis etmek amacıyla yoğun çalışmalar yapmıştır. Bununla birlikte, İtalya'da Mussolini liderliğinde izlenen yayılmacı dış politika da Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. 1934 yılında Mussolini'nin Asya ve Afrika'daki genişleme hedefini duyurması, Türkiye'de büyük bir endişe doğurmuştur. İtalya'nın On İki Ada'da yaptığı yatırımlar ise bu tehdidin somut bir kanıtı

⁶²⁶ Uçar, a.g.e., ss. 37.

⁶²⁷ Uçar a.g.e., ss. 38.

⁶²⁸ Uçar, a.g.e., ss. 38-39.

olmuştur. Ayrıca, 1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi, Türk-Alman ilişkilerinde bozulmalara yol açmıştır. Nazi yönetimi, Almanya'nın dış politikası üzerinde değişiklikler yaparak Türkiye ile olan siyasi ve diplomatik ilişkileri uzaklaştırmıştır.⁶²⁹ Bu gelişmeler sonucunda, Türkiye, olası dış tehditlere karşı önlemler alarak 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne katılmıştır.⁶³⁰ Ayrıca, 1934 yılında Balkan Antantı, 1936'da Akdeniz Paktı ve 1937'de Sadabat Paktı anlaşmaları imzalanarak, bölgesel güvenlik iş birlikleri güçlendirilmiştir.⁶³¹

1939-1952 yılları arasında Türkiye'nin güvenlik politikalarında, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehditler ön planda olmuştur. 1946 yılında SSCB'nin Boğazlar rejimine dair Türkiye'ye ilettiği notalar, iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir gerilim yaratmıştır. Bu talepler, Boğazlar'ın tüm ticaret gemilerine açık olması, Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine geçiş kolaylığı sağlanması, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin geçişine kısıtlama getirilmesi ve Boğazlar'ın güvenliğinin Türkiye ile SSCB tarafından ortaklaşa sağlanmasını içermektedir. Türkiye, bu taleplere olumlu yaklaşmayarak, Sovyet tehdidine karşı Batı'ya yönelmiş ve güvenliğini sağlamak için kolektif savunma yolları aramaya başlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olarak Batı bloğuna katılmıştır.⁶³²

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, savunma harcamalarının bütçede önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında Lozan Antlaşması ile Boğazlar, Batı Trakya ve Musul konularının tam olarak çözülememesi, iç isyanların sürmesi ve komşu ülkelerle yaşanabilecek savaşların devam etmesi bulunmaktadır. 1924 yılında savunma harcamaları 48 milyon lira olarak belirlenmiş ve toplam bütçenin %36'sını teşkil etmiştir. Ancak, 1929 yılına gelindiğinde yaşanan ekonomik krizin etkisiyle savunma harcamalarının bütçedeki oranı %30,8'e düşmüş ve toplam tutar 78 milyon liraya ulaşmıştır.⁶³³ Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen, 1935-1945 yılları arasında savaş hazırlıkları çerçevesinde savunma harcamalarını artırmıştır. Savaşın sona ermesi ve çok partili siyasi hayata geçişle birlikte, savunma harcamalarında azalma yaşanmış ve bu düşüş 1954 yılına kadar sürmüştür.⁶³⁴ SSCB'nin Boğazlar üzerinde üs talep etmesi, Doğu Anadolu'daki toprak iddiaları ve 1945 sonrası komünizmin yayılması tehdidi, ulusal güvenlik açısından önemli konular haline gelmiştir. Bu tehditlere karşı

⁶²⁹ Uzgel, a.g.e., ss. 39.

⁶³⁰ Uçar, a.g.e., ss. 40.

⁶³¹ Faruk Sönmezoglu, İki Savaş Sırası ve Arasında: Türk Dış Politikası (1914-1945), DER Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 56.

⁶³² Uçar, a.g.e., ss. 39.

⁶³³ Saygılı, a.g.e., ss.100

⁶³⁴ Aytekin Ziyilan, Savunma Nereden Nereye Türkiye'de Savunma Sanayi Tarihçesi, Ulusal Strateji Dergisi Kasım/Aralık, 2001, ss.1.

Türkiye, Batı bloğuna yönelerek; 1947 yılında Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve askeri destek sağlamıştır. 1948 yılında bozulan ekonominin toparlanması amacıyla Marshall Planı uygulamaya konmuştur. Ancak bu yardımlar daha çok hammadde ve gıda temini üzerine yoğunlaşmış, doğrudan askeri destek sağlamamıştır.⁶³⁵

Tablo 4.2 1923-1949 Yılları Arasında Türkiye'nin Savunma Harcamaları

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI (MİLYON TL)
1923	56
1924	69
1925	85
1926	90
1927	101
1928	112
1929	-
1930	109
1931	83
1932	93
1933	87
1934	104
1935	116
1936	136
1937	162
1938	195
1939	275
1940	324
1941	489
1942	515,5
1943	508,5
1944	807,5
1945	329
1946	520,5
1947	807,5
1948	733,5
1949	556

Kaynak: Murat Uçar, Cumhuriyet Türkiye'sinin Milli Savunma Sanayii Kurma Stratejisi, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, 2019, ss. 45-47.

Grafik 4.2'de 1923–1950 yılları arasında Türkiye'nin savunma harcamalarının yıllık değişimi milyon TL cinsinden gösterilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında düşük düzeyde seyreden harcamalar, 1923 yılında 56 milyon TL iken 1938 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artarak 195 milyon TL'ye ulaşmıştır. Sürekli artış gösteren savunma

⁶³⁵ Saygılı, a.g.e., ss. 100-101.

harcamalarının 1929 yılında verisi bulunmamaktadır. Bunun başlıca sebebinin “Büyük Buhran” olduğunu söyleyebiliriz. 1934–1938 arasında yaklaşık %87,5 oranında bir artış yaşanmıştır. Bu durum modern ordu yapısının inşası ve Cumhuriyet’in savunma alanındaki reformlarıyla ilişkilendirilebilir. II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle 1939 yılında harcamalar 275 milyon TL’ye, 1944 yılında ise 807,5 milyon TL ile zirve seviyesine ulaşmıştır. 1941–1944 arası dört yılda savunma harcamaları yaklaşık %65 oranında artış göstermiştir. Bu yükseliş Türkiye’nin savaş dışı kalmasına rağmen güvenlik kaygılarıyla orduyu hazır tutma çabasını yansıtmaktadır. 1945 yılında ise harcamalar bir önceki yıla göre %59 oranında azalarak 329 milyon TL’ye düşmüştür. Savaş sonrası toparlanma ve Soğuk Savaş’ın etkisiyle 1946–1947 yıllarında tekrar hızlı bir yükseliş yaşanmış, 1947 yılında yeniden 807,5 milyon TL seviyesine ulaşılmıştır. Bu dönem aynı zamanda Türkiye’nin Batı Bloğuna yöneldiği ve NATO üyeliği öncesi hazırlıklarını hızlandırdığı bir dönemdir. Artışın nedenlerinden birisi de Türkiye’nin milli savunma sanayi politikasından vazgeçmesi ve ABD’nin şartlı yardım talebini kabul etmesiyle ilgili olabilir. Dolayısıyla savunma harcamalarındaki artış büyük ölçüde dış alımlara bağlı olarak gerçekleşmiştir. 1949 yılı itibarıyla savunma harcamaları 556 milyon TL olarak gerçekleşmiş, bu da 1923 yılına kıyasla yaklaşık %892’lik bir artışa işaret etmektedir.

4.5.2. 1950-1974 Yılları arasında savunma harcamaları

1950-1960 yılları arasında Türkiye’nin iç işlerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Demokrat Parti kadroları yön vermiştir. Bu dönemde iç politika, Marshall yardımlarının etkisi ve hükümetin benimsediği ekonomik ve siyasi tercihlerin ışığında şekillenmiştir. Bu yardımlar sayesinde elde edilen dış kaynaklar, hükümetin öncelikle tarım alanındaki yatırımlarını desteklemiştir. 1960-1974 yılları arası, Türkiye’nin demokratikleşme çabasının askeri ve politik müdahalelerle kesintiye uğradığı bir zaman dilimidir. 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbe sonucunda mevcut hükümet görevden alınmış, Başbakan Adnan Menderes’in yanı sıra Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir. Bu olayların ardından gerçekleştirilen 1961 genel seçimlerinde hiçbir parti tek başına çoğunluğu elde edememiş ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi arasında bir koalisyon hükümeti oluşmuştur.⁶³⁶

Türkiye, 1950 yılında NATO’ya katılma sürecinde Kore Savaşı’na asker göndererek bu

⁶³⁶Uçar, a.g.e., ss.57.

örgüte destek vererek 1952 yılında resmi olarak NATO üyesi haline gelmiştir. Bu üyelik, askeri yardım almak ve ekonomik dış destek sağlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. II. Dünya Savaşı'nın ardından, özellikle 1954 yılına kadar NATO'dan alınan askeri yardımlar Türkiye'nin savunma harcamalarında bir düşüş yaşanmasına sebep olmuştur.⁶³⁷

1955-1962 yılları arasında savunma harcamalarının artış göstermesi söz konusudur. Bu artışın en önemli sebeplerinden biri, 1959 yılında meydana gelen U-2 casus uçağı krizidir. Amerikan yapımı U-2 uçağının SSCB toprakları içinde düşürülmesi ve bu uçağın Türkiye'deki İncirlik Üssü'nden havalandırılması, Türkiye ile SSCB arasında gergin bir durum yaratmıştır. 1962 yılında, SSCB'nin Küba'ya yerleştirdiğı füzeler üzerine ABD, Türkiye'ye Thor ve Jüpiter füzelerini yerleştirmiştir. Bu olaylar, karşılıklı olarak füzelerin geri çekilmesi ile çözülmüştür. Ayrıca, 6-7 Eylül Olayları, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve o dönemdeki öğrenci hareketleri de savunma harcamalarının artışında etkili olmuştur.⁶³⁸ 1971 yılına kadar yaşanan düzenli artışta, II. Dünya Savaşı sonrası silah üretimi ve teknolojik yenilikler önemli bir rol oynamıştır. 1971 yılından itibaren Türkiye, NATO üyeleri arasında savunma harcamalarını en hızlı yükselten ülke olmuştur. 1973 petrol krizi, ekonomik bir daralma yaratarak savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. Aynı dönemde, 1967-1973 yılları arasında meydana gelen İsrail-Arap savaşları da Türkiye'nin güvenlik politikalarını etkilemiştir.⁶³⁹

⁶³⁷ Saygılı, a.g.e., ss. 101.

⁶³⁸ Saygılı, a.g.e., ss. 101.

⁶³⁹ Saygılı, a.g.e., ss. 101.

Tablo 4.3 1950-1974 Yılları Arasında Türkiye'nin Savunma Harcamaları

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI (MİLYON \$)	GSYİH İÇERİSİNDEKİ PAYI (%)
1950	213	...
1951	231,8	...
1952	257,8	...
1953	294	...
1954	332,1	...
1955	382,9	...
1956	412,1	...
1957	450,1	...
1958	523,1	...
1959	766,2	...
1960	468,8	%3,53
1961	301,3	%3,76
1962	330,4	%3,71
1963	350	%3,39
1964	380,9	%3,42
1965	422,7	%3,55
1966	442	%3,14
1967	508,4	%3,26
1968	570,7	%3,28
1969	596,8	%3,08
1970	564,9	%3,26
1971	570,9	%3,50
1972	704	%3,45
1973	861,6	%3,35
1974	1,136,70	%3,19

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database (1949-2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4.3'te 1950 ile 1974 yılları arası, Türkiye'nin savunma harcamaları milyon dolar cinsinden ve GSYİH içerisindeki payı yüzde oranı olarak verilmiştir. Tabloya göre savunma harcamalarının sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Fakat GSYİH içerisindeki oranlarda zaman zaman dalgalanma olduğu gözlemlenmiştir. 1950 yılında 213 milyon dolar olan savunma harcamaları, 1959 yılında 766,2 milyon dolara ulaşmıştır. Bu yükseliş, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılması ve Kore Savaşı'na asker göndermesi gibi dış politika adımlarıyla doğrudan bağlantılı olabilir. Bu yıllardaki savunma harcamalarının GSYİH içindeki oranları kesin olarak belirlenememekle birlikte, NATO üyeliği çerçevesinde gerçekleştirilen askeri modernizasyon yatırımları ve ABD'den gelen askeri yardımlar harcamalarda önemli bir artış sağlamıştır. Marshall Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde alınan destekler, Türkiye'nin savunma yeteneklerini güçlendirirken Amerikan etkisinin yerleşik hale gelmesine yol

açmıştır. 1960'lı yılların başında, Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihi itibarıyla askeri bir darbe gerçekleşmiş ve bu durum güvenlik politikalarının iç siyasi süreçler üzerindeki etkisini derinleştirdiği söylenebilir. 1960 yılı savunma harcamaları 468,8 milyon dolar olarak belirlenmiş ve GSYİH içindeki payı %3,53 olmuştur. Bu oran, 1961 (%3,76) ve 1962 (%3,71) yıllarında artmış, 1963 ile 1969 yılları arasında ise %3,1 ile %3,4 seviyeleri arasında daha dengeli bir görünüm sergilemiştir. 1960'ların başındaki bu dönemde 1960'tan 1961'e harcamalarda düşüş yaşanmış olsa da, GSYİH oranı yükselmiştir. 1963'ten sonra oran tekrar azalmış, 1965'te yeniden yükselmiş, 1966'da bir kez daha düşmüş, 1967'de artmış, 1969'a kadar tekrar gerilemiştir. Bu dalgalanmalar, Türkiye ekonomisindeki büyüme hızının savunma bütçesine kıyasla farklı seyretmesinden kaynaklanmıştır. 1970'lerin başlarına gelindiğinde, özellikle 1971 Askerî Muhtırası sonrası ordunun siyasi etkisi yeniden artış göstermiştir. 1970 yılında 564,9 milyon dolar olan savunma harcamaları, 1974 yılına ulaştığında 1.136,7 milyon dolara çıkmıştır. Bu artış, özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı öncesindeki hazırlıklarla yakından ilişkili olabilir. Ancak bu dönemde savunma harcamalarının GSYİH içindeki oranında belirgin bir yükseliş yaşanmamıştır. 1971 yılında %3,50 olarak belirlenen oran, 1974 yılında %3,19 düzeyine düşmüştür. Dolayısıyla harcamalar miktar bazında yükselirken, GSYİH içindeki payda gerileme yaşanmıştır. 1950 ile 1974 yılları arasında Türkiye'nin savunma bütçesi hem iç politik faktörler hem de dış tehditler doğrultusunda sürekli bir artış sergilemiştir. Kore Savaşı, NATO üyeliği, Soğuk Savaş'ın getirdiği siyasi kutuplaşmalar, 1960 askeri müdahalesi ve Kıbrıs sorunu gibi gelişmeler bu harcamaların yönünü etkileyen unsurlar olduğu söylenebilir. Harcamaların GSYİH içindeki oranının genelde %3 ile %3,7 arasında değiştiği gözlemlenmiştir.

4.5.3. 1975-1985 Yılları arasında savunma harcamaları

1974 yılında Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye'nin gerçekleştirdiği askeri müdahale, ABD tarafından Türkiye'ye karşı bir silah ambargosunun uygulanmasına yol açmıştır.⁶⁴⁰ 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından Türkiye, ekonomik iyileşme sürecinde PKK ve ASALA gibi yerel terör gruplarının hedefi olmuştur. Özellikle 1984 yılında PKK'nın silahlı eylemlere başlaması, savunma harcamalarında belirgin bir artış yaşanmasına yol açmıştır. 1985 yılında çıkarılan 3238 sayılı yasayla, savunma harcamalarına ayrı kaynaklar ayrılmış; bu durum, Savunma Sanayii Destek Fonu (SSDF) ve Türk Silahlı

⁶⁴⁰ Barış Ertem, Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12, Sayı:21, 2009, ss. 389.

Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ile savunma harcamalarının yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, savunma projelerine ayrılan bütçenin, SSDF ve TSKGV gelirleriyle birlikte değerlendirildiğinde savunma harcamalarının artış eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.⁶⁴¹ 1980’li yıllar, Türkiye’nin savunma harcamaları açısından kritik bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte TSK için bir Modernizasyon Programı hayata geçirilmiştir. Programın amacı, TSK’nın mevcut silah ve teçhizatını güncelleyip, yerli savunma sanayisini ilerletmektir.⁶⁴²

1974-1998 yılları arasında Türkiye, siyasi belirsizlik, askeri müdahale, liberal değişimler, etnik ve dini odaklı iç güvenlik meseleleri ile yoğun bir şekilde dışa bağımlı bir süreç geçirmiştir. 12 Eylül 1980 tarihindeki darbe ve ardından gelen ANAP hükümeti, devlet yapısında önemli değişimler getirmiştir. Ancak 1990’larda yeniden başlayan koalisyon hükümetleri, siyasi istikrarı olumsuz etkilemiştir. Dış Politikada, Kıbrıs Harekâtı sonrası ABD’nin uyguladığı ambargo, Soğuk Savaş mevzusu ile azalan jeopolitik öneme ve Özal döneminde uygulanan liberal açılım politikaları dikkati çekmiştir. Türkiye, ABD ve İsrail ile stratejik ortaklıklar kurmayı tercih etmiştir.⁶⁴³

Ekonomik açıdan 1974-1980 döneminde yaşanan krizler ve 1980 sonrası yürürlüğe giren 24 Ocak Kararları ile 5 Nisan 1994 İstikrar Programı, kısa vadede büyüme sağlasa da dış borç, gelir eşitsizliği ve özelleştirme sorunlarını beraberinde getirmiştir. Güvenlik politikalarında Yunanistan ile yaşanan krizler, Kıbrıs’taki S-300 füze gerilimi ve özellikle 1984 yılından sonra PKK terörünün artışı belirleyici bir rol oynamıştır. Bu çerçevede, Türkiye’nin iç ve dış tehditlere karşı geliştirdiği “İki Buçuk Savaş Stratejisi” doğrultusunda savunma harcamaları artış göstermiş ve milli savunma sanayisine yapılan yatırımlar hızlanmıştır.⁶⁴⁴

⁶⁴¹ Saygılı, a.g.e., ss. 103.

⁶⁴² Saygılı, a.g.e., ss. 103.

⁶⁴³ Uçar, a.g.e., ss.74-75.

⁶⁴⁴ Uçar, a.g.e., ss.75.

Tablo 4.4 1975-1985 Yılları Arasında Türkiye'nin Savunma Harcamaları

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI (MİLYON \$)	GSYİH İÇERİSİNDEKİ PAYI (%)
1975	2.285,0	%5,12
1976	2.534,8	%4,94
1977	2.765,8	%4,71
1978	2.727,9	%4,19
1979	3.001,1	%3,36
1980	2.672,0	%3,90
1981	2.814,9	%3,82
1982	2.754,7	%4,30
1983	2.469,4	%3,94
1984	2.190,1	%3,60
1985	2.336,0	%3,53

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database (1949-2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanılmıştır.

Tablo 4.4'te 1975-1985 yılları arasında Türkiye'nin savunma harcamaları milyon dolar olarak ve GSYİH içindeki yüzde cinsinden gösterilmektedir. Bu dönem, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası hem iç politikanın hem de dış ilişkilerin etkisiyle savunma harcamalarında önemli bir artışın yaşandığı görülmektedir. 1975 yılında savunma harcamaları 2.285 milyon dolar seviyesinde ve GSYİH'nin %5,12'sini oluşturmuştur. Bu oran, önceki yıllara göre dikkate değer bir artışı göstermektedir. 1976-1978 yılları arasında harcamalar devamlı olarak yükselmiş, 1977 yılında 2.765,8 milyon dolara ulaşmıştır. Fakat GSYİH içerisindeki oran %4,71'e düşmüştür. Bu durum, nominal harcamalarda bir artış olmasına rağmen ekonomik büyümeyle birlikte savunma harcamalarının göreceli oranının düştüğünü işaret edebilir. 1979 yılında savunma harcamaları 3.001,1 milyon dolara çıkarak bu dönemdeki en yüksek rakama ulaşmıştır. Ancak GSYİH oranı %3,36'ya gerilemiştir. Bu düşüş, Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik sıkıntıların ve yüksek enflasyon ortamının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. 1980'li yıllara gelindiğinde, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte güvenlik politikalarında yeniden yapılandırma ve ordu merkezli yönetim yaklaşımı ön plana çıkmıştır. 1980 yılında 2.672 milyon dolar düzeyinde belirlenen harcamalar, 1981 yılında 2.814,9 milyon dolara çıkarak tekrar artış göstermiştir. 1982 yılına gelindiğinde ise savunma harcamalarında düşüş gerçekleşmiş fakat GSYİH oranı %4,30'a ulaşarak artış göstermiştir. Bu durum nominal olarak azalan savunma harcamalarına rağmen, ekonomik büyüklüğün daha hızlı gerilemesi nedeniyle, bu harcamaların GSYİH içindeki payı artış göstermiştir. GSYİH 1983-1985 yılları arasında savunma bütçesinin nominal değeri düşmüştür. Ancak GSYİH içindeki oran nispeten sabit kalmıştır. 1985 yılında harcamalar

2.336 milyon dolar olarak belirlenmiş ve GSYİH içindeki oran %3,53 olmuştur. Bu durum, sivil yönetime geçiş sürecinde savunma harcamalarının kontrol altında tutulmaya çalışıldığını, ancak güvenlik sektörünün ekonomideki etkisini sürdürdüğünü gösterebilir. 1975-1985 dönemi Türkiye’de savunma harcamalarının ekonomik yükünün oldukça fazla olduğu bir zaman dilimi olarak öne çıkmaktadır. Kıbrıs Harekâtı sonrası yaşanan ambargolar, iç politikadaki istikrarsızlıklar, darbeler ve ekonomik krizler, savunma politikalarını doğrudan etkilemiş; harcamaların artmasına ve GSYİH içindeki oranlarının yüksek kalmasına yol açmıştır.

4.5.4. 1986-2006 Yılları arasında savunma harcamaları

1987-1990 yılları arasında başlatılan Mercedes Unimog Taktik Tekerlekli Araç Projesi, Yavuz Sınıfı Fırkateyn, F-16 Savaş Uçağı Projesi, A-400M Stratejik Ulaştırma Uçağı Projesi, S-70A Sikorsky Helikopter Projesi ve AH-1W Süper Cobra Taarruz Helikopter Projesi gibi projeler savunma harcamalarının artışında belirleyici bir rol oynamıştır. 1975 yılına kadar savunma harcamalarında kademeli bir artış görülürken, uygulanan ambargolar sonucunda harcamalar önemli ölçüde yükselmiştir.⁶⁴⁵

1990’lı yıllarda NATO üyesi ülkelerin savunma bütçeleri düşerken, Türkiye’de bu alanda bir artış ortaya çıkmıştır. Bu artışın başlıca sebepleri arasında Yunanistan ile meydana gelen güvenlik sıkıntıları, PKK’nın terör faaliyetlerindeki yükselişi, buna bağlı zorunlu harcamalar ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sistem, silah ve ekipmanlarını modernize etme çabası bulunmaktadır. Ayrıca, Soğuk Savaş’ın bitişinin ardından 1991 yılında gerçekleşen Birinci Körfez Savaşı ve 1993 yılındaki Bosna Savaşı da Türkiye’nin savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur.⁶⁴⁶

Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizler sonucu harcamalarda kısa süreli bir azalma olsa da 2001 yılında Afganistan Savaşı, 11 Eylül terör saldırıları ve 2003 yılındaki İkinci Körfez Savaşı ile savunma bütçeleri yeniden yükselmiştir. 2007 yılından itibaren PKK terör örgütü ve onun destekçilerinin yeniden güç kazanarak saldırıya geçmesiyle, terörle mücadele çerçevesinde savunma harcamaları artış göstermiştir.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ Saygılı, a.g.e., ss. 103-104.

⁶⁴⁶ Saygılı, a.g.e., ss. 105

⁶⁴⁷ Saygılı, a.g.e., ss. 105.

Tablo 4.5 1986-2006 Yılları Arasında Türkiye'nin Savunma Harcamaları

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI (MİLYON \$)	GSYİH İÇERİSİNDEKİ PAYI (%)
1986	2.769,4	%3,64
1987	2.889,6	%3,33
1988	3.373,7	%2,93
1989	5.315,4	%3,15
1990	5.670,7	%3,53
1991	5.670,7	%3,75
1992	6.157,9	%3,87
1993	7.075,1	%3,92
1994	5.293,2	%4,50
1995	6.606,2	%3,90
1996	7.512,1	%4,14
1997	7.792,0	%4,10
1998	8.781,0	%3,18
1999	9.951,8	%3,88
2000	9.993,7	%3,64
2001	7.216,1	%3,58
2002	9.050,4	%3,77
2003	10.277,9	%3,27
2004	10.920,8	%2,67
2005	12.081,2	%2,39
2006	13.036,5	%2,34

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database (1949-2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4.5'te 1986-2006 yılları arasında Türkiye'nin savunma harcamalarının milyon dolar cinsinden nasıl bir seyir izlediği ve bu harcamaların GSYİH içindeki yüzdelik oranları yer almaktadır. Tabloyu incelediğimizde, savunma harcamalarının genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. 1986 yılında 2.769,4 milyon dolar olan savunma harcamaları, 2006 yılına gelindiğinde 13.036,5 milyon dolara çıkmıştır. Bu durum, Türkiye'nin artan güvenlik gereksinimleri, teknolojik yenilik hedefleri ve bölgedeki istikrarsızlıklarla başa çıkma stratejileriyle ilişkilendirilebilir. Fakat savunma harcamalarının GSYİH içindeki oranı incelendiğinde, zamanla göreceli bir düşüş kaydedildiği gözlemlenmektedir. 1986 yılındaki oran %3,64 iken, 1990'ların ortalarında %4 seviyelerine kadar yükselmiştir. Ancak 2000'li yıllarla beraber istikrarlı bir azalma eğilimine girmiştir. 2006 yılı itibarıyla bu oran %2,34 seviyesine gerilemiştir. Bu azalma, Türkiye'nin ekonomik büyüme süreciyle birlikte savunma harcamalarının milli gelir içindeki payının düştüğüne işaret etmektedir. Ayrıca, 2001 ekonomik krizi sonrası uygulanan politikalar ve savunma harcamalarının daha planlı bir hale getirilmesi de bu gerilemede rol oynamış olabilir. 1990'lı yıllarda Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki

olaylar, aynı zamanda PKK terörüyle yapılan mücadele, savunma bütçesinin yüksek kalmasına sebep olmuş olabilir. 1994 yılında GSYİH içindeki oran %4,50 ile tarihi olarak en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ancak 2000'li yılların ardından Türkiye'nin NATO çerçevesinde ortak projelere yönelmesi, yerli savunma sanayii kapasitesini geliştirme çabaları ve stratejik planlamalar sayesinde harcamalar daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. 1986-2006 yılları arasında savunma harcamalarının sürekli artış göstermesine rağmen, bu harcamaların GSYİH içindeki payı özellikle 2000'li yıllarda belirgin bir şekilde azalmıştır.

4. 2007-2025 Yılları arasında savunma harcamaları

2007-2025 dönemi, Türkiye'nin savunma politikalarında önemli bir değişim yaşadığı ve güvenlik öncelikleri yeniden belirlediği bir süreç olmuştur. 2006 yılında yaklaşık 13 milyar dolarla başlayan savunma harcamaları, yaşanan bölgesel güvenlik sorunları ve artan terör tehditleri nedeniyle zamanla yükselmiştir.⁶⁴⁸ 2009 yılında yürütülen çözüm süreci kapsamında Türkiye'nin savunma harcamalarında bir düşüş gözlemlenmiştir. 2010 yılında Arap Baharı'nın başlaması ve 2011'den sonra Suriye İç Savaşı'nın bölgedeki dengeleri etkilemesi, ayrıca uluslararası destek gören DEAŞ gibi terör gruplarının ortaya çıkmasıyla Türkiye'nin savunma harcamaları genel olarak artış trendi göstermiştir.⁶⁴⁹

2016 sonrasında sınır ötesi operasyonların artması (Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı gibi) sonucunda Türkiye'nin güvenlik stratejisi daha dinamik bir hale gelmiştir. Bu durum savunma harcamalarının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu süreçte yalnızca harcama miktarı değil, aynı zamanda bu harcamaların yönlendirildiği alanlar da değişmiştir. Yerli savunma sanayi, İHA/SİHA yatırımları ve askeri modernizasyona önem verilmiştir.⁶⁵⁰ 2020'li yıllar itibarıyla Doğu Akdeniz'deki enerji sorunu, NATO yükümlülükleri ve küresel güvenlik dengelerindeki değişimler Türkiye'yi savunma harcamalarında rekor seviyelere ulaştırmıştır.⁶⁵¹

2023 yılında savunma harcamaları yaklaşık 19 milyar dolar iken, 2024 yılında %25 artarak 24.978 milyar dolara çıkmıştır.⁶⁵² 2025 yılı için belirlenen bütçe ise 913,9 milyar TL ile tarihin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Savunma ve güvenlik alanına ayrılan

⁶⁴⁸ SIPRI, Military Expenditure Database, SIPRI, Erişim Tarihi:23.05.2025, <https://www.sipri.org/databases/milex>

⁶⁴⁹ Saygılı, a.g.e., ss. 105.

⁶⁵⁰ Göksel Yıldırım, *Savunmadaki "milli hamle" Türkiye'ye kazandırdı*, 15.10.2024, AA, Erişim Tarihi: 22.05.2025, <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/savunmadaki-milli-hamle-turkiyeye-kazandirdi/3362358>

⁶⁵¹ Kamer Kurunç, *Türkiye, savunma harcamalarında rekor kırdı: Yüzde 2 hedefinin üzerine çıktı*, 20.06.2024, GDH Haber, Erişim Tarihi:23.05.2025, <https://archive.gdh.digital/turkiye-savunma-harcamalarinda-rekor-kirdi-yuzde-2-hedefinin-uzerine-cikildi-117928>

⁶⁵² SIPRI, Military Expenditure Database, SIPRI, Erişim Tarihi:23.05.2025, <https://www.sipri.org/databases/milex>

toplam kaynak 1,6 trilyon TL olmuştur.⁶⁵³ Bu artışla Türkiye, dünya genelinde en fazla savunma harcaması yapan ilk 20 ülke arasında yer almıştır.⁶⁵⁴

Günümüzde Türkiye’de savunma sanayii alanında birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Teknolojik gelişmeye uygun, AR-GE faaliyetlerinin yoğun olduğu, yerli ve milli üretim hedefleyen projelerle birlikte savunma harcamalarında artış meydana gelmiştir. Savunma harcamaları sadece güvenlik amacıyla değil, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik bağımsızlık hedefleri doğrultusunda stratejik bir yatırım alanı haline gelmiştir. Yerli üretim oranının artışı ve özgün platformların geliştirilmesi, bu dönemin en belirgin kazanımları arasında gösterilmektedir.

Tablo 4.6 2007-2025 Yılları Arasında Türkiye’nin Savunma Harcamaları

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI (MİLYON \$)	GSYİH İÇERİSİNDEKİ PAYI (%)
2007	14.987,8	%2,20
2008	16.809,6	%2,18
2009	16.047,5	%2,47
2010	17.650,5	%2,27
2011	17.006,5	%2,03
2012	17.694,3	%2,01
2013	18.427,6	%1,92
2014	17.576,5	%1,87
2015	15.668,8	%2,05
2016	17.827,7	%2,05
2017	17.822,7	%2,52
2018	19.648,7	%2,25
2019	20.436,9	%2,69
2020	15.783,0	%2,20
2021	15.254,8	%1,86
2022	15.036,8	%1,66
2023	19.577,8	%1,72
2024	24.978,7	%1,92

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database (1949-2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4,3’te 2007-2025 yılları arası, Türkiye’nin savunma harcamaları milyon dolar cinsinden ve GSYİH içerisindeki payı yüzde oranı olarak verilmiştir. 2007–2024 arasındaki dönemde, Türkiye'nin savunma harcamalarında genel olarak bir artışın,

⁶⁵³ SavunmaSanayiST, *Türkiye’nin 2025 yılı savunma bütçesi açıklandı: Tarihi rekor*, 17 Ekim 2024, Savunma SanayiST.com, Erişim Tarihi: 23.05.2025, <https://www.savunmasanavist.com/turkiyenin-2025-yili-savunma-butcesi-aciklandi-tarihi-rekor/>

⁶⁵⁴ Ekonomi Servisi, *Çatışmalar, askeri harcamaları uçurdu*, 29.04.2025, Milliyet, Erişim Tarihi: 06.05.2025, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/catismalar-askeri-harcamalari-ucurdu-7360378>

GSYİH oranları ise sürekli bir dalgalanma olduğu gözlemlenmiştir. 2007 yılında 14,9 milyar dolar düzeyinde olan savunma harcamaları, 2024 yılında 24,9 milyar dolara çıkarak yaklaşık %67 oranında artış göstermiştir. Dönemin ilk kısımlarında, özellikle 2007 ile 2013 yılları arasında savunma harcamaları düzenli bir artış sergileyerek, 2013 yılında 18,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu süreçte Türkiye hem NATO yükümlülükleri hem de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon hedefleri doğrultusunda önemli yatırımlar yapmıştır. Bu dönemde savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı genellikle %2'nin üzerinde kalmış; 2009 yılında ise küresel ekonomik krize rağmen bu oran %2,47 ile dikkate değer bir seviyeye ulaşmıştır. 2014–2020 yılları arasındaki süreç, savunma harcamalarında yükseliş ve düşüşlerin yaşandığı daha dalgalı bir dönemi temsil etmiştir. 2015 yılında harcamalar azalarak 15,6 milyar dolara kadar gerilemiştir. Ancak 2016 yılından itibaren Suriye iç savaşının etkileri, PKK ve DEAŞ gibi gruplara karşı yürütülen mücadele, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ve sonrasında ilan edilen OHAL döneminin etkisiyle sınır ötesi operasyonlar (Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı gibi) artış göstermiştir. Bu durum savunma harcamalarında yükselişe neden olmuştur. Bu bağlamda, 2017 yılında GSYİH içindeki pay %2,52'ye çıkmış; 2019 yılına gelindiğinde ise %2,69 ile tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aynı yıl, harcama tutarı 20.436,9 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. 2020 yılı itibarıyla pandeminin yol açtığı ekonomik daralma hem savunma harcamalarında düşüşe hem de GSYİH oranında azalmaya neden olmuştur. 2020 yılında harcamalar 15.783 milyon dolara düşerken, bu rakam 2021 ve 2022 yıllarında sırasıyla 15.254,8 ve 15.036,8 milyon dolara kadar gerilemiştir. Bu yıllarda savunma harcamalarının GSYİH içindeki oranı %1,86 ile %1,66 arasında dalgalanmıştır. 2023 ve 2024 yılında harcamalar yeniden artış göstermiştir. Özellikle yerli üretim platformlarının artışı (Bayraktar KIZILELMA, TF-X Milli Muharip Uçak, Altay tankı gibi) ve bölgesel askeri denge arayışları bu artışa katkıda bulunmuştur. 2024 yılı itibarıyla savunma harcamaları 24.978,7 milyon dolara ulaşmışken, GSYİH içindeki oran %1,92 olmuştur.

5. TERÖRİZM

Bu bölümde terörizm kavramı tanımlanmış, temel özellikleri ve amaçları açıklanmıştır. Terörizmin sebepleri ele alınmış; bireysel-psikolojik, siyasi, ekonomik, toplumsal ve küresel sebepler bağlamında incelenmiştir. Terörizmin unsurları ideoloji, örgüt ve eylem/şiddet bileşenleriyle analiz edilmiştir. Türkiye özelinde terörizm, tarihsel dönemler bağlamında değerlendirilmiştir. 1923-1949 döneminde sınırlı ve lokal olaylar görülürken, 1950-1974 yılları arasında siyasi ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle eylemler artmıştır. Çalışmanın diğer bölümlerindeki dönemleştirilmeden farklı olarak, bu bölümde 1975-2025 dönemi birbiriyle bağlantılı süreçler içermesi sebebiyle bütüncül bir yaklaşımla birlikte ele alınmıştır. Bu dönemde terörizm daha organize, ideolojik ve uluslararası bağlantılarla çeşitlenmiş ve karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

5.1. Terörizm Kavramı

Günümüz dünyasında terör, tüm ülkelerin karşılaştığı ve doğrudan ilgilendiği küresel bir sorun haline gelmiştir. Bunun temel kaynağı, terörün yalnızca bireylerin güvenliği ve huzurunu tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumların sosyal, ekonomik ve siyasi gelişimlerini ciddi şekilde engellemesidir. Terör, bireyler üzerinde psikolojik baskılar yaratarak toplumsal karışıklıklara sebep olmaktadır. Bu durum, uluslararası düzeyde ekonomik, askeri ve siyasi çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁶⁵⁵

Terör kavramı, etimolojik olarak “korkutmak ya da birtakım kaygılar uyandırmak” anlamına gelen Latince kökenli "terrere" fiiline dayanmaktadır.⁶⁵⁶ Terör kavramı modern anlamda ilk kez 1789 yılında Fransız Akademisi Sözlüğünün ek cildinde terör rejimi-terör sistemi olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama Fransız Devrimi sonrası meydana gelen siyasi olaylarla doğrudan bağlantılıdır.⁶⁵⁷ Fransız Devrimi’nden sonra Fransa’da iktidarda bulunan Maximilien Robespierre düşürülerek, 1400 kadar insanla birlikte giyotine gönderilmiştir. Bu yüzden 1793-1794 yılları arasındaki döneme terör dönemi ya da terör rejimi ismi verilmiştir. Bu bağlamda terör kavramı, siyasi literatüre devletin despot yönetimi olarak dâhil olmuştur.⁶⁵⁸

Terör kavramı Fransız Devrimi’nden kısa bir süre sonra Avrupa ülkelerinin siyasi

⁶⁵⁵ Emre Öktem, Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s.12.

⁶⁵⁶ Paul Wilkonson, Political Terrorism, The Macmillan Press, London, 1974, ss.9.

⁶⁵⁷ Atilla Yayla, Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:45, Sayı:1,1990, ss. 335.

⁶⁵⁸ Yılmaz Altuğ, Terörizm Sorunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1-4, 1987, ss.54.

literatürlerine girmiştir. Bu bağlamda, kavramın en erken benimseyen ülkelerinden biri İngiltere olmuştur. Tarihçi ve terörizm araştırmacısı Walter Laqueur’e göre, bu dönemde terör kavramı Fransa’da Jakobenler tarafından olumlu bir anlamda, yani devrimi ve halk iradesini koruyan bir araç olarak değerlendirilmiştir. Fakat terör kavramı İngiltere’de olumsuz bir anlamda ele alınmıştır. İngiliz devlet adamı ve siyaset bilimcisi Edmund Burke 1795 yılında yazdığı bir eserinde bu terimi ilk defa kullanmış; yazısında “*terörist denilen şu cehennem zebanilerinin binlercesi halkın üzerine salındı*” ifadesiyle, teröristlerin ve onların toplum düzenine yönelik tehditlerine dikkat çekmiştir.⁶⁵⁹

Terör kavramının tanımı, farklı kaynaklarda benzer unsurlar çerçevesinde yapılmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde terör, “*insan öldürme, malı tahrip etme, korkutma, yıldırma ve tehdit*” olarak tanımlanarak kavram hem psikolojik hem de fiziksel yönleriyle ele alınmıştır.⁶⁶⁰ Oxford Advanced Learner’s Dictionary terör kavramını; “çok büyük korku” ve “özellikle siyasi amaçlar doğrultusunda tehdit olarak kullanılan şiddet” olarak tanımlayarak, terörün sadece fiziksel eylemlerle değil, tehdit unsurlarıyla da etkili olduğunu belirtmiştir.⁶⁶¹

Ansiklopedik Siyasi Terimler ve Örgütler Sözlüğünde terör kavramı, “devlet otoritesini veya toplumsal yapıyı yıkmayı hedefleyen, korku ve yılgınlık yaratan şiddet eylemleri” olarak tanımlanmıştır.⁶⁶² Bu tanım, terörün siyasi yönüne ve toplumsal yapıyı tehdit etme amacına dikkat çekmektedir. Büyük Larousse Sözlük terörü; “bir gücü veya iktidarı zorla kabul ettirmek için sistematik bir şekilde şiddet uygulama, yıldırma” şeklinde tanımlayarak, terörün organize ve planlı bir yapısının bulunduğunu vurgulamıştır.⁶⁶³ Hannah Arrendt’e göre ise şiddet ve terör birbirinden farklı kavramlardır. Arrendt, terör kavramını şiddet kullanılarak tahrip edilen iktidarın yerine geçip tüm kontrolü eline alan bir hükümet şekli; şiddet kavramını ise, terörizmin temel şartı ve amacı şeklinde tanımlamıştır.⁶⁶⁴

Terör, bir grup veya topluluğun iktidar elde etme hedefiyle oluşturduğu yoğun korku ortamlarının toplamını ifade etmektedir. Terör; bireylere ya da topluma yönelik tehdit, baskı ve korku yoluyla kendi düşünce, inanç, ideoloji veya görüşlerini zorla kabul ettirmeye çalışmak olarak tanımlanmaktadır. Terörist faaliyetler pek çok farklı şekilde

⁶⁵⁹ Yılmaz Altuğ, Terörün Anatomisi, Altın Kitaplar, İstanbul, 1995, ss.19 & Hülya Savut Şimşek, Etnik Terör ve Kadın İntihar Saldırıları: Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019, ss.6.

⁶⁶⁰ Türk Dil Kurumu (TDK), “Terör”, [Çevrimiçi Sözlük], Erişim Tarihi: 15.04.2025, <https://sozluk.gov.tr/>

⁶⁶¹ Oxford Advanced Learner’s Dictionary, Oxford University Press, United Kingdom, 1989, ss. 1328.

⁶⁶² Ansiklopedik Siyasi Terimler ve Örgütler Sözlüğü, Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayınları, Ankara, 1993, ss. 124.

⁶⁶³ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 1114.

⁶⁶⁴ Levent Demir, Küreselleşme ve Terör, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2009, ss.43.

ortaya çıkmaktadır. Bu tür eylemler; bireyler, gruplar, organizasyonlar veya devlet kurumları tarafından düşman sayılan hedeflere yöneltilmekte ve bazen meşru, bazen de gayrimeşru olarak nitelendirilmektedir. Aynı eylemler bazı kesimlerce yasadışı ve kınanması gereken bir suç olarak değerlendirilirken; bazı durumlarda ise özgürlük, savunma veya hayatta kalma çabası olarak görülmektedir. Bu eylemlerin amaçları; cezalandırma, işgal etme, koruma, yok etme veya kurtuluş gibi değişik hedeflere dayanmaktadır. Bu bağlamda terörist eylemler, psikolojik, dini, sivil, siyasi, ekonomik, kültürel ve fiziksel boyutlarda kendini göstermektedir.⁶⁶⁵

Amerikan Federal Acil Durum Yönetim Ajansı (FEMA), bir eylemin terörist faaliyet olarak değerlendirilmesi için üç ana ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütler şunlardır:

- 1) Eylemin korku yaratması,
- 2) Bireylerde devletin kendilerini koruyamayacağına dair bir inanç geliştirmeyi hedeflemesi
- 3) Propaganda amacı taşımasıdır.⁶⁶⁶

Bu unsurlar, terör eylemlerinin yalnızca fiziksel şiddetle sınırlı olmadığını, aynı zamanda psikolojik ve ideolojik hedeflere de sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Cirhinlioğlu'nun, Krueger ve Malečová'dan aktardığına göre, ABD hükümetlerinin genel olarak kabul ettiği terör kavramı ise: "Belirli bir insan grubunu etkilemeyi amaçlayan, resmi görevde bulunmayan ve düzensiz silahlı gruplar da dahil olmak üzere, masum hedeflere yönelik olarak gerçekleştirilen, önceden planlanmış ve siyasi amaç güden şiddet eylemler" şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁶⁷ Bu tanımda, failin örgütlenme yapısı, hedefin sivilliği ve eylemin ideolojik motivasyonu vurgulanmaktadır.

Türkiye'de 12 Nisan 1991'de kabul edilmiş olan 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, terörle mücadele için yapılmış yasal bir düzenlemedir. Bu kanunda terör kavramı: *"Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç*

⁶⁶⁵ Mehmet Ali Bal, Savaş Stratejilerinde Terör, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss.22,

⁶⁶⁶ Robert P. Watson, The Politics and History of Terror, Ed: Tom Lansford & Robert P. Watson & Jack Cavarrubias, *American's War on Terror*, Ashgate Publishing Company, United Kingdom, 2. Baskı, 2009, ss. 4

⁶⁶⁷ Zafer Cirhinlioğlu, Terör ve Toplum, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2004, ss.27.

teşkil eden eylemlerdir.” şeklinde açıklanmıştır.⁶⁶⁸ Kanunda yapılan tanımda terör kavramı ayrıntılarıyla ve belirlenen çerçevesiyle ifade edilmiştir.

Terörizm, terör kavramının sistemli bir hale getirilmiş ve siyasallaştırılmış şekli olarak tanımlanmaktadır. Terörizm; belirli bir ideolojik hedef doğrultusunda, tüm toplumu ya da belirli grupları bunalma, korkutma, sindirme, dehşete düşürme, yıldırma ve gerektiğinde aşırı şiddet içeren eylemlerle yok etmeyi amaçlayan her türlü şiddet içeren davranışların toplamı olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede terör, doğrudan gerçekleştirilen bir eylemi belirtirken; terörizm, bu eylemin arkasındaki ideolojik yönü, söylemi ifade etmektedir. Başka bir deyişle, terör eylemin hareket yönünü, terörizm ise bu eylemi yönlendiren fikir-düşünce-ideoloji boyutunu temsil etmektedir.⁶⁶⁹

Alex Schmid 1984’te yayınladığı kitabında 1936-1981 yılları arasında terörizm kavramının 109 farklı tanımı yapıldığını belirtmiştir. Günümüzde siber terör gibi yeni terör çeşitlerinin ortaya çıkmasıyla bu sayının artış gösterdiği söylenebilmektedir. Bu durum terörizm kavramının anlaşılmasında uluslararası farklılığın en belirgin göstergesidir.⁶⁷⁰ Terörizm kavramı, ulus devletlerin tanımında düşman olan ve düşman olmayan ayrımıyla değerlendirilirken, kurum ve kuruluşlar bu kavrama kendi perspektiflerinden yola çıkarak bir tanım yapmaktadır. Gazetecilerden, politikacılar ve güvenlik uzmanlarına kadar değişik birçok alandan kişi, terörizm ile alakalı farklı tanımlamalar yapmaktadır. Tanımlamalar arasındaki farklılıkların temel sebebi; bir kesim teröristlerin çalışma şekline göre tanımlama yaparken diğer bir kesimin özellik ve motivasyonu ele alarak tanımlama yapmasıdır.⁶⁷¹

Schmid terörizmi; bireyler, gruplar veya devletler tarafından şahsi, cezai ya da siyasi amaçlarla gerçekleştirilen, korku ve endişe uyandırmayı amaçlayan, tekrarlayan şiddet eylemleri olarak tanımlamıştır. Schmidt’e göre, teröristlerin esas amacı doğrudan eylemlerinin mağdurlarını hedef almak değil, bu eylemler aracılığıyla tüm bir toplumu etkilemek ve yönlendirmektir.⁶⁷² Bu açıdan bakıldığında terörizm, bireysel zarar vermekten ziyade toplumsal düzeyde psikolojik bir etki yaratma stratejisidir.

Genel anlamda terörizm, bireyler ya da gruplar tarafından, bir otorite adına ya da bu otoriteye karşı yapılan; doğrudan hedef alınan kurbanlardan çok daha geniş kitleler

⁶⁶⁸ T.C. Resmî Gazete, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Resmî Gazete, No: 20843, 12 Nisan 1991, Erişim Tarihi: 11.04.2025, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf>.

⁶⁶⁹ İhsan Bal, Alacakaranlıkta Terörle Mücadele ve Komplolar Teorileri, USAK Yayınları, Ankara, 2006, ss.35

⁶⁷⁰ Mehmet Sami Denker, Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, ss.4.

⁶⁷¹ Kamil Tarhan, Küresel Terörün Tanım Sorunsalı, Ed: Hasan Acar, *Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, ss. 39-53

⁶⁷² Alex Peter Schmid, The Response Problem as a Definition Problem, Ed: Alex Peter Schmid & Ronald Crelinstein, *Western Responses to Terrorism*, Frank Cass Company Ltd., London, 1993, ss.8

üzerinde en üst düzeyde korku ve kaygı oluşturmaya amaçlayan, siyasi isteklerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla fiziksel şiddet uygulama ya da bunun tehdidini içeren bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, terörizmin sadece fiziksel zarara yol açmayı değil, aynı zamanda psikolojik bir etki oluşturmaya ve toplumu etkilemeyi hedefleyen bir stratejik araç olduğunu göstermektedir.⁶⁷³

TDK Çevrimiçi Sözlüğüne göre terörizm kavramını, belli bir siyasi hedefi zorla kabul ettirmek için, karşı tarafa korku yayma; insanlara ya da mülklere zarar verme gibi şiddet içeren yolları kullanma hali olarak tanımlanmıştır.⁶⁷⁴ Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nde terörizm kavramını, belirlediği hedeflere ulaşmak için şiddeti kullanan, şiddete başvurarak bir partinin veya topluluğun uyguladığı metot olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda bahsi geçen şiddetin, terörist grupların hedeflerini gerçekleştirmesine müdahale eden kurumlara, otoritelere veya şahıslara karşı yöneltildiğini de belirtmektedir.⁶⁷⁵

Londra Terörizm Araştırmaları Enstitüsü'nün eski yöneticisi Paul Wilkinson, terörizmi; siyasal isteklerin yerine getirilmesi için bireylere, topluluklara, devlete ya da hükümete karşı sistematik bir şekilde öldürme, yıkma veya bu eylemlerin tehdidinin kullanılması şeklinde tanımlamıştır.⁶⁷⁶ Benzer bir yaklaşımla, İsrail'in eski başbakanlarından Benjamin Netanyahu terörizmi; siyasi hedeflere ulaşmak için masum insanları kasıtlı olarak ve sistematik biçimde öldürerek, yaralayarak ya da tehdit ederek korku yayma olarak tanımlamıştır.⁶⁷⁷

Walter Laqueur ise terörizmi; politik değişiklikler sağlamak, devlet ve hükümeti zayıflatmak ya da toplumda korku yaratmak için şiddet kullanmak veya şiddet tehdidinde bulunmak olarak açıklamıştır.⁶⁷⁸

Terörizm konusunda farklı görüşler bulunsa da bu terim uluslararası seviyede iki önemli anlaşmada yer almıştır. Bunlardan ilki, 1926 yılında Romanya tarafından Milletler Cemiyeti'ne takdim edilen "Terörizmin Bastırılmasının Evrenselleştirilmesine Dair Uluslararası Sözleşme"dir. Diğeri ise 16 Kasım 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Cenevre'de yaptığı toplantıda kabul edilen "Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme"dir. Her iki belgede de terörizm, "bir devleti hedef

⁶⁷³ Grant Wardlaw, *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, ss. 16 & Ertan Beşe, *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 24.

⁶⁷⁴ Türk Dil Kurumu (TDK), "Terörizm", [Çevrimiçi Sözlük], Erişim Tarihi: 15.04.2025, <https://sozluk.gov.tr/>

⁶⁷⁵ Yayla, a.g.e., ss.336.

⁶⁷⁶ Paul Wilkinson, *Terör Felsefesi*, Ed: Cemal Güzel, *Silinen Yüzler Karsısında Terör*, Ayraç Yayınevi, İstanbul, 2002, ss.144.

⁶⁷⁷ Benjamin Netanyahu, *Terrorist and Freedom Fighters*, Penguin Publishing, London, 1986, ss.9.

⁶⁷⁸ Walter Laqueur, *Postmodern Terrorism*, Foreign Affairs, Cilt:75, Sayı:5, Eylül-Ekim 1996, ss.24.

olarak öldürme, yaralama veya bağımsızlığına son verme amacı güden ve üst düzey yetkililere yönelik saldırılar” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁷⁹

2000 tarihli Terörizm Yasası (Terrorism Act 2000), terörizmi ülke içinde ve dışında geçerli olacak şekilde tanımlamaktadır. Bu yasal çerçeveye göre terörizm; bir hükümeti veya uluslararası bir kurumu etkileme veya halkı korkutma amacı güden ve bu tür tehditlerin varlığını içeren eylemlerin bütünü olarak tanımlanmıştır. Bu eylemlerin etnik, siyasi, dini veya ideolojik bir hedef üzerinden ilerlemesi gerekmektedir. Yasada terörizm kapsamına giren belirli eylemler arasında şunlar bulunmaktadır:

- 1) Bireyler üzerine ciddi şiddet uygulamak,
- 2) Mülklere ciddi ölçüde zarar vermek,
- 3) Başka bir kişinin yaşamını tehlikeye atmak,
- 4) Halkın veya bir toplum kesiminin sağlık veya güvenliği için ciddi bir tehlike oluşturmak,
- 5) Elektronik sistemlerin işleyişine önemli ölçüde müdahale etmek veya onları büyük ölçüde aksatmak.⁶⁸⁰

Yasa ayrıca, ateşli silahlar veya patlayıcı maddeler içeren eylemlerin, daha önce belirtilen amaçların olup olmadığına bakılmaksızın terör suçu sayılacağını belirtmektedir. Bu bağlamda, silahlı veya patlayıcı unsurlar içeren bir eylem, amacından bağımsız olarak terörizm kapsamına girmektedir. Bir kişinin terörizm suçundan mahkum olması için mutlaka bir terör eylemi yapmış olması gerekmemektir. Terörist eylem planlamak, destek sağlamak veya bu tür faaliyetlerin nasıl gerçekleştirileceği konusunda bilgi toplamakta, Birleşik Krallık’ın terör yasaları çerçevesinde suç olarak kabul edilmektedir.⁶⁸¹

Birleşmiş Milletler’in 1985 tarihli 40/61 sayılı kararında terörizm; “suçsuz insanların yaşamına son vererek, temel hak ve hürriyetlerin tehlike içine sokan, bireylerin haysiyet ve şereflerini suistimal eden, radikal değişimleri amaçlayan girişim” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁸² ABD Dışişleri Bakanlığı terörizm kavramını “ulus altı oluşumlar veya ajanlar aracılığıyla sivillere yönelik gerçekleştirilen, tasarlanmış siyasi gayeli şiddet” şeklinde ifade ederken, ABD Savunma Bakanlığı terörizmi, “siyasi ve ideolojik

⁶⁷⁹ Ömer Kerküklü, Orta Doğu’da Terörün Sosyo-Psikolojik Alt Yapısı: Taliban, El-Kaide ve DAESH Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2022, ss.8

⁶⁸⁰ Legislation.gov.uk, Terrorism Act 2000, c. 11, Retrieved, Erişim Tarihi: 23.04.2025, <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2000/en/47269>

⁶⁸¹ CPS, Terrorism, The Crown Prosecution Service, Erişim Tarihi: 22.11.2024, <https://www.cps.gov.uk/crime-info/terrorism>

⁶⁸² UN-iLibrary, Resolutions Adopted on the Reports of the Sixth Committee, UN-iLibrary, Kasım-Aralık 2010, Erişim Tarihi: 20.11.2024, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210568524c007/read>

hedeflerle hükümetleri ve toplumları ideolojik, siyasi ve dini amaçlarla baskı altına alabilmek için illegal güç kullanımı” olarak tanımlamıştır.⁶⁸³

Terörizm, devlet otoritesini zayıflatmak, siyasi çıkarları geliştirmek ve belirli hedeflere ulaşmak amacıyla yürütülen, kamuoyunda büyük etkiler oluşturmayı hedefleyen görsel ve manipülatif eylemler vasıtasıyla, siviller, güvenlik güçleri ve masum kişiler üzerinde korku yaratmaya yönelik şiddet eylemlerini kapsamaktadır.⁶⁸⁴ Bu tür eylemlerle, aslında daha geniş toplumsal grupların kasıtlı olarak korkutulması amaçlanmaktadır.

Hukuki açıdan terörizm; sosyal, ulusal, etnik, dini benzeri amaçlar doğrultusunda, planlı bir şekilde ve yasalara aykırı olarak şiddetin kullanılması ve bu yolla toplumsal kesimler arasında çatışma ve savaş ortamı yaratma şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁸⁵ Bu tanım, şiddeti bir araç olarak öne çıkarırken, bu aracın stratejik hedeflere ulaşmadaki rolünü de vurgulamaktadır.

Tüm tanımlar bir arada değerlendirildiğinde ve zarar unsuru bir ölçüt olarak dikkate alındığında, terörün ayrılmaz bir bileşeni olarak kaygı, korku ve şiddetin, eylemin neden olduğu zararlar orantılı bir şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, topluma uygulanan şiddetin oluşturduğu yıkım, terörün oluşmasında en etkili etkenlerden biri olarak görülmektedir.⁶⁸⁶

5.2. Terörizmin Özellikleri

Terör kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalarda en çok dikkat çeken ve sıkça tekrar eden unsurlar, terörün siyasi hedeflere ulaşmak için düzenli ve planlı bir şekilde şiddet içeren dil ve stratejilere başvurusu olmuştur. Bu bağlamda, kavramın özünde bulunan korku, şiddet, panik, telaş ve dehşet duyguları, terörün temel unsurları olarak genel olarak her tanımında ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca, terörle ilgili tartışmaların önemli bir bölümünün, amaç-sonuç ile yöntem-arac arasındaki farkın anlaşılabilmesinden kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Terör eylemlerinde kullanılan şiddet genellikle yalnızca bir araçken, bu araçla erişilmek istenen siyasi veya ideolojik hedefler tanımlamalarda birbirine karıştırılabilmektedir. Uluslararası düzeyde terörizmin tanımı hakkında bir uzlaşma sağlanamamış olsa da terörizmin temel özellikleri konusunda geniş bir ortak görüş bulunmaktadır. Özellikle sistematik şiddet kullanımı, sivil halkı tehdit etme eylemleri ve

⁶⁸³ Hüseyin Kazan, Terör-Medya İlişkisi ve Medyada Terör Haberciliği, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:12, Sayı:24, 2016, ss.115.

⁶⁸⁴ Doğu Ergil, Terörizmin Mantığı ve Hedefi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:46, Sayı:1, 1991, ss.171 & İhsan Bal, Terör Nedir? Neden Terörist Olunur? Ed: İhsan Bal, *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Uluslararası Strateji Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, ss. 7.

⁶⁸⁵ Sulhi Dönmezer, Tedhişçilik Üzerine, Devir Dergisi, Sayı: 6, 11 Aralık 1972, ss.7.

⁶⁸⁶ Carl Wellman, On Terrorism Itself, The Journal Of Value Inquiry, Cilt:13, Sayı: 4, 1979, ss.251-252.

kamuoyunu etkilemeye yönelik hareketler, terörizmin belirleyici özellikleri arasında yer almaktadır.⁶⁸⁷

Terörizm tanımlarında görüldüğü gibi kavram, içerisinde çeşitli faktörler barındıran karmaşık bir olgudur. Yapılan tanımlamalardan yola çıkarak terörizmin genel özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- 1) Şiddet eyleminin varlığı,
- 2) Siyasi hedef veya motivasyon,
- 3) Toplumda korku ve dehşet oluşturma arzusu,
- 4) Bireyler arasında güvensizlik ve belirsizlik hissi uyandırması,
- 5) Sembolik hedeflerin seçilip kullanılması,
- 6) Savaş hukuku ile çelişen, acımasız ve sınır tanımayan metotların benimsenmesi,
- 7) Toplumda çaresizlik hissinin ortaya çıkması,
- 8) Kamuoyunun ilgisini çekmek, propaganda düzenlemek ve bunun şiddet stratejisinin bir parçası olarak kullanılması,
- 9) Eylemlerin gizli planlamayla gerçekleştirilmesi,
- 10) Genellikle bireysel değil, örgütlü ya da grup şeklinde hareket edilmesi,
- 11) Gelişmiş teknolojik silahların kullanımı.⁶⁸⁸

Terörizmin özellikleri kişilere, kurumlara ve ülkelere göre farklılık göstermektedir. Mustafa Gündüz, terörizmin özelliklerini küresel ölçekte faaliyet gösteren terör örgütleri ve bu örgütlerin eylemleri çerçevesinde şu şekilde özetlemektedir;

- 1) Terörizm bir doktrin, sistematik bir fikir veya bir ideoloji değil; odağı güvenlik olan bir stratejidir.
- 2) Terörizm iyi ve kötü şeklinde dünyayı iki yapıya böldükten sonra, kendisini iyi sınıfına yerleştirir.
- 3) Terörizm, terör faaliyetlerinin meşrulaştırmak için senaryolar hazırlar.
- 4) Terörizm, geleceğe dönük yeni bir düzen ve zafer vaadinde bulunur. Bu vaatleri hedef kitesine propagandalarla ulaştırmaktadır.
- 5) Terörizmin amacı genellikle politiktir.
- 6) Terörizm, devletin karşısında yer aldığı için devlet otoritesine farklı seçenekler getirir.
- 7) Terörizm, örgütlü bir yapıdan oluşmaktadır.

⁶⁸⁷ Gizem Kemik, Terörü Tartışmak: Tanım Sorunu, Genel Özellikleri ve Uluslararası Hukuk Açısından Analizi, Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2021, ss. 172-173.

⁶⁸⁸ Sinan Şahin, Terörizm ve Terör Örgütleri ile Mücadele: Türkiye'nin DAEŞ (İŞİD) Terör Örgütüyle Mücadele Politikası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, ss. 8.

- 8) Terörizm, uluslararası politikanın bir parçası ve illegal bir olgu olmasından dolayı dış destekler olmadan varlığını sürdüremez.
- 9) Temel ihtiyacı mali destektir.
- 10) Terörizm, bağımsız bir devlet kurma idealine sahiptir. Kendine ait bir dili vardır.
- 11) Terör örgütlerinin üyeleri kendilerini duyarlılık ve üst bilinç sahibi olarak görmektedir. Kendi görüşlerini destekçilerine aktarmak için ikna yönetimini kullanırlar.⁶⁸⁹

Terörün genel niteliklerinin yanı sıra, şiddet temelinde çeşitli bakış açıları da bulunmaktadır. Bu bağlamda James ve Brenda Lutz, her şiddet eyleminin terörizm olarak değerlendirilemeyeceğini ve bunun için belirli kriterlerin yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁹⁰ Bu bağlamda bir eylemin terörizm olarak değerlendirilmesi için altı temel unsurun varlığı gerekmektedir. Bu unsurlar şekilde sıralanmaktadır:

- 1) Terörizm, siyasi amaçlar ve sebepler içermektedir.
- 2) Terörizm, şiddet ya da şiddet tehdidi biçimindedir.
- 3) Terörizm, belirli bir kitle üzerinde korku yaratmayı amaçlamaktadır.
- 4) Şiddet, devlet dışı unsurları da kapsayabilmektedir.
- 5) Şiddet eylemleri, güç artırma amacıyla düzenlenebilmektedir.
- 6) Şiddet, tanımlanabilir örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir.⁶⁹¹

Fransızların terör kavramına yükledikleri anlam, bilinçli ve mantıklı savaş stratejilerinin bir sonucu olarak şu ana başlıkları içermektedir:

- 1) Eylemin acımasızlığı,
- 2) Kurallara uymaması,
- 3) Suçsuzları hedef alması,
- 4) Devletin gücüne karşı gelmesi,
- 5) Maktul ve katil arasında doğrudan bir düşmanlık bulunmaması.⁶⁹²

Terörizm, siyasi amaçlarla hareket etse de, kendisini ve eylemlerini bir suç olarak kabul etmemektedir. Terörizm fiziksel bir tehlike oluşturmakla birlikte aynı zamanda bir psikolojik savaş aracı olarak da işlev görmektedir. Ana hedefi, belirli bir nesneyi yok etmekten ziyade, toplumu şiddet korkusuyla doldurarak sürekli bir korku ve gerilim atmosferi yaratmaktır. Bu atmosfer, bireylerin ve toplulukların politik tavır ve

⁶⁸⁹ Mustafa Gündüz, Basın ve Terör, Saray Kitabevi, İzmir, 1996, ss.54-57

⁶⁹⁰ Kemik, a.g.e., ss.173.

⁶⁹¹ Kübra Deren Ekici, Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Yöntemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012, ss.17.

⁶⁹² İhsan Bal, Alacakaranlıkta Terörle Mücadele ve Komplo Teorileri, USAK Yayınları, Ankara, 2006, ss. 4.

davranışlarını etkilemek amacı taşımaktadır. Bu bağlamda ele alındığında, terörizm esasen bir psikolojik strateji olarak öne çıkmaktadır.⁶⁹³

Terör ve terörizm, çeşitli nitelikleriyle birlikte, hedefleri açısından da farklılık arz etmektedir. Genel olarak toplumsal düzende karışıklık yaratarak insanların direnç kapasitesini zayıflatmak, mevcut sosyal yapının zayıf noktalarını ortaya çıkarmak ve bu yapıyı destekleyen toplumsal desteği azaltmak terörizmin ana amaçlar arasında bulunmaktadır. Terörizm, belirli bir hedef göstermeyen kapsamlı şiddet eylemleriyle toplumda güven duygusunu bozmaya, bireyleri günlük yaşamlarından uzaklaştırıp hayatta kalma kaygısına itmeye ve sonuç olarak halkın olaylara karşı duyarsız hale gelmesini sağlamayı amaçlamaktadır.⁶⁹⁴

5.3. Terörizmin Sebepleri

Terörizmin belirli bir dönem, toplum veya ideoloji ile sınırlı olmaması; her toplumda ve her dönemde farklı biçimlerde ortaya çıkabilmesi, araştırmacıları bu olgunun sebeplerini incelemeye yönlendirmiştir. Terörizmi tek bir sebebe indirmek zor olduğu için araştırmacılar çeşitli sebepler önermektedir. Fakat bu durum, literatürdeki terörizm sebeplerinin tamamen alakasız ve bağımsız olduğunu göstermemektedir. Terörizm tanımlarının ortak unsurlar etrafında farklı yaklaşımlar sunması gibi, terörizmin sebepleri de aslında birbiriyle çelişmeyen, aksine birbirini destekleyen değişik unsurlardan oluşmaktadır. Bu yüzden, terörizmi anlamaya yönelik çalışmalar, bu çok katmanlı yapıyı göz önünde bulundurarak ele alınmalıdır.⁶⁹⁵

Terör ve terörizmi anlamak için, terörist grupların ve bu gruplara katılan bireylerin düşünce yapıları, ideolojik ve inançsal temelleri, yaşadıkları çevresel ve ailevi şartlar, ortak özellikleri ve psikolojik durumları detaylı olarak araştırılması gerekmektedir. Bu unsurlar göz önüne alınmadan yapılacak tedbirlerin etkili ve kalıcı olması mümkün değildir. Terör, her durumda bir insanlık suçu olarak ve toplumsal normların en uç noktalarında bir sapma olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, terör olgusunu sadece iç ve dış düşmanların varlığına indirmek eksik bir anlayıştır. Terör, aynı zamanda toplumun ekonomik durumu, siyasi yapısı, sosyokültürel koşulları ve eğitim seviyesi gibi çeşitli faktörlerle de yakından ilişkilidir.⁶⁹⁶

⁶⁹³ Mesut Hakkı Caşın, Uluslararası Terörizm, Nobel Yayınları, Ankara, 2008, ss. 412.

⁶⁹⁴ Şahin, a.g.e., ss.10.

⁶⁹⁵ Davut Taş, Türkiye’de Terörle Mücadelede Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme: PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2014, ss.25-26.

⁶⁹⁶ Hamide Zafer, Ceza Hukukunda Terörizm, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1999, s. 9-11.

Terör, devletlerin ve otoritelerin sağladığı güvenliğe karşı en önemli tehditlerden birisidir. Toplumsal düzeni korumakla sorumlu olan güçler, bireylerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamadığında ya da bu ihtiyaçlarla çeliştiğinde, tatminsiz, dışlanmış ve öfkeli bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu kişilerin terörist eylemlere yönelmesinde; ekonomik adaletsizlikler, siyasi baskılar, sosyal eşitsizlik, kültürel çatışmalar ve psikolojik etkiler gibi birçok faktör etkili olmaktadır.⁶⁹⁷ Terörün temel sebepleri; bireysel, toplumsal, ekonomik, siyasal ve küresel şeklinde beş ana kategoride ele alınabilmektedir. Bireysel sebepler, terör gruplarına insan kaynağı sağlama aşamasını içermektedir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik etmenler, mevcut problemleri belirleme ve bu problemler üzerinden uygun ideolojik ve politik hedeflerin geliştirilmesi açısından incelenmektedir. Küresel sebepler ise, terör örgütlerinin devamlılığını sağlayacak dış finansman ve desteklerin elde edilmesi gibi unsurları kapsamaktadır.⁶⁹⁸

5.3.1. Bireysel- psikolojik sebepler

Bireylerin terörizme yönelmesinde etkili olan faktörler sadece dışsal koşullarla sınırlı değildir. Terör eylemlerine katılım, ekonomik, toplumsal, siyasal ve tarihsel unsurların yanı sıra bireysel ve psikolojik dinamiklerle de şekillenmektedir. Aynı sosyoekonomik arka plana sahip bireylerden birinin terörü bir çözüm yolu olarak benimsemesi, diğerinin ise bu yoldan uzak durması, bireysel özelliklerin etkisini göstermektedir.⁶⁹⁹ Özellikle örgütlü ve rasyonel bir şekilde hareket eden teröristlerin eylemleri genellikle psikolojik rahatsızlıklar yerine ideolojik, politik ve kimlik motivasyonlarına dayanmaktadır. Bu kişilerin hareketlerini akıl almaz, çılgın veya vahşi olarak tanımlamak ve davranışlarını yalnızca patolojik nedenlerle açıklamak, bilimsel anlayış açısından eksik kalmaktadır. Nitekim bir eylemin patolojik olarak değerlendirilmesi için siyasi hedeflerden ve örgütsel yapıdan yoksun olması gerekmektedir.⁷⁰⁰ Bu bağlamda teröristlerin eylemlerini kendi mantıksal çerçeveleri ve kabul ettikleri ideolojik öncüller doğrultusunda gerçekleştirdikleri düşünüldüğünde, bu bireylerin davranışları patolojik değil, belirli bir akıl yürütmeye dayanan rasyonel bir tercih olarak değerlendirilecektir. Ancak bu durum, teröristlerin ruhsal açıdan tamamen sağlıklı bireyler oldukları anlamına da gelmemektedir.⁷⁰¹

⁶⁹⁷ Kemik, a.g.e., ss. 174-175.

⁶⁹⁸ Şahin, a.g.e., ss. 12.

⁶⁹⁹ Cirhinlioğlu, a.g.e., ss. 190

⁷⁰⁰ Bal (2016), a.g.e., ss.14

⁷⁰¹ Cirhinlioğlu, a.g.e., ss.198, & Taş, a.g.e., ss.28.

Literatürde bireylerin terörist olmalarındaki etkili psikolojik özellikler; dışlanma, mağduriyet ve küçük düşürülme hissi, belirli bir gruba karşı hissedilen öfke, kimlik bunalımı ve ideolojik eğilim gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Ayrıca, devlet politikalarının yanlış uygulanması sonucunda meydana gelen sistem karşıtı nefret, bireyin şiddet eğilimli bir çevrede büyümesi, bireysel gelişim fırsatlarının kısıtlı olması ve ergenlik dönemindeki bunalımlar da bu durumu pekiştiren diğer faktörler arasında yer almaktadır.⁷⁰²

Bu tür psikolojik ve bireysel özelliklere sahip olan kişiler, terör örgütlerinin propagandalarına daha kolay kapılmaktadır.⁷⁰³ Örgütler, aidiyet, kahramanlık ve kendini gerçekleştirme duygusu üzerinden bireyleri etkilemekte ve aşamalı sorumluluklar ile bu kişileri yapılarına dahil etmektedir. Özellikle genç bireyler için bu süreç, kendilerini ifade etme fırsatı olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle, terör örgütleri çoğu zaman askeri bir hiyerarşi ve rütbe sistemi ile düzenlenmiştir.⁷⁰⁴

Psikolojik unsurlar, bireylerin terörizme yönelmelerinde yalnızca bireysel boyutta değil, toplumsal planda da etkili bir rol üstlenmektedir. Toplumun genel psikolojik durumu, bireylerin kırılabilirlikleriyle yakından ilişkilidir. Terör örgütleri, toplum psikolojisini hedef alarak, özellikle medya aracılığıyla halkı etkileme ve eylemlerini meşru göstermek amacı gütmektedir. Sosyal medya, televizyon ve radyo gibi iletişim araçları üzerinden yürütülen propaganda faaliyetleri, mağduriyet algısını kullanarak insanların empati ve destek hislerini suistimal etmeye yönelik olmaktadır.⁷⁰⁵

Sosyal destekten yoksun olan ve meşru yollarla başarılı olma arzusunu kaybeden bireyler, içsel çatışmalarını şiddet yoluyla açığa vurma eğiliminde bulunmaktadır. Bu kişiler, benzer durumlar yaşadığını düşündükleri bireylerle etkileşime girerek, kendilerini marjinal grupların bir parçası olarak görmekte ve tanımlamaktadırlar. Bu süreçte birey, hem toplumdan uzaklaşır hem de terörist örgütün hiyerarşi yapısı içinde bir kimlik edinmektedir. Bu tür davranışlar; saldırganlık, güvensizlik ve mantık dışı tutumlarla belirginleşmektedir. Özellikle dışlama hissi, bireyin devlete ve toplumsal kuruluşlara karşı nefretini artırarak, radikalleşmenin zeminini hazırlamaktadır.⁷⁰⁶

Toplumsal eşitsizlikler, ekonomik belirsizlikler, kültürel ayrılıklar ve ideolojik kutuplaşmalar bireylerin aidiyet duygularını zayıflatmakta ve onları manipülasyona açık

⁷⁰² Taş, a.g.e., ss.29

⁷⁰³ Taş., a.g.e., ss. 29.

⁷⁰⁴ Taş, a.g.e., ss.29.

⁷⁰⁵ Ogün Günalp, Terörizmin Finansmanı Olarak Narko Terör: Türkiye'nin Narko Terörizmle Mücadelesi, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2025, ss.12-13.

⁷⁰⁶ Caşın, a.g.e.,ss. 289.

hale getirmektedir. Marjinalleşen bireyler, kendilerini tehdit altında hissederek sosyal sistemden kopmakta ve bu durumda şiddeti hem bir ifade aracı hem de varoluşsal bir kurtuluş yolu olarak değerlendirmeye başlamaktadırlar.⁷⁰⁷ Bu bağlamda, terörle mücadelede sadece güvenlik odaklı politikaların değil, bireysel ve toplumsal düzeyde iyileştirici sosyal politikaların da geliştirilmesi önem arz etmektedir. Toplumsal bütünleşmeyi destekleyen, dışlanmış gruplara yönelik kapsayıcı uygulamaları içeren ve sosyo-ekonomik adaleti gözeten ulusal bir strateji, terörizmin psikolojik ve yapısal nedenlerinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacaktır.⁷⁰⁸

Eğitim seviyesi konusundaki veriler ise çelişkilidir. Türkiye ve Batı Avrupa'daki araştırmalar, birçok teröristin iyi eğitim almış ve orta-üst gelir grubundan geldiğini göstermektedir.⁷⁰⁹ Örneğin El-Kaide'ye katılan Taliban militanlarının çoğu üniversite mezunu ve mühendislik, doğal bilimler gibi alanlarda eğitim almış bireylerden oluşmaktadır.⁷¹⁰ Bu çerçevede, eğitim düzeyinin bireyin terörizme yönelip yönelmeyeceğini belirleyen nesnel bir ölçüt olmadığı söylenebilmektedir. Özellikle eksik ya da parçalanmış aile yapısından gelen gençler arasında terör örgütlerine yönelimin daha yaygın olabileceği gözlemlenmektedir. Almanya'daki bir araştırma, gençlerin aile ve toplumdan yeterince destek görememeleri sebebiyle terörizme yöneldiklerini ortaya koymuştur.⁷¹¹

5.3.2. Siyasi sebepler

Bireylerin terörist faaliyetlere yönelimi sadece psikolojik ya da kişisel nedenlerle sınırlı kalmaz; bu durum aynı zamanda siyasi ve toplumsal etkilerle de doğrudan bağlantılıdır. Terörizmin siyasi boyutu; benzer ideolojik inançlara, kimliklere ve hedeflere sahip bireylerin, örgütsel bir yapı altında bir araya gelmelerini ifade etmektedir. Devletlerin uyguladığı yanlış politikalar, karar alma süreçlerindeki zayıflıklar ya da otorite eksiklikleri, terör gruplarının faaliyetlerini artırmakta ve bu gruplara katılımı teşvik etmektedir.⁷¹²

Radikal gruplar genellikle, mevcut siyasi yapıya alternatif oldukları iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu tür oluşumlar, mevcut sistemin eksikliklerini kullanarak, temsil

⁷⁰⁷ Sulhi Dönmezer & Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:I, Baskı:9, Yetkin Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 220.

⁷⁰⁸ Emre Kongar, Küresel Terör ve Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, ss. 102.

⁷⁰⁹ Bünyamin Atıcı & Çetin Gümüş, Bireylerin Terör Hareketlerine Katılım Durumları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2002, ss.83 & Bekir Çınar, Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör, Sam Yayınları, Ankara, 1997, ss.249.

⁷¹⁰ Celalettin Yavuz & Muhittin Şahin, Terör ve Terörizmle Mücadele: PKK "Özeli" ve Çözüm Arayışları, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, ss.102.

⁷¹¹ Ahmet Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, ss.47.

⁷¹² Çaşın, a.g.e., ss. 106.

ettiklerini söyledikleri toplulukların haklarının ihlal edildiğini öne sürmekte ve bu yüzden verdikleri mücadelenin “seyirci kalan halkların” çıkarları adına sürdüğünü vurgulayarak meşruluk üretmeye çalışmaktadırlar.⁷¹³(Öztürk ve Çelik, 2015: 92). Zayıf siyasi yapılar, otoriter yaklaşımlar, partiler arası çatışmalar ve yolsuzluklar, bu tür kampanyaların etkili olmasına katkı sağlamaktadır.⁷¹⁴(Türkiye Barolar Birliği, 2006:143; Piazza, 2008:472). Piazza (2008), siyasi istikrarsızlık ve devlet otoritesindeki zayıflığın, terörizmin oluşumunda kritik unsurlar olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, siyasi boşluklar ve toplumsal güvensizlik ortamı, terör gruplarının yapılanmalar kurması ve genişlemesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda, uzun süreli siyasi istikrarsızlık yaşayan Afganistan’da Taliban’ın faaliyetlerini sürdürmesi dikkate değer bir örnek olarak gösterilebilir.⁷¹⁵ Siyasi faktörler genelde ekonomik ve sosyal unsurlarla birleşik bir şekilde terörizme katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda, terörü besleyen başlıca siyasi nedenler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 1) Hükümete karşı halk desteğinin azalması,
- 2) Siyasi gücün kişisel menfaatler doğrultusunda kullanılması,
- 3) İktidar ve muhalefet arasında süregelen kutuplaşma ile birbirini suçlama durumları,
- 4) Kamu kaynaklarının haksız bir şekilde paylaştırıldığına dair yaygın inanç⁷¹⁶

Demokratik sistemlerde siyasi farklılıkların çatışmadan temsil edilmesi beklenirken, bu sürecin sağlıklı işlemediği durumlarda siyasi istikrarsızlık, toplumsal bölünme ve şiddet kaçınılmaz hale gelmektedir. Siyasal kutuplaşmanın artmasıyla, sorunları çözme yolları yerine radikal eğilimler geçerlilik kazanmakta, siyasi alan ise terör örgütlerinin etkisine açık bir hale gelmektedir.⁷¹⁷

Siyasi sistemin zayıflıkları, toplumda güvensizlik duygusunu artırmakta ve bazı bireyleri alternatif sistemlere yönlendirmektedir. Karar alıcıların toplumsal talepleri karşılayamaması, şeffaflıktan uzak yönetimler ve siyasal yapı ile toplumsal temsil arasındaki uçurum, terörizmin yayılmasında önemli bir etki yaratmaktadır.⁷¹⁸

⁷¹³ Serdar Öztürk & Kamil Çelik, Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkisi, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2009, ss. 92.

⁷¹⁴ Türkiye Barolar Birliği, Türkiye ve Terörizm, TBB Yayınları, Ankara, 2006, ss. 143. & James A. Piazza, Incubators of Terror: Do Failed and Failing States Promote Transnational Terrorism?, International Studies Quarterly, Cilt:52, Sayı:3, 2008, ss. 472.

⁷¹⁵ Piazza, a.g.e., ss.470-471.

⁷¹⁶ Ünal Acar, A’dan Z’ye Terörizm, Kripto Yayın Dağıtım, Ankara, 2012, ss. 167-168.

⁷¹⁷ Sarkan Salman Abubaker, Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve, Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi (UBSBİD), Cilt:5, Sayı:1, 2021, ss.53.&Ömer Urhal, Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat ve Örgütlü Suçlar, Adalet Yayınevi, 1.Baskı, Ankara, 2008, ss. 411.

⁷¹⁸ Şahin, a.g.e., ss.17.

5.3.3. Ekonomik sebepler

Terörizmin ortaya çıkışında ekonomik unsurlar oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle gelişmemiş ülkelerde, ekonomik yetersizlikler ve sosyal sorunlar, bireyleri radikal arayışlara yönlendirerek terörizmin gelişimine yol açmaktadır. Ekonomik yapının bazı bireyleri dışlaması, yüksek işsizlik oranları ve yoksulluk, toplumsal huzursuzluk yaratmaktadır. Bu huzursuzluk, siyasal olanakların kapatılması durumunda şiddet veya terör şeklinde kendini göstermektedir.⁷¹⁹

Ekonomik ve sosyal alandaki yapısal eksiklikler, özellikle gençlerin kritik gelişim dönemlerinde uyumsuzluk yaşamalarına neden olabilmekte ve bu durum radikal eğilimlere açık hale getirebilmektedir. Koruyucu sosyal kuruluşların yetersiz kalması ve ekonomik büyümenin sosyal entegrasyonla desteklenememesi gibi faktörler de süreci pekiştirmektedir.⁷²⁰ Kırsal alanlardan şehirlere yönelen dezavantajlı ailelerin çocukları, terör grupları için önemli bir potansiyel oluşturabilmektedir. Bu çerçevede, baskı ve yoksulluğun terör oluşumunda etkili olduğu söylenebilmektedir.⁷²¹

Karl Marx'a göre tarihsel materyalizm anlayışında, ekonomik yapı tüm üstyapı kuruluşlarının temelini oluşturmaktadır. Ekonomik olmayan kurumların niteliği bile büyük ölçüde ekonomik yapının karakteristikleri tarafından şekillendirilmektedir.⁷²² Bu bağlamda, 1929 Büyük Buhranı sonrasında Nazi Almanyası'nda Yahudilere yönelik tedbirlerin, ekonomik güç dengesinin yeniden dağıtılmasına yönelik bir motivasyon ile ilişkili olduğu öne sürülmektedir.⁷²³

Ekonomik durum terörizmi tek başına ifade etmede yeterli olmamaktadır. Bazı yoksul ülkelerde terör olaylarının nadir olması veya gelişmiş ülkelerde organize terör hareketlerinin görülmesi, ekonomik faktörlerin tek başına belirleyici olmadığını göstermektedir. Terörizm doğrudan ekonomik hedefler taşımasa da kötü ekonomik koşullardan yararlanma eğilimine girmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve ekonomik kutuplaşma, toplumsal huzursuzluğu artırarak terör gruplarının etkisini güçlendirmektedir.⁷²⁴

Enflasyon, dış bağımlılık, işsizlikteki artış ve ekonomik kurumların yetersizliği gibi yapısal sorunlar da terörün ekonomik boyutları arasında sayılmaktadır. Bu durum,

⁷¹⁹ Şahin, a.g.e., ss.15.

⁷²⁰ Ahmet Küçükşahin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2005, ss. 86.

⁷²¹ Pulat Y. Tacar, Terör ve Demokrasi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 51

⁷²² Gerald A. Cohen, Karl Marx'ın Tarih Teorisi, Çev: Ahmet Fethi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, ss.250.

⁷²³ Taş, a.g.e., ss.35.

⁷²⁴ Çınar, a.g.e., ss. 257.

bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmelerine ve devlete olan güvenlerinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, dış borç yükünün artmasıyla uluslararası ekonomik baskılar da terörün ekonomik kökenleri arasında yer almaktadır.⁷²⁵ Miquel, Satyanath ve Sergenti'nin Afrika ülkeleri üzerine yaptıkları araştırmada, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen negatif şokların ülkede karmaşaya yol açarak terör olasılığını artırdığı belirtilmiştir.⁷²⁶ Bu bağlamda, ekonomik bunalımlar ve aynı anda yaşanan kurumsal zayıflıklar, toplumsal huzursuzluk ve şiddet eylemleri için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Terörizm ile ekonomik sebepler arasında doğrudan bir bağın olmadığını savunan araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Etiyopya'da terör saldırılarının nadir görülmesi, gelişmiş ülkeler olan İspanya ve İngiltere'de ETA ve IRA gibi grupların aktifliği, ekonomik faktörlerin etkisine dair soru işaretlerini artırmaktadır.⁷²⁷

Genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, terörizm esasen politik bir olaydır; ancak ekonomik politikaların doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Adaletsizlik, gelirdeki eşitsizlikler ve yoksulluk, toplumsal tepkileri tetikleyerek bireyleri terör gruplarının propagandasına daha duyarlı hale getirmektedir. Özellikle Ortadoğu'daki bazı Müslüman ülkelerde, ekonomik zorluklar yaşayan bireylerin dini temelli terör gruplarına katılımının daha kolay olduğu gözlemlenmektedir. Bu açıdan işsizlik, yoksulluk ve sosyal adaletsizlik gibi durumlar, terör örgütlerinin etkinlik göstermesine ve halktan destek bulmasına olanak tanımaktadır.⁷²⁸

5.3.4. Toplumsal sebepler

Terörün ortaya çıkmasında sadece ekonomik faktörler değil, aynı zamanda toplumsal yapı da önemli bir rol oynamaktadır. Toplumların sosyal ve kültürel yapılarındaki çeşitlilik ve bu yapının özelliklerinden kaynaklanan ilişkiler, toplumsal değerlerin sürekli bir şekilde evrilmesine yol açmaktadır. Bu durum, yeni çatışma alanlarının ortaya çıkmasını destekleyerek terörizmin sosyo-kültürel unsurlarla beslenmesine neden olmaktadır.⁷²⁹

Terörizmin sosyo-kültürel kaynakları her toplumda farklılık gösterse de bazı ortak unsurlar bulunmaktadır. Din ve mezhep farklılıkları, eğitim seviyesinin düşük olması,

⁷²⁵ TBB, a.g.e., ss. 177.

⁷²⁶ Hakan Ardor, Terör ve Ekonomi, Ed: Haydar Çakmak, *Terörizm*, Platin Yayınları, Ankara, ss. 101-102.

⁷²⁷ Öztürk & Çelik, a.g.e., ss. 91.

⁷²⁸ Abubaker, a.g.e., ss. 53.

⁷²⁹ Ali Albayrak, Terör-Din ilişkisi(zliği) Üzerine, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.296.

etnik ayrışmalar, azınlık unsurları, feodal kalıntıların varlığı ve bireysel hakların kısıtlı olması gibi etkenler bu unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, fikri kutuplaşmalar, ahlaki değerlerin erozyonu, ulusal birlik bilincinin zayıflaması, göç olgusu ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler, terör örgütlerinin etkilerini artırmakta ve dışlanmışlık ile hizmet yetersizliği gibi nedenleri öne sürerek özellikle genç bireyleri hedef almaktadır.⁷³⁰

Şiddeti kültürel bir norm olarak kabul eden toplumlar, terör eylemleri için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Gençlerin sorunları şiddetle çözme eğilimi, bulundukları kültürel koşullardan etkilenmektedir. Bu durum, toplumsal, ekonomik ve siyasi şartların şiddet yoluyla değiştirilebileceğine dair inancı güçlendirirken, bireyleri masum insanlara karşı şiddet uygulamaya itmektedir.⁷³¹

Toplum, bireylerin etkileşim içinde bulunduğu bir sistemdir. Bireyler, bu sistemin kurallarına uyarak toplumun bir parçası haline gelirken, aynı zamanda toplum, bireylerin davranışları sonucu sürekli bir değişim göstermektedir.⁷³² Sanayi sonrası toplumda yaşanan bu değişim, aile, okul ve arkadaş grupları gibi temel toplumsal kurumları etkilemektedir. Ekonomik büyümenin yarattığı toplumsal değişimin, bu kurumların gelişimiyle beraber zaman uyumsuzluğu yaşandığında siyasal istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır.⁷³³

Toplumsallaşma kurumlarının bu süreçteki işlevi, bireyleri sapma davranışlarından korumak ve toplumsal uyumu sağlamak açısından son derece önemlidir. Ancak bu kurumlar değişimlere uyum sağlayamadığında, kültürel sorunların ortaya çıkmasının yanı sıra sapma davranışlarının artışı ve siyasi problemler de meydana gelmektedir. Mübeccel Kıray'ın tanımladığı "tampon kurumlar", hızlı ve geniş kapsamlı değişim dönemlerinde temel yapılar arasında entegrasyonu sağlayarak toplumsal çözölmeyi engellemektedir.⁷³⁴ Türkiye'de 1950 sonrasında yaşanan kontrolsüz şehirleşme sonucunda oluşan "gecekondu kültürü" bu durumun belirgin bir örneğidir.⁷³⁵

Terörizmin ortaya çıkmasında toplumsal yapıların rolü önemlidir. Bu kapsamda, azınlıkların varlığı, ideolojik ayrışma, kapalı toplum yapıları, ahlaki çöküş, dışlama, yabancılaşıma, sosyal bilincin zayıflığı, kültürel çatışmalar, feodal yapıların varlığı, kitlesel göç artışları, toplumsal moral değerlerin azalması, etnik ayrımcılık, dini ve mezheplerle ilgili farklılıklar, eğitim seviyesinin düşüklüğü, kan davası gibi geleneklerin

⁷³⁰ TBB, a.g.e., ss. 142-143 & Talip Gül, Terör & Terörizm, Özgü Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 22.

⁷³¹ Acar, a.g.e., ss. 155.

⁷³² Halil İbrahim Bahar, Sosyoloji, USAK Yayınları, Ankara, 2009, ss. 25

⁷³³ Doğu Ergil, Türkiye'de Terör ve Şiddet, Turhan Kitapevi, Ankara, 1980, ss. 55.

⁷³⁴ Anıl Çeçen, Siyasal Rejimlerin Sosyal Yapıları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:34, Sayı:1, 1977, ss.99.

⁷³⁵ Taş, a.g.e., ss. 32-33.

sürdürülmesi, din inançlarına sıkı bağlılık ve şiddetin yaygınlığı gibi unsurlar, terörizmin önünü açan etkenler olarak sıralanmaktadır.⁷³⁶

Eğitim sisteminin niteliği, ulusal birlik ve vatandaşlık bilincinin durumları, toplumlar arasında farklılıklar yaratmaktadır. Çünkü bu durum bireylerin devlete yönelik sorumluluklarıyla ilgili eksik bilgilere sahip olmasına sebep olmaktadır. Böylelikle eğitim sisteminin niteliği terör eğilimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.⁷³⁷ Toplumsal değerlerde yaşanan ani değişimler, sosyal düzenin bozulmasına neden olmaktadır. Bu bozulma, terörist eğilimleri tetikleyen bir etken şeklinde ön plana çıkmaktadır.⁷³⁸

Sosyo-kültürel farklılıklar, toplumların gelişimi açısından oldukça önemlidir. Fakat terör örgütleri, bu çeşitliliği istismar ederek sosyo-kültürel gerekçelerle bölücü eylemler gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu gruplar, toplumsal yapının çeşitliliğinden yararlanarak meşruiyet kazanma çabası içinde olmaktadır. Bilinçli ve analitik düşünebilen bireylerden oluşan bir topluluk, huzur ve sükûneti tehdit eden bu tür eylemleri önleme konusunda daha yüksek bir kapasiteye sahip olacaktır. Teröristlerin şiddetle amaçlarına ulaşma inancı, genellikle kendilerini yetiştiren kültür tarafından şekillendirilmekte ve bu süreçte kamu düzenine zarar verirken, ideolojik etkiler doğrultusunda haklı bir mücadele yürüttüğünü düşünmelerine de neden olmaktadır.⁷³⁹

5.3.5. Küresel sebepler

Küreselleşmenin başlangıcıyla ilgili bir kesin görüş bulunmamaktadır. Bu belirsizlik, küreselleşmenin ekonomik, finansal, siyasal, kültürel ve sosyal boyutlarının karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır.⁷⁴⁰ En basit şekliyle, küreselleşme, dünya üzerindeki farklı bölgelerde yaşayan bireyler, toplumlar ve devletler arasında "karşılıklı bağımlılık" çerçevesinde artan iletişim ve etkileşim düzeyi olarak tarif edilmektedir. Aynı zamanda, küreselleşme hem yerel hem de evrensel düzeyde karşılıklı olarak ilerleyen değişken bir süreci ifade eden dinamik bir kavram olarak görülmektedir.⁷⁴¹

Küreselleşmenin önemli sonuçlarından biri, Fransız İhtilali'nin getirdiği ulus-devlet modelinin bütünlüğünün zedelenmesidir. Bu durum, küreselleşmenin yalnızca ulus-

⁷³⁶ Taş, a.g.e., ss. 34.

⁷³⁷ Zeki Yıldırım, Hukusal Açıdan Terörizmin Finansmanı, Önlenmesi ve Vergisel Boyutu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, ss. 30-40.

⁷³⁸ Çaşın, a.g.e., ss. 286.

⁷³⁹ Acar, a.g.e., ss. 155.

⁷⁴⁰ Mustafa Ökmen, Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğilimleri ve Yerel Yönetimler, Ed.: Hüseyin Özgür & Muhammed Kösecik, *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, ss. 540.

⁷⁴¹ Fırat Bayar, Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Cilt:32, Sayı:4, 2008, ss. 25.

devlet yapısını değil, onun ideolojik temeli olan ulusçuluk ideolojisini de parçaladığını göstermektedir. Bu bağlamda, ulusçuluğun artık ana hedefinin ulus-devlet inşa etmekten ziyade, bir etnik grup, kültür, din ya da medeniyeti meşrulaştırma yönünde bir evrime gittiği belirtilmektedir.⁷⁴² Küreselleşmenin etnik, dilsel, dinsel ve kültürel parçalanmayı teşvik edici etkisi, terörizm ve asimetrik savaş gibi olguları da tetikleyici unsurlar arasında yer almaktadır.⁷⁴³ Bu bağlamda terörizmin ortaya çıkmasına yol açan küresel faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Bazı ülkelerin ideolojik ve siyasi şiddete tolerans göstermesi, teşvik etmesi ya da doğrudan desteklemesi,
- 2) Küreselleşmenin etnik kimliklere verdiği önem nedeni ile ulus-devletlerin etnik grupların talepleri karşısında yaşadığı sorunlar ve bu durumun ayrılıkçı/etnik terörizme dönüşmesi,
- 3) Küreselleşmeyi destekleyen devletlerin, ayrılıkçı ve etnik terörizmi meşrulaştırması ve bu yönde destek vermesi,
- 4) Devletlerin, başka ülkelerdeki terör gruplarına "soğuk savaş" yöntemi olarak destek vermesi,
- 5) Küreselleşmenin yarattığı devletler arası eşitsizliklere karşı terör gruplarının ortaya çıkması.⁷⁴⁴

Küreselleşme sürecinin devletin etki alanını daraltması da terörizmin önlenemez unsurlarından biridir. Bu bağlamda, küreselleşmeden kaynaklanan hareket serbestliği, teknolojik ilerlemeler ve bilgilere erişimin kolaylaşması gibi avantajlar, terör örgütlerinin daha profesyonel ve tehlikeli bir hale gelmesine yol açmaktadır.⁷⁴⁵ Küreselleşmenin terörizm üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Fakat terörizmin küresel sebepleri yalnızca bu süreçle açıklanamamaktadır. Ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda teröre açık ya da gizli destek sağladıkları, hatta terörü bizzat teşvik ettikleri gözlemlenmektedir. Bu durumun temelinde, uluslararası sistemin bir ülkenin istikrarlı varlığını diğer ülkelerdeki istikrarsız yapılar üzerine inşa etme anlayışı bulunmaktadır.⁷⁴⁶

5.4. Terörizmin Amaçları

Terörizm terimi, bir siyasi hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla var olan siyasi yapının

⁷⁴² Ali Yaşar Sarıbay, *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 62.

⁷⁴³ Osman Metin Öztürk, *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*, Fark Yayınları, Ankara, 2007, ss. 25.

⁷⁴⁴ Taş, a.g.e., ss. 39.

⁷⁴⁵ Şahin, a.g.e., ss. 19.

⁷⁴⁶ Nurhayat Şahin, *Dış Politik Etkiler Açısından Türkiye'de Terör Olayı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 5, 1995, ss. 83-84.

değiştirilmesi ya da ortadan kaldırılmasını hedefleyen ve şiddet veya şiddet tehdidini içeren eylemlerle tanımlanmaktadır. Terörü diğer şiddet biçimlerinden ayıran en önemli özellik, uygulanan şiddetin bir siyasi amaca yönelik olmasıdır. Bazı kişiler bu eylemleri terör olarak görürken, diğerleri bunları özgürlük mücadelesi veya meşru savunma olarak değerlendirebilmektedir.⁷⁴⁷

Terörizmin amaçları ise şu şekilde sıralanabilir;

- 1) Terörizmin genel olarak temel amacı politik bir uyuşmazlığa veya bir davaya karşı dikkat çekilmesi noktasında kendini ortaya çıkarmasıdır. Dikkat çekebilmek için gerçekleştirilen şiddet eylemleriyle topluma dehşet ve korku salmaktır.
- 2) Terörizm, toplum içerisinde kargaşa yaratarak, sosyal düzenin açıklarını bulmak ve halkın destek ve direnme gücünü zayıflatmak ister.
- 3) Terörizm kendi belirlediği amaçlara göre reaksiyon alabilmek için çaba gösterir.
- 4) Terörizm, belirlediği stratejinin başarılı olması için bir kamuoyu oluşturur. Bir nevi kendine reklam aramaktadır.
- 5) Terörizm, mevcut sosyal düzenin bozulmasını hedeflemektedir.
- 6) Genellikle devlet destekli terörizmde iş birliği yapılması için zorlama vardır. Burada amaçlanan şey alınacak tepkidir. İş birliği yapılamaması durumunda mevcut engel faktörler ortadan kaldırılmaktadır.
- 7) Terörizmde düşman olarak belirlenen kesimleri cezalandırma uygulamaları böylelikle disiplini sağlamayı amaçlar.⁷⁴⁸

Terörün ana amacı, ideolojik hedeflere ulaşmak için sistematik şiddet kullanarak kamuoyunu etkileyip, destek elde etmek ve mevcut düzeni bozmaktır. Bu bağlamda, terör örgütleri toplum üzerinde etkili olabilmek için propaganda çalışmaları yapmaya, korku ortamı oluşturup kamu düzenini bozmaya ve devletin otoritesini zayıflatmaya çalışmaktadır. Şiddetin düzenli bir şekilde kullanılması, terörizmin stratejik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.⁷⁴⁹

Terörist eylemler, aynı zamanda güçlendirilmiş bir psikolojik tesir yaratmayı da amaçlamaktadır. Bu tür eylemler yalnızca fiziksel zarara neden olmakla kalmaz, aynı zamanda halk ile devlet arasındaki güvenin bozulmasına ve toplumsal barışın sarsılmasına da yol açmaktadır. Bu sayede terör örgütleri, toplumda korku, panik ve

⁷⁴⁷ Hamide Zafer, Sosyolojik Boyutuyla Terörizm, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 96.

⁷⁴⁸ İsmet Karacan, Terörizm Kavram ve Yapısı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984, ss. 196-198.

⁷⁴⁹ Necati Alkan, Gençlik ve Terörizm, Temuh Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 1. & Gürol Korkmaz, Meydanın Terör Konulu Haber Sunumuna Analitik Bir Bakış, Polis Dergisi, Cilt:5, Sayı: 18, 1999, ss. 17. & İsa Döner, Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Terör ve Terörizm, E-Akademi Hukuk-Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sayı: 43, 2005, ss. 2.

umutsuzluk oluşturarak devlet güvenliğini sarsarak sosyal bütünlüğü olumsuz etkilemektedir. Böylelikle ideolojik hedeflerine uygun bir zemin oluşturma çabası içerisine girmektedirler.⁷⁵⁰

Terörizmin amaçları çeşitlilik göstermekle beraber, bir başka şekilde şöyle özetlenebilir:

- 1) Korku ve panik ortamı yaratmak,
- 2) Toplumun direnç gücünü kırmak,
- 3) Otoriteyi zayıflatmak,
- 4) Propaganda ile destek ve eleman sağlamak,
- 5) Toplumsal kutuplaşmayı artırmak,
- 6) Bireyleri yalnızlaştırmak,
- 7) İntikam duygusuyla hareket etmek
- 8) Devleti müzakere masasına zorlayarak olumlu bir sonuç elde etmeye çalışmaktır.⁷⁵¹

Terör örgütleri, ideolojilerinin merkezine mevcut sistemin haksızlık ve zulümle şekillendiği anlayışını yerleştirerek halk adına savaş verdiklerini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, zamanla halkın fedakarlıklarını fark ederek destek vereceği düşünmektedirler. Kamuoyunu mevcut siyasi otoriteden uzaklaştırıp, kendi hedeflerine doğru yönlendirmeyi amaçlayan bir stratejileri bulunmaktadır. Ergil'e göre terörizmin en temel hedefi siyasi iktidarı etkilemek, en yüksek hedefi ise toplumda korku yaratarak rejimi değiştirmektir.⁷⁵² Sonuç olarak, terörizmin hedef ve amaçları örgüt yapısına ve ideolojik temellerine bağlı olarak farklılıklar gösterse de nihai hedef mevcut otoriteyi zayıflatıp yerine kendi düşünce yapısını inşa etmektir⁷⁵³

5.5. Terörizmin Unsurları

Terörün unsurlarını belirleme de saik ve fail temel kriter olarak değerlendirilmektedir. Saik; siyasi veya ideolojik motivasyonlara dayanırken, fail; örgütlü yapıyı ve eylem biçimini yani şiddeti ortaya koymaktadır.⁷⁵⁴ Terörizm literatürde, bir hedef belirleyerek eylem gerçekleştiren yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu eylemlerin belirlenmesinde üç

⁷⁵⁰ TBB, a.g.e.,ss. 177. & Jessica Kupper, Political Science and Political Theory, Routledge & Kegan Paul, London, 1987, ss. 9.

⁷⁵¹ Tavas Taner, Terörizm; Psikolojisi ve Hedefler, Ed: Ümit Özdağ & Osman Metin Öztürk, *Terörizm İncelemeleri; Teori, Örgütler, Olaylar*, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, ss. 55. & Yusuf Olca, Anayasal Hak ve Özgürlükler Bağlamında Terörle Mücadele ve Terör Örgütleri, Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep, 2014, ss. 19.

⁷⁵² Şahin (2017), a.g.e., ss.26 & Doğu Ergil, Kürt Raporu Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, ss.152.

⁷⁵³ Şahin (1999), ss. 83.

⁷⁵⁴ Sabri Dilmaç, Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar, Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011, ss. 109.

temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; ideolojik, örgütsel ve eylemsel/şiddet unsurlarıdır.⁷⁵⁵

5.5.1. İdeoloji unsuru

Türk Dil Kurumu'na göre, ideoloji; bir hükümetin, toplumun, siyasi partinin ya da grupların eylemlerini etkileyen siyasi, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, ahlaki ve estetik inançların toplamı olarak tanımlanmıştır.⁷⁵⁶ Sabri Dilmaç ideolojiyi, bireyleri umutsuzluktan kurtaran, güçlü bir yaşam tarzına yönlendiren ve hedeflerine ulaşmalarında rehberlik eden bir güç olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda hem toplum kesimlerinin hem de liderlerin benimsemiş oldukları ideolojiyi içselleştirerek hareket etmeleri gerekmektedir.⁷⁵⁷

Terörizmi diğer tür şiddet olaylarından ayıran en önemli özellik, ideolojik motivasyondur.⁷⁵⁸ İdeoloji, terör gruplarının yapısını şekillendiren ve eylemlerine anlam kazandıran en önemli unsurdur.⁷⁵⁹ Şiddet, bu ideolojik hedeflere ulaşmak için kullanılan bir araç olarak işlev görmektedir. Örgütlerin yapılarında yasa dışı faaliyetlerin temelini oluşturan şiddet eylemleri, ideolojik bağlılıktan beslenerek bu doğrultuda yönlendirilmektedir.⁷⁶⁰

Propaganda çalışmaları, örgütlerin ideolojik yapısını güçlendirmek, yeni üyeler kazanmak ve mevcut üyeleri motive etmek amacıyla yürütülmektedir. Bu anlamda ideolojik süreklilik, örgütün varlığını ve bütünlüğünü koruyan en önemli faktördür.⁷⁶¹

Terör grupları için ideoloji, yalnızca bir inanç sistemi olmanın ötesinde, kişisel kimliklerin ve toplumsal ilişkilerin şekillendiği bir referans noktasıdır.⁷⁶²

Kışlalı ideolojileri, toplulukların belirli kesimlerinin ihtiyaçlarına cevap veren tutarlı inanç sistemleri olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda, bir eylemin terör olarak değerlendirilmesi için belirli bir ideolojik temel gerekmektedir. İdeoloji, örgütün yönünü belirleyen bir pusula görevi görmektedir. Devlet açısından Anayasa ne ise, örgütler açısından ideoloji de aynı işlevi üstlenmektedir. Örgüt içindeki disiplin ve yönelim genellikle ideolojik bağlılıkla belirlenmektedir.⁷⁶³

⁷⁵⁵ Mesut İskender, Türkiye'de Terörizm ve Terörle Mücadelede Kurumlar Arası Yeni Entegrasyon Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, ss. 16.

⁷⁵⁶ Türk Dil Kurumu (TDK), "İdeoloji" [Çevrimiçi Sözlük], <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10 Haziran 2025.

⁷⁵⁷ Dilmaç (1997), a.g.e., ss. 72.

⁷⁵⁸ Davut Atlı, Terörle Mücadele Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2002, ss. 25.

⁷⁵⁹ Öztürk & Çelik, a.g.e., ss. 88.

⁷⁶⁰ Önder Yücebaş, Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, ss. 162.

⁷⁶¹ Selçuk Gürçam, Terörle Mücadele Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme (Japonya, İngiltere ve İspanya Örneği), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul, 2016, ss. 14.

⁷⁶² Tulga Uyar, Terörle Mali ve Hukuki Mücadele, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 11.

⁷⁶³ Kışlalı, a.g.e., ss. 84

Terör örgütleri, ideolojiyi üyelerinin eğitiminde, birlik duygusunu güçlendirmede ve stratejik hedeflerini meşrulaştırmada kullanmaktadır. Bu nedenle ideoloji, terörist eylemlerin analizi için temel bir referans noktasıdır. Teröristler, ideolojileri doğrultusunda bir dünya görüşü geliştirerek eylemlerini bu çerçevede değerlendirmektedir.⁷⁶⁴ Dilmaç'a göre, ideolojik temellere göre terör örgütleri üç ana gruba ayrılmaktadır:

1) Marksist-Leninist-Maocu (Aşırı Sol)

2) Faşist (Aşırı Sağ)

3) Dini Referanslı⁷⁶⁵

Bu kategoriler, anarşizm, nihilizm, narko-terörizm ve kapitalizm gibi daha geniş ideolojik alanlara da yayılarak çeşitlenmektedir. Örneğin, Nazi Almanyası faşist bir yapıyı, SSCB Marksist-Leninist bir yapıyı, İsrail dini referanslı bir yapıyı, ABD ise kapitalist bir ideolojik yapıyı temsil etmektedir.⁷⁶⁶

İdeoloji, terör örgütlerinin stratejik planlamalarının temel unsuru olarak işlev görmektedir. Örgütler, eylem planlarını ve hedeflerini benimsenen ideolojinin çerçevesinde oluşturmaktadır. Bu açıdan ideoloji, terörizmin yönünü belirleyen bir rehber olarak işlev görmektedir.

Her toplum yapısı bir düşünce sistemine sahip olabilir; fakat terörizm bağlamında ideoloji, mevcut düzeni değiştirmeyi hedefleyen, siyasi amaçlar güden radikal bir düşünce biçimidir.⁷⁶⁷ Bu yüzden ideoloji, terörizmin vazgeçilmez bir bileşenidir.⁷⁶⁸ Eğer bir şiddet eylemi ideolojik bir temel taşııyorsa, bu terör olmaktan çok organize suç olarak nitelendirilmektedir. Benzer şekilde, şiddet içermeyen bir ideolojik ifade de terörizmin kapsamı içine alınmamaktadır.⁷⁶⁹

5.5.2. Örgüt unsuru

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde bir yapının örgüt olarak sayılabilmesi için, en az iki kişinin ortak bir hedefe yönelik olarak bir araya gelmesi gerekmektedir. Ancak bu yapıların terör örgütü olarak nitelendirilebilmesi, ideolojik veya siyasi amaçlarla şiddet ve zor kullanma yöntemlerini kasıtlı olarak uygulamalarına bağlıdır.⁷⁷⁰

⁷⁶⁴ Dilmaç, a.g.e., ss. 72.

⁷⁶⁵ Dilmaç, a.g.e., ss. 72.

⁷⁶⁶ İskender, a.g.e., ss. 16-17.

⁷⁶⁷ Ali Çağlar, Terör ve Örgütlenme, AMME İdaresi Dergisi , Cilt:30, Sayı:3, 1997, ss. 123.

⁷⁶⁸ Ali Kuyaksıl, Terör Örgütlerinin İdeoloji Unsuru Olarak Kullandığı Bazı Dini Kavramlar, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, Cilt:1, Sayı:1, 2014, ss. 84.

⁷⁶⁹ Öztürk & Çelik, a.g.e., ss. 88.

⁷⁷⁰ Necati Alkan, Psikolojik Harekât Terörizm ve Polis, Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara, 2000, ss. 103 & Dilmaç, a.g.e., ss. 175.

Bu tür örgütler genelde yasadışı eylemler gerçekleştirerek ve gizlilik ilkesine dayanarak hareket etmektedirler. Hızlı sosyal değişimler ve bu durumun yarattığı uyumsuzluk, şiddet temeli olan illegal oluşumlar için uygun bir ortam sağlamaktadır.⁷⁷¹

Terör örgütleri, ortak bir ideolojiye sahip bireylerin belirli bir düzen dahilinde bir araya gelerek oluşturduğu yapılardır. Bu yapılar, genellikle üç ana bölümden meydana gelmektedir:

- 1) Çekirdek liderlik,
- 2) Yeraltı örgütü
- 3) Saldırı güçleri.⁷⁷²

Çekirdek liderlik, genellikle eğitimli bireylerden oluşturmaktadır ve eylemleri yönlendirmek amacıyla büyük şehirlerde faaliyet göstermektedir. Yeraltı örgütü, lider kadronun direktiflerini uygulayarak, devlet yapısına sızma gibi stratejik görevler üstlenmiştir. Saldırı gücü ise, doğrudan eylemleri gerçekleştiren ve toplumda örgüt denildiğinde akla gelen kişilerdir.⁷⁷³

Örgüt kavramı, iş bölümü ve kurallara bağlı olarak çalışan ve hiyerarşik bir yapıya sahip en az üç kişilik grupları tanımlamaktadır. Bu yapılar, belirli bir siyasi veya ideolojik amacı gerçekleştirmek için kurulduğunda ve şiddete dayalı yöntemlerle faaliyet gösterdiğinde terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Örgüt yapısı, terörizmin oluşumunda önemli unsurlardan birisidir. Zira örgüt, ideolojinin pratikteki temsilidir. Terör olaylarında ideoloji zihinsel bir boyutu; örgüt ise bu ideolojinin uygulayıcı yönünü temsil etmektedir.⁷⁷⁴

Örgüt mensubu kişiler, bu örgütün hedefleri doğrultusunda suç işlediklerinde, bireysel olarak hareket etseler bile terör suçu işlenmiş sayılmaktadır. Örgüt üyesi olmayan fakat örgüt adına suç işleyen kişiler de Terörle Mücadele Kanunu kapsamında aynı biçimde değerlendirilmektedir. Bu nedenle, terör eyleminin örgütsel bir çerçevede gerçekleştirilmiş olması, terörizm tanımında belirleyici bir ölçüt olarak görülmektedir. Örgütsel bağdan yoksun bireysel şiddet eylemleri ise genellikle anarşizm kapsamına alınmaktadır.⁷⁷⁵

Terörist gruplar, yalnızca temel üyelerinden değil, aynı zamanda hem iç hem de dış yardım kaynaklarından da beslenmektedir. İç yardım, örgütün faaliyet gösterdiği ülkede

⁷⁷¹ Alkan, a.g.e., ss. 44-48.

⁷⁷² Kuyaksil, a.g.e., ss. 86

⁷⁷³ Kuyaksil, a.g.e., ss. 86.

⁷⁷⁴ Çağlar, a.g.e., ss. 122. & Yusuf Şen, Terörün Toplumsal Üzerindeki Sosyal-Ekonomik Etkilerine Bakış PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı:2, 2015, ss. 27.

⁷⁷⁵ Abubaker, a.g.e., ss. 43.

yaşayan insanlardan maddi veya manevi olarak elde ettiği katkıları içermektedir. Bu yardımlar, doğrudan finansal kaynak temin etme şeklinde olabileceği gibi, medya aracılığıyla gerçekleştirilen propagandalarla da kendini gösterebilmektedir. Dış yardım ise başka bir ülkenin, hedef ülkenin iç düzenini bozmayı amaçlayan gruplara lojistik, mali ya da siyasi destek sağlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁷⁶

5.5.3. Eylem/şiddet unsuru

Terör örgütleri, ideolojik veya siyasi amaçlarına ulaşmak için şiddeti temel bir yöntem olarak kullanmaktadır. Bu çerçevede, şiddet sadece fiziksel saldırılarla sınırlı değildir; aynı zamanda toplumu korku, endişe ve kaos ile sarsarak kamu düzenini bozmak ve halkın devlete olan güvenini zedelemek için bir araca dönüşmektedir. Örgütler, kendilerini tanıtmak, meşruluk kazanmak ve desteklerini artırmak için şiddet eylemlerine yönelmektedir. Bombalama, sabotaj, suikast, adam kaçırma gibi yöntemlerle toplumu sindirmeye çalışmaktadır.⁷⁷⁷

Şiddet, terörizmin hem gerekli hem de ayırt edici bir bileşenidir. Örgütlerin yalnızca ortak bir ideolojiye sahip olmaları, onların terör örgütü sayılmalarını sağlamaz; bu idealleri şiddet yoluyla gerçekleştirdiklerinde terörist bir niteliğe bürünmektedirler. Aksi takdirde, bu yapılar sadece bir düşünce grubu olarak kalmaktadır. Siyaset bilimci Doğu Ergil'in vurguladığı gibi, niyetlenmiş şiddet eylemleri terörün hem mantıken hem de zaman açısından ön koşulunu oluşturmaktadır. Şiddet içermeyen hiçbir faaliyet terörizm olarak değerlendirilemez.⁷⁷⁸

Örgütlerin devamlılığı büyük oranda şiddet eylemlerinin sürdürülmesine bağlıdır. Eylemsiz geçen her dönem, örgütün zayıflamasına ve varlığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, terör örgütleri sürekli yeni eylem stratejileri geliştirerek farklı şekillerde şiddet kullanmaya yönelmektedir. Örgütlerin şiddet yoluyla oluşturduğu korku, halkta bıkınlık ve güvensizlik hissi yaratmaktadır. Böylelikle hükümet politikalarını etkileme veya değiştirme hedefi güdülmektedir.⁷⁷⁹

Türkiye Barolar Birliği, terör sürecini dört aşamada incelemektedir:

1) Hazırlık,

⁷⁷⁶ T.C. Resmî Gazete, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Resmî Gazete, No: 20843, 12 Nisan 1991, Erişim Tarihi: 11.04.2025, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf>.

⁷⁷⁷ Tuğçe Gençtürk, Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Cilt:3, Sayı:2, 2012, ss. 5. & Öztürk & Çelik, a.g.e., ss. 89.

⁷⁷⁸ Süleyman Erdem, Cihatçılar: El Kaide ve IŞİD'e Katılanların Hikayesi, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 30-31 & Ergil (1980), a.g.e., ss. 140-143. & TBB, a.g.e., ss. 210.

⁷⁷⁹ Şen, a.g.e., ss. 32. & Gençtürk, a.g.e., ss. 5.

- 2) Örgütlenme,
- 3) Eylem
- 4) İç savaş⁷⁸⁰

Şiddet, eylem aşamasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Devletin terörle mücadelesi, yalnızca eylemler meydana geldikten sonra değil, hazırlık evresinde de başlamaktadır. Ancak bu süreçte, temel hak ve özgürlükler ile güvenlik arasında dikkatli bir denge sağlanmalı ve fikir özgürlüğü kisvesi altında terör örgütlerine fırsat tanınmamalıdır. Örgütlerin anayasal hakları kötüye kullanarak üniter devlet yapısına yönelmeleri, demokratik toplum düzeni için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.⁷⁸¹

5.6. Türkiye’de Terörizm

Bu bölümde Türkiye’de terörizmin tarihsel süreci incelenmiştir. Öncelikle 1923-1949 yılları arasında terör eylemlerinin sınırlı ve lokal ölçekte gerçekleştiği, daha çok bireysel veya küçük grupların siyasi ve ideolojik görülmektedir. Ardından 1950-1974 döneminde siyasi istikrarsızlık, toplumsal gerilimler ve ekonomik eşitsizliklerin etkisiyle terör faaliyetlerinin arttığı ve örgütlü yapılar ile ideolojik hareketlerin ön plana çıktığı analiz edilmiştir. Son olarak, 1974-2025 yılları arasında terörizmin daha organize, çok boyutlu ve uluslararası bağlantılara sahip bir karakter kazandığı, ideolojik, etnik ve siyasi etkenlerin birleşerek karmaşık bir yapı oluşturduğu değerlendirilmiştir.

5.6.1. 1923-1949 Yılları arasında Türkiye’de terörizm

Birinci Dünya Savaşı sonrasında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde meydana gelen güçlükler, Kurtuluş Savaşı’nın olumsuz etkileri ve Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan değişim süreci; hilafetin kaldırılması ve anayasa çalışmalarına başlanması gibi önemli adımlar çeşitlilik gösteren düşünce ayrılıkları ve iç huzursuzluklar getirmiştir. Yeni Türk devletinin varlığı ve başarısını uluslararası platformda tanıtmaya çabaları sürerken, kurucu liderler ülke genelinde kapsamlı düzenlemeler yaparak bu sürecin bütüncül bir şekilde ilerlemesini hedeflemiştir.⁷⁸²

Türkiye Cumhuriyeti’nin “hasta adam” olarak nitelendirilmesi kolay bir süreç olmamıştır. 1911 ile 1922 yılları arasında ülke toprakları sürekli savaşlarla sarsılmış ve bu durum

⁷⁸⁰ TBB, a.g.e., ss. 249-259.

⁷⁸¹ İskender, a.g.e., ss. 18-19.

⁷⁸² Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne, Cilt:2, 5. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, ss. 81.

toplumsal anlamda derin etkiler bırakmıştır. Savaş yılları, halkı hem maddi hem de manevi anlamda yıpratmış, savaşın sonuçları ülke genelinde hissedilmiştir.⁷⁸³

Lozan Antlaşması çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi kararı alınmıştır. Her iki taraf için önemli sosyal ve ekonomik zorluklar yaratan bu değişim, Türkiye'de de etkiler meydana getirmiştir. Yunanistan'dan gelen mübadele sakinlerine yardım kampanyaları düzenlenmiş, Kızılay gibi kuruluşlar devreye girmiş ve sürecin düzenlenmesi için “Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı” kurulmuştur. Ancak, bu denli büyük bir değişimin toplumsal yansımaları çeşitli sorunlara yol açmıştır. Örneğin, savaş sırasında zarar gören devlet mülklerine mübadiller yerleştirilmiş; bu duruma bağlı olarak evlerinde yaşayan yerli halkın tahliye edilmesi, yerli ile göçmenler arasında düşmanlık ve güvensizlik yaratmıştır. Ekonomik olarak kırılgan olan ülkede yeni gelen nüfusla birlikte mal ve hizmetlerin fiyatları artmış, konut sıkıntısı nedeniyle ailelerin ayrılmasına neden olan sosyal sorunlar baş göstermiştir.⁷⁸⁴

Turan'a göre bu dönemde yöneticilerin bazı dikkatsiz uygulamaları ve muhalefete karşı sert tutumları iç huzursuzlukları daha da derinleştirmiştir. Bu dönemde halifelik yanlılarına yönelik “150'likler” listesi gibi uygulamalar, rejim karşıtlarının tepkisini çekmiştir. Ordunun siyasetten ayrılması süreci, kurucu liderler arasında düşünce ayrılıklarını ortaya çıkarmış, asker-siyaset ilişkileri gündemde kalmıştır. Mecliste hem milletvekili hem de asker olanların bir görev tercihi yapmaları istenince, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy gibi önemli kişilerin istifasına neden olmuştur. Aynı zamanda Hakkâri'de yaşanan Nasturi ayaklanması ve İngiltere ile yaşanan diplomatik gerginlik, süreci daha karmaşık hâle getirmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, mevcut durumdan memnun olmayan grupların öncülüğünde, 1924 yılının sonunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Kısa bir süre varlık göstermesine rağmen, bu parti dönemin siyasi yaşamı açısından önemli bir olay olarak kayıtlara geçmiştir.⁷⁸⁵

TBMM içerisindeki tartışmalar, ekonomik sıkıntılar, Irak sınırındaki belirsizlik ve reformlara karşı gelen toplumsal tepkiler, merkezi otoritenin tam olarak sağlanmasını engellemiştir. Bu koşullar altında birçok isyan gerçekleşmiştir. Bunlar arasında Nasturi, Şeyh Sait, Raman, Raçkotan, Sason, Ağrı, Koçuşığı, Mutki, Biçar, Asi Resul, Savur, Zeylan, Oramar ve Dersim isyanları yer almaktadır.⁷⁸⁶ Kurum, Çardak ve Sert'e göre ayaklanmalar sonucunda etkilerinin yüksek olduğu düşünülen Nasturi, Şeyh Said, Ağrı

⁷⁸³ Turan, a.g.e., ss. 81.

⁷⁸⁴ Turan, a.g.e., ss. 83-85.

⁷⁸⁵ Turan, a.g.e., ss. 97-104.

⁷⁸⁶ Turan, a.g.e., ss. 87-104.

ve Dersim Ayaklanmalarından bahsedilecektir.⁷⁸⁷

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, 1924 yılında Hakkâri bölgesinde yaşanan Nasturi Ayaklanması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı ilk bölgesel isyanlardan biri olmuştur. Musul sorununun henüz çözülmemiş olması ve Lozan Antlaşması sonrası sınırların kesin olmaması, bu olayın zeminini oluşturmuştur. İngiltere, Nasturiler aracılığıyla Türkiye'ye karşı baskı geliştirmeye çalışmıştır.⁷⁸⁸ Irak üzerinden silahlandırılan Nasturiler, İngiliz yardımını alarak 7 Ağustos 1924'te Hakkâri'nin Çölemerik bölgesindeki vali ve jandarma birliğine saldırarak isyanı başlatmış ve burada otoriteyi tehdit edecek şekilde hareket etmişlerdir.⁷⁸⁹ Bu gelişmeler üzerine Türkiye, bölgeye askeri takviye yollayarak sınırlarını güçlendirmiş ve ayaklanmayı bastırmak için aktif müdahalelerde bulunmuştur.⁷⁹⁰ Ancak isyan, Türkiye'nin Musul üzerindeki hak iddialarını zayıflatmış ve diplomatik alanda elini güçsüzleştirmiştir. Sonuç olarak Türkiye, Ankara Antlaşmasıyla Musul'dan feragat etmek zorunda kalmıştır.⁷⁹¹

1925 yılında başlayan Şeyh Said İsyanı, Diyarbakır-Palu kökenli Nakşibendi tarikatının lideri Şeyh Said'in öncülüğünde, Azadî adlı Kürt ulusalcı grubun aracılığıyla gerçekleştirilen ve Hakkâri, Diyarbakır ve çevresindeki illere hızla yayılan büyük bir dini-milliyetçi başkaldırıdır. Liderin zenginlik ve etkisine rağmen böyle bir kalkışmanın başka odağının Şeyh Said'in güçlü nüfuzu olduğu belirtilmiştir.⁷⁹²

İsyanın hazırlık sürecinde İngiliz istihbaratının dolaylı etkisi üzerine kaygılar bulunmaktadır. Azadî derneği içindeki kararlar, isyanın Mayıs 1925 yerine Şubat 1925'te başlamasına sebep olmuştur.⁷⁹³ Piran'dan Darahini, Genç, Hani ve hatta Muş'a yayılan bu isyan; güvenlik güçlerine düzenlenen saldırılar, telgraf hatlarının kesilmesi ve bankaların ele geçirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu süreçte hükümetin meclise sunduğu Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması, isyanın bastırılması amacıyla hızlı bir şekilde uygulanmaya konulmuştur.⁷⁹⁴ Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi'nin 28 Haziran 1925 tarihinde verdiği idam cezasıyla, Şeyh Said ve 47 önder

⁷⁸⁷ Mehmet Kurum & Begüm Çardak & Arman Sert, Türkiye'de Ayaklanmalar, Tedhiş Hareketleri ve Terörizm, Ed: Mehmet Kurum, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Terörizm ve Terörizmle Mücadele, Nobel Yayıncılık, 2. Basım, 2024, ss. 126.

⁷⁸⁸ Engin Korkmaz, 1914-1924 yılları arasında Hakkâri'de Nasturi Olayları Sosyo-Politik Bir Analiz, Peywend Yayınları, Van, 2021, ss. 101. & Mehmet Bedri Aluçlu, Nasturi ve Şeyh Said Ayaklanmalarında Yabancı Devletlerin Doğrudan ve Dolaylı Etkileri, Akademik Hassasiyetler, Cilt:9, Sayı:20, 2022, ss. 571.

⁷⁸⁹ Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972, ss.29.

⁷⁹⁰ Sezai Öztaş & Burcu Şentürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Karşı İlk İsyan: Nasturi İsyanı, HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:24, 2024, ss. 329.

⁷⁹¹ Deniz Bayburt, Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu. Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:12, Sayı:45, 2010, ss. 20.

⁷⁹² Nihat Onur Baysal, Şeyh Said İsyanının Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Değerlendirme, GAB Akademi, Cilt:2, Sayı: 3, 2022, ss. 28-29.

⁷⁹³ Baysal, a.g.e., ss. 31-33.

⁷⁹⁴ Baysal, a.g.e., ss. 31-35

infaz edilmiştir. Bu durum, uzun vadede bölgedeki yönetim sisteminin yeniden yapılandırılmasına yol açmış, tekkelerin kapanması, sürgün uygulamaları ve Şark İskân Kanunu gibi önlemlerle isyanın etkisi kalıcı olarak bastırılmıştır.⁷⁹⁵

Şeyh Said İsyanının ardından Doğu vilayetlerinde huzursuzluk devam etmiştir. Türk hükümeti bölgede asayiş sağlamaya amacıyla silah toplama, asi grupları takip etme ve bazı köyleri yer değiştirme gibi önlemler uygulamıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen bölgede tam anlamıyla güvenlik sağlanamamış, Mayıs 1926'da Yusuf Taso ve çetesinin İran sınırını aşarak Beyazıt köylerinden hayvan çalıp Ağrı yaylalarına sığınması, Cumhuriyet tarihindeki Ağrı İsyanları sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.⁷⁹⁶

16 Mayıs – 17 Haziran 1926 tarihleri arasında gerçekleşen bu ilk isyanda, bölgedeki Soğanlı, Kızılbaolu, Cilkanlı, Bilhanlı ve Cinganlı aşiretleri Brosonlu İbrahim ve adamlarıyla birleşmiştir. İran'dan Yusuf Taso ile gelen yaklaşık 1.000 atlı isyanı büyütülmüştür. Askeri müdahale sonucunda isyancılar İran'a kaçmıştır. Ancak İran hükümetinin bu gruplara örtülü destek vermesi üzerine 13–20 Eylül tarihleri arasında ikinci bir harekât düzenlenmiştir.⁷⁹⁷ Aynı dönemde, devletin dikkatini başka bölgelere çekmek ve Ağrı'da planlanan asıl isyanı kolaylaştırmak amacıyla çeşitli ayaklanmalar başlatılmıştır. 22 Mayıs 1929'da başlayan Jilyan Aşireti Reisi Ali Resul'ün isyanı 3 Ağustos'ta, 14 Eylül 1929'da başlayan Tendürük olayları ise 27 Eylül'de bastırılmıştır. İsyancı lider Şeyh Abdülkadir ise İran'a sığınmıştır.⁷⁹⁸

1930 yılı içerisinde Midyad-Savur, Oramar ve Zaho bölgelerinde de benzer isyan girişimleri yaşanmıştır. Bunlar devlet güçleri tarafından bastırılmıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından 1930 yılında üçüncü ve en büyük Ağrı İsyanı patlak vermiştir. Süphanlı, Haydaranlı, Milanlı, Hasenanlı, Zirkanlı, Cıbranlı ve Mokurlu aşiretlerinin katıldığı bu isyan Bro Haso Telli, İhsan Nuri ve Ermeni asıllı Zilan liderliğinde örgütlenmiştir. Abdülkadir, oğlu Resul, Şeyh Tahir, Şeyh Fevzi ve Ferzende gibi figürler de harekete katılmıştır.⁷⁹⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 7 Eylül 1930'da başlattığı harekât, 14 Eylül'de başarıyla tamamlanmış, ancak bazı isyancılar İran'a kaçmıştır. Bu isyancıların İran tarafından korunması, İhsan Nuri'ye ordu görevi verilmesi gibi gelişmeler, İran'ın Türkiye'ye yönelik düşmanca tutumunu ortaya koymuştur.⁸⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun Dersim'de merkezi yetki sağlama çabaları, bölgedeki sosyal

⁷⁹⁵ Baysal, a.g.e., ss. 35-39

⁷⁹⁶ Esra Sarıkoyuncu Değerli, Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926–1930), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, 2008, ss.4.

⁷⁹⁷ Değerli, a.g.e., ss. 4.

⁷⁹⁸ Değerli, a.g.e., ss. 4.

⁷⁹⁹ Değerli, a.g.e., ss. 5

⁸⁰⁰ Değerli, a.g.e., ss. 5

ve coğrafi özellikler nedeniyle başarılı olamamıştır. Özellikle 1860'lı yıllardan itibaren iç barışı tesis etmek, hırsızlıkları önlemek ve bölgeyi denetim altına almak için gerçekleştirilen tedip harekâtları ile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bazı aşiretlerin Ruslar ve Ermenilerle iş birliği yapması, devlet ve bölge arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır.⁸⁰¹ Cumhuriyet döneminde de Dersim'in baş kaldıran tutumu devam etmiş, ıslah adına önemli çalışmalar yapılmış, Jandarma Genel Komutanlığı 1932'de çeşitli raporlar hazırlamış, Atatürk'ün yakın dostu Hüsrev Gerede ise 21 Aralık 1933'te Doğu'nun ıslahına ilişkin bir rapor sunmuştur.⁸⁰² Bu belgeler yalnızca askeri önlemleri değil, ayrıca eğitim, kültürel faaliyetler, altyapı ve sosyal reformları da içermiştir.⁸⁰³ Doğu Anadolu ile ilgili incelemeler 7 Haziran 1934'te kabul edilen 2510 sayılı İskan Kanunu'nu gündeme getirmiş, bu yasa ile aşiret liderlikleri, beylikler, ağalık ve şeyhlik kurumu ortadan kaldırılmış; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bu yasayı dil, medeniyet, göç ve toprak sorunlarıyla ilişkilendirmiştir.⁸⁰⁴ Yasanın uygulanması ve yerleştirme işlemleri İçişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiş, Başbakan İnönü 29 Haziran 1935'te doğuda incelemelerde bulunmuş ve 9 Ağustos'ta Atatürk'ü bilgilendirmiştir.⁸⁰⁵ İskan kanununun ardından 25 Aralık 1935'te 2884 sayılı yasa ile Tunceli Vilayeti kurulmuş, bölgede yerleşim, imar ve organizasyon çalışmaları hız kazanmış, aşiretler silahlarını teslim etmiştir.⁸⁰⁶ Karakol, yol ve köprü inşasıyla devlet otoritesi güçlenmiş, aşiret yapısının zayıflaması sağlanmıştır.⁸⁰⁷ Ancak Suriye'den gelen Ermeniler ve Koçgirili Alishir'in propagandasıyla desteklenen gruplar saldırılar düzenlemiş, Hoybun Cemiyeti'nin 1933-34 yıllarında gönderdiği Ermeni Bogos ve M. Nuri Dersimî gizli eylemlerde bulunmuştur; General Abdullah Alpdoğan silah teslimi talep etmiş, fakat aşiretler buna karşı direniş göstermiştir; Seyit Rıza ise özel bir yönetim isteğinde bulunmuştur.⁸⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nin Dersim'de otorite kurması, bölgedeki coğrafi, sosyal, ekonomik ve dini sorunları, ayrıca dış destekli grupların isyanını tetiklemiştir.⁸⁰⁹ Sosyal yapı içerisinde aşiret liderlerinin feodal yönetimi ve toprak sahipliği önemli bir rol oynamış, Tanzimat sonrasında ağalar topraklarını elde etmiştir; Cumhuriyet döneminde çıkarılan yasalar ise aşiret liderliğini ortadan kaldırmış, ancak geleneksel yapı devam etmiştir. Aşiret liderleri, menfaatlerini korumak amacıyla devlete

⁸⁰¹ Suat Akgül, Dersim İsyanları ve Seyit Rıza, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, ss.41.

⁸⁰² Hüsrev Gerede, Siyasi Hatıralarım, Vakıf Basımevi, İstanbul, 1952, ss. 28.

⁸⁰³ Akgül, a.g.e., ss.43.

⁸⁰⁴ Akgül, a.g.e., ss.43.

⁸⁰⁵ Suat Akgül, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 57-59.

⁸⁰⁶ Hakkı Naşit Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1939, ss. 153.

⁸⁰⁷ Feyzullah Ezer, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Sayı:3, 2003, ss. 20.

⁸⁰⁸ Akgül (1992), a.g.e., ss. 67-68.

⁸⁰⁹ Akgül, (2004), a.g.e., ss. 43.

karşı isyanlara öncülük etmiştir.⁸¹⁰ Bölge, dini açıdan çoğunlukla Alevi olup, baba ve seyit kültürü oldukça etkilidir.⁸¹¹ 1937-1938 ayaklanması, Kürtçülük faktörünün etkisiyle Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarına benzer unsurlar taşırken, Hatay Sorununun etkisi ve Fransa-Suriye'nin rolleri de önemli olmuştur.⁸¹² Dışsal etkenler arasında Fransa'nın Ortadoğu'daki faaliyetleri, 1916 Sykes-Picot Anlaşması ve 1920 Sevr Anlaşması ile bölgede özerklik planları, Fransız ajanı İzzettin'in Dersim üzerindeki etkisi⁸¹³, İngiltere'nin Kürt Teali Cemiyeti ve Hoybun örgütü vasıtasıyla isyanları kaşması ve 1937 isyanını yakından izlemeleri⁸¹⁴, Rusya'nın 1877-1878 savaşından sonra bölgede artan etkisi, 1916 isyanı ve 1937-38 isyanına yönelik destek iddiaları⁸¹⁵, Ermenilerin 1896'dan itibaren Dersim'de etkili olması, 1915 Tehcir yasası sonrasında bölgeye sığınmaları, Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetleri ve 1937 isyanındaki Ermeni komitacıların rolleri de dikkati çekmiştir.⁸¹⁶

1937 Tunceli/Dersim İsyanı, devlet otoritesinin güçlenmesine karşı Seyit Rıza'nın önderliğinde aşiretlerin toplantılar yaparak karakol, kaza merkezi, köprü ve yol inşasını engelleme talepleri ile başlamıştır; 21 Mart 1937'de köprünün yakılmasıyla olaylar tırmanmış, karakol saldırıları sonrası hava kuvvetleri bölgeyi bombalamıştır. Bakanlar Kurulu 4 Mayıs 1937'de isyana karşı gizli bir karar alarak sert bir müdahale gerçekleştirilmesini sağlamış ve basında bir ıslahat programı ilan edilmiştir.⁸¹⁷ Islahat programında yol, köprü, okul, kışla inşa edilmesi, askerlik ve vergi işlemlerinin düzenlenmesi, ağalık, derebeylik ve şeyhlik sisteminin kaldırılması, ayaklanma köklerinin batı vilayetlerine nakledilmesi hedeflenmiştir. İsyen kontrol altına alınmış, Seyit Rıza ve diğer aşiret liderleri Elazığ'da mahkemeye çıkarılmış, 11 kişi idama, 33 kişi ise ağır hapse mahkum edilmiştir.⁸¹⁸ 1937-1938 Dersim İsyanı'nın başlıca sebepleri, tarihsel süreçte Selçuklu döneminden bu yana devam eden isyanlar, merkezi otoritenin oluşturulması çabalarıyla aşiretler arası çatışmalar, Bolşevik İhtilali sonrası Rusların bölgeden çekilmesiyle meydana gelen Fransa ve İngiltere'nin müdahale girişimleri, İngiltere'nin Kürt Teali Cemiyeti ve Hoybun örgütü aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler, Fransa'nın Suriye merkezli politikaları, Ermenilerle iş birliği, Kürtçülüğün rolü, 1934 Tunceli Kanunları ile aşiret otoritelerinin zayıflaması ve devletin kararlı müdahale ile

⁸¹⁰ Hıdır Göktaş, Kürtler İsyanı Tenkil, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991, ss. 116. & Akgül (2001), a.g.e., ss.57.

⁸¹¹ Uluğ, a.g.e., ss. 20.

⁸¹² Akgül (1992), a.g.e., ss.81.

⁸¹³ Akgül (1992), a.g.e., ss. 101-104.

⁸¹⁴ Akgül (2004), a.g.e., ss. 69-70.

⁸¹⁵ Akgül (2004), a.g.e., ss. 87-94.

⁸¹⁶ Akgül (1992), a.g.e., ss. 115-120

⁸¹⁷ Ezer, a.g.e., ss. 22.

⁸¹⁸ Ezer, a.g.e., ss. 22.

bölgenin tamamen kontrol altına alınması şeklinde özetlenebilmektedir.⁸¹⁹

5.6.2. 1950-1974 Yılları arasında Türkiye’de terörizm

İkinci Dünya Savaşı, dünya genelinde siyasi, ekonomik ve sosyal yapılanmalar üzerinde derin izler bırakan son derece yıkıcı bir çatışma olarak kaydedilmiştir. Savaş bitiminde tam anlamıyla bir barış haline ulaşılmamıştır. Aksine, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin öncülük ettiği iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır.⁸²⁰ Bu dönemde, sıcak çatışmalara dönüşmeyen ancak ideolojik rekabet, silahlanma yarışı ile yumuşak güç unsurlarının kullanıldığı süreç “Soğuk Savaş” ismiyle anılmıştır.

Savaş sonrasında dünya, ideolojik bir mücadeleye sahne olmuş; kapitalist sistem ile sosyalist görüşler arasında keskin ayrımlar ortaya çıkmıştır. Güvenlik, karşı tarafın stratejilerini etkisiz hale getirme girişimi olarak tanımlanırken, dış politika bu çabanın en önemli aracı haline gelmiştir.⁸²¹

Soğuk Savaş, yalnızca siyasi kutuplaşmayı değil, aynı zamanda çatışmaların çözüm yollarında da değişiklikler meydana getirmiştir. Büyük güçler, stratejik çıkarlarını korumak için daha küçük ulusları etki altına alma çabasına girmiş ve bu amaçla farklı yöntemler kullanmışlardır. Hem Batı bloğu hem de Doğu bloğu, zayıf ülkelerin iç işlerine müdahale ederek terörü, karşıt gruplara karşı bir araç olarak kullanmıştır. Böylece iki kutuplu sistem, küresel barışın sağlanmasına katkı sağlamak yerine güvenlik tehditlerini artırmıştır.⁸²²

Sovyetler Birliği, bu dönemde sosyalizmi dünya çapında yayma amacıyla ideolojik propaganda çalışmalarına ağırlık vermiş ve farklı ülkelerde terörü bir araç olarak kullanmıştır. Özellikle sol ideolojilere dayanan terör örgütlerinin kurulması ve gelişmesi bu çabanın bir parçası olmuştur.⁸²³ 1960’ların ikinci yarısından itibaren Sovyetler, bu tür örgütlere finansal, eğitimsel ve lojistik destek sağlamıştır.⁸²⁴ Sovyetler Birliği, özellikle NATO üyesi ülkelerde propaganda faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmuş ve iç huzursuzlukları istismar etmeyi amaçlamıştır.⁸²⁵ Bu bağlamda Marks, Lenin, Troçki ve Mao gibi isimlerin düşünceleri, birçok radikal grubun ideolojik altyapısını oluşturmuştur.

⁸¹⁹ Ezer, a.g.e., ss. 23.

⁸²⁰ Gürdal Çetinkaya, Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı, 2, 2019, ss.2.

⁸²¹ TBB, Türkiye ve Terörizm Rapor, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006, ss. 39-40.

⁸²² TBB, a.g.e., ss. 44.

⁸²³ TBB, a.g.e., ss. 54.

⁸²⁴ Claire Sterling, Uluslararası Terörizmin Perde Arkası, Çev: Oya Alpar, Yüce Yayınları, İstanbul, 1981, ss.3.

⁸²⁵ Andrew Mango, Türkiye’nin Terörle Savaşı, Çev: Orhan Azizoğlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, ss. 14.

Aynı zamanda bu ideolojiler ulusal kurtuluş hareketlerinde de bir araç olarak kullanılmıştır. Gelişen ülkeler, Sovyetler Birliği ve Çin'in desteğini almak için Marksist-Leninist fikirleri benimsemişlerdir.⁸²⁶

1960'lı yıllardan itibaren, savaş karşıtı hareketler, yurttaş hakları ve kadın hakları gibi çeşitli toplumsal hareketler, üniversiteler vasıtasıyla yaygınlaşmış ve gençler üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.⁸²⁷ Avrupa'daki solcu öğrenci hareketleri de benzer bir şekilde, kapitalizm, sınıf ayrımları ve emperyalist politikalara karşı şiddet kullanan muhalefet gruplarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁸²⁸ Cezayir Ayaklanması, Küba Devrimi ve Vietnam Savaşı gibi anlaşmazlıklar, radikal sol eğilimlerin güçlenmesine katkı sağlamıştır.⁸²⁹

Türkiye'de sol düşüncelerin kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar gidebilmesine rağmen, bu fikirlerin örgütlü ve etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması 1960'lı yıllara denk gelmektedir.⁸³⁰ Cumhuriyetin ikinci döneminde ekonomik sorunlar, enflasyon ve kentleşmenin etkileri toplumsal huzursuzlukları artırmış ve siyasi kararlılığı olumsuz etkilemiştir.⁸³¹

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından yürürlüğe giren 1961 Anayasası, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda önemli ilerlemeler sağlamıştır. Sendikalaşma, grev ve gösteri gibi konularda büyük kazanımlar getirmiştir.⁸³² Fakat bu özgürlük ortamı, bazı radikal grupların kötüye kullanılmasıyla yasadışı eylemlerin artmasına neden olmuştur.⁸³³

Bu dönemde birçok sol düşünceli parti ve grup ortaya çıkmış, sağ görüşlü kesimlerin tepkileri "komünizmle mücadele" derneklerinin artışına yol açmıştır.⁸³⁴ 1968 yılından itibaren ise sol ve sağ görüşlü gruplar arasındaki çatışmalar, şiddetli öğrenci olayları ve saldırılar şeklinde kendini göstermeye başlamıştır.⁸³⁵

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'de radikal sol terörün artışı gözlemlenmiştir. FKF,

⁸²⁶ Gerard Chaliand & Arnaud Blin, *Terörizmin Tarihi - Antikçağdan İşid'e*, Çev: Bülent Tanatar, Nora Kitap, İstanbul, 2016, ss. 256-257. & Gus Martin, *Terörizm, Kavramlar ve Kuramlar*, Adres Yayınları, Ankara, 2017, ss. 139.

⁸²⁷ Martin, a.g.e., ss. 225.

⁸²⁸ J.M. Lutz & B.J. Lutz, *Global Terrorism*, Routledge, Londra, 2008, ss.134.

⁸²⁹ Hatice Varol, *Türkiye'de 1960 Dönemi Aşırı Sol Hareketlerin Radikalleşme Araçları: Yön, TİP ve FKF*, 2020, Erişim tarihi: 15.03.2025, https://www.teram.org/Icerik/turkiye-de-1960-donemi-asiri-sol-hareketlerin-radikallesme-aracлари-yon-tip-ve-fkf-113#_ftn1

⁸³⁰ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, Cilt:1, İletişim Yayınları, 2009, ss. 30 & Osman Şen, *Sol Kanat Terör Örgütlerinden Kaynaklanan Radikalleşme*, Ed: Osman Şen, *Tüm Boyutlarla Radikalleşme Süreci ve Radikalleşmeyle Mücadele Ülke Uygulamaları*, Nobel Yayınevi, 2021, ss. 83.

⁸³¹ Jacob Landau, *Türkiye'de Aşırı Akımlar 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*, Çev: Erdinç Baykal, Ankara, 1978, ss.11-12.

⁸³² Vehbi Ersan, *1970'lerde Türkiye Solu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 22 & Halil Emre Deniz, *Türkiye Komünist Partisi/ Marksist-Leninist (TKP/ML) Terör Örgütü ve Faaliyetleri*, Ed: Halil Acar & Serkan Yenal, Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2020, ss. 219.

⁸³³ Ulus, a.g.e., 2016, ss. 13.

⁸³⁴ Emre Kongar, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2006, ss. 160.

⁸³⁵ Kongar, a.g.e., ss. 167 & Şen, a.g.e., ss.85.

DEV-GENÇ, TIP, THKO, THKP-C, TKP/ML, DHKP-C gibi çeşitli öğrenci hareketleri, siyasi ve radikal örgütlerde aktif rol almıştır.⁸³⁶ Bu gruplar, işçi hakları, gelir eşitsizliği, eğitim imkanları gibi konuları istismar ederek, ideolojik olarak silahlı mücadele yöntemini benimsemişlerdir.⁸³⁷ Siyasi otoriteye karşı muhalefetlerini “parlamento dışı” ve şiddet içeren söylemlerle sürdürmüşlerdir.⁸³⁸

Aynı dönem içinde, Ermeni kilisesi ve dış güçlerin etkisiyle Ermeni terörizminin de yükseldiği görülmüştür. 1973 yılında ABD’de iki Türk diplomatın bir Ermeni tarafından öldürülmesiyle başlayan süreç, ASALA ve JCAG-ARA gibi örgütlerin faaliyetleriyle devam etmiştir. 1975 yılında kurulan ASALA, Türkiye’nin yurt dışındaki diplomatik temsilcilerine birçok saldırı gerçekleştirmiştir. 1973-1994 yılları arasında bu örgütler tarafından 36 Türk diplomat yaşamını yitirmiş ve 200’den fazla saldırı yapılmıştır.⁸³⁹ Bu dönemde öne çıkan terör örgütleri olarak DHKP-C ve ASALA ele alınmış, bu örgütlere ilişkin detaylar çalışmanın içerisinde paragraflar halinde açıklanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB, Soğuk Savaş sürecinde etki alanlarını genişletmek ve kendi ideolojilerini yaymak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda SSCB’nin Arap ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler ve Çin’in FKÖ’ye sunduğu destek, Ortadoğu’daki gerilla mücadelesinin dönüşümünde belirleyici olmuştur. Gerilla tarzı mücadelenin bölgesel ölçekte yaygınlaşması, Türkiye’deki Marksist-Leninist grupları da etkilemiş; bu gruplar devrimci yönelimlerini şekillendirirken Ortadoğu’daki deneyimlerden beslenmişlerdir.⁸⁴⁰

DHKP-C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) terör grubu, 1970’li yılların başında Mahir Çayan, Ramazan Münir Aktolga ve Yusuf Küpeli tarafından, Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile Türkiye İşçi Partisi’ni (TİP) etkisiz buldukları için oluşturulmuştur.⁸⁴¹

1971 yılında Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ismiyle kurulan bu grup, 1994 yılındaki kongrede adını DHKP-C olarak değiştirmiştir. 1975 sonrasında çıkan görüş ayrılıkları sebebiyle, örgüt; Devrimci Gençlik (DEV-GENÇ), Devrimci Yol (DEV-YOL) ve Devrimci Sol (DEV-SOL) gibi farklı alt gruplara bölünerek faaliyetlerine bu

⁸³⁶ Yusuf Keskiner, Türkiye’de Sol: 1960-1971, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2022, ss. 92.

⁸³⁷ Mehmet Kurum & Begüm Çardak & Arman Sert, Türkiye’de Ayaklanmalar, Tedhiş Hareketleri ve Terörizm, Ed: Mehmet Kurum, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Terörizm ve Terörizmle Mücadele, Nobel Yayıncılık, 2. Basım, 2024, ss. 184.

⁸³⁸ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 184.

⁸³⁹ Emre Avcı, Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye’de Terörizm, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt:29, Sayı:1, 2019, ss. 146-147.

⁸⁴⁰ İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı, Bir Terör Örgütünün Çöküşü: Ölüm Oruçları ve DHKP/C’nin Kanlı Geçmişi, 28 Mayıs 2020, T.C. İçişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 10.05.2025, <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/bir-teror-orgutunun-cokusu-olum-oruclari-ve-dhkpenin-kanli-gecmisi>

⁸⁴¹ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 183.

oluşumlar aracılığıyla devam etmiştir.⁸⁴² Hacıtahiroğlu'na göre, bu kollar dışında Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği (MLSPB), Devrimci Sosyalist İşçi Hareketi (DSİH) ve Komünist İşçi Hareketi (KİH) gibi başka örgütler de meydana gelmiştir.⁸⁴³ DHKP-C, sol ideolojiye dayanan bir terör örgütü olup, temel amacını kapitalizmin temsilcisi olarak gördüğü ABD ve onun müttefiklerine karşı yönlendirmiştir. Bu nedenle, ABD askerleri, vatandaşları, diplomatik temsilcileri ve bu ülkenin kurumları örgütün hedefleri arasında yer almıştır.⁸⁴⁴

T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı'na göre DHKP/C, kendisini çoğunlukla öğrenci gençlik hareketi ya da sanatsal faaliyetler üzerinden tanımlayarak “özgürlük arayışında mağdur bir toplumsal hareket” görünümü vermeye çalışmaktadır. Ancak örgütün pratikteki faaliyetleri bu söylemin tam tersini ortaya koymaktadır. Nitekim raporda, DHKP/C'nin görevlerini yerine getiren kamu görevlilerini şehit ettiği, sivil vatandaşları katlettiği, intihar saldırıları düzenlediği, açlık grevleri ve ölüm oruçlarında mensuplarının sağlık durumları kötüleştiğinde hekimlere ve kamu görevlilerine yönelik hedef göstermelerde bulunduğu, ayrıca yabancı devlet temsilciliklerine saldırılar gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, DHKP/C'nin örgütsel kimliği ile fiili eylemleri arasındaki çelişki, terörizmin ideolojik meşruiyet üretme yöntemlerinden biri olarak dikkat çekmektedir.⁸⁴⁵

Örgütün en dikkat çekici olayları arasında, 1996'da İstanbul'da iş insanı Özdemir Sabancı'nın ve 2015'te Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz'ın DHKP-C üyeleri tarafından öldürülmesi bulunmaktadır.⁸⁴⁶ T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığına göre, 1978-1994 yılları arasında Devrimci Sol (DEV-SOL) terör örgütü, çok sayıda şiddet içerikli eylem gerçekleştirmiş; bu eylemler sonucunda pek çok insan yaşamını yitirmiş ya da yaralanmıştır. Örgüt bünyesinde 1979 yılında kurulan “Faşist Teröre Karşı Mücadele Ekipleri” adlı illegal silahlı yapılanma aracılığıyla gerçekleştirilen saldırılarda dönemin Başbakanlarından Nihat Erim ve Bakan Gün Sazak'ın yanı sıra 35 polis, 23 asker ve 240 sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir.⁸⁴⁷

⁸⁴² Gamze Kaplan, 2010 Yılı Sonrası Türkiye' de Terörle Mücadele, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021, ss. 109.

⁸⁴³ Kürşad Hacıtahiroğlu, Türkiye' deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri, Buhara Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 101-102.

⁸⁴⁴ Ali Çağlar, Türkiye' de Terör: Genel Bir Değerlendirme, Ed. Ali Çağlar, *Terör ve Türkiye*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, ss. 50. 37-88.

⁸⁴⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı, Bir Terör Örgütünün Çöküşü: Ölüm Oruçları ve DHKP/C'nin Kanlı Geçmişi, 28 Mayıs 2020, T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Yayınları, Erişim Tarihi: 10.05.2025, <http://www.icguvenlik.yayinlari.gov.tr/bir-teror-orgutunun-cokusu-olum-oruclari-ve-dhkcpcnin-kanli-gecmisi>

⁸⁴⁶ Kaplan, a.g.e., ss. 109.

⁸⁴⁷ T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı, Bir Terör Örgütünün Çöküşü: Ölüm Oruçları ve DHKP/C'nin Kanlı Geçmişi, 28 Mayıs 2020, T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Yayınları, Erişim Tarihi: 10.05.2025, <http://www.icguvenlik.yayinlari.gov.tr/bir-teror-orgutunun-cokusu-olum-oruclari-ve-dhkcpcnin-kanli-gecmisi>

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından sol ideolojiye dayalı terör gruplarının etkinliği azalmış; SSCB'nin çöküşü ve Doğu Blokunun yıkılmasıyla bu yapılar önemli ölçüde güç kaybetmiştir. Yine de hem yurt içinde hem de yurtdışında faaliyetlerine devam etmekte ve silahlı eylemler düzenlemektedir. Ayrıca, DHKP-C'nin toplumsal olaylarda kışkırtıcı bir rol oynadığı ve uluslararası terör örgütleri ile iş birliği yaptığı da bilinmektedir.⁸⁴⁸

ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) adlı terör grubu, Lübnan'ın Bekaa bölgesinde kurulmuştur. Bu örgütle ilgili olarak günümüzde hala açıklığa kavuşmamış pek çok bilgi bulunmaktadır. Örgütün ilk eylemi 20 Ocak 1975'te gerçekleşmiş olup, bu olay üzerinden 1974 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir.⁸⁴⁹

ASALA'nın ilk saldırısı 1975 yılında Dünya Kiliseler Konseyi Bürosu'na düzenlenmiş olup, bu olayla birlikte örgüt adını duyurmayı başarmıştır. Marksist-Leninist ve devrimci bir yol izlediklerini duyuran bu grup, Türkiye ve müttefiklerine düşman olarak yaklaşmıştır. Bu kapsamda, 22 Ekim 1975 tarihinde Viyana'da Türkiye'nin Avusturya Büyükelçisi Danış Tunahgil'in öldürülmesiyle Türk diplomatlarına yönelik saldırılara başlamıştır.⁸⁵⁰

ASALA, kendisini uluslararası terör hareketinin bir parçası olarak kabul etmiş ve mücadelesini silahlı yöntemlerle sürdürme yolunu seçmiştir.⁸⁵¹ Kurucu lideri hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, örgütü yöneten Lübnan kökenli Hagop Hagopian (Agop Agopyan) gibi çeşitli takma adlar kullanmıştır. Agopyan yokken örgüte Agop Tarakçıyan liderlik etmiştir.⁸⁵²

ASALA'nın oluşumunu etkileyen temel unsurlar, Osmanlı döneminde başlayan Ermeni olayları ve özellikle 1915 Tehciri gibi tarihsel kesiklerdir. Bu olaylar, örgütün ideolojik temelini oluşturan önemli sebepler arasında sayılmaktadır.⁸⁵³ 1981 yılında yayımladıkları bildiri ile amaçlarını net bir şekilde açıklayan örgüt, demokratik, sosyalist ve devrimci ilkeler üzerine inşa edilmiş bir Ermenistan hedeflemiş ve Sovyet Ermenistan'ı bu mücadelenin merkezi olarak ilan etmiştir. Bu çerçevede Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerden yardım talep etmiştir.⁸⁵⁴

⁸⁴⁸ Engin Avcı, Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye'de Terörizm, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt:29, Sayı:1, 2019, 144.

⁸⁴⁹ Ercan Karakoç, Türk Basınında Ermeni Terörü (1973–1984), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008, ss. 104.

⁸⁵⁰ Reyhan İşeri, Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, ss. 47.

⁸⁵¹ Bal, (2006), a.g.e., ss. 695.

⁸⁵² Kaplan, a.g.e., ss. 105.

⁸⁵³ Gökçe Sevim, Trabzon Kamuoyunda ASALA Terör Örgütü, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2019, ss. 32.

⁸⁵⁴ Ramazan Sezer Baran, ASALA Terör Örgütü ve Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2019, ss. 26.

Örgütün finansal kaynak sağlamak için uyuşturucu ve silah ticareti yaptığına dair birçok kaynakta bilgiler yer almakta ve yakalanan bazı kişilerin ASALA üyesi olduklarını kabul ettikleri belirtilmektedir. 1973-1985 yılları arasında, Ermeni meselesini uluslararası alanda gündeme getirmeyi hedefleyen bir dizi terör örgütü ortaya çıkmıştır. Bu gruplar arasında Eylül-Fransa Grubu, Yeni Ermeni Direniş Örgütü, Kara Nisan, Ermenistan Özgürlüğü Cephesi, Üç Ekim Örgütü, Dokuz Haziran Örgütü, Ermeni Orly Örgütü ve Ermeni Kızıl Ordusu bulunmaktadır. Bu yapılar genellikle ASALA tarafından kurulmuş veya ona yönlendirilmiştir.⁸⁵⁵

Söz konusu gruplar, özellikle 1980'lerin başında faaliyetlerini artırmıştır. Amaç olarak Türk turizmi ve hava yolu bürolarını, bankaları ve kamusal alanları seçmişlerdir. Türkiye'nin bu tehditlere karşı başlattığı etkili mücadelenin sonucunda, ASALA'nın 1984 yılının sonlarına doğru etkinliklerini durdurduğu anlaşılmaktadır. Örgüt lideri Agop Agopyan'ın 28 Aralık 1988 tarihinde Atina'da öldürülmesi, ASALA'nın çöküş sürecini hızlandırmıştır. 1991 yılında Türkiye'nin Budapeşte Büyükelçisi'ne yönelik yapılan saldırıyı, örgütün parçalanması sebebiyle ortaya çıkan SASSOON isimli grup üstlenmiştir.⁸⁵⁶

ASALA'nın yıkıcı eylemleri sonucunda çok sayıda Türk diplomat hayatını kaybetmiştir. T.C. Dışişleri Bakanlığı'na göre 1973'te başlayıp 1986'ya kadar süren 13 yıllık süreçte çeşitli Ermeni terör örgütleri, Türk diplomatik temsilcilikleri ile diplomatik olmayan kuruluşlara yönelik yaklaşık 200 saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırılar sonucunda 34'ü Türk diplomatı olmak üzere 58 Türk vatandaşı ile 16 yabancı uyruklu kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Söz konusu örgütler yalnızca Türk hedeflerini değil, aynı zamanda Ermeni terörüne mali katkıda bulunmayı reddeden kendi halkından kişileri de hedef almıştır.⁸⁵⁷

Örgütün Türkiye'ye yönelik saldırıları 1984 yılında sona ermiş olup, bu hem Türkiye'nin kararlı mücadelesinin hem de ASALA içindeki çatışmaların bir sonucudur. Ayrıca, ASALA'ya destek veren bazı Avrupa ülkelerinin yardımları kesmesi, örgütün dağılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁸⁵⁸

ABD Savunma Politikaları Müsteşarlığı, ASALA'yı "tüm terörist gruplar arasında en tehlikeli ve en çok ihmal edilenlerden biri" olarak tanımlamıştır. Medyada ise ASALA,

⁸⁵⁵ Harun Humbaracı, ASALA Terörünün Türk Dış Siyasetine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2011, ss. 60.

⁸⁵⁶ İşeri a.g.e, ss. 48

⁸⁵⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 09.04.2025, https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/ErmeniIddialari/Ermeni_iddialari_ve_Tarihi_Ger%C3%A7ekler_Turkce.pdf

⁸⁵⁸ Kaplan, a.g.e., ss. 107.

“Avrupa ve Ortadoğu'nun en gizemli ve en iyi organize olmuş silahlı oluşumu” şeklinde ifade edilmiştir.⁸⁵⁹

ASALA'nın esas hedefinin, sözde Ermeni bağımsızlığını savunmak olduğu ifade edilmiştir. Örgüt, sadece Türkiye için değil, dünya genelinde de bir tehdit oluşturmuş, birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir. Özellikle Türk diplomatlarını hedef alan grup, 1975 ile 1995 yılları arasında çeşitli ülkelerde saldırılar yapmıştır. Ancak bu eylemlerin büyük bir kısmı Türkiye sınırları içinde gerçekleşmiştir. ASALA'nın silah, insan ve finansman desteğini Suriye'den ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nden (FHKC) aldığı, resmi belgelerle doğrulanmıştır. En yoğun terör olayları 1980 ve 1981 yıllarında yaşanmış olup; 1980 yılında 51, 1981 yılında ise 53 eylem gerçekleştirilmiştir. CIA verilerine göre, 1975-1983 yılları arasında ASALA'nın toplamda 203 eylem gerçekleştirdiği kaydedilmiştir.⁸⁶⁰

5.6.3. 1975-2025 Yılları arasında Türkiye’de terörizm

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından en belirgin olgulardan biri kesinlikle küreselleşmedir. Küreselleşme; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak tüm dünya genelinde yayılması şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁶¹ Özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren küreselleşme büyük bir ivme kazanmış ve benzeri görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ekonomi alanında, uluslararası ticaretin büyüklüğü ve sermaye hareketleri önceki dönemlerle kıyaslandığında çok daha hızlı bir artış göstermiş, küresel üretim süreçleri önemli bir değişim yaşamıştır. Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından benzer büyük bir çatışmanın önlenmesi amacıyla siyasi küreselleşme hız kazanmıştır. Ayrıca, teknolojik alanda iletişimde gerçekleşen devrim, dünyanın neredeyse her yerinde etkisini göstermiştir. Son olarak, özellikle 1980'lerden sonra küreselleşmenin çevresel, demografik ve kültürel boyutları da dünya gündeminde öncelikli hale gelmiştir.⁸⁶²

Küreselleşmenin etkisiyle küresel düzen önemli bir değişim yaşamıştır. Öncelikle, küreselleşme coğrafi mesafelerin önemini azaltmıştır. Karmaşık iletişim teknolojilerinin sayesinde yeni dünya düzeni, yerellikten uzaklaşarak devletlerin kontrol etmesi zor olan

⁸⁵⁹ Bülent Öz, Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Hürriyet Gazetesi'nde ASALA Sorunu (1973-1985), Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2011, ss. 11.

⁸⁶⁰ Abdurrahmanlı, a.g.e., ss. 72.

⁸⁶¹ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 207.

⁸⁶² Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 208

sınırları aşan doğrudan bireyler arasındaki ilişkilerin kurulmasına olanak tanımıştır. Bu süreçte bireylerin yanı sıra uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve çok uluslu şirketler de uluslararası aktörler olarak daha görünür hale gelmiştir.⁸⁶³

Küreselleşme, ekonomik ve toplumsal yapıda köklü değişiklikler yaratırken, günümüzde hem ekonomik hem de siyasi alanda eşitsizlikleri artırmakta, yoksulluğun derinleşmesi ve çözümünün zorlaşmasına yol açmaktadır. Bu eşitsizlikler ve yoksulluk, şiddet ve terör olaylarının artmasına zemin hazırlamaktadır.⁸⁶⁴

Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletlerin güvenlik stratejileri, sınırların geleneksel anlamını kaybetmesiyle yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte küreselleşme, geleneksel devlet merkezli dünya sistemine alternatif olarak çok merkezli ve çok aktörlü bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı içinde uluslararası terör örgütleri gelişim ve etkinlik imkânı bulmuş, devletler ve vatandaşlar için birincil tehdit kaynağı haline gelmiştir. Buna karşı tepki ise uluslararası ölçekte şekillenmiştir.⁸⁶⁵

Güvenlik, tehdit ve risk kavramlarına dair küreselleşmenin yol açtığı değişimin en belirgin örneği 11 Eylül saldırılarıdır. Bu süreçte, özellikle yüksek teknolojik altyapının küresel terörizme sunduğu avantajlar dikkat çekmektedir.⁸⁶⁶ Türkiye’de Soğuk Savaş dönemi sonrasında meydana gelen terör eylemlerinin temelleri 1980’li yıllara dayanmaktadır. 15 Ağustos 1984’te silahlı terör faaliyetlerine başlamış olan PKK, 12 Eylül 1980 darbesinden önce “Apocular” olarak adlandırılmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da 19 bölge komitesi ve 63 ilçe temsilciliğiyle çalışmalarını yürütmüştür. Bu örgüt, kendine göre güçlü bir halk ordusu oluşturma amacıyla bölgedeki etkinliğini artırmaya çabalamış ve karşıt görüşteki kişi ve toplulukları terörle hedef almıştır.⁸⁶⁷

11 Eylül 2001’de El Kaide’nin gerçekleştirdiği saldırılara kadar Soğuk Savaş sonrası Türkiye’de terör faaliyetleri daha çok ulusal düzeyde gerçekleşmiştir. Bu dönemde PKK ve DHKP/C gibi etnik ayrılıkçı ve sol gruplar ile Hizbullah ve İBDA/C gibi radikal dinî gruplar öne çıkmıştır. Sol temelli gruplar genelde İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük şehirlerde eylemlerini gerçekleştirmiştir. PKK ise, 15 Ağustos 1984’te silahlı terör faaliyetlerine başlamış olan PKK ve Eruh baskınlarıyla kırsal alanda bir yapı kazanmaya başlamıştır. Dinî gruplar özellikle 1990’lı yıllardan itibaren gazetecilere yönelik suikastlarla dikkat çekmiştir. Örneğin, İBDA-C, 64 terör olayının yaklaşık %53’ünü

⁸⁶³ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 208

⁸⁶⁴ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 208.

⁸⁶⁵ Şükrü Türköz, Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, 2016, ss. 157-159.

⁸⁶⁶ Bayar, a.g.e., ss. 29.

⁸⁶⁷ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 209.

gerçekleştirmiştir. Türk Hizbullahı, 2000'li yıllarda Diyarbakır'da suikastlar düzenlemiştir.⁸⁶⁸ Bu dönemde öne çıkan terör örgütleri olarak PKK, El-Kaide, DEAŞ ve FETÖ ele alınmış, bu örgütlere ilişkin detaylar çalışmanın içerisinde paragraflar halinde açıklanmıştır.

PKK, terör örgütünün resmi kuruluş tarihi olarak 1978 yılı gösterilse de organizasyonel faaliyetlerin 1973 yılında Ankara'da Abdullah Öcalan tarafından başlatıldığı bilinmektedir.⁸⁶⁹ Abdullah Öcalan'ın gerçek adının "Artin Apogyan" olduğu, 1947 yılında Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesindeki Ömerli Köyü'nde doğduğu ve üvey anne-babası olan Üveyiş (Türk) ile Ömer (Suriye kökenli Ermeni) isimli ebeveynlerin yedi çocuğundan biri olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷⁰

Öcalan'ın liderliğinde kurulan öğrenci grubu, bu eylemlerin temelini oluşturmuştur. 1970-1980 yılları arasında PKK, sol grupların desteğiyle gelişim göstermiş, 7 Nisan 1973'te Çubuk Barajı'nda düzenledikleri toplantıda gerilla savaşı yöntemiyle bir isyan başlatma kararı almışlardır.⁸⁷¹ Marksist-Leninist ideolojiye sahip olan PKK hem etnik Kürtçü hem de devrimci bir yapıdadır. Örgütün başlangıçtaki amacı, Türkiye, Suriye, İran ve Irak toprakları üzerinde "Büyük Kürdistan" kurmaktır. Ancak 2008 tarihli parti tüzüğüne göre, bu hedefin değiştiği görülmektedir; yeni hedef, Kürt kimliğini tanıtmak ve yerel özerklik anlayışını benimsetmek olarak belirtilmiştir.⁸⁷²

T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı'na göre terör örgütlerinin ideolojilerinin şekillenmesinde kuruldukları jeopolitik ortam, dönemin siyasi konjonktürü ve kurucu kadroların fikrî arka planları belirleyici rol oynamaktadır. Bu bağlamda, 1978'de kurulan PKK'nın ideolojisi, esasen 1960'lar ve 1970'lerin siyasi atmosferinde filizlenmiştir. Örgütün kurucu kadrosu, bu dönemde yoğun biçimde Marksist-Leninist düşünce akımlarının ve radikal sol hareketlerin içinde yetişmiş; bu durum PKK'nın aşırı sol çizgide doğmasına yol açmıştır. Zaman içerisinde ideolojisinde konjonktürel dalgalanmalar görülse de örgüt, kuruluşundan itibaren bu temel çizgiden bütünüyle uzaklaşmamıştır. Dolayısıyla PKK ideolojisi, Marksist-Leninist öğeler farklı tonlarda varlığını sürdürse de ayrılıkçı etnik milliyetçilik temelinde şekillenmiş bir yapı arz etmektedir.⁸⁷³

⁸⁶⁸ Kurum & Çardak & Sert, a.g.e., ss. 210.

⁸⁶⁹ İsmet G. İmset, PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı 1973-1992, Turkish Daily News Yayınları, 1993, ss. 33.

⁸⁷⁰ Yücel Atilla Şehirli, Bölücülük ve Bölücülüğün Panzehiri Olarak Atatürkçü Düşünce Sistemi, Ankara Polis Dergisi, 2004, ss. 377.

⁸⁷¹ İmset, a.g.e., ss.33.

⁸⁷² Tuğba Tektaş, Terörizm ve PKK Terör Örgütü (1980-2012 Yılları Arası), Yayınlanamamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, ss. 12.

⁸⁷³ İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı, PKK Terör Örgütünün Çevre-Kırım ve Sabotaj Eylemleri, T.C. İçişleri Bakanlığı, İç Güvenlik Yayınları, Erişim Tarihi: 20.05.2025. <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/pkk-teror-orgutunun-cevre-kirim-ve-sabotaj->

Gündüz ve Köknar’a göre; PKK, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan insanlara, Kürt kimliği taşıdıklarını ve Türk devleti tarafından sömürüldükleri fikrini yaymaya çalışmıştır. Bu sömürünün yalnızca silahlı mücadele ile sona ereceği düşüncesi halka yerleştirilmiştir. Parti programında, kurmayı hedefledikleri bağımsız devletin topraklarının Türkiye, Irak, İran ve Suriye gibi “sömürgeci” olarak adlandırılan ülkelerin kontrolünde olduğu vurgulanmıştır.⁸⁷⁴

PKK’nın ilk kapsamlı silahlı eylemi, 15 Ağustos 1984 tarihinde Siirt’in Eruh ve Hakkâri’nin Şemdinli ilçelerinde düzenlenen saldırılardır. Bu eylemler, Türkiye’de kamu güvenliğini tehdit etmek amacıyla başlamış ve uzun yıllar sürmüştür. Eruh’taki ilk saldırının meydana gelmesi, bu ilçenin terörle anılmasına sebep olmuştur. Devlet, bu süreçte Eruh halkına çeşitli destekler sağlarken, örgütün insan kaynağına erişimini engellemeye yönelik politikalar geliştirmiştir. Bu bağlamda, terörle mücadele için değişik stratejiler uygulanmış ve günümüzde devletin bu mücadelesinde önemli bir başarı sağladığı görülmektedir.⁸⁷⁵

1990 yılından itibaren PKK, terör eylemlerini etnik bir çatışma olarak göstermeye çalışmış; ayrımcılık, bölücülük ve kültürel farklılıkları körükleyerek toplumu kışkırtmış ve eylemlerini bu çerçevede sürdürmüştür.⁸⁷⁶ Başbuğ’a göre; 1985 ile 1991 yılları, örgütün güç kazanma çabalarıyla geçmiştir. 1991-1992 dönemi, aktüel çatışmaların sokaklara yansıdığı bir zaman dilimidir. 1992-1993 yıllarında ise örgüt, kontrolü elde etme çabasına girmiştir. 1993-1995 dönemi, beklenmedik olayların yaşandığı bir süreç; 1995-1998 arası ise örgütün zayıflamaya başladığı ve yeni yollar arayışında olduğu bir evredir. 1998-1999 yıllarında örgüt lideri Abdullah Öcalan yakalanmıştır. 1999-2010 döneminde ise örgütün yeniden toparlanma ve varlığını sürdürme çabaları dikkat çekmektedir.⁸⁷⁷

PKK’nın hedefleri, bulunduğu zaman ve mekâna göre farklılaşmıştır. Doğu ve Güneydoğu’daki Kürt kökenli vatandaşları baskı altına almaya çalışırken, Batıda etnik milliyetçilik vasıtasıyla bir kimlik oluşturmayı amaçlamıştır. Uluslararası düzeyde ise genel söylemlerle kendini var etme mücadelesi vermektedir.⁸⁷⁸ Kuruluş dönemindeki PKK, devlete karşı güçlü bir varlık gösteremediği gibi, diğer Kürt milliyetçi gruplar ve aşiretlerle de çatışmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda, Kürt kimliğini benimsemeyi

[eylemleri](#)

⁸⁷⁴ S. Aktan Gündüz & Ali M. Köknar, Turkey, Ed: Yonah Alexander, *Combating Terrorism Strategies of Ten Countries*, The University of Michigan Press, United States of America, ABD, 2005, ss. 262.

⁸⁷⁵ Başbuğ, a.g.e., ss. 15-19.

⁸⁷⁶ Başbuğ, a.g.e., ss. 19-23.

⁸⁷⁷ Başbuğ, a.g.e., ss. 78.

⁸⁷⁸ Fatih Beren, *Demokratikleşen Güvenlik Terörle Mücadelede Değerlerin Korunması*, Karınca Yayınları, Ankara, 2013, ss. 75.

engelleyen etmenleri yok etmeyi amaçlamış ve bu amaçla zaman zaman zor kullanma ve şiddete başvurmuştur.⁸⁷⁹

T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı'na göre PKK bölgedeki gençlerin örgüte katılımının önündeki en önemli engellerden birini kadınlar olarak görmüştür. Zira kadınlar, aile kurma, sevgi ve arkadaşlık ilişkileri aracılığıyla gençlerin topluma bağlanmasını sağlayarak dağa çıkmalarını engelleyici bir rol üstlenmiştir. Bu durum, PKK'nın kuruluş döneminde geliştirdiği kadın karşıtı söylemlerin arkasındaki temel faktörlerden birini oluşturmaktadır. Ancak örgüt, 1980'lerin sonlarından itibaren bu yaklaşımını terk etmiş; aksine kadınları ve dini unsurları söylemlerinde ön plana çıkartan stratejik dönüşümlere yönelmiştir. Böylelikle örgüt, kadın ve din temelli yeni bir meşruiyet zemini inşa ederek tabanını genişletmeyi amaçlamıştır.⁸⁸⁰

Kuruluşundan bu yana PKK'nın ideolojik temelleri ve stratejileri çeşitli evrelerden geçmiştir. İlk aşamada Marksist-Leninist bir yapıda bulunan örgüt, Stalinist bir liderlik anlayışıyla yönetilmiş ve Maoist gerilla yöntemleriyle faaliyet göstermiştir. Uyguladığı stratejiler şunlardır:

- 1) Uzun vadeli ve politikleşmiş bir halk savaşı sürdürmek,
- 2) Yasal bir siyasi parti kurarak siyasallaşmak,
- 3) Sivil itaatsizlik yöntemleriyle toplumsal hareketler oluşturmak,
- 4) Ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak meşruiyet sağlamak,
- 5) Ateşkes ve eylemsizlik dönemleriyle olumlu bir imaj oluşturmak,
- 6) Devletten karşılıklı taleplerde bulunmak,
- 7) Talepler karşılanmadığında bu süreçleri sonlandırmakla tehdit ederek baskı kurmak.⁸⁸¹

Türkiye, PKK ile mücadele ederken Türk Silahlı Kuvvetleri aracılığıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya ve Irak'ın kuzeyine birçok sınır ötesi operasyon gerçekleştirmiştir. Ancak o dönemdeki hükümet, sorunun sadece askeri yöntemlerle çözülemeyeceğine inanarak siyasi bir çözüm yolu aramıştır, fakat Turgut Özal'ın ani ölümü bu sürecin aksamasına sebep olmuştur. Mücadelede ilk olarak askeri yöntemler kullanılmış, sonrasında ise ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi unsurlar eklenerek

⁸⁷⁹ Aysun Devrim Yemenici, Terör ve Devletleşme Amacı: PKK Üzerinden Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce, 2016, ss. 54.

⁸⁸⁰ İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı, PKK Terör Örgütünün Çevre-Kırım ve Sabotaj Eylemleri, T.C. İçişleri Bakanlığı, İç Güvenlik Yayınları, Erişim Tarihi: 20.05.2025. <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/pkk-teror-orgutunun-cevre-kirim-ve-sabotaj-eylemleri>

⁸⁸¹ SDE Analiz, KCK Örgütlenme Modeli ve Amacı, Savunma Güvenlik Bakanlığı Koordinatörlüğü, 2011, ss. 6

kapsamlı bir strateji izlenmiştir.⁸⁸²

PKK ile mücadeledeki önemli gelişmeler arasında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile görüşmelere başlaması ve Şubat 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanması yer almaktadır. Bu olaylardan sonra Altındağ'a göre PKK, tek taraflı bir ateşkes ilan etmiş ve çözüm süreci açısından kayda değer adımlar atılmıştır.⁸⁸³

T.C. Dışişleri Bakanlığına göre, PKK terör örgütü, özellikle Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerde yoğunlaşmak üzere, ülkenin turizm sektörü, ekonomik altyapısı, eğitim kurumları, sağlık tesisleri, kamu kuruluşları ve özel girişimlerini doğrudan hedef almıştır. Bu çerçevede örgüt; altyapı tesislerine, okullara ve sağlık hizmeti veren araçlara saldırılar gerçekleştirmiş, sağlık çalışanları ile gümrük görevlilerini kaçırmış ve kamu güvenliğini tehdit eden çok yönlü eylemler yürütmüştür. Bunun yanı sıra PKK, pusular kurmakta, suikastler düzenlemekte, örgütle iş birliği yapmayı reddeden sivilleri infaz etmekte ve adam kaçırma girişimlerinde bulunmaktadır. Örgüt ayrıca, şehir merkezlerinde intihar bombacıları kullanarak kitlesel terör saldırıları gerçekleştirmeye devam etmiştir.⁸⁸⁴

PKK, Türkiye'ye hem ekonomik hem de insani açıdan büyük zararlar vermiştir. Kayıplarından dolayı acı çeken ailelerin yaşadığı duygusal çöküntü ve psikolojik travmalar ise maddi açıdan ölçülemeyecek düzeydedir.⁸⁸⁵ Devletlerin terörle mücadelede attığı bir başka kritik adım ise bu adımların psikolojik etkilerinin ortadan kaldırılması için rehabilitasyon süreçlerinin uygulanmasıdır. Çünkü terör örgütlerinin esas amacı, halka korku salmak ve toplumda manevi bir çöküş yaratmaktır.⁸⁸⁶

T.C. Dışişleri Bakanlığına göre, PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan, 27 Şubat 2025 tarihinde yaptığı açıklamada örgütün silah bırakması ve kendini feshetmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Bu çağrının ardından, PKK'nın 12. Kongresi 5–7 Mayıs 2025 tarihlerinde Irak'ın kuzeyinde toplanmış ve kongrede örgütün tasfiyesine ilişkin kararlar alınmıştır.⁸⁸⁷ PKK'nın silahlı faaliyetlerini sonlandırması ve tüm uzantılarıyla birlikte tasfiye edilmesi, yalnızca Türkiye'nin iç güvenliği açısından değil, aynı zamanda bölgesel barış ve istikrar bakımından da kritik öneme sahip olduğu ifade edilmektedir.⁸⁸⁸

⁸⁸² Kaplan, a.g.e., ss. 92.

⁸⁸³ Altındağ, a.g.e., ss. 39-42.

⁸⁸⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, PKK terör örgütü: Tanım ve faaliyet takvimi, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.06.2025, <https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa>

⁸⁸⁵ M. Sadi Bilgiç, PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele, Bilge Strateji, Cilt:6, Sayı:10, 2014, ss. 86.

⁸⁸⁶ Kaplan, a.g.e., ss. 93.

⁸⁸⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, PKK terör örgütü: Tanım ve faaliyet takvimi, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.06.2025, <https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa>

⁸⁸⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, PKK terör örgütü: Tanım ve faaliyet takvimi, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.06.2025, <https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa>

El Kaide, 1980’li yıllarda Usame Bin Ladin öncülüğünde, “cihat bölgeleri” olarak anılan Afganistan, Çeçenistan, Bosna-Hersek, Keşmir, Ogadin ve Somali’ye giden kişilerin faaliyetleri neticesinde oluşmuştur.⁸⁸⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığına göre El-Kaide’yi dinsel değerleri istismar eden bir terör örgütü olarak tanımlamaktadır.⁸⁹⁰

Örgütün temel amacı, tüm Müslümanları silahlı mücadeleye dahil ederek İslam direnişini başlatmak ve Müslüman coğrafyalardan yabancı güçleri çıkarmaktır. Nihai hedefi ise, radikal İslamcı topluluklarla iş birliği yaparak, başta Suudi Arabistan olmak üzere Batılı güçlerin etkisinden kurtulmuş bir coğrafyada, Panislamist bir anlayışla küresel çapta merkezi bir İslam Devleti kurmaktır.⁸⁹¹

Her ne kadar ideolojik temelleri Abdullah Azzam tarafından atılmış olsa da, El Kaide’nin küresel bir yapı haline gelmesi, Azzam’ın ölümünden sonra Usame Bin Ladin’in liderliğiyle gerçekleşmiştir.⁸⁹²

El Kaide, dünya genelinde 30’dan fazla terör eylemi gerçekleştirmiştir.⁸⁹³ Bu saldırıların %83’ü Müslüman ülkelerde yapılmıştır. Başlangıçta askeri tesisleri hedef alan örgüt, zamanla güvenlik önlemlerinin artmasıyla birlikte, turistik bölgeler ve ibadethaneler gibi sivil alanlara da saldırılar düzenlemiştir. Eylem hedefleri incelendiğinde, %9’unun dini mekânlara, %14’ünün turistik tesislere, %14’ünün ekonomik yapılara, %26’sının askeri alanlara ve %37’sinin devlet kurumlarına yönelik olduğu tespit edilmiştir.⁸⁹⁴

El Kaide, 1980’lerde Sovyet işgaline karşı savaşmak için Afganistan’a gelen, cihat ideolojisini benimseyen savaşçılardan oluşmuştur. 1982-1992 yılları arasında, 43 Müslüman ülkeden yaklaşık 35 bin kişi bu sürece katılmış, zamanla bu sayı 100 bini aşmıştır. Bu kişiler medreselerde eğitilerek ideolojik olarak yönlendirilmiş ve oluşturulan kamplarda El Kaide ideolojisi doğrultusunda yetiştirilmişlerdir.⁸⁹⁵

El Kaide’nin ideolojisi, klasik İslamcı terör örgütlerinden farklılık gösterir. Örgüt, Sünni-Şii ayrımına son vermeye çalışmış, Hizbullah ile taktiksel benzerlikler göstermiştir. Batı ve özellikle ABD’yi temel düşman olarak belirlemiş, Müslümanlar arasında sosyal ve ekonomik farkları göz ardı ederek, ortak bir düşmana karşı birlik çağrısında bulunmuştur.⁸⁹⁶

⁸⁸⁹ Ali Fuat Yılmaz, Dini Kaynaklı Terörün Sosyolojik Nedenleri ve El Kaide Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006, ss. 73.

⁸⁹⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Uluslararası Toplumun Terörle Mücadele Çabalarına Katkıları, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.06.2025, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-toplumun-terorle-mucadele-cabalarina-katkilari.tr.mfa

⁸⁹¹ Şaban Aslan & Devrim Tosunoğlu, Dehşet Senaryosu, Güncel Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 248.

⁸⁹² Rohan Gunaratna, Inside Al Qaeda: Global Network of Terror, Columbia University Press, 2002, ss. 7.

⁸⁹³ Mehmet Faraç, İkiz Kuleler’den Galata’ya El Kaide Turka, Günizi Yayıncılık, 2004, ss. 103.

⁸⁹⁴ Yılmaz, a.g.e., ss. 86.

⁸⁹⁵ Kaplan, a.g.e., ss.101.

⁸⁹⁶ Kaplan, a.g.e., ss. 101.

Örgüt, bildirgelerinde tek hedefin “cihat” olduğunu ve bu uğurda yapılan her türlü faaliyetin meşru sayılacağını savunmuştur. Cihat anlayışı, İslam’a düşman görülen tüm devletlere karşı küresel çapta bir mücadeleyi kapsamaktadır. Kur’an’daki cihat içerikli ayetler, örgüt tarafından slogan haline getirilmiş ve bu ayetlerin yorumsuz şekilde uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür.⁸⁹⁷

Ad-Dawlah al-Islamiyah Fil-Iraq wa ash-Sham (DEAŞ) terör örgütünün kuruluşu ve evrimi, hem iç hem de dış faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. İlk dönemlerinde örgüt, düşmanlarını belirleyerek bu düşmanlarla mücadelesini “cihat” olarak tanımlamıştır. DEAŞ’ın hedeflediği ilk gruplar arasında, “Haçlılar” olarak adlandırdıkları işgalci güçler öne çıkarken, ana düşman olarak “Şiiler” olarak belirlenmiştir. Öte yandan, örgüt, ideolojisine karşı çıkan ve “davaya ihanet eden Sünniler” anlamında kullanılan “Sahva” gruplarını da düşmanları arasında almıştır.⁸⁹⁸

DEAŞ terör örgütü, esasen Irak ve Suriye’de faaliyet gösteren bir yapı olarak öne çıkmıştır. Hilafeti yeniden tesis etme hedefi bulunan örgüt, bu amaçla cihat yürüttüğünü iddia etmiş ve terörizmi benimseyen selefi-cihatçı bir oluşum olarak tanımlanmıştır.⁸⁹⁹ Türkiye’de IŞİD olarak da bilinen bu yapı, 2013 yılında Türkiye tarafından terör örgütü olarak nitelendirilmiştir.⁹⁰⁰

DEAŞ, kökenleri 1991’deki Körfez Savaşı dönemine kadar uzanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak’a müdahalesiyle bu sürecin ilk adımları atılmıştır.⁹⁰¹ ABD’nin Afganistan ve Irak’a yönelik operasyonları sonrasında, 2003 yılında Sünni grupların hızla radikal bir yapıya büründüğü görülmüştür. Saddam Hüseyin’in devrilmesiyle bölgede büyük bir güç boşluğu oluşmuş ve bu durum daha sonra 2006’da azınlık durumundaki Şiilere yönetimin verilmesiyle derinleşerek toplumsal huzursuzlukları artırmıştır. 2011’de Obama yönetiminin Irak’tan çekilme niyetini açıklamasıyla DEAŞ, ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak etkinliğini artırmıştır.⁹⁰² İlk olarak El-Kaide’nin Irak’taki bir kolu olarak faaliyet gösteren örgüt, 2006 yılında “Irak İslam Devleti” ismini almış ve 2013’te IŞİD adını benimseyerek El-Kaide ile bağlarını koparmıştır.⁹⁰³

⁸⁹⁷ Huriye Tefvik Mücahid, Farabi’den Abduh’a Siyasi Düşünce, Çev: Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 137 & Abdulkadir Yılmaz, Ortadoğu’da Din Referanslı Terör Örgütleri: Hizbullah ve El Kaide Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 67.

⁸⁹⁸ Kaplan, a.g.e., ss. 93.

⁸⁹⁹ Kaplan, a.g.e., ss. 93.

⁹⁰⁰ Kaplan, a.g.e., ss. 93.

⁹⁰¹ Kaplan, a.g.e., ss. 94.

⁹⁰² Deniz, a.g.e., ss. 61.

⁹⁰³ Atilla Sandıklı & Ali Semin & Bekir Ünal, Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri: Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Bilgesam Yayınları, 2015, ss. 39.

DEAŞ'ın yapısal düzeni, El-Kaide'ye benzer özellikler göstermektedir. Örgütün temelleri, Ebu Musab el-Zerkavi liderliğinde kurulan “Tevhit ve Cihat Örgütü”ne dayanmaktadır.⁹⁰⁴ El-Zerkavi, önce Afganistan'da örgütlenme fırsatı bulmuş, sonrasında ise Ürdün'e geçmiştir, ancak burada siyasi destek bulamayınca güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır.⁹⁰⁵

El-Zerkavi'nin vefatından sonra ortaya çıkan liderlik eksikliği ve El-Kaide başkanının öldürülmesi, Irak'ta bazı bölgelerde önemli çatışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Bu süreçte DEAŞ zayıflamış ve birçok üyesini kaybetmiştir. Ancak, Ebu Bekir El-Bağdadi'nin liderliğinde yeniden toparlanma sürecine girmiştir.⁹⁰⁶ 2010 sonrasında Irak'taki derinleşen güç boşluğu, DEAŞ'ın yeniden güçlenmesini sağlamıştır.⁹⁰⁷

T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı'na göre intihar saldırıları, özellikle Irak ve Suriye'de DEAŞ'ın (İŞİD) askeri taktikleri arasında merkezi bir konuma sahiptir. Örgüt, özellikle yüksek miktarda patlayıcılarla donatılmış araçlar aracılığıyla gerçekleştirdiği intihar saldırıları sonucunda kısa sürede önemli toprak kazanımları elde etmiştir. DEAŞ'ın söz konusu saldırıları, devlet güçlerini hedef almanın ötesinde çoğunlukla sivilleri de kapsamaktadır. Nitekim örgütün gerçekleştirdiği intihar saldırılarında ölen ya da yaralananların yaklaşık %60'ını sivillerin oluşturduğu bildirilmektedir. Bu durum, örgütün taktiksel kazanımlarının yanı sıra, siviller üzerinde yarattığı korku ve psikolojik baskının da temel bir stratejik amaç olarak kullanıldığını göstermektedir.⁹⁰⁸

DEAŞ, günümüzde var olan en tehlikeli ve karmaşık yapıda terör örgütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Örgütün gerçekleştirdiği eylemler, neredeyse tüm dünyayı etkilemiş ve büyük bir tehdit oluşturmuştur. Türkiye'ye yönelik en büyük saldırılarından biri, çok sayıda insanın hayatını kaybettiği Reina saldırısı olmuştur. Hem sivil vatandaşlar hem de devlet yetkilileri bu saldırılarda hayatlarını kaybetmiştir.⁹⁰⁹

DEAŞ, Musul ve Rakka gibi stratejik şehirleri kaybettikten sonra Irak ve Suriye'deki etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Örgüt, her iki ülkedeki pek çok yerleşim alanından çıkarılmış ve yalnızca küçük gruplar halinde varlığını sürdürmüştür.⁹¹⁰ Askeri anlamda

⁹⁰⁴ İskender Karakaya, Küresel Terörizmin Dönüşümü El-Kaide'den İŞİD'e, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, ss. 222-224.

⁹⁰⁵ Kaplan, a.g.e., ss. 94.

⁹⁰⁶ Kaplan, a.g.e., ss. 94.

⁹⁰⁷ Bülent Sarıdiken, DEAŞ (İŞİD) Örneği ile Medya ve Terör İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, ss. 61.

⁹⁰⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Uluslararası Toplumun Terörle Mücadele Çabalarına Katkıları, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.06.2025, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-toplumun-terorle-mucadele-cabalarina-katkilari.tr.mfa

⁹⁰⁹ Kaplan, a.g.e., ss. 95.

⁹¹⁰ Kaplan, a.g.e., ss. 95.

zayıflamış olsa da bu, DEAŞ'ın insan kaynağını veya ideolojisini tamamen kaybettiği anlamına gelmemektedir. Örgüt, yalnızca silahlı eylemleriyle değil, ideolojik propagandaları ve psikolojik taktikleriyle de güç kazanmayı sürdürmektedir.⁹¹¹

İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı göre FETÖ, dinî değerleri istismar ederek İslam ile hiçbir bağı bulunmayan yeni bir siyasi, ekonomik ve toplumsal düzen kurmayı hedefleyen yasadışı bir yapı olarak tanımlanmıştır. Örgüt, liderinden alınan talimatlar doğrultusunda gizli bir biçimde faaliyet göstermiş; güç kazanmak amacıyla kamu kurumları dahil olmak üzere her alanda kadrolaşmaya çalışarak toplumun tüm kesimleri üzerinde denetim sağlamaya yönelmiştir.⁹¹² 15 Temmuz 2016 Cuma günü, TSK içerisindeki FETÖ mensubu bir grup subay tarafından akşam saatlerinde Genelkurmay Başkanlığı Karargahı'nda başlatılan FETÖ'nün darbe girişimi 16 Temmuz Cumartesi günü tüm yurttaki kontrol altına alınarak başarısızlığa uğratılmıştır.⁹¹³

TBMM FETÖ Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu, PDY yapılanmasını üç ana aşamada incelemektedir. Birinci aşama, 12 Eylül 1980'e kadar olan ve kuruluş ile temellenme dönemi olarak adlandırılan süreçtir. İkinci dönem, 28 Şubat 1997'ye kadar uzanan ve kurumlara sızmayı hedefleyen “yayılma dönemi”dir. Üçüncü aşama ise 15 Temmuz 2016'ya kadar devam eden, kadrolaşmanın tamamlanıp aktif eyleme geçilen süreçtir.⁹¹⁴

Paralel Devlet Yapılanması (PDY) olarak bilinen bu yapının kurucusu Fethullah Gülen'dir.⁹¹⁵ Örgüt, birinci dönem olarak ifade edebileceği ilk faaliyetlerini 1970'lerde “Işık Evleri” adı altında başlamıştır. Bu evlerde kamu da görev alabilecek kişiler yetiştirilmiş, finanse edilmesi ise hayırsever kişiler ve iş insanlarının destekleriyle sağlanmıştır. İkinci dönemde 1980 darbesinden sonra örgüt hızla yaygınlaşmış ve eğitim alanında önemli bir kurumsal yapı oluşturmuştur. Bu dönemde örgüt lideri, hoşgörölü ve devlete yakın bir imaj yaratarak toplumsal destek elde etmiştir.⁹¹⁶ 1990'lardan itibaren uluslararası faaliyetler başlatmış ve küresel ölçekte bir yapı haline gelmiştir. Ekonomik kaynak sağlamak amacıyla sağlık, medya ve bilişim alanında faaliyet göstermiş, Bank

⁹¹¹ Kaplan, a.g.e., ss. 95.

⁹¹² İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, FETÖ: Fetullahçı Terör Örgütü, T.C. İçişleri Bakanlığı, 14 Ocak 2020, Erişim Tarihi: 15.05.2025, <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/feto-fetullahci-teror-orgutu>

⁹¹³ İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, Gençler ve Aileler İçin Demokrasi 15 Temmuz ve Değerlerimiz, T.C. İçişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 15.05.2025, <http://icguvenlikyayinlari.gov.tr/gencler-ve-aileler-icin-demokrasi-15-temmuz-ve-degerlerimiz>

⁹¹⁴ TBMM, 15 Temmuz Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2017, Erişim Tarihi: 14.05.2025, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.cagir?kom_kod=163

⁹¹⁵ Kaplan, a.g.e., ss. 97.

⁹¹⁶ Cihad Mert, Türkiye'deki Cemaat Sorunu: FETÖ Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2020, ss. 47.

Asya gibi şirketler kurmuştur.⁹¹⁷ Üçüncü dönem olarak bilinen 28 Şubat sonrası süreçte, örgüt lideri Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiş ve küreselleşme süreci ivme kazanmıştır. Bu dönemde örgüt, özellikle dezavantajlı öğrencilerin eğitim, barınma ve iş ihtiyaçlarını gidermeye çalışarak onları kendine çekmiş, bu sayede üye sayısını artırmada önemli bir avantaj sağlamıştır. Örgüt, bu etkinlikleriyle insanlar arasındaki millî ve manevi duyguları sistematik bir şekilde kullanmıştır.⁹¹⁸

FETÖ, diğer terör örgütleri gibi, eğitim çağındaki gençleri öncelikli hedef olarak belirlemiş ve bu maksatla pek çok eğitim kurumu açmıştır. Bu kurumlar sayesinde örgüt hem insan kaynağını hem de finansal gücünü elde etmiştir. Işık evleri, okuma alanları, etüt merkezleri, özel ve devlet okulları, yurtlar, üniversiteler ve yurt dışındaki eğitim kurumları bu amaçla kullanılmaktadır.⁹¹⁹ Örgüt, yurtiçinde ve yurtdışında açtığı okullarla meşruiyet kazanmayı amaçlamıştır. Bu okullar “Türk okulları” adı altında tanıtılmış, eğitim gören öğrenciler aracılığıyla ailelerle bağlantı kurulmuş ve bu yolda örgüt kapasitesini artırma yoluna gitmiştir.⁹²⁰

Kekevi ve Kılıçoğlu'na göre; FETÖ, istihbarat kuruluşu gibi bir yapı kurmuş ve dini kimlik görüntüsüyle ilerlemiştir. 2000'li yıllar boyunca sadece Türkiye içinde değil, uluslararası alanda da önemli bir yapılanmaya ulaşmış ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne kadar birçok kritik olayda rol oynamıştır. Bu süreç, Türkiye'nin siyasi tarihine derin etkiler bırakmıştır.⁹²¹

İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığına göre, FETÖ'nün ideolojik yapısına ilişkin temel parametreler, örgütün uyguladığı gizlilik stratejisi nedeniyle zaman ve mekân bağlamında farklılıklar ve kimi çelişkiler barındırmaktadır. Bu farklılığın en önemli nedeni, örgütün kendi üyelerine empoze ettiği inanç sistemi ile dış aktörlere sunduğu vitrin arasında derin bir ayrışmanın bulunmasıdır. Nitekim örgüt, uluslararası düzlemde kendisini “dinî hoşgörüyü teşvik eden gönüllüler hareketi” olarak tanımlarken, Türkiye'deki muhafazakâr kamuoyuna “İslam'a hizmet eden bir cemaat” görünümüyle seslenmiş olduğu ifade edilmiştir.⁹²²

Genel olarak bu döneme bakıldığında Türkiye'nin bu dönemine bakıldığında terör olayları açısından dönemsel dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanmaların, ülkenin

⁹¹⁷ Mert, a.g.e., ss. 47.

⁹¹⁸ Mert, a.g.e., ss. 47-48.

⁹¹⁹ Parlak, a.g.e., ss.28.

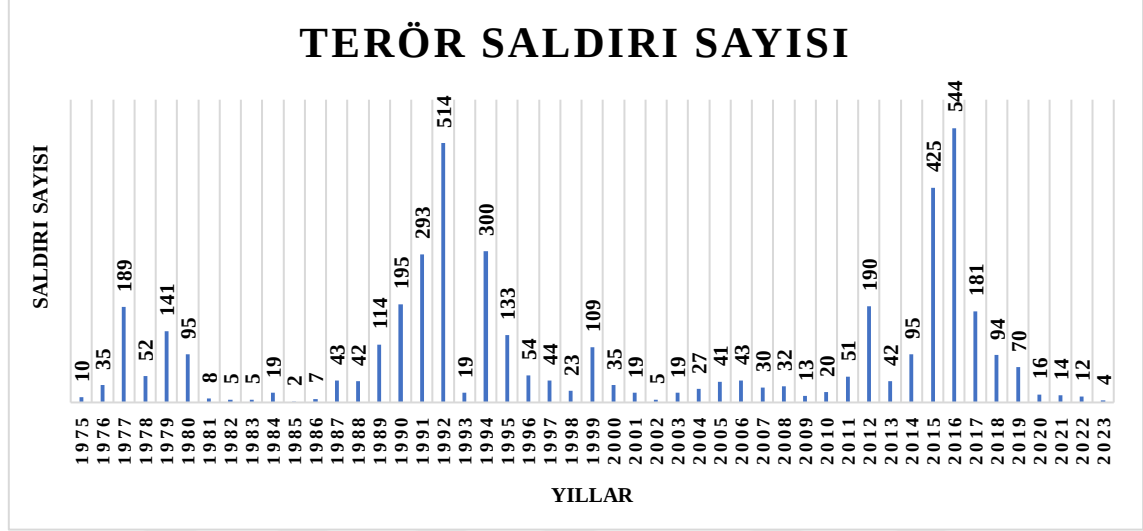
⁹²⁰ Serkan Kekevi & Gökmen Kılıçoğlu, 15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Ekonomi ve Siyaset Özel Sayı, 2019, ss. 79. 73-102.

⁹²¹ Kekevi ve Kılıçoğlu, a.g.e., ss. 81.

⁹²² İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, FETÖ: Fetullahçı Terör Örgütü, T.C. İçişleri Bakanlığı, 14 Ocak 2020, Erişim Tarihi: 15.05.2025, <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/feto-fetullahci-teror-orgutu>

iç siyasi istikrarsızlıkları, dış güvenlik tehditleri ve güvenlik politikalarındaki değişimlerle doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu seyiri daha iyi ifade edebilmek için Grafik 4.1 1975-2023 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen terör olaylarını göstermektedir. Terör olaylarına ilişkin veriler 2021 yılına kadar Global Terrorism Database (GTD)’den⁹²³, 2021 sonrası veriler ise Vision of Humanity⁹²⁴ platformundan alınmıştır.

Grafik 4.1 1975-2023 Yılları Arasında Türkiye’de Gerçekleşen Terör Saldırı Sayıları

Kaynak: GTD ve Vision Of Humanity verileri doğrultusunda yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 4.1’ e göre saldırı sayılarının dalgalı bir seyir izlediği, bazı dönemlerde keskin artışların, bazı dönemlerde ise belirgin düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. 1977-1980 yılları arasında saldırı sayılarında bir artış gözlemlenmektedir. 1975 yılında 10 saldırı gerçekleşmişken, 1977’de bu sayı 189’a kadar çıkmıştır. 1978’de 52, 1979’da 141 saldırı kaydedilmiş, 1980’de ise 95 saldırı gerçekleşmiştir. Ancak 1980 askeri darbesi dönemi sonrasında saldırı sayısı hızla düşerek 1981’de 8’e, 1982’de ise 5’e kadar gerilemiştir. 1987’de 114, 1988’de 195, 1989’da 293 saldırı kaydedilmiş, 1992 yılında ise 514 saldırıyla 90’lı yılların zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemin ardından 1993’te 19’a gerileyen saldırı sayısı, 1994’te yeniden 300’e çıkmış, 1996’da 44, 1997’de 53, 1998’de 109 saldırı ile dalgalı bir seyir izlemiştir. 2000’li yılların başında saldırı sayılarında belirgin bir düşüş dikkat çekmektedir. 2000 yılında 2, 2001’de 5, 2002’de 19 saldırı gerçekleşmiş; 2003–2010 yılları arasında ise saldırılar düşük seviyelerde seyretmiştir. 2010 sonrası dönemde yeniden artış eğilimi ortaya çıkmıştır. 2011’de 42, 2012’de 95, 2013’te 190 saldırı

⁹²³ Global Terrorism Database, National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START), University of Maryland, 2021, Erişim: 08.08.2025, <https://www.start.umd.edu/data-tools/GTD>

⁹²⁴ Vision of Humanity., Global Terrorism Index 2024. Institute for Economics & Peace, 2024, Erişim: 07.08.2025, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>

gerçekleşmiştir. 2014 yılında tekrar artışa geçen terör eylemleri 2016 yılında 544 saldırı ile son 50 yılın zirvesine ulaşmıştır. 2014'te 425, 2015'te 544 saldırı ile grafik ikinci ve en yüksek zirve noktasına ulaşmıştır. 2016'dan sonra ise saldırı sayılarında belirgin bir düşüş görülmektedir. 2017'de 181, 2018'de 94, 2019'da 70, 2020'de 16, 2021'de 14, 2022'de 12 ve 2023 yılında 4 saldırı kaydedilmiştir. Bu genel eğilim, Türkiye'de terör saldırılarının dönemsel olarak yoğunlaştığını, zirve dönemlerinin ardından ise güvenlik önlemleri ve siyasi gelişmelerin etkisiyle belirgin düşüşlerin yaşandığının göstergesi olabilir.

GTD'ye göre; 1975-2021 yılları dönemi örgütlerin saldırı sayılarına (parantez içindeki sayılar saldırı sayılarını göstermektedir) bakıldığında en fazla terör saldırısı yapılan yıllar; PKK: 1990 (122), 1992 (316), 1994 (167), 2012 (141), 2015 (337), 2016 (358) ve 2017 (142); DEAŞ: 2015 (12), 2016 (57); El-Kaide: 2003 (2), 2008 (1); DHKP-C: 2012 (4), 2013 (5), 2015 (7); ASALA: 1978 (8), 1979 (4) olarak görülmektedir. Söz konusu dönemin tamamına bakıldığında PKK'nın 2.259, DEAŞ'ın 82, DHKP-C'nin 43, ASALA'nın 17 ve El-Kaide'nin 3 saldırı düzenlediği ve en fazla saldırıyı PKK'nın gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Bu veriler, Türkiye'de terör tehdidinin dönemsel dalgalanmalar gösterdiğini, farklı dönemlerde farklı örgütlerin öne çıktığını ve özellikle PKK'nın uzun yıllar boyunca en fazla saldırıları gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır.⁹²⁵

⁹²⁵ Global Terrorism Database, National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START), University of Maryland, 2021, Erişim: 08.08.2025, <https://www.start.umd.edu/data-tools/GTD>

7. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'nin ulusal güvenlik dinamikleri çerçevesinde savunma sanayii, savunma harcamaları ve terörizm arasındaki ilişki tarihsel, yapısal ve istatistiksel veriler kullanılarak incelenmiştir. Bu bağlamda ulusal güvenlik dinamikleri olan askeri, siyasi, ekonomik, çevresel ve siber güvenlik unsurları beş farklı dönemde ele alınmıştır. Türkiye'nin güvenlik anlayışı, 1923'ten günümüze iç ve dış tehditlerden etkilenmiş, bu da ülkenin savunma politikalarında, harcama kalemlerinde ve güvenlik stratejilerinde dönemselsel değişikliklere sebep olmuştur. Bu açıdan ulusal güvenlik, yalnızca askeri tehditlerin önlenmesi değil, ayrıca siyasi istikrarın sağlanması, ekonomik sürdürülebilirlik ve teknolojik bağımsızlık gibi unsurları da barındıran bir stratejik yapı olarak ele alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren Türkiye'nin güvenlik politikaları, büyük ölçüde dışa bağımlı bir savunma yaklaşımı ile şekillenmiştir. Bununla birlikte, özellikle 1974 Kıbrıs Harekâtı ardından uygulanan silah ambargoları, Türkiye'nin savunma sanayisinde yerli üretimi artırma ve millileşme yönünde yeni politikalar geliştirmesine yol açmıştır. 2000'li yıllardan itibaren hızlanan bu süreç, 2010'lu yıllarda önemli bir değişim göstermiş; yerli askeri platformların üretimi ve teknoloji transferine dayalı iş modelleri sayesinde Türkiye, savunma alanındaki dışa bağımlılığını azaltma yönünde önemli adımlar atmıştır. Türkiye'nin savunma sanayii politikaları, yalnızca güvenlik ihtiyaçlarını karşılama amaçlı değil, aynı zamanda ekonomik ve diplomatik yetkinin artırılmasını sağlayan stratejik bir araç olarak da görülmektedir. Yerli üretimin artışı, askeri operasyonel yeteneklerin gelişmesi ve savunma ihracatındaki artış; Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde stratejik bağımsızlık kazanma çabasının göstergeleri olarak görülmektedir. Bu gelişmelerin, terörle mücadelede hem teknik hem de moral üstünlük sağladığı ifade edilmektedir. Terörizmin doğasında meydana gelen değişiklikler, özellikle sınır aşan, gruplar arası iş birliği ve hibrit tehditlerin artışı, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışını daha esnek, çok katmanlı ve proaktif stratejilerle yeniden yapılandırmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, savunma sanayii ve savunma harcamaları yalnızca askeri bir tepkiden ibaret olmayıp, aynı zamanda ulusal güvenliğin sürdürülebilirliği açısından stratejik yatırımlar olarak değerlendirilmelidir.

Asker güvenlik açısından; 1923'te temel amaç, devletin ve yönetim sisteminin güçlendirilmesi olmuş; savunma sanayi girişimleriyle iç güvenliğin sağlanmasına öncelik verilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı ve sonrasında artan Sovyet tehdidi, Türkiye'yi Batı

Bloğu ile bütünleşmeye yöneltmiş ve NATO üyeliğiyle birlikte ulusal güvenlik anlayışı dış yardımların gölgesinde yeniden tanımlanmıştır. Bu süreç, askeri alanda dışa bağımlılığı artırmış ve yerli üretim çabalarını gölgelemiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye açısından askeri güvenlik politikalarında bir kırılma noktası olmuş; uygulanan ambargo yerli savunma sanayii girişimlerini zorunlu hale getirmiştir. 1980’li yıllarda hem PKK terörünün ortaya çıkışı hem de ambargo sonrası bağımsız üretim çabaları, Türkiye’nin ulusal güvenlik yaklaşımında yerlileşmeyi öne çıkarmıştır. 1990’lı yıllarda ise terörle mücadele, Yunanistan ile yaşanan gerginlikler ve TSK’nın modernizasyon ihtiyacı savunma harcamalarını yüksek seviyede tutmuştur. 2000’li yıllarla birlikte Türkiye, yerli ve milli savunma sanayiine daha güçlü şekilde yönelmiş; Savunma Sanayii Müsteşarlığı (daha sonra SSB) öncülüğünde Ar-Ge, teknoloji kazanımı ve özel sektörün entegrasyonu hız kazanmıştır. 2007 sonrası dönemde “proaktif güvenlik politikaları” çerçevesinde sınır ötesi operasyonlar, ileri teknoloji yatırımları ve yerli üretim projeleri öne çıkmıştır. Özellikle İHA, SİHA, KAAN, Hürjet, Bayraktar Kızılelma ve TCG Anadolu gibi projeler, Türkiye’nin askeri güvenlik anlayışında stratejik bir dönüşümün simgesi olmuştur. 2025 itibarıyla Türkiye, dünyanın en güçlü orduları arasında yer almakta; NATO içinde de önemli bir askeri güç konumundadır. Savunma sanayiinde yerlilik oranının %80 seviyelerine ulaşması, askeri güvenliğin yalnızca dış tehditlere karşı caydırıcılıkla değil, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik bağımsızlıkla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye’nin askeri güvenlik anlayışı; başlangıçta iç güvenlik ve denge politikaları ekseninde şekillenirken, NATO üyeliği sonrası dışa bağımlılıkla sınanmış, Kıbrıs sonrası yerli üretim zorunluluğu ile yön değiştirmiş, Soğuk Savaş sonrası terörle mücadele ve modernizasyon hedefleriyle yeniden biçimlenmiş, 2007 sonrasında ise yerli ve milli üretim, ileri teknoloji entegrasyonu ve proaktif operasyonel stratejilerle ulusal güvenliğin temel dayanağı haline gelmiştir. Bu tarihsel süreç, askeri güvenliğin yalnızca askeri kapasiteye değil; siyasi iradeye, ekonomik güce ve toplumsal meşruiyete dayalı bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Siyasi güvenlik açısından; kuruluş yıllarında temel öncelik, yeni devletin kurumsal yapısının güçlendirilmesi ve iç tehditlere karşı istikrarın sağlanması olmuştur. Bu dönemde siyasi güvenlik, rejim karşıtı faaliyetler, azınlık meseleleri ve irticai hareketlere karşı olağanüstü tedbirlerin uygulanmasıyla tanımlanmıştır. Soğuk Savaş’ın başlamasıyla birlikte, siyasi güvenlik söylemi giderek “milli güvenlik” kavramıyla iç içe geçmiştir. 1950-1970 arası dönemde askeri vesayetın belirginleşmesi, darbeler ve muhtıralar siyasi güvenlik anlayışını biçimlendirmiştir. Bu dönemde güvenlik, çoğunlukla iç siyasi

istikrarın korunması ve devlet otoritesinin pekiştirilmesi ekseninde değerlendirilmiştir. 1970’li yıllarda artan toplumsal çatışmalar, siyasi bölünmeler ve ekonomik krizler, 1980 askeri darbesine zemin hazırlamış; darbe sonrası siyasi güvenlik anlayışı, askeri otoritenin sivil siyaset üzerindeki belirleyici rolüyle şekillenmiştir. 1982 Anayasası, güvenlik merkezli bir devlet yapılanmasını pekiştirmiştir. Turgut Özal dönemiyle birlikte güvenliğin ekonomik boyutu daha fazla vurgulanmış ve siyasi güvenlik, yalnızca askeri tehditlerle sınırlı olmayan bir perspektiften ele alınmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Türkiye’nin siyasi güvenlik algısı yeniden tanımlanmıştır. 1990’larda PKK terörünün yükselişi, siyasi güvenlik içinde en önemli iç tehditlerden biri haline gelmiştir. 2000’li yıllarda ise AB süreci ve demokratikleşme reformları siyasi güvenlik politikalarında daha esnek yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştır. 2007 sonrasındaki dönemde Türkiye’nin siyasi güvenlik anlayışı, bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle daha proaktif ve kuvvet temelli bir nitelik kazanmıştır. 2010 yılına kadar demokratikleşme çerçevesinde ele alınmaya çalışılan sorunların çözümü daha sonra aratan tehditlerle yeniden “sert güvenlik” politikalarının ağırlık kazanmasına neden olmuştur. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ise siyasi güvenlik açısından kırılma noktası olmuş; devletin bekası, terörle mücadele ve FETÖ ile küresel ölçekte mücadele ulusal güvenliğin merkezine oturmuştur. 2025 itibarıyla Türkiye’nin siyasi güvenlik stratejisi; askeri, ekonomik ve diplomatik unsurları bir arada kullanan, “yerli ve milli” söylemle güçlendirilen, bölgesel ve küresel düzeyde etkinlik iddiası taşıyan bir yapıya evrilmiştir. Türkiye, yalnızca iç tehditlere karşı değil; düzensiz göç, siber güvenlik, enerji ve deniz yetki alanı ihtilafları gibi yeni nesil tehditlere karşı da siyasi güvenliği stratejik öncelik haline getirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’nin siyasi güvenlik anlayışı; kuruluş yıllarındaki iç istikrar arayışlarından, 1990’larda terörle mücadele ve demokratikleşme ikilemine, 2007 sonrası ise proaktif ve küresel ölçekte iddialı bir yaklaşıma doğru evrilmiştir. Bu tarihsel süreç, siyasi güvenliğin yalnızca devletin bekasını değil; aynı zamanda ekonomik dayanıklılık, toplumsal bütünlük ve uluslararası aktörlerle kurulan ilişkiler bağlamında bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Ekonomik güvenlik açısından; erken cumhuriyet döneminde Osmanlı’dan kalan çökmüş ekonomik yapı ve sınırlı kaynaklar, devletin ekonomik bağımsızlığını öncelikli hedef haline getirmiştir. 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde benimsenen liberal politikalar, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile devletçi ve müdahaleci bir anlayışa dönüşmüş; sanayileşme devlet öncülüğünde ilerletilmiş ve dışa bağımlılık minimize edilmeye çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı süreci ve sonrasında alınan Truman Doktrini ve Marshall Planı destekleri,

ekonomik güvenlik açısından dış yardımlara bağımlılığı artırmış, savunma harcamalarıyla iç içe geçen bir ekonomik dengeyi zorunlu kılmıştır. 1950-1970’li yıllarda Türkiye, NATO üyeliği ve dış yardımlar sayesinde bazı ekonomik avantajlar elde etmiş, ancak 1973 petrol krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD ambargosu, dışa bağımlılığın ve enerji güvenliğinin önemini ortaya koymuştur. Bu dönemde, 24 Ocak Kararları ile neoliberal ekonomi modeline geçilmiş, enerji iş birlikleri ve boru hatları projeleri stratejik ekonomik öncelikler arasında yer almıştır. 1986-2006 döneminde küreselleşme ve Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası ortam, ekonomik güvenlik algısını yeniden şekillendirmiştir. 1995 Gümrük Birliği ve 2001 ekonomik krizleri, Türkiye’nin kurumsal ve yapısal dönüşümüne neden olmuş; AK Parti döneminde özel sektörün desteklenmesi ve savunma sanayinde yerli üretimin artırılması öncelik kazanmıştır. Savunma Sanayii Fonu ve SSM’nin kurulması, ekonomik bağımsızlık hedefi ile savunma üretim kapasitesinin artırılmasını sağlamıştır. 2007-2025 döneminde ekonomik güvenlik, daha çok stratejik ve teknolojik boyutlarla bütünleşmiş; yerli üretim, Ar-Ge yatırımları ve ileri teknolojiler ekonomik güvenliğin merkezine yerleşmiştir. Savunma ve havacılık sanayii cirosu, Ar-Ge harcamaları ve proje sözleşme bedellerinde gözle görülür artışlar sağlanmış, yerli üretim oranı %37’den %80’e yükselmiş, şirket sayısı 710’dan 2540’a ulaşmıştır. Bu gelişmeler, ekonomik güvenliğı sadece refah ve üretim kapasitesi ile sınırlı kalmayıp, teknolojik ve stratejik bağımsızlıkla da ilişkilendiren bir anlayışa dönüştürmüştür. Sonuç olarak, Türkiye’nin ekonomik güvenlik anlayışı, kuruluş döneminde dışa bağımlılığı minimize etme ve iç kaynakları güçlendirme çabalarından, Soğuk Savaş ve 1970-80’li yıllarda kriz ve ambargolarla sınanan dışa bağımlılık sorunlarına; 2000’li yıllardan itibaren ise yerli ve milli üretim, ileri teknoloji ve stratejik yatırımlarla proaktif bir ekonomik güvenlik yaklaşımına doğru evrilmiştir. Bu süreç, ekonomik güvenliğin ulusal güvenlik içinde hem askeri hem de teknolojik ve diplomatik boyutlarla bütünleşen çok katmanlı bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal güvenlik açısından; 1923-1949 döneminde Türkiye’nin ulusal güvenliğı, nüfus mübadelesi, yerel isyanlar ve iç huzursuzluklar toplumsal güvenliğı doğrudan etkilemiş; ekonomik kırılganlık ve sosyal uyum sorunları öne çıkmıştır. 1950-1974 döneminde devletin önceliğı ulusal birliğı korumak olmuş, bu dönemde yaşanan çatışmalar ve sorunlar güvenlik politikalarının merkezini oluşturmıştır. Türkiye’de 1975-1985 döneminde sosyal çatışmalar, ekonomik sorunlar ve siyasi bölünmeler artmış, terör faaliyetleriyle meydana gelen artışı yalnızca askeri değil sosyal ve politik bir güvenlik sorununu ön plana çıkarmıştır. 1986-2006 dönemindeki güvenlik anlayışı,

Soğuk Savaş sonrasında; birey, toplum güvenliği ve çevresel boyutlarıyla ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kimlik temelli toplumsal sorunlar ulusal güvenlik gündeminde önem kazanmış; insan hakları ihlalleri ve ifade özgürlüğü kısıtlamaları ciddi tartışmalara yol açmıştır. 2002 sonrasında sorunların demokratikleşmeyle ele alınmaya başlanması, 2007-2025 döneminde teknolojik ilerlemeler, iletişim olanakları ve çevresel sorunların artışı, devlet merkezli güvenlik anlayışını birey ve toplumu kapsayan toplumsal güvenlik perspektifiyle değiştirmiştir. Bu dönemde toplumsal güvenlik tehditleri arasında düzensiz göç, insan hakları ihlalleri, terörizm ve ideolojik şiddet öne çıkmıştır. Genel olarak, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışı 1923-2025 dönemi boyunca, geleneksel askeri tehditlerden başlayarak bireysel ve toplumsal güvenliği kapsayan bir yapıya evrilmiştir. Etnik ve dini temelli isyanlar, siyasi çatışmalar, göç, insan hakları ihlalleri ve terör faaliyetleri, toplumsal güvenlik gündeminin temel unsurlarını oluşturmuş; çözüm arayışları, güvenlik anlayışının kapsamını genişleten bir ulusal güvenlik perspektifi yaratmıştır.

Çevresel güvenlik açısından; Cumhuriyetin ilk yıllarında öncelik, iç güvenlik, ekonomik kalkınma ve devletin kurumsal istikrarı gibi temel meselelere odaklanmış; çevresel güvenlik doğrudan bir politika alanı olarak ele alınmamıştır. 1950-1970'li yıllarda NATO üyeliği, Kore Savaşı'na katılım ve dış yardımlar gibi dışsal faktörler güvenlik politikalarının belirleyicisi olmuş, çevresel güvenlik gündemde sınırlı bir yer bulmuştur. Ancak 1973 petrol krizi ve artan enerji ihtiyacı, ulusal güvenlik bağlamında ekonomik ve enerji boyutunun önemini artırmış, çevresel faktörlerin güvenlik tartışmalarında giderek önem kazandığını göstermiştir. 1986-2006 döneminde, küreselleşme ve değişen tehditler çerçevesinde güvenlik anlayışı genişlemiş; çevresel güvenlik, birey ve toplum güvenliği ile ele alınmaya başlanmıştır. 2007 sonrası dönemde çevresel güvenlik, ulusal güvenlik stratejilerinde belirgin bir öncelik kazanmış ve özellikle savunma sanayii faaliyetlerine entegre edilmiştir. Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) belgelerinde 2007-2012 döneminde çevresel etkiler ve sürdürülebilir üretim konularına yer verilmiş; 2017-2021 Stratejik Planı ile enerji verimliliği, yeşil üretim ve çevresel risk yönetimi somut hedefler hâline gelmiştir. 2023 Faaliyet Raporu ve 2024-2028 Stratejik Planı ile çevresel güvenlik, kurumsal ve sektörel kapasite geliştirme, yeşil dönüşüm ve çevre dostu teknolojilerin kullanımını kapsayan stratejik sürdürülebilirlik hedefleriyle bütünleştirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin çevresel güvenlik anlayışı başlangıçta dolaylı ve sınırlı bir rol oynarken, 2007 sonrası dönemde stratejik ve kurumsal bir öncelik hâline gelmiş; enerji verimliliği, yeşil üretim, karbon emisyonlarının azaltılması ve çevresel risk yönetimi gibi

somut hedefler ulusal güvenlik politikalarına entegre edilmiştir. Bu süreç, çevresel güvenliğin artık yalnızca ekolojik bir mesele olmadığını, ekonomik, teknolojik ve savunma boyutlarıyla bütünleşmiş çok katmanlı bir ulusal güvenlik unsuru olduğunu göstermektedir.

Siber güvenlik açısından; 1923'ten 1980'li yıllara kadar ulusal güvenlik, ağırlıklı olarak askeri tehditler, iç isyanlar, ekonomik sorunlar ve bölgesel çatışmalar ekseninde şekillenmiş; siber güvenlik kavramı teknolojik altyapının sınırlılığı ve tehdit algısının çerçevesi nedeniyle gündeme alınmamıştır. 1986-2006 döneminde güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş sonrası evrilerek, birey ve toplum güvenliği ile çevresel güvenlik gibi yeni boyutlar öne çıkmıştır. Bu dönemde siber güvenlik, güvenlik boyutlarından biri olarak kabul edilmeye başlanmış, ancak henüz somut stratejiler ve uygulamalar geliştirilmemiştir. 2007 sonrası dönem, Türkiye'nin siber güvenlik anlayışında belirleyici bir kırılma noktasıdır. 2000'li yılların başından itibaren teknolojik ilerlemeler ve dijital dönüşüm süreci, güvenlik algısını bireyi ve toplumu kapsayacak şekilde genişletmiş; siber güvenlik ulusal güvenlik stratejilerinde merkezi bir rol üstlenmiştir. 2007-2012 döneminde siber güvenlik, öncelikle veri ve kurumsal ağ güvenliği bağlamında ele alınmış, 2012 sonrası süreçte büyük altyapıların korunması ve yerli çözümlerin geliştirilmesi öne çıkmıştır. 2016-2020 yıllarında dijital dönüşümün hızlanmasıyla proje bazlı siber güvenlik planları, sızma testleri ve savunma sanayi projelerinde entegrasyon gibi uygulamalar gündeme gelmiştir. 2021'den itibaren, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi (TSGK) gibi girişimler, siber güvenliği ekosistem genelinde kurumsallaştırmış, yerli ve millî çözümlerle stratejik bağımsızlığı güçlendirmeyi hedeflemiştir. 2024-2028 Stratejik Planı ile siber güvenlik, ölçülebilir performans göstergeleriyle ele alınmış; yapay zekâ, otonom sistemler ve ileri teknoloji alanlarında başlatılan programlar aracılığıyla insan kaynağı, kurumsal iş birliği ve yerli üretim kapasitesinin artırılması amacı siber güvenliğin, sektörde sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen, ulusal güvenliği güçlendiren ve teknolojik bağımsızlığı pekiştiren stratejik bir alan olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Türkiye'de siber güvenlik anlayışı, 2000'li yıllardan itibaren teknolojik gelişmeler ve küresel tehditler doğrultusunda ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. 2007 sonrası dönemde yerli-milli çözümler, kurumsal kapasite geliştirme ve ekosistem bazlı yaklaşımlarla stratejik bir öncelik kazanmıştır. Bu süreç, siber güvenliğin artık yalnızca teknolojik bir mesele olmadığını, ulusal güvenlik, ekonomik, kurumsal ve stratejik

bağımsızlık boyutlarıyla bütünleşmiş çok katmanlı bir güvenlik unsuru olduğunu göstermektedir.

Tüm bu analizler, Türkiye'nin ulusal güvenlik yaklaşımlarının iç ve dış faktörler, teknolojik ilerlemeler, küresel gelişmeler ve değişen toplumsal-siyasal dinamikler doğrultusunda sürekli bir dönüşüm geçirdiğini ve çağın gereklilikleri ile ülkenin içinde bulunduğu konjonktüre göre evrildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ulusal güvenliğin sağlanması, yalnızca bir güvenlik politikası değil; aynı zamanda ekonomik, teknolojik, toplumsal ve diplomatik boyutlarıyla bütünsel bir gelişim stratejisi olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- İç Güvenlik Stratejileri Daire Başkanlığı. (tarih yok). *PKK Terör Örgütünün Çevre-Kırım ve Sabotaj Eylemleri*. 05 20, 2025 tarihinde T.C. İçişleri Bakanlığı: <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/pkk-teror-orgutunun-cevre-kirim-ve-sabotaj-ey> adresinden alındı
- Laqueur, W. (1996). Postmodern Terrorism. *Foreign Affairs*, 75(5), 24-37.
- The Penguin Dictionary of International Relations: Graham Evans & Jeffrey Newnham*. (2025, Şubat 17). SCRIB: <https://www.scribd.com/document/460936653/Dictionary-of-International-Relations-pdf> adresinden alındı
- A. Murat Köseoğlu. (2010). Milli Savunma Sanayinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Abbasov, S. (2023). Rusya'nın, Vladimir Putin Döneminde Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Bunun Uluslararası Sisteme Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Abubaker, S. S. (2021). Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi (UBSBİD)*, 5(1), 35-58.
- Acar, Ü. (2012). *A'dan Z'ye Terörizm*. Ankara: Kripto Yayın Dağıtım.
- Açıkbaz, A. E. (2022). Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikası. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 9(2), 50-65.
- Açıkbaz, A. E. (2022). Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikası ve Stratejisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale : Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Açıkmışe., D. D. (2012). Strateji ve Güvenlik Kavramları. P. D. Aydın, & D. Atalay (Dü) içinde, *Strateji ve Güvenlik* (s. 2-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmet Efe. (2024). Teknolojik Çözümlerin Yerli ve Milli Söylemi Üzerinden Değerlendirilmesi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 135-163.
- Ak, T. (2013). Ulusal Güvenlik-Çevresel Güvenlik Ekseninde Silahlı Kuvvetler Çevre İlişkisi . *Doktora Tezi*. Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Akgül, A. (1987). *Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayilerinin Yapısı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Akgül, S. (1992). *Yakın Tarihimize Dersim İsyanları ve Gerçekler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Akgül, S. (2004). *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Akın, R. (2015). *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Akın, T. (2018). Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları . *Yüksek Lisans Tezi*. Giresun:

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aksoy, M., & Avcı, Y. (2018). Amerikan Diplomasisinin Değişimi ve Manevi Motivasyonun Sürekliliği: Soğuk Savaş Dönemi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(40), 1-15.
- Albayrak, A. (2004). Terör-Din ilişkisi(zlığı) Üzerine. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 291-301.
- Ali Dayıoğlu. (2013). İnsan Hakları Konusu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012* (Cilt 3, s. 709-775). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alkan, N. (2000). *Psikolojik Harekât Terörizm ve Polis*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.
- Alkan, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm*. Ankara: Temuh Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Altuğ, Y. (1987). Terörizm Sorunu. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(1-4), 47-99.
- Altuğ, Y. (1995). *Terörün Anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Altun, N. (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 273-285.
- Altun, N. (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 273-285.
- Aluçlu, M. B. (2022). Nasturi ve Şeyh Said Ayaklanmalarında Yabancı Devletlerin Doğrudan ve Dolaylı Etkileri. *Akademik Hassasiyetler*, 9(20), 567-584.
- Ansiklopedik Siyasi Terimler ve Örgütler Sözlüğü*. (1993). Ankara: Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayınları.
- Ardor, H. (2008). Terör ve Ekonomi. H. Çakmak (Dü.) içinde, *Terörizm* (s. 99-122). Ankara: Platin Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aslan, H. K., & Aslan, M. (2016). Politik Ekonomi Perspektifinden Yakın Dönem Türk Dış Politikası. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* (s. 111-138). Ankara: SETA Yayınları.
- Aslan, M. H. (1998). *Hizmet Ekonomisi*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Aslan, Ş., & Tosunoğlu, D. (2004). *Dehşet Senaryosu*. İstanbul: Güncel Yayınları.
- Aslay, F. (2017). Siber Saldırı Yöntemleri ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Mevcut Durum Analizi. *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, 1(1), 24-28.
- Ata, F. K. (2013). Uluslararası Örgütlerle İlişkiler: BM'de Türkiye. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 3, s. 788-818). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ataman, M. (2023). Türkiye Yüzyılı: Türkiye Ekseninin İnşası İçin Yeni Bir Dış Politika

- Vizyonu. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022* (s. 67-87). İstanbul: SETA Yayınları.
- Atıcı, B., & Gümüş, Ç. (2002). Bireylerin Terör Hareketlerine Katılım Durumları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu* (s. 17-19). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Atlı, D. (2002). Terörle Mücadele Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avcı, E. (2019). Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye'de Terörizm. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29(1), 1-139.
- Aybay, R. (1978). Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 59-82.
- Aydın, M. (2012). Türkiye'de Güvenlik Kavramsallaştırması. M. Aydın, H. Brauch, M. Çelikpala, U. Spring, & N. Polat (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* (s. 491-506). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M., & Ereker, F. (2014). Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(43), 127-156.
- Aydın, N. (2008). *Uluslararası Satranç Oyununda Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejisi*. İstanbul: Kum Saati Yayın Dağıtım.
- Aykut, A., & Eşidir, O. V. (2025). *Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejileri ve ABD'nin Algısı: S-400 Krizi ve Medya Yansımaları*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Aysun Yılmaztürk. (2023). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörü ve Ekonomi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *Enderun Dergisi*, 7(2).
- Aytekin, A. (2015). Türkiye'nin Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planının Değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: USAK Yayınları.
- Baharçipek, A., & İnan, C. E. (2013). Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 101-120.
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences (JILSES)*, 4(2), 135-152.
- Bal, İ. (2006). *Alacakaranlıkta Terörle Mücadele ve Komplote Teorileri*. Ankara: USAK Yayınları.
- Bal, İ. (2006). *Alacakaranlıkta Terörle Mücadele ve Komplote Teorileri*. Ankara: USAK Yayınları.
- Bal, İ. (2006). Terör Nedir? Neden Terörist Olunur? İ. Bal (Dü.) içinde, *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler* (s. 7-24). Ankara: Uluslararası Strateji Araştırma Kurumu Yayınları.

- Bal, M. A. (2008). *Savaş Stratejilerinde Terör*. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık.
- Baldwin, R., & Martin, P. (2004). Agglomeration and Regional Growth. *Handbook of Regional and Urban Economics*, 4, 1, 2671-2711. (J. V. Henderson, & J. Thisse, Dü) Amsterdam: Elsevier.
- Baskın, Y. Z., & Tekin, F. (2024). ABD Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Evrimi: Değişim Dinamikleri ve Startejik Süreklilik. *International Journal of Politics and Security*, 6(2), 202-236.
- Başkanlığı, İ. G. (2020, Mayıs 28). *Bir Terör Örgütünün Çöküşü: Ölüm Oruçları ve DHKP/C'nin Kanlı Geçmişi*. 05 10, 2025 tarihinde T.C. İçişleri Bakanlığı: <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/bir-teror-orgutunun-cokusu-olum-oruc> adresinden alındı
- Başurgan, A. (2018). Ulusal Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Kültürü Arasındaki İlişkiselliği Ortaya Çıkarmaya Yönelik Ölçek Geliştirmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32(4), 25-34.
- Bayburt, D. (2010). Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(45), 1-36.
- Baykal, S., & Arat, T. (2013). AB'yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012* (Cilt 3, s. 337-399). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraklı, E. (2019). Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2018. B. Duran, K. İnât , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* (s. 261-285). İstanbul: SETA Yayınları.
- Baysal, N. O. (2022). Şeyh Sait İsyanının Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Değerlendirme. *GAB Akademi*, 2(3), 25-42.
- Beenstock, M. (1993). International Patterns of Military Spending. *Economic, Development and Cultural Change*, 41(3), 633-649.
- Beren, F. (2013). *Demokratikleşen Güvenlik Terörle Mücadelede Değerlerin Korunması*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Beşe, E. (2002). *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Bilgiç, M. S. (2014). PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele. *Bilge Strateji*, 6(10).
- Bilgin, A. V. (2012). Ulusal Güvenlik. P. D. Özdağ (Dü.) içinde, *21'inci Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi* (s. 613-648). Ankara: Kripto Yayınları.
- Bilgin, P. (2005). Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation. *European Journal of Political Research*(44), 175-201.
- Bilici, Y. (2021). Savunma Sanayii Harcamalarının Türkiye Ekonomisine Makro Ekonomik

- Etkilerinin İncelenmesi . *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Birdişli, F. (2011/2). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), 149-169.
- Birdişli, F. (2017). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram, Teori, Uygulama* (3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Birdişli, F. (2022). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik* (5 b.). İstanbul: Fidan Kitap.
- Bıyıkoglu, Z. A. (2007). *Türk Savunma Sanayii Tarihi*. Ankara: İmge Yayıncılık.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Brito, D. L., & Intriligator, M. (1995). Arms Races And Proliferation. K. Hartley, & T. Sandler (Dü) içinde, *Handbook Of Defence Economics* (Cilt 1, s. 109-161). North Holland.
- Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. *Handbook of Defense Economics I*. (K. Hartley, & T. Sandler, Dü) Amsterdam: Elsevier Science B.V.
- Bulut, G. (2018). Türk Savunma Sanayii'nin Finansal Yapı Analizi . *Yüksek Lisans Tezi*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buran, H. (2009). Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine,. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 69-97.
- Buzan, B. (1983). *People States and Fear An For International Security Studies In The Post-Cold War Era* . England: Wheatsheaf Books Ltd. .
- Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century,. *International Affairs*, 67(3), 431-451.
- Buzan, B. (1991). *People States and Fear* (2. Baskı b.). England: Pearson Education Limited.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. (1998). *Security-A New Framework For Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*. (1986). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Canbay, Ş. (2010). Savunma Harcamalarının ve Savunma Sanayinin Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canbay, Ş., & Derya, M. (2017). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2), 86-104.
- Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cebeci, M. (2007). Tehdit Algılamasında Yapısal ve Konjonktürel Nitelikler/İthal Tehditler. *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu* (s. 33-42). İstanbul: Harp

Akademileri Basımevi.

- Celil Balkan. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Sorunları*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Chaliand, G. (2016). *Terörizmin Tarihi - Antikçağ'dan İşid'e*. (B. Tanatar, Çev.) İstanbul: Nora Kitap.
- Cirhinlioğlu, Z. (2004). *Terör ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Clark, J. R. (2025, Şubat 05). *Clark Memorandumu*. Clark Memorandum- J. Reuben Clark: <https://jreubenclark.co/clark-memorandum> adresinden alındı
- Cohen, G. A. (1998). *Karl Marx'ın Tarih Teorisi*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2002). Military Expenditure: Threats, Aid and Arms Races. *Policy Research Working Paper 2927*, 1-23. The World Bank.
- Coşkun, B. B. (2014). Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar. T. Arı (Dü.) içinde, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (s. 179-202). Bursa: Dora Yayınları.
- CPS. (tarih yok). *Terrorism*. 11 22, 2024 tarihinde The Crown Prosecution Service: <https://www.cps.gov.uk/crime-info/terrorism> adresinden alındı
- Çağlar, A. (1997). Terör ve Örgütlenme. *AMME İdaresi Dergisi*, 30(3), 119-133.
- Çam, E. (1985). *Milletlerarası Politika Stratejilerine Savunma Güvenliği Açısından Kısa Bakış*. İstanbul: H.A.K. Yayını.
- Çavuşoğlu, İ. (2021). Türkiye'de Ulusal Güvenlik ve Kadınların Ulusal Güvenliğe Yönelik Algıları. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çeçen, A. (1977). Siyasal Rejimlerin Sosyal Yapıları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34(1), 90-145.
- Çelik, A. (2022). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Ulusal Güvenlik Konseptinde Strateji Değişikliği: İleri Hatta Savunma . *Yüksek Lisans Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, M. (2023). Tam Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Savunma Harcamaları: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Üzerine Karşılaştırmalı Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bandırma: Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, G. S. (2021). *Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizli Yetenekler* (Cilt 6). European Journal of Educational and Social Sciences.
- Çoşkun, İ. (2000). *Modern Devletin Doğuşu*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Dayıoğlu, A. (2013). Yunanistan'la İlişkiler . *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 3, s. 560-630). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

- Dedeoğlu, B. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Derin Yayınları.
- DefenseNews. (2023, Haziran 2023). DefenseNews Top 100 for 2022: Top 100 | Defense News, News about defense programs, business, and technology adresinden alındı
- Değer, S., & Sen, S. (1995). Military Expenditure And Developing Countries. *Handbook of Defense Economics*(1), 275-307.
- Demir, L. (2009). Küreselleşme ve Terör. *Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniş, H. E. (2020). Türkiye Komünist Partisi/ Marksist-Leninist (TKP/ML) Terör Örgütü ve Faaliyetleri. H. Acar, & S. Yenal (Dü) içinde, *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri* (s. 219-241). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Deniz İstikbal. (2022). Türk Savunma Sanayii Modeli ve Teknolojik Dönüşüm. *SETA Rapor*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
- Denker, M. S. (1997). *Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Dilmaç, S. (1997). *Terörizm Sorunu ve Türkiye*. Ankara: EGMİDB Yayınları.
- Dilmaç, S. (2011). Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Doğan, T. (2012). Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı. *History Studies International Journal of History*, 4(1).
- Doğu Ergil. (1991). Terörizmin Mantığı ve Hedefi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 46(1), 171-181.
- Döner, İ. (2005). Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Terör ve Terörizm. *E-Akademi Hukuk-Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*(43).
- Dönmezer, S. (11 Aralık 1972). Tedhişçilik Üzerine. *Devir Dergisi*(6).
- Dönmezer, S., & Erman, S. (1985). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (9 b., Cilt 1). İstanbul: Yetkin Yayınları.
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2007-2013)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT:2755-ÖİK:699*. Ankara.
- Dunne, J. P., Freeman, S., & Smith, R. (2008). The Demand for Military Expenditure in Developing Countries: Hostility Versus Capability. 293-302. *Defense And Peace Economics*.
- Dunne, J. P., Nikolaidou, E., & Vougas, D. (2001). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Yunanistan ve Türkiye İçin Nedensel Bir Analiz. *Defence and Peace Economics*, 12(1), 5-26.
- Dunne, J., & Smith, R. (2007). The Econometrics of Military Arms Races. K. Hartley, & T. Sandler (Dü) içinde, *Handbook of Defence Economics* (Cilt 2, s. 913-939). North

Holland.

- Duran, B. (2021). Arap İsyanlarında On Yılın Muhasebesi ve Türkiye'nin Yeri. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020* (s. 11-34). İstanbul: SETA Yayınları.
- Durgun, Ö., & Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(54), 126-137.
- Eğilmez, M. (2016). *Makroekonomi Türkiye'den Örneklerle* (9 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekici, K. D. (2012). Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Yöntemleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, M. U. (2023). Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2023. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2023* (s. 302-324). İstanbul: SETA Yayınları.
- Ekinci, M. U., & Emin, N. (2015). Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2014. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* (s. 405-433). Ankara: SETA Yayınları.
- Ekonomi Servisi. (2025, 04 29). *Çatışmalar, askeri harcamaları uçurdu*. 05 06, 2025 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/catismalar-askeri-harcamalari-ucurdu-7360378> adresinden alındı
- Emiroğlu, H., & Kayalak, T. (2011). Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2009. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* (s. 433-491). Ankara: SETA Yayınları.
- Erbaykal, E. (2017). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erbaykal, E. (2017). Türkiye'nin Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdağ, R. (2014). Türkiye'nin Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar (Ali Balcı) Kitap İncelemesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), 172-178.
- Erdem, M. S., & Sezgin, S. (2021). Savunma Harcamaları ve Petrol Tüketimi İlişkisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 2(40), 33-82.
- Erdem, M. S., & Sezgin, S. (2018). Savunma Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya ve Türkiye'nin Genel Bir Görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(12), 315-33.
- Erdem, M. S., & Sezgin, S. (2018). Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya ve Türkiye'nin Genel Bir Görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 315-333.
- Erdem, S. (2016). *Cihatçılar: El Kaide ve IŞİD'e Katılanların Hikayesi*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları.
- Erdinçler, R. E. (2021). Türkiye'de Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi

- İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, R. E. (2021). Türkiye’de Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, O. (2012). PKK Terör Örgütü: Düşük Yoğunluklu Çatışma ve Uluslararası Bağlantıları. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye’de Terör ve Şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ergil, D. (2009). *Kürt Raporu Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ergül, H. S. (2023, Mayıs). Ulusal Güvenlik Alanında Teknoloji Transfer Yönetimi: Türkiye’de Tübitak’ın Katkısı. *Yüksek Lisans Tezi*. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Ergüven, N. S. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3), 771-835.
- Erhan, Ç. (2021, Nisan). ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56(4), 77-93.
- Erhan, Ç., & Arat, T. (2018). AET’yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 1, s. 808-853). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ermış, U. (2022). Ulusal Güvenlikte ve Dış Politikada Bir Enstrüman Olarak Savunma Sanayii: Türkiye Örneği. *Doktora Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersan, V. (2020). *1970’lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersha Mayori & Romie Oktivianus Bura & Teruna Siahaan. (2019). Potency Of Manufacturing Readiness Level Assessment From Defense Industry, . *4th International Conference on Technology, Informatics, Management, Engineering & Environment (TIME-E)* (s. 132-137). IEEE.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 377-397.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Eryiğit, M. (2019). Türkiye’nin Uzakdoğu Asya Politikası 2019. B. Duran, K. İnat , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019* (s. 403-425). İstanbul: SETA Yayınları.
- Evirgen, Y. (2011). *Kur Kapanı*(ma)sın. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Ezer, F. (2003). Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*(3), 18-23.
- Fatma Rezzan Ünalp. (2020). İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(45), 201-221.
- Fikret Birdişli. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Post-Modern Güvenlik

- Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*(Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı), 235-260.
- Fikret Birdişli. (2021). Ulusal Güvenlik Devleti. A. Torun (Dü.) içinde, *Siyaset, Devlet ve Uluslararası İlişkiler* (s. 29-42). Gazi Kitabevi.
- Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2018). Ortadoğu ile İlişkiler-Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 615-635). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Firepower, G. (2025, 06 15). *NATO Member States Military Ranking (2025)*. Global Firepower: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-nato-members.php> adresinden alındı
- Gallie, W. B. (1978). *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels, and Tolstoy*. London : Cambridge University Press.
- Gansler, J. S. (2011). *Democracy's Arsenal: Creating a Twenty-First-Century Defense Industry*. London, England: The MIT Press.
- Gençtürk, T. (2012). Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar. *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 3(2).
- Gerede, H. (1952). *Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Vakıf Basımevi.
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 181-199.
- Global Firepower. (tarih yok). *2025 Military Strength Ranking*. 06 15, 2025 tarihinde Global Firepower: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> adresinden alındı
- Gökmen, Ü. (2003). *İletişim Çalışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Göksel Yıldırım. (2024, 10 15). *Savunmadaki "milli hamle" Türkiye'ye kazandırdı*,. 05 22, 2025 tarihinde AA: <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/savunmadaki-milli-hamle-turkiyeye-kazandirdi/3362358> adresinden alındı
- Göktaş, H. (1991). *Kürtler İsyanı Tenkil*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Göktepe, C., & Seydi, S. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(72), 197-220.
- Gönen, P. (2023). Savunma Harcamaları ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: G-20 Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözen, R. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gunaratna, R. (2002). *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*. Columbia University Press.
- Gül, M. (2016). Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 303-320.
- Gül, T. (2012). *Terör & Terörizm*. İstanbul: Özgü Yayınları.
- Gümüşdaş, E. (2010). Türkiye'de Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki

- Yeri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günalp, O. (2025). Terörizmin Finansmanı Olarak Narko Terör: Türkiye'nin Narko Terörizmle Mücadelesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, M. (1996). *Basın ve Terör*. İzmir: Saray Kitabevi.
- Güney, N. A. (2023). Türkiye'nin Yeni Yüzyıl Vizyonu, Batı ve Liberal Dünya Düzeni Tartışmaları. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022* (s. 25-42). İstanbul: SETA Yayınları.
- Gür, O. (1998). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Gürçam, S. (2016). Terörle Mücadele Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme (Japonya, İngiltere ve İspanya Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürdal Çetinkaya. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini, . *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Gürler, R. T., & Küpeli, M. Ş. (2019). ,Türkiye'nin Irak Politikası 2018. B. Duran, K. İnat , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* (s. 53-79). İstanbul: SETA Yayınları.
- Gürler, R. T., & Küpeli, M. Ş. (2021). Türkiye'nin Irak Politikası 2020. B. Duran, K. İnat , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020* (s. 248-268). İstanbul: SETA Yayınları.
- Güven, A. (1976). Türkiye'de Savunma Konusu ve Problemleri. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 95(258).
- Güvenç, S. (2010). ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü:1942- 1960. E. B. Paker, & İ. Akça (Dü) içinde, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (s. 255-284). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hacıtahtiroğlu, K. (2012). *Türkiye' deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Haglund, D. (1983). *The Structure of the Defence Industrial Base and the West* . London: Routledge.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (P. Demir, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hallı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Hans Günter Brauch. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Harris, G. (2009). Effects of Arms Races And War on Development Systems. E. o. Support, J. K.

- Galbraith, J. Brauer, & L. Webster (Dü). içinde United Kingdom: EOLSS Publishers.
- Haykır, Y. (2021). Mehmet Aslan, Denge Esaslı Türk Dış Politikasına Bir Bakış (1939-1945). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 1069-1089.
- Herring, E. (2007). Military Security. A. Collins (Dü.) içinde, *Contemporary Security Studies* (s. 129-145). New York: Oxford University Press.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları* (3. Baskı b.). (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları .
- Humbaracı, H. (2011). ASALA Terörünün Türk Dış Siyasetine Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Huysmans, J. (2006). *The Politics of Insecurity Fear, Migration and Asylum in the EU*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı. (2020, Ocak 14). *FETÖ: Fetullahçı Terör Örgütü*. 05 15, 2025 tarihinde T.C. İçişleri Bakanlığı: <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/feto-fetullahci-teror-orgutu> adresinden alındı
- İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı. (tarih yok). *Gençler ve Aileler İçin Demokrasi 15 Temmuz ve Değerlerimiz*. 05 15, 2025 tarihinde T.C. İçişleri Bakanlığı: <http://icguvenlikyayinlari.gov.tr/gencler-ve-aileler-icin-demokrasi-15-temmuz-ve-degerlerimiz> adresinden alındı
- İmamoğlu, E. (2023). Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Ve Savunma Politikalarının Dönüşümüne Etkisi. *Doktora Tezi*. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- İmset, İ. G. (1993). *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı 1973-1992*. Turkish Daily News Yayınları.
- İnat, K., & Caner, M. (2020). Türkiye'nin İran Politikası 2019. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*. İstanbul: SETA Yayınları.
- İnat, K., & Caner, M. (2021). Türkiye'nin İran Politikası 2021. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021* (s. 95-113). İstanbul: SETA Yayınları.
- İnat, K., & Caner, M. (2023). Türkiye'nin İran Politikası 2022. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022* (s. 109-124). İstanbul: SETA Yayınları.
- İrmak, S. (1987). Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(9), 487-496.
- İskender, M. (2017). Türkiye'de Terörizm ve Terörle Mücadelede Kurumlar Arası Yeni Entegrasyon Süreci. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İstikbal, D. (2022). Türkiye'nin Afrika Politikası 2022. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022* (s. 345-364). İstanbul: SETA Yayınları.
- İstikbal, D. (2023). Türkiye'nin İnsanı Diplomasi Vizyonu: Kalkınma Yardımları. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2023* (s. 69-84). İstanbul: SETA

Yayınları.

- İyiat, B. (2020). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı ve Kopenhag Okulu. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 5-13.
- John Keegan. (2007). *Savaş Sanatı Tarihi*. (S. Koçak, Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Jun Suhada Hadie Brata, & Soediantono, D. (2022). Total Quality Manufacturing (TQM) and Recommendations for Its Application in the Defense Industry: A Literature Review. *International Journal of Social and Management Studies*, 3(3), 50-62.
- Kalyon, L. (2008). Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalyon, L. (2010). *Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?* Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kanat, S., & Aktel, M. (2019). Küreselleşme ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), 112-126.
- Kaplan, G. (2021). 2010 Yılı Sonrası Türkiye' de Terörle Mücadele. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Karabulut, B. (2009). Kürselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek. *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Karabulut, B. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-I: Strateji Jeostrateji-Jeopolitik*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Karacan, İ. (1984). *Terörizm Kavram ve Yapısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Karakaya, İ. (2017). Küresel Terörizmin Dönüşümü El-Kaide'den IŞİD'e. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, H. A. (2012). Türkiye'nin Orta Asya Politikası 2011. B. Duran, K. İnât , & A. R. Usul (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* (s. 581-602). Ankara: SETA Yayınları.
- Karpat, K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasım, K. (2006). 11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 19-35.
- Kavsıracı, O. (2019). Türkiye'nin İç Güvenlik Algısı ve Politikaları (1980-1990). *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 2074-2097.
- Kavsıracı, O. (2020). Klasik Realizm-Güvenlik İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'nin İç Güvenlik Politikaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Cumhuriyet Armağan Sayısı), 117-128.
- Kaya, A. (2004). *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi* (Genişletilmiş 3. Baskı b.). İstanbul: Can Yayınları.
- Kaya, A. E., & Bensghir, T. (2019). Siber Güvenlik İçin Siber Yönetişim. Ş. Sağiroğlu, & M. Şenol (Dü) içinde, *Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler* (s. 325-378).

Ankara,: Grafiker Yayınları,.

- Kayan, A. (2017). Savunma Sanayinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazan, H. (2016). Terör-Medya İlişkisi ve Medyada Terör Haberciliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(24), 109-146.
- Kemik, G. (2021). Terörü Tartışmak: Tanım Sorunu, Genel Özellikleri ve Uluslararası Hukuk Açısından Analizi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 165-187.
- Kerküklü, Ö. (2022). Orta Doğu'da Terörün Sosyo-Psikolojik Alt Yapısı: Taliban, El-Kaide ve DAESH Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskiner, Y. (2022). Türkiye'de Sol: 1960-1971. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, E. (2021). Ulusal Güvenlik Söylemi ve Türkiye-Abd İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: 1 Mart Tezkeresi Örneği. *Doktora Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kirişçi, K., & Winrow, G. M. (1997). *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi* (2 b.). (A. F. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kısıklı, E. (1999-2003, Kasım). Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(24), 487-526.
- Kışlalı, A. T. (2006). *Siyasal Sistemler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kocakılıç, G. (2021). Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 57-70.
- Kolsuz, K. (2021). Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Dış Güvenlik Politikaları (1876-1960). *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kongar, E. (2001). *Küresel Terör ve Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2006). *Tarihimizle Yüzleşmek* (6 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koni, H. (2005). Ekonomik Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler ve Türkiye. G. G. Kona (Dü.) içinde, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- Köni, H. (1993, Kasım). Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1(4), 271-278.
- Köseoğlu, A. M. (2010). Milli Savunma Sanayiinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi. *Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kuloğlu, A. (2010). Türkiye'nin Stratejik Yeraltı ve Enerji Kaynaklarının Ulusal Güvenliğe Etkisi. *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 38-54.
- Kupper, J. (1987). *Political Science and Political Theory*4. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kurt, E. (2018). Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: Savunma Sanayii İşletmelerine Dair Bir Envanter ve Dönemselleştirme Çalışması (1836-2018). *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, V., & Yiğit, M. (2024). *Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi Siyasal ve Bürokratik Arka Plan*. İstanbul: Türkiye Araştırmaları Vakfı.
- Kurum, M., Çardak, B., & Sert, A. (2024). Türkiye'de Ayaklanmalar, Tedhiş Hareketleri ve Terörizm. M. Kurum (Dü.) içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Terörizm ve Terörizmle Mücadele* (s. 123-291). Nobel Yayıncılık.
- Kurunç, K. (2024, 06 20). *Türkiye, savunma harcamalarında rekor kırdı: Yüzde 2 hedefinin üzerine çıktı*. 05 23, 2025 tarihinde GDH Haber: <https://archive.gdh.digital/turkiye-savunma-harcamalarinda-rekor-kirdi-yuzde-2-hedefinin-uzerine-cikildi-117928> adresinden alındı
- Kuyaksil, A. (2014). Terör Örgütlerinin İdeoloji Unsuru Olarak Kullandığı Bazı Dini Kavramlar. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1), 79-114.
- Küçük, M. (2015). Marksist Teoriler. Ş. Kardaş, & A. Balcı (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş- Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (s. 137-148). İstanbul: Küre Yayınları.
- Küçükaslan, A. (2006). Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(4), 7-41.
- Küçükkoğlu, M. (2023). Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023). *Sakarya İktisat Dergisi*, 15-41.
- Küçüksolak, Ö. K. (2012). Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması. *Turan Strateji Araştırmaları Merkezi (TURAN-SAM)*, 4(14), 202-208.
- Küçükşahin, A. (2005). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(2), 63-94.
- Kütüphane, S. (tarih yok). *TSSÖDYP Kodlandırma ve Sınıflandırma Bilgi Kitapçığı*. Nisan 25, 2025 tarihinde https://tssodypwiki.ssb.gov.tr/index.php/Kodland%C4%B1rma_ve_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rma_Bilgi_Kitap%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1 adresinden alındı
- Lale, S. (2003). Türkiye Savunma Sanayii Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Landau, J. (1978). *Türkiye'de Aşırı Akımlar 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*. (E. Baykal, Çev.) Ankara: Turhan Kitabevi.

- Legislation.gov.uk. (tarih yok). *Terrorism Act 2000, c. 11, Retrieved*. 04 23, 2025 tarihinde <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2000/en/47269> adresinden alındı
- Looney, R. E. (1989). Internal and External Factors in Effecting Third World Military Expenditures. *Journal of Peace Research*, 26(1), 33-46.
- Looney, R. E. (1994). *The Economics Of Third World Defense Expenditure*. London: Jai Press Inc.
- Lutz, J. M., & Lutz, B. J. (2008). *Global Terrorism*. Londra: Routledge.
- M. Akif Kireççi. (2023). Türkiye Yüzyılı: Türkiye Ekseninin İnşası İçin Yeni Bir Dış Politika Vizyonu. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022* (s. 43-65). Ankara: SETA Yayınları.
- MAKFED. (tarih yok). *Türk Mali, Yerli Mali ve Yerli Üretim*. Nisan 26, 2025 tarihinde <https://www.makfed.org/TR,6055/turk-mali-yerli-mali-ve-yerli-uretim.html> adresinden alındı
- Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu. (1978). Harp Sanayinin Tanımı. *MKE Dergisi*, 17-18(4), 14-15.
- Mango, A. (2005). *Türkiye'nin Terörle Savaşı*. (O. Azizoğlu, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.
- Mantar, M. H. (2022). Offset Uygulamalarının Savunma Sanayinin Büyüme ve Gelişimi Üzerindeki Etkisi: Türk Savunma Sanayii Üzerine Bir Değerlendirme. *Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martin, G. (2017). *Terörizm, Kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Adres Yayınları.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- McDonald, M. (2008). Constructivism. P. D. Williams, & M. McDonald (Dü) içinde, *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- Melek Fırat. (2018). Yunanistan ile İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 576-614). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Mercan, M. H. (2024). Meşruiyet ve Bütüncül Yaklaşım Ekseninde Türkiye'nin Filistin Politikası. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2024* (s. 61-78). İstanbul: SETA Yayınları.
- Mert, C. (2020). Türkiye'deki Cemaat Sorunu: FETÖ Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Miall, H. (1991). New Visions, New Voices, Old Power Structures. K. Booth (Dü.) içinde, *New Thinking About Strategy and International Security* (s. 293-312). London: HarperCollins Academic.
- Milli Savunma Bakanlığı. (2009). *Savunma Tedarik Terimleri Sözlüğü* (Cilt 76). Genelkurmay Basımevi.
- Milli Savunma Bakanlığı. (2011). *MSY 317-2 (C) Savunma Sanayi Güvenliği Yönergesi*. Ankara:

Genelkurmay Basımevi.

- Miş, N. (2011). Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345-381.
- Mola, M. (2023). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Mint Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Murat Şengöz. (2020). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme. *Takvim-i Vekayi*, 8(1), 1-71.
- Mustafa Aydın. (2005). Dönüşen Dünya, Direnen Türkiye; Dış Politikada Kırılmadan Esnemek Mümkün Mü? *Panorama Aylık Ekonomi, Politika, Uluslararası İlişkiler E-Dergisi*(15).
- Mustafa Özbay. (2020). Geleneksel Güvenlik Konuları. G. Şahin, & M. C. Oğultürk (Dü) içinde, *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s. 143-177). Yeditepe Yayınevi.
- Mücahid, H. (2005). *Farabi'den Abdül'a Siyasi Düşünce*. (V. Akyüz, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Müdürlüğü, M. G. (1991). *Terörle Mücadele Kanunu*. Kasım 19, 2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf> adresinden alındı
- NATO. (2014, 08 26). *NATO Term OTAN*. 11 25, 2024 tarihinde The Official NATO Terminology Database: <https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc> adresinden alındı
- NATO. (2021, June 11). *Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2021)*. 04 14, 2025 tarihinde NATO: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/210611-pr-2021-094-en.pdf adresinden alındı
- Neack, L. (2007). *Evasive Security: States First, People Last*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Nebil, F. S. (2018, Haziran 05). "Yerli", "Milli", "Yerli ve Milli" Kavramları Üzerine Bir Tartışma. T24 Bağımsız İnternet Gazetesi: <https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/yerli-milli-yerli-ve-milli-kavramlari-uzerine-bir-tartisma,19840> adresinden alındı
- Netanyahu, B. (1986). *Terrorist and Freedom Fighters*. London: Penguin Publishing.
- Nurbanu Bulgur. (2024). Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası 2023. B. Duran, K. İnât , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020* (s. 215-241). İstanbul: SETA Yayınları.
- Office of the Historian. (tarih yok). *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV*. 05 13, 2025 tarihinde National Security Council Report: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24/d320#fn:1.7.4.20.8.20.8.2> adresinden alındı
- Oğuzlu, T. (2015). Liberalizm. Ş. Kardaş, & A. Balcı (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (s. 97-109). İstanbul: Küre Yayınları.

- Okyar, O., & Güneş, İ. D. (2016). Reel Politiki Sınırlandıran Kamuoyu: Nükleer İran Örneği. *Uluslararası İlişkiler*, 13(50), 77-100.
- Olca, Y. (2014). Anayasal Hak ve Özgürlükler Bağlamında Terörle Mücadele ve Terör Örgütleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Olca, T. (1975, Ocak 2-3-4). Türkiye’de Milli Harp Sanayii (Tebliğ Tartışma). *Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri*, 71-125. Ankara.
- Oran, B. (2001). Lausanne Barış Antlaşması. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 1, s. 215-238). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2013). Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012* (Cilt 3, s. 13-248). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2016). 1923-1939 Görelî Özerklik-I: Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 1, s. 479-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orkun Bayram. (2020). Savunma Sanayisinin Gelişiminin İhracat-ithalat Dengesi Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 168-188.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osisanya, S. (2025, 02 04). *National Security versus Global Security*. UN Chronicle: <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security> adresinden alındı
- Ovacık, K. (2024). 1930-1940 Yılları Arasında Türkiye’de Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Tehdit Algısı. *Yüksek Lisans Tezi*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.
- Oxford Advanced Learner’s Dictionary*. (1989). United Kingdom: Oxford University Press.
- Ozan, E. (2010). Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Politikasının Avrupalılaşması . *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğün, M. N., & Kaya, A. (2013). Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi ve Alınabilecek Tedbirler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(18), 145-181..
- Öktem, E. (2011). *Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Der Yayınları.
- Öncel, R. (2021). Soğuk Savaş Döneminde İttifak Politikaları. F. Pirinççi, & M. Yeşiltaş (Dü) içinde, *Savunma Politikalarına Giriş*. İstanbul.
- Öncel, R. (2022). Türk Dış Politikası ve Savunma Sanayii. B. Duran, K. İnât, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022* (s. 89-106). İstanbul: SETA Yayınları..
- Öz, B. (2011). , Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Hürriyet Gazetesi’nde ASALA Sorunu (1973-1985). *Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özcan, G. (2010). Türkiye’de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi. E. B. Paker, & İ. Akça (Dü) içinde, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (s. 305-349). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.
- Özersay, K. (2013). Kıbrıs Konusu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 3, s. 632-689). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkaya, F. N. (2025). 21. Yüzyılda Savunma Planlaması: Güncel Konular ve Tehditler. *Politik Psikoloji Dergisi*, 5(1), 62-88.
- Özlü, H. (2006). II. Dünya Savaşından Günümüze Türkiye’de Savunma Sanayii’nin Gelişimi (1939-1990). *Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Özlü, H. (2019). Türkiye’de Savunma Sanayi Gelişim Tarihi İçinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Kuruluş Dönemi Faaliyetlerinin Analizi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(1), 179-216.
- Öztaş, S., & Şentürk, B. (2024). Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne Karşı İlk İsyan: Nasturi İsyanı,. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 316-334.
- Öztürk, O. M. (2007). *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*. Ankara: Fark Yayınları.
- Öztürk, S., & Çelik, K. (2009). Terörizmin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), 85-106.
- Öztürk, Z., & Öksüz, D. Y. (2019). *Savunma Sanayinin Sanayi Sektörünün Gelişim Sürecindeki Rolü*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Patrick, S. (2006). Weak States and Global therats: Fact or Fiction? *The Washington Quarterly*, 29(2), 27-53.
- Paul Roe. (2007). Societal Security. A. Collins (Dü.) içinde, *Contemporary Security Studies* (s. 164-181). Oxford University Press.
- Peters, G., & Woolley, J. T. (2025, Şubat 05). *The American Presidency Project*. Franklin D. Roosevelt Radio Address on The Third Anniversary of The Social Security Act.: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/radio-address-the-third-anniversary-the-social-security-act-white-house-washington-dc> adresinden alındı
- Piazza, J. A. (2008). Incubators of Terror: Do Failed and Failing States Promote Transnational Terrorism? *International Studies Quarterly*, 52(3), 469-488.
- Pınar, L. (2018). Türkiye’nin Savunma Sanayii Alanındaki Gelişiminin Türk Dış Politikasına Olan Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2344-2357.

- Pirinçci, F. (2021). Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası: Jeopolitik Bir Değerlendirme. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Polat, D. Ş. (2020). Küreselleşme, Ulus-Devlet Egemenliği ve Ulusal Güvenlik. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 491-503.
- Porter, G., & Brown, J. W. (1991). *Global Environmental Politics*. San Fransisco: Westview Press Inc.
- Rakipoğlu, M. (2021). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikaları 2021. B. Duran, K. İnat, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020* (s. 145-167). İstanbul: SETA Yayınları.
- Resmi Gazete*. (2023, Haziran 10). Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kanunu: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19498.pdf> adresinden alındı
- Rieker, P. (2000). Security, Integration and Identity Change. *Working Paper*(611), 1-37.
- Sami Özdemir. (2023). Türkiye'nin Değişen Ulusal Güvenlik Anlayışı: Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan, Soğuk Savaş'ın Bitimine. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 8(1), 31-44.
- Sancak, K. (2013). Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. *Sosyal Bilimler Dergisi*(6), 123-134.
- Sancar, M., & Akgönül, S. (2013). Türkiye'nin İnsan Hakları Alanındaki Durumu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (s. 775-787). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sandıklı, A. (2014). *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sandıklı, A., & Emeklier, B. (2021). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. A. Sandıklı (Dü.) içinde, *Teoriler Işığında Güvenlik Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* (s. 3-67). BİLGESAM Yayınları.
- Sandıklı, A., Semin, A., & Ünal, B. (2015). *Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri: Bilge Adamlar Kurulu Raporu*. Bilgesam Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2004). *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sarıdiken, B. (2019). DEAŞ (İŞİD) Örneği ile Medya ve Terör İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkoyuncu Değerli, E. (2018). Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926–1930). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(22), 1-23.
- SASAD. (2025, 04 16). "Hakkımızda", Erişim Tarihi:16.04.2025,. SASAD: <https://www.sasad.org.tr/hakkimizda> adresinden alındı
- SASAD. (2025, 04 17). *SASAD Directory*. SASAD: SASAD-Directory-2023 | SASAD adresinden alındı

- SASAD. (2025, 04 16). *Üyelerimiz*. SASAD: <https://www.sasad.org.tr/uyelerimiz> adresinden alındı
- Savaş Sertel. (2022). Kıbrıs Barış Harekâtı Öncesinde Türk Donanma Filosunun Modernleştirilmesi (1968-1974). *Belgi Dergisi*(23), 253-279.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği*. (2023, Haziran 13). SaSaD-Directory 2021: SASAD-Directory-2021 | SASAD adresinden alındı
- SavunmaSanayiST. (2024, Ekim 17). *Türkiye'nin 2025 yılı savunma bütçesi açıklandı: Tarihi rekor*. 05 23, 2025 tarihinde Savunma SanayiST.com: <https://www.savunmasanayist.com/turkiyenin-2025-yili-savunma-butcesi-aciklandi-tarihi-rekor/> adresinden alındı
- Saygılı, M. K. (2023). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanlarındaki Ulusal Güvenlik Doktrini: Mavi Vatan. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne : Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saygılı, Z. (2022). Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019). *Doktora Tezi*. İstanbul, : Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Saygılı, Z. (2024). *Türkiye'nin Savunma Sanayisi ve Savunma Harcamaları*. Ankara: Nobel Yayıncılık .
- Schmid, A. P. (1993). The Response Problem as a Definition Problem. A. P. Schmid, & R. Crelisntein (Dü) içinde, *Western Responses to Terrorism* (s. 7-13). London: Frank Cass Company Ltd.
- Schmitt, B. (2012). The Primacy Of National Securitey. S. Smith, T. Dunne, & A. Hadfield (Dü) içinde, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (s. 188-204). England: Oxford Unversity Press.
- SDE Analiz. (2011). KCK Örgütlenme Modeli ve Amacı. Savunma Güvenlik Bakanlığı Koordinatörlüğü, .
- Sezgin, S. (1997). Country Survey X: Defence Spending in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 381-409.
- Sezgin, S. (2003). Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi*, 5, 1-5.
- Sezgin, Ş. (2019). *Savunma Ekonomisi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Sezgin, Ş., & Sezgin, S. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayii: Genel Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(12), 1-19.
- Sheehan, M. (2005). *International Security* . USA: Lynne Rienner Publishers.
- Sheehan, M. (2007). Military Security. A. Colins (Dü.) içinde, *Contemporary Security Studies* (s. 185-199). United Kingdom : Oxford University Press.
- SIPRI. (tarih yok). *Arms Industry Database 2002-2023*. 03 04, 2025 tarihinde SIPRI: SIPRI Arms Industry Database | SIPRI adresinden alındı

- SIPRI. (tarih yok). *Military Expenditure Database*. 05 23, 2025 tarihinde SIPRI: <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden alındı
- Soy, B. (2015). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan NATO Üyeliğine: Boğazlar Sorunu ve Türkiye'nin Batı ile "İttifakı". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 12(45), 181-209.
- Soysal, İ. (1997). *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*. İstanbul: İstanbul İSİS.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi .
- Söylerkaya, S. (1975, Ocak 2-3-4). Türkiye'de Milli Harp Sanayii. *Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri*, 71-125. Ankara.
- SSB. (tarih yok). *2023 Yılı Faaliyet Raporları*. 04 06, 2025 tarihinde SSB: [https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/files/2023%20Y%20c4%b1%20Faaliyet%20Raporu\(1\).pdf](https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/files/2023%20Y%20c4%b1%20Faaliyet%20Raporu(1).pdf) adresinden alındı
- SSB. (tarih yok). *2024-2028 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı*. 04 06, 2025 tarihinde SSB: https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20240917164305314800.pdf adresinden alındı
- SSB. (2025, 04 15). "Milli Üretim", "Yerli Üretim". [Çevrimiçi Sözlük]: <https://savunmasanayii360.com/tr/terimler-sozlugu> adresinden alındı
- SSB. (tarih yok). *Savunma Sanayiiimizin Tarihçesi*. Mart 14, 2025 tarihinde <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1> adresinden alındı
- SSB. (tarih yok). *Stratejik Plan (2019-2023)*. 02 10, 2025 tarihinde SSB: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/z8ySu+Savunma_Sanayii_Bas_2019-2023_Donemi_Stratejik_Plani_Guncellenmis_.pdf adresinden alındı
- SSB. (tarih yok). *Stratejik Plan (2024-2028)*. 04 05, 2025 tarihinde SSB: <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1> adresinden alındı
- SSM. (2017, Kasım 28). *Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP)*. Nisan 06, 2025 tarihinde SSM: <https://www.adaso.org.tr/Content/WebDosyalar/Sayfalar/Sunumlar/Kas%C4%B1m%202017/SSM%20EYDEP%20Sunum%20%20%20%20%20.pdf> adresinden alındı
- SSM. (2019, Nisan). *Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı (2009-2016)*. 05 11, 2025 tarihinde SSM: https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170523151849724845.pdf adresinden alındı
- SSM. (tarih yok). *Faaliyet Raporu 2011*. 06 13, 2025 tarihinde SSM: https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20110523151849724845.pdf adresinden alındı

- SSM. (tarih yok). *Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Plan (2012-2016)*. 02 05, 2025 tarihinde SSM: https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/V_20221124171314533783.pdf adresinden alındı
- SSM. (tarih yok). *Stratejik Plan (2017-2021)*. 02 06, 2025 tarihinde SSM: https://ssm.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170606155720342529.pdf adresinden alındı
- Sterling, C. (1981). *Uluslararası Terörizmin Perde Arkası*. (O. Alpar, Çev.) İstanbul: Yüce Yayınları.
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*. (2023, Haziran 09). SIPRI Military Expenditure Database (1923-2022): <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden alındı
- Şahin, N. (1995). Dış Politik Etkenler Açısından Türkiye'de Terör Olayı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(5), 79-102.
- Şehirli, Y. A. (2004). *Bölücülük ve Bölücülüğün Panzehiri Olarak Atatürkçü Düşünce Sistemi*. Ankara Polis Dergisi.
- Şehitoğlu, Y., & Kurt, E. (2021). *Türk Savunma Sanayii Tarihi (1834-2020)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat .
- Şen, O. (2021). Sol Kanat Terör Örgütlerinden Kaynaklanan Radikalleşme. O. Şen (Dü.) içinde, *Tüm Boyutlarla Radikalleşme Süreci ve Radikalleşmeyle Mücadele Ülke Uygulamaları* (s. 83-117). İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Şen, Y. (2015). Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyal-Ekonomik Etkilerine Bakış PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 17-70.
- Şimşek, H. S. (2019). Etnik Terör ve Kadın İntihar Saldırganları: Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, M. (1989). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi*. Ankara: SAGEB.
- Şimşek, M. (1989). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi* . Ankara: SAGEB Yayınları.
- Şimşek, M. (1989). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii*. Ankara: SAGEB Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2010). *Türk Yahudileri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- T.C. Adalet Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi Ders Notu*. Eğitim Dairesi Başkanlığı (EDP).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023, 10 31). *Onikinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. 04 07, 2025 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı:

- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2 adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2025, Kasım 21). *Belirsizlikler Çağında Kararlı ve Güçlü Türk Dış Politikası*,. 05 24, 2025 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/belirsizlikler-caginda-kararli-ve-guclu-turk-dis-politikasi-2025-kitapcik.pdf adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (tarih yok). *Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler*. 04 09, 2025 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/ErmeniIddialari/Ermeni_iddialari_ve_Tarihi_Ger%C3%A7ekler_Turkce.pdf adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (tarih yok). *PKK terör örgütü: Tanım ve faaliyet takvimi*. 06 22, 2025 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa> adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye'nin Uluslararası Toplumun Terörle Mücadele Çabalarına Katkıları*. 06 22, 2025 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-toplumun-terorle-mucadele-cabalarina-katkilari.tr.mfa adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye'nin Uluslararası Toplumun Terörle Mücadele Çabalarına Katkıları*. 06 22, 2025 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-toplumun-terorle-mucadele-cabalarina-katkilari.tr.mfa adresinden alındı
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013, 07 01). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. 02 07, 2025 tarihinde T.C. Kalkınma Bakanlığı: *Onuncu Kalkınma Planı-2014-2018* adresinden alındı
- T.C. Resmi Gazete. (1983, Kasım 18). Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. *18225 Mükerrer*.
- T.C. Resmî Gazete. (1991, Nisan 12). *3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu No: 20843*. 04 11, 2025 tarihinde Resmî Gazete: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf> adresinden alındı
- T.C. Resmi Gazete. (1998). *23378 No'lu Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Bakanlar Kurulu Kararı*. Mayıs 25, 2025 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23378.pdf> adresinden alındı
- T.C. Resmi Gazete. (2006, Temmuz 1). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). *Sayı:26215*.
- T.C. Resmi Gazete. (2018, 07 15). 7 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Sayı: 30479*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019, Eylül 18). 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi.
- Tacar, P. Y. (1999). *Terör ve Demokrasi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talha Köse. (2022). Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası 2021. B. Duran, K. İnât , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021*. İstanbul: SETA Yayınları.

- Taner, T. (2000). Terörizm; Psikolojisi ve Hedefler. Ü. Özdağ, & O. M. Öztürk (Dü) içinde, *Terörizm İncelemeleri; Teori, Örgütler, Olaylar*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Tarhan, K. (2020). Küresel Terörün Tanım Sorunsalı. H. Acar (Dü.) içinde, *Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları* (s. 39-53). Ankara: Nobel Yayınları.
- Taş, D. (2014). Türkiye’de Terörle Mücadelede Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme: PKK Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşçı, S. (2023). Biyopolitikanın Ulusal Güvenlik ile İlişki Üzerine Bir Değerlendirme. *Yüksek Lisans Tezi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TBB. (2006). *Türkiye ve Terörizm Rapor* (1. Baskı b.). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- TBMM. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu*. 05 14, 2025 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.cagir?kom_kod=163 adresinden alındı
- TDK. (tarih yok). *Güvenlik*. Kasım 10, 2024 tarihinde Çevrimiçi Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TDK. (tarih yok). *Milli, Yerli*. 04 15, 2025 tarihinde Çevrimiçi Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TDK. (tarih yok). *Terör*. 04 15, 2025 tarihinde Çevrimiçi Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tektaş, T. (2019). Terörizm ve PKK Terör Örgütü (1980-2012 Yılları Arası) . *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Telci, İ. N. (2021). Türkiye’nin Basra Körfezi Politikası. B. Duran, K. İnât , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020* (s. 199-219). İstanbul: SETA Yayınları.
- Tellal, E. (2018). SSCB ile İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 499-521). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Temiz, D. (2012). Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 1-18.
- Terörle Mücadele Kanunu*. (1991). Kasım 19, 2022 tarihinde Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf> adresinden alındı
- Tirab, T. A. (2017). Küreselleşme Asrında Ulusal Güvenlik Perspektifinden Medya-Güvenlik İlişkisi ve Topluma Yansımaları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 13(26), 113-151.
- Todd, D. (1988). *Defence Industries: A Global Perspective*. London: Routledge.
- Tombul, H. (2019). Siber Savaş ve Siber Silahlar. Ş. Sağıroğlu, & M. Şenol (Dü) içinde, *Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler* (s. 380-409). Ankara: Grafiker

Yayınları.

- Torun, A. (2012). Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü. *Doktora Tezi*. Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TSKGV. (tarih yok). *Ortaklıklar*. Mayıs 31, 2025 tarihinde TSKGV: <https://www.tskgv.org.tr/ortakliklar#> adresinden alındı
- Tunçay, M. (2009). *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (2018). *Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne* (5 b., Cilt 2). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tüğen, K. (1988). Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 285-302.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (tarih yok). “İdeoloji”. Haziran 10, 2025 tarihinde [Çevrimiçi Sözlük]: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı* . (2023, Haziran 10). TSKGV 2021 Yılı Faaliyet Raporu: faaliyet-raporlari-faaliyetraporu2021-070720221312172595.pdf (tskgv.org.tr) adresinden alındı
- Türköz, Ş. (2016). Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 153-162.
- TÜSİAD. (1999). Türk Savunma Sanayisinde “Offset” Uygulamaları. İstanbul: TÜSİAD.
- Uçar, İ. (2003). Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 139-145.
- Ulaş, B. (2011). *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Ullman, R. H. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8(1), 129-153.
- Uluğ, H. N. (1939). *Tunceli Medeniyete Açılıyor*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- UN-iLibrary. (2010, Kasım-Aralık). *Resolutions Adopted on the Reports of the Sixth Committee*. 11 20, 2024 tarihinde UN-iLibrary: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210568524c007/read> adresinden alındı
- Urhal, Ö. (2008). *Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat ve Örgütlü Suçlar* (1 b.). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Urhan, B., & Çelik, S. (2010). Türkiye’de Sistemin “Milli Güvenlik” Algısı ve Bunun İşçi Hareketleri ve Sendikacılık Faaliyeti Üzerindeki Etkisi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(25), 109-140.
- Uslu, F. Ş. (2007). Türkiye’de Savunma Sanayi Harcamalarının Finansmanı. *Yayınlanmamış*

- Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uyar, T. (2008). *Terörle Mali ve Hukuki Mücadele*. Ankara: Adalet Yayınevi, .
- Uygur, M. R. (2024). Ulusal Güvenlik Hukuku Ve Stratejisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Türkiye Örneği. *Doktora Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Uzgel, İ. (2013). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012* (Cilt 3, s. 249-335). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2016). 1923-1939 Görelî Özerklik-I. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 1, s. 277-279). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülger, F. (1997). *Türk Savunma Sanayii*. Ankara: TOBB.
- Ülman, A. H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23(3), 241-273.
- Ünsal, E. M. (2011). *Makro İktisat* (9 b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, Ü. (2013). Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012* (Cilt 3, s. 130-246). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varlık, A. B. (2012). Ulusal Güvenlik. Ü. Özdağ (Dü.) içinde, *21'inci Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi* (s. 613-648). Ankara: Kripto Yayınları.
- Varol, H. (2020). *Türkiye'de 1960 Dönemi Aşırı Sol Hareketlerin Radikalleşme Araçları: Yön, TİP ve FKF*. 03 2025, 15 tarihinde TERAM: https://www.teram.org/Icerik/turkiye-de-1960-donemi-asiri-sol-hareketlerin-radikallesme-araclari-yon-tip-ve-fkf-113#_ftn1 adresinden alındı
- Waeber, O. (1995). Identity, Integration and Security: Solving the Sovereignty Puzzle in E.U. Studies. *Journal of International Affairs*, 48(2), 389-431.
- Walt, S. M. (1991, Haziran). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Walther, T. (2002). *Dünya Ekonomisi*. (Ü. Çağlar, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Wardlaw, G. (1989). *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures* (2 b.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson, R. (2009). The Politics and History of Terror. T. Lansford, R. Watson , & J. Cavarrubias (Dü) içinde, *American's War on Terror* (s. 1-14). United Kingdom: Ashgate Publishing Company.
- Weaver, O. (2004). Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery. *Geo-Cultural Epistemologies in IR: Thinking*

- Security Differently* (s. 1-23). Montreal: International Studies Association.
- Wellman, C. (1979). On Terrorism Itself. *The Journal Of Value Inquiry*, 13(4), 250-258.
- Wilkinson, P. (2002). Terör Felsefesi. C. Güzel (Dü.) içinde, *Silinen Yüzler Karsısında Terör* (s. 163-176). İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*. London: The Macmillan Press.
- Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- Yalçın, M. O. (2023). Türkiye'nin Doğu Asya Politikası 2023. B. Duran, K. İnât, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2023* (s. 325-340). İstanbul: SETA Yayınları.
- Yaslıkaya, S. (2019). Savunma Sanayinde Millileşme ve Teknoloji Geliştirmede Üniversite ve Teknokentlerin Katkısına Yönelik Bir Model Önerisi . *Doktora Tezi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, C., & Şahin, M. (2011). *Terör ve Terörizmle Mücadele: PKK "Özeli" ve Çözüm Arayışları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yayınları, H. A. (1998). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı*. İstanbul : Harp Akademileri Basım Evi.
- Yayla, A. (1990). Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45(1), 335-385.
- Yazgan, T. (1992). *İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları*. İstanbul: Kutay Yayınları.
- Yemenici, A. D. (2016). Terör ve Devletleşme Amacı: PKK Üzerinden Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- Yeşilyurt, N. (2013). Orta Doğu'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 3, s. 401-460). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- YETEN. (tarih yok). *Amacımız*. Nisan 6, 2025 tarihinde SSB: <https://yeten.ssb.gov.tr/amacimiz> adresinden alındı
- Yetim, H. T. (2024). Türkiye'nin Doğu Asya Politikası 2024. B. Duran, K. İnât , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2024* (s. 351-369). İstanbul: SETA Yayınları.
- Yiğittepe, L. (2020). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık .
- Yıldırım, E. (2020). Uluslararası İlişkiler Yaklaşımlarında Güvenlik Kavramı. *Turkish Studies-Economy, Finance, Politics*, 15(3), 1697-1714.
- Yıldırım, Z. (2010). Hukuksal Açıdan Terörizmin Finansmanı, Önlenmesi ve Vergisel Boyutu. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. (2015). Ortadoğu'da Din Referanslı Terör Örgütleri: Hizbullah ve El Kaide Örnekleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Malatya: Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, B., Atik , M., & Melekoğlu, G. (2022). Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi ve

- Harcama Kalemlerinin Ağırlıklarının Belirlenmesi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 32(2), 273-304.
- Yılmaz, F. M. (2020). Arap Baharı'nın Türkiye ile Ortadoğu Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilere Etkisi. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 10-36.
- Yılmaz, O. (2018, Kasım 05). *Yerli ve Milli Nedir?* 04 23, 2025 tarihinde TASAV: <https://www.tasav.org/index.php/yerli-ve-milli-nedir.html> adresinden alındı
- Yılmazer, A. F. (2006). Dini Kaynaklı Terörün Sosyolojik Nedenleri ve El Kaide Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yorulmaz, M. (2014). Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde “Değişmeyen” Güvenlik Paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 103-135.
- Yunus Furuncu. (2020). Türkiye'nin Enerji Politikası 2019. B. Duran, K. İnât , & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Yurtoğlu, N. (2017). Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16(31), 81-112.
- Yücebaş, Ö. (2011). *Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 535-559.
- Zafer, H. (1999). *Ceza Hukukunda Terörizm*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Zafer, H. (1999). *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Zaim, M. (2000). Yeni Türk Savunma Sanayii Stratejisi Çerçevesinde Milli Ana Yüklenici Uygulaması ve Teknoloji Odaklı Tedarik. *ASELSAN Dergisi*(56), 11-14.
- Zayıf, V., & Erkenekli, M. (2015). Kültürel Değerlerin Savunma Harcamalarına Yansıması: NATO Ülkeleri Arasında Bir Uygulama. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(2), 1-43.
- Zencirkıran, M. (2018). 1980'li Yıllarda Türkiye'de Ekonomide Yaşanan Değişimler. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 137-158.
- Zeynep Tuna. (2024, Eylül). Türk Savunma Sanayii ve Terörle Mücadele: Gelişim ve Katkı Analizi. TASAM.
- Ziylan, A. (2001, Kasım/Aralık). Savunma Nereden Nereye Türkiye'de Savunma Sanayi Tarihçesi. *Ulusal Strateji Dergisi*, 1-7.
- Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, Devrim ve Ulusallaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Suna Özay
Yabancı Dili : İngilizce/B2
Almanca/A1
Arapça/A1

Eğitim Durumu

Lise : Oltu Anadolu Lisesi, 2016
Lisans : Gümüşhane Üniversitesi/İİBF/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, 2021
Yüksek Lisans : Sinop Üniversitesi /Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı 2025

Mesleki Deneyim

TBMM : Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2020

Yayın Listesi : Suna Özay, (2024). *Türk Savunma Sanayisindeki Teknolojik Gelişmelerin Türk Dış Politikasına Etkisi*. 1st International Technology Transfer Symposium, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 6–8 Mayıs 2024. Bildiri özeti (Sözlü Sunum).